Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

DİSTOPYALARDA HUKUKA BİÇİLEN ROL ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ahmet Bertuğ ÖZDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2026

DİSTOPYALARDA HUKUKA BİÇİLEN ROL ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ahmet Bertuğ ÖZDEMİR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2026

KABUL VE ONAY

Ahmet Bertuğ ÖZDEMİR tarafından hazırlanan "Distopyalarda Hukuka Biçilen Rol Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı bu çalışma, 01.10.2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Toros Güneş ESGÜN BİRDAL (Başkan)

Doç. Dr. Şefik Taylan AKMAN (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Kasım AKBAŞ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan ***"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihîmden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihîmden itibaren ... ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

01/10/2026

Ahmet Bertuğ ÖZDEMİR

[1] *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*

*(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

*(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

*(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
****** Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.***

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Şefik Taylan AKMAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Ahmet Bertuğ ÖZDEMİR

ÖZET

ÖZDEMİR, Ahmet Bertuğ. *Distopyalarda Hukuka Biçilen Rol Üzerine Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2026.

Hukuka dair kuramsal sorulara salt hukukun içinden cevap verilemeyeceği kabulünden hareket eden bu çalışma, bir edebi tür olan distopyalar üzerinden hukukun doğasını, işlevini ve sınırlarını incelemektedir. Köklü bir tarihî bulunan ütopyacı gelenekten doğan distopya, hukukun ve toplumsal yaşamın varoluş sınırlarını ve şartlarını tartışmaya elverişli bir zemin sunmaktadır. Zira bu çalışmada hukukun biri negatif biri pozitif olmak üzere iki "sınır noktasının" arasında varlığını sürdürebildiği ileri sürülmektedir. Negatif sınıf noktası, toplumsal bağların koptuğu bir doğa durumu aşamasına; pozitif sınır noktası ise devletin birey ve toplum üzerindeki denetiminde hukuka ihtiyaç kalmayan bir evreye denk gelmektedir.

Bu çalışmada incelenen distopyalar üçlü bir tasnif doğrultusunda incelenmiştir. H. G. Wells ve Jack London tarafından yazılan erken dönem distopyalarda hukukun kapitalist üretim tarzının yeniden üretilmesini sağlayan ve egemen sınıfın çıkarlarını koruyan bir aygıt olarak tasvir edildiği görülür. *Biz*, *Cesur Yeni Dünya* ve *1984* gibi anti-totaliter distopyalarda ise devletin bireyin biyolojik ve psikolojik bütünlüğü üzerinde mutlak tahakküm kurmasına izin veren disiplin aygıtları aracılığıyla hukukun gereksizleştiği bir pozitif sınır noktasına ulaşıldığı sonucuna varılmış; devletin bilinçli olarak denetim dışı bıraktığı toplumsal alanlarda hukukun yaşayabileceği bir çatlak bulduğu görülmüş; hakikati ve adaleti devlet iradesine indirgeyen bir anlayışta doğal hukukçu görüşlerin geçerliliği tartışılmıştır. *Yol, Kızıl Veba* ya da *Sineklerin Tanrısı* gibi kıyamet sonrası distopik kurgularda ya da doğa durumu distopyalarında ise hukukun negatif sınıf noktasına varmasıyla beraber hukukun düzen, güvenlik ve barış fonksiyonlarıyla öne çıktığı ancak yaptırım gücü olmadan varlığını koruyamadığı görülmüştür.

Sonuç olarak, zor-ideoloji-toplumsal yaşam ve hukuk arasındaki gerilimi ortaya koyan distopyaların; hukukun varoluş sınırlarını, sosyolojik yönünü ve bir mücadele alanı olma işlevini belirginleştirerek kuramsal hukuk çalışmaları için elverişli bir düşünsel zemin ortaya koydukları ileri sürülebilir.

Anahtar Sözcükler

Distopya, Hukuk, Hukukun Sınır Noktaları, Ütopya, Toplumsal Yaşam

ABSTRACT

Özdemir, Ahmet Bertuğ. *An Assessment on the Role of Law in Dystopias*, Master's Thesis, Ankara, 2026.

Proceeding from the premise that theoretical questions regarding law cannot be answered purely from within the law itself, this study examines the nature, functions, and boundaries of law through dystopias as a literary genre. Emerging from a deeply rooted utopian tradition, dystopia provides a fertile ground for discussing the existential boundaries and conditions of law and social life. Indeed, this study assumes that law sustains its existence between two "limit points": one negative and one positive. The negative limit point corresponds to a state-of-nature phase where social bonds dissolve, whereas the positive limit point corresponds to a stage where law becomes redundant in the state's control over the individual and society.

The dystopias analyzed in this study are examined within a tripartite classification. In early dystopias written by H. G. Wells and Jack London, law is portrayed as an instrument that reproduces the capitalist mode of production and safeguards ruling-class interests. In anti-totalitarian dystopias such as *We*, *Brave New World*, and *Nineteen Eighty-Four*, it is concluded that a positive limit point is reached where law becomes superfluous through disciplinary apparatuses that grant the state absolute dominion over the biological and psychological integrity of the individual; it is observed that law finds a fissure to survive within social spaces deliberately left unregulated by the state; and the validity of natural law perspectives is debated within an understanding that reduces truth and justice to the will of the state. In post-apocalyptic dystopian fiction or state-of-nature dystopias such as *The Road*, *The Scarlet Plague*, or *Lord of the Flies*, as law reaches its negative limit point, it comes to the fore through its functions of order, security, and peace, yet fails to sustain its existence without coercive enforcement power.

In conclusion, it can be argued that dystopias—by laying bare the structural tensions among coercion, ideology, social life, and the legal order—offer a fruitful conceptual foundation for theoretical legal studies by accentuating the existential boundaries of law, its sociological dimension, and its role as a terrain of struggle.

Keywords

Dystopia, Law, Limit Points of Law, Social Life, Utopia

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ..... **i**

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI ..... **ii**

ETİK BEYAN ..... **iii**

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

KISALTMALAR DİZİNİ ..... **viii**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM: DİSTOPYAYA UZANAN SÜREÇ **12**

1.1. ÜTOPYACI İTKİ **14**

1.2. ÜTOPYAYA UZANAN SÜREÇ **17**

1.3. *ÜTOPYA*NIN FİKİRSEL ÖNCÜLERİNDEN PLATON VE *DEVLET* **22**

1.4. FORMEL ÜTOPYANIN DOĞUŞU: *UTOPİA* VE "KLASİK" ÜTOPYALAR **30**

1.5. LOCKE'UN LİBERAL DEVLET İDEALİ VE ROUSSEAU'NUN İLKEL GÜZELLEMESİ **40**

1.6. MODERN ÜTOPYAYA UZANAN SÜREÇTE BİR DURAK: ÜTOPİK SOSYALİZM **45**

1.7. EDWARD BELLAMY VE *EUCHRONİA*'NIN ÜTOPYA İLE TANIŞMASI **50**

1.8. DİSTOPYANIN İÇERİKSEL KAYNAKLARI OLARAK YERGİ, KORKU EDEBİYATI VE BİLİM KURGU **54**

1.8.1. Yergi (Hiciv) 54

1.8.2. Korku Edebiyatı 57

1.8.3. Bilim Kurgu 60

1.9. DİSTOPYALARIN DOĞUŞU VE BU SÜREÇTE ETKEN OLAN NİHAİ FİKİRLER **62**

1.9.1. Distopyanın Sahneye Çıkışı 62

1.9.2. Hukuk ve Nihai Fikirler 67

1.10. DİSTOPYA KAVRAMI VE MODERN DİSTOPYANIN DÖNÜŞÜMÜ **69**

1.10.1. Eleştirel Ütopya ve Eleştirel Distopya 72
1.10.2. Retrotopya, Heterotopya ve Ütopik Beden 73
2. BÖLÜM: DİSTOPYALARDA HUKUKUN VARLIĞI VE GÖRÜNÜMLERİ ÜZERİNE 78
2.1. MODERN DİSTOPYANIN ÖNCÜLERİ: H.G. WELLS VE JACK LONDON VE ENDÜSTRİYEL KAPİTALİZM ELEŞTİRİSİ ERKEN DÖNEM DİSTOPYALAR 89
2.1.1. Modern Ütopyacılığın "Kilit" İsmi H. G. Wells 91
2.1.1.1. Zaman Makinesi: Biyolojik Segregasyon ve *Homo Sapiens*'in Yok Oluşu 93
2.1.1.2. *Gelecek Günlerin Hikâyesi* ve *Efendi Uyandığında*: Kapitalist Toplumun Yakın Gelecekteki Distopik Tasviri 96
2.1.2. *Demir Ökçe*: Burjuva Hukukunun Distopik Analizi 102
2.2. ANTİ-TOTALİTER KLASİK DİSTOPYALAR 107
2.2.1. *Biz*: Totalitarizmin ve Distopyanın Kaynaştırılması 108
2.2.2. *Cesur Yeni Dünya*: Biyolojik Tahakkümün Varlığında "Hukuksuzluk" 114
2.2.3. *1984*: "Zorla" Varılan Pozitif Sınır Noktası 127
2.3. KIYAMET SONRASI DİSTOPİK KURGULAR VE DOĞA DURUMUNA DÖNÜŞ DİSTOPYALARI 149
2.3.1. *Yol*: Toplumsal Yaşamın ve Hukukun Negatif Sınır Noktası 150
2.3.2. *Kızıl Veba*: İlkel bir Toplum Aşaması ve Üstünün Hukuku 154
2.3.3. *Sineklerin Tanrısı*: Weberyan Hukuk Sosyolojisinin Tersine Çevrilmesi 156
SONUÇ 164
KAYNAKÇA 167
EK 1 ORJİNALLİK FORMU 178
EK 2 ETİK KURUL MUAFİYET FORMU 180

KISALTMALAR DİZİNİ

AHR	Amerikan Hukukî Realizmi
Çev.	Çeviren
DBA	Devletin Baskı Aygıtları
DDA	Devletin Disiplin Aygıtları
DİA	Devletin İdeolojik Aygıtları
Ed.	Editör(ler)
EHÇ	Eleştirel Hukuk Çalışmaları
H. G.	Herbert George
İHR	İskandinav Hukukî Realizmi
vb.	Ve Benzeri
vd.	Ve devamı
vs.	Vesaire
YHR	Yeni Hukukî Realizm

GİRİŞ

Hukuku kapalı bir sistem olarak ele alan, salt hukukla yetinebilen ve diğer disiplinlerin katkısına ihtiyaç "duymayabilen" bir metodolojinin[1] pratik hukuka uygun olabileceği düşünülebilir. Sonuçta, pratiğe yönelik yürütülen bir hukuk faaliyeti, hukukçudan sürat ve rutinleşmiş bir çalışma yöntemi talep eder ve hukukî kurumların ve kuralların doğası, kaynağı ve işlevi hakkında derin sorgulamalara yönelmenin teknik ve netice odaklı bir faaliyet için olumsuz sonuçlar dahi doğurabilir.[2] Öte yandan, antropoloji veya sosyoloji gibi sosyal bilimlerin ürettiği verileri, siyaset ve iktisat kuramlarını, tarihsel, bilimsel ve toplumsal gelişmeleri dikkate almayan bir kuramsal hukuk çalışmasının sağlam bir temel üzerinde inşa edildiğini söylemek güçtür. Nitekim disiplinler arasılık,[3] kuramsal hukuk çalışmaları için giderek metodolojik bir zorunluluk hâlini almaktadır.

Hukukun yukarıdaki şekilde değerlendirilmesinin yetersizliğinin giderek daha fazla sorgulanmaya başlandığı 1960'lı ve 1970'li yıllar, "eleştirel" akımların da sahneye çıkışına zemin hazırlamıştır.[4] Bu süreçte giderek kurumsallaşmaya başlayan "Hukuk

---

[1] Hukuk fakültelerinde mesleki kaygıların ağır basması neticesinde verilen eğitim genellikle pratik odaklı ve tekniktir. Özellikle, Bentham ve Austin gibi hukukî pozitivizm savunucularının etkisiyle birlikte on dokuzuncu yüzyıl ve sonrasında gözlemlenen "uzmanlaşma", hukukun bağımsız ve özerk bir disiplin olarak görülmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak, "hukukçu gibi düşünmek" formalist ancak sınırlı ve kapalı bir bakış açısıyla özdeşleşmeye başlamıştır. (F. İrem Akı, "Hukuk Felsefesi Öğretiminde Edebiyat Eserleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 73, Sayı 3, 2024, s. 1782; Gülriz Uygur, "Hukuk Eğitiminde Geliştirilmesi Gereken Yetiler, Hukuk Felsefesi Öğretimi ve Alternatif Metotlar", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi (HFSA) 18*, *in* Ökçesiz, Hayrettin ve Uygur, Gülriz (Ed.), İstanbul, İstanbul Barosu, 2008, s.166, 170)

[2] Topuzkanamış, hukuk pratiğinde süratin ve alışkanlığın önemli olduğuna, teorinin ise zaman alabilen ve çoğu zaman doğrudan ve kısa vadeli pratik fayda getirmeyen bir süreç olan düşünmeyi (en azından "teoride") gerektirdiğine dikkat çeker. (Engin Topuzkanamış, "Hukuk ve Bireyi Anlamak Üzere Notlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 16, Özel Sayı 2014, 2015, s. 4905.)

[3] Disiplinler arası yaklaşımın bilim dallarının "müttefikliği" olarak düşünülebileceği hakkında bkz. Can Şahin, "Disiplinlerarası Bir Çalışma Alanı Olarak Edebiyat ve Hukuk İlişkisi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 30, Güz 2024, s. 226) Her ne kadar hukuka fazla yer verilmemiş olsa da sosyal bilimlerde disiplinler arası yaklaşımın tarihî için Gulbenkian Komisyonu'nun *Sosyal Bilimleri Açın* sloganıyla bilinen raporuna bakılabilir. Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın - Sosyal Bilimlerin Yeniden Raporlandırılması Üzerine Rapor*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Metis, 13. Baskı, 2021

[4] Ancak siyasetin, iktisadın, sosyolojinin, hukukun ve diğer disiplinlerin birbirleriyle her zaman etkileşim içinde olduklarını ve bu ayrımların yapay olduğunu belirtmekte fayda vardır. "Eleştirel" olarak tanımlanabilecek ve hukukun diğer disiplinlerle ilişkisini göstermeyi hedefleyen yaklaşımların amacı, disiplinler arası ayrışmanın "doğal" olmadığına dikkat çekmek ve yaratılan bu illüzyonu ortadan kaldırmaktır. Disiplinlerin, hukuk ve ekonomi, hukuk ve siyaset (eleştirel hukuk çalışmaları), hukuk ve sosyoloji gibi ayrı ayrı ele alınması ise analitik bir yaklaşımın getirdiği pratik faydalardan kaynaklanmaktadır. Bunun yanında, Güneş Çap'a göre, disiplinler arası ayrımlar genelde "olumsal gelişmelere, kararlara ve tesadüflere" dayanmaktadır. (Güneş Çap, "Hukuk ve Disiplinlerarasılık (Law

ve" akımları[5], hukukun diğer disiplinlerle olan bağını genelde tek bir disiplinle sınırlı kalarak ortaya koymak isteyen yaklaşımlardır. Özellikle 1960'lardan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde, "Hukuk ve Ekonomi"[6], "Hukuk ve Sosyoloji" veya "Hukuk ve Toplum" gibi hukukun diğer sosyal bilimlerle yapısal bağını ortaya koymaya çalışan ya da diğer sosyal bilimlerde kullanılan metodolojileri hukuk çalışmalarına da uygulamayı hedefleyen çeşitli akımlar türemiştir. Hukuka yönelik disiplinler arası bir çalışmayı mümkün ve gerekli gören bu akımlardan bir tanesi de Hukuk ve Edebîyat Hareketi'dir.[7]

Hukuk ve Edebîyat Hareketi'nin, metodoloji ve amaç yönünden kendi içinde iki ana damara ayrıldığı söylenebilir: Edebîyat içinde hukuk (*law in literature*) ve edebîyat olarak hukuk (*law as literature*). Edebîyat olarak hukuk yaklaşımı, edebiyatın içeriği kadar biçiminin de önem arz ettiği[8], hukukun edebîyat gibi bir "linguistik" faaliyet

---

and Interdisciplinarity)", *in* Ömer E. Egeliği ve Aigerim Serdaliyeva (Ed.), *Astana 2. Hukuk ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Tam Metin Kitabı,* E-Kitap, Astana, 2023, s. 1035) Jan M. Smith, hukuk çalışmalarının nihai amacı olarak "hukukun ne olması gerektiğinin" incelenmesini ve bunun için de hukuka bütüncül bir yaklaşımla (*holistic approach)* bakılması gerektiğini belirtir. Bu bütüncül yaklaşım ise hukuk analizlerine ulusal hukuk dışındaki diğer hukuk sistemlerinin ve "hukuk dışı" metinlerin de dahil edilmesiyle mümkün olabilir. Smith, edebî metinleri veya edebiyatı da hukuka dair kavrayışın geliştirilmesinde bir "tamamlayıcı" olarak bu "hukuk dışı" alana dahil etmektedir. (Jan M. Smith, "Law and Interdisciplinarity: On The Inevitable Normativity of Legal Studies", *Critical Analysis of Law,* Cilt 1, Sayı 1, 2014, s.80, 84, 85) Weisberg ise edebiyat ve hukuk ilişkisinin, akademideki disiplinler arası itkinin (*interdisciplinary impulse*) bir sonucu olduğunu belirtmektedir. (Richard H. Weisberg, "Wigmore, and the Law and Literature Movement", *Cardozo Legal Studies Research Paper No: 177*, 2006, s.2.)

[5] Baron'a göre hukuku kapalı bir disiplin olarak gören anlayışın akademide terk edilmeye başlamasıyla "hukuk ve toplum", "hukuk ve ekonomi", "hukuk ve tarih" gibi disiplinler arası alanlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Baron, "Hukuk ve" (*law and*) akımları olarak adlandırılan bu girişimlerde hukukla etkileşime sokulacak diğer disiplinin mutlaka hukuk için faydalı kılınması gerektiğinin de altını çizmektedir. (Jane B. Baron, "Law, Literature, and the Problems of Interdisciplinarity", *The Yale Law Journal*, Cilt 108, Sayı 5, Mart 1999, s. 1059, 1061) Görüleceği üzere, Baron da disiplinler arası etkileşimi aslında "hukuk içinden" bir bakış açısıyla düşünmekte ve bu "diyaloğu" bir monoloğa indirgemektedir.

[6] Bazı yazarlar, Hukuk ve Ekonomi Hareketi'nin hukuku bir fayda/maliyet analizine indirgediğini, Hukuk ve Edebiyat Hareketi'nin ise bu pragmatik yaklaşıma karşı ortaya atıldığını ileri sürmüşlerdir. (Julie Stone Peters, "Law, Literature, and the Vanishing Real: On the Future of an Interdisciplinary Illusion", *PMLA*, Cilt 120, Sayı 2, Mart 2005, s. 443; Manuel Leidinger, "Yüksek Öğrenimde Hukuk ve Edebiyat: 'Edebiyat Deneyimi Olmayan Hukukçu, Güvenliğe Tehlike Oluşturur'", Çev. Beyza Aka, *https://hukuktar.org/2017/01/07/yuksek-ogrenimde-hukuk-ve-edebiyat-edebiyat-deneyimi-olmayan-hukukcu-guvenlige-tehlike-olusturur/* (Yayın Tarihî: 7 Ocak 2017)

[7] Yıllar içinde çeşitli isimlerin birbirinden bağımsız olarak yürüttüğü çalışmalar ile olgunlaşan hukuk ve edebiyat ilişkisinin ayrı ve "şuurlu" bir hareket olarak doğması ise James Boyd White'ın 1973 yılında yazdığı *The Legal Imagination* adlı eseri ile gerçekleşmiştir. (Richard Posner, "*Hukuk ve Edebiyat: Tekrar Tartışılmakta Olan Bir İlişki (Law and Literature: A Relation Reargued*)", *in* Hasan Yazıcı, Osman Aydın ve Ahmed Alperen Aydın (Ed.), *Hukuk ve Edebiyat,* Kocaeli, Umuttepe, 1. Baskı, 2019, s. 22) Peters ise Hukuk ve Edebiyat'ın 1970'li yıllarda kurumsallaşmaya ve ayrı bir alt disiplin olarak doğmaya başladığını ve ancak 1980'lerin ortasında bir hareket hâline geldiğini belirtmektedir. (Peters, *op. cit.*, s.443)

[8] Edebî biçim, edebî içeriğin bir ürünü olsa da bu diyalektik ilişki tek taraflı değildir. Kısacası biçim, son kertede içerikten etkilense de içeriği de etkileyebilen ve basit bir "süsten" ibaret olmayan bir bileşeni

olduğu[9], edebiyatta kullanılan yapısöküm ve hermenötik[10] gibi bazı tekniklerin veya yöntemlerin hukuka uyarlanabileceği ve hukuk metinlerinin bu yöntemlerle yorumlanmasının ve analiz edilmesinin mümkün olduğu gibi savlar ile öne çıkmaktadır.[11] Hukuk ve Edebîyat Hareketi içindeki ikinci anlayış olan "edebîyat içinde hukuk" ya da "edebiyatta hukuk" ise hukukun, edebîyat eserlerinde hangi formlarda var olduğunu ya da hangi amaçlara hizmet ettiğini incelemektedir.[12] Edebiyatta hukuk yaklaşımını savunanlara göre edebî eserler, hukukun toplumdaki karşılığını, hukuktan beklentileri, hukukun etkinliğini ve hukukun suistimal edilen yönlerini göstererek hukukun mevcut durumunun değerlendirilmesine, hukuku ve hukukçuyu ilgilendiren güncel ve problematik konulara dair alternatif çözüm önerilerinin üretilmesine veya hukukun tarihsel gelişim çizgisinin izlenmesine olanak sağlayabilmektedir.[13] Bu çalışmanın da bir edebiyatta hukuk çalışması olduğu söylenebilir.

Hukuk ve edebîyat ilişkisi, en hacimli çalışma için dahi fazla geniş bir konu olarak kalmaktadır.[14] Bu nedenle, bu çalışmanın kapsamı, getirdikleri kapsamlı toplumsal eleştiriler[15] ve analizler nedeniyle kuramsal hukuk tartışmaları ve özellikle hukuk

---

teşkil eder. (Terry Eagleton, *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, Çev. Utku Özmakas, İstanbul, İletişim, 6. Baskı, 2021, s. 35-39)

[9] Gökhan Yavuz Demir, "Edebî Bir Tür Olarak Hukuk", *Hukuk Kuramı*, Cilt 2, Sayı 6, Kasım-Aralık 2015, s. 48.

[10] Özcan da hermenötik ve retorik gibi yeni yaklaşımların hukuk kurallarının kesinliği iddiasının, mevcut hukuk düzenine ait bir postulattan ibaret olduğunu açığa çıkarmada kullanıldığını belirtir. (Mehmet Tevfik Özcan, *Hukuk Sosyolojisine Giriş,* İstanbul, On İki Levha, 5. Baskı, 2021, s. 132)

[11] Leidinger, *op. cit*.; Şahin, Disiplinlerarası Bir Çalışma Alanı Olarak Edebiyat, *op. cit.*, s. 231; Simon Lee, "Law and Literature: Goodbye Austin, Hello Austen?", *Oxford Journal of Legal Studies*, Cilt 10, Sayı 2, 1990, s. 257

[12] Akal, içinde bir şekilde hukuka yer vermeyen bir edebî eser bulmanın çok zor olduğunu belirtmektedir. (Cemal Bâli Akal, *Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu: Edebiyat ve Hukuk,* İstanbul, Zoe, 5. Baskı, 2023, s. 59) Richard Posner, edebiyatta hukuk yaklaşımını incelerken hukukun bir teknik değil bir konu olarak ele alındığını belirtmektedir. (Posner, Hukuk ve Edebiyat, *op. cit.*, s. 30)

[13] Leidinger de Edebiyatta Hukuk çalışmalarının pratik hukuktan ziyade hukuk politikalarına ve hukuk etiğine yönelik tartışmaları teşvik etme işlevi görerek hukuk felsefesine ya da hukuk tarihîne katkı sağlama potansiyeli taşıdığını belirtir. (Leidinger, *op. cit.*) Öntaş, Edebiyatta Hukuk yaklaşımının hukuka ve hukukçuya etkisini ya da katkılarını dört başlık altında sıralamaktadır: Edebî eserlerin ya da kurguların hukuku doğrudan ya da dolaylı yoldan etkilemesi, toplumun hukuka ve hukukçuya olan bakış açısını göstermesi, hukukçuların hukukî olayların aktörleri hakkındaki anlayışını derinleştirmesi, hukuk tarihîni incelemede kullanılması. (Hüseyin Öntaş, "Edebiyat ve Hukuk", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi (HFSA) 10*, *in* Ökçesiz, Hayrettin (Ed.), İstanbul, İstanbul Barosu, 2004, s. 64-69.)

[14] François Ost ve Roxanne Lapidus, "The Law as Mirrored in Literature", *SubStance* Cilt 35, Sayı 1, 2006, s. 17.

[15] Eagleton'a göre Marksist edebiyat eleştirisi, edebiyatı onu oluşturan tarihsel koşullar bakımından ele alan ve edebî eserleri bir bütün içinde "açıklamayı" hedef alan bir yaklaşımdır. (Eagleton, Marksizm ve Edebiyat, *op. cit.,* s. 7, 17-18) Edebiyatın Marksist eleştirisinde öncelikle kavranması gereken husus, düşünce ve bilinç üretiminin maddi ilişkiler üzerinde temellenmesi ve son tahlilde ekonomik ilişkiler

felsefesi ve sosyolojisi için oldukça yararlı bir çalışma sahası teşkil ettiği düşünülen distopyalar ve distopyanın doğuşunda etkili olan edebî metinler ile sınırlanmıştır.[16] Distopyaların bu çalışmanın konusu olarak seçilmesindeki temel sebep ise iktidar ilişkileri, toplumsal yaşam ve hukuk arasındaki gerilimi yansıtmaya elverişli tartışmalar yürütmesi olmuştur.

Kendisinden türediği ütopyalardaki gibi verili bir toplumsal düzen ile karşılaşılan, fakat ütopyaların aksine okuyucunun kendini çoktan gerçekleşmiş bir garabetin ortasında bulduğu distopyalarda, bir "olmaması gereken" gösterilmeye çalışılır. Ancak yazıldıkları dönem ve yazarlarının dünya görüşüyle şekillenen distopyalarda bu "olmaması gereken" de esaslı olarak farklılaşabilmektedir. Örneğin, bu çalışmada erken dönem distopyalar olarak kategorize edilen ve XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında üretilmiş distopyalarda, istenmeyen yer ya da gelecek, endüstriyel kapitalist üretim ilişkilerinin görüldüğü burjuva toplumları ile özdeşleştirilir. H. G. Wells ve Jack London gibi yazarların öne çıktığı bu dönemde, distopyanın merkezine de sınıf mücadeleleri ve emek sömürüsü yerleştirilmiştir. Ne var ki süreç ilerledikçe distopya geleneğinde önemli bir dönüşüm yaşanmış ve distopyalar totalitarizm ekseninde yazılmaya ve giderek daha karamsar bir çehreye bürünmeye başlamıştır. Gelenek içindeki bu kırılma anının temel sebebi, uzun süre beklenen sosyalist devrimin hayal edilenden farklı gelişmesi ve daha iyiye yönelik bir arzuyu temsil eden ütopya fikrinin bizzat kendisinin ağır hasar almış olmasıdır. Zira kapitalizme karşı henüz gerçekleştirilmemiş bir alternatif olarak ütopyacı itkinin korunmasını sağlayan

---

belirleyici olsa da bu süreçte bir üstyapı kurumu olan sanatın ve edebiyatın göreli özerkliğe sahip olmasıdır.(*Ibid.*, s. 18-20, 23-24, 28-29.) Bu yorumdan yola çıkarak bir edebî eserin sadece "edebiyat" olmadığı, toplumsal ilişkilerden etkilenirken aynı zamanda bu ilişkileri de etkileme gücünü haiz olduğu söylenebilir. Distopyalar gibi toplumsal yapıyı, kurumları ve ilişkileri eleştiren ve alternatif yaşam pratikleri hakkında ciddi öneriler ortaya koyabilen edebî eserlerin ise "bütüncül" bir edebiyat eleştirisine daha elverişli oldukları iddia edilebilir.

[16] Eker, bu çalışmanın da kabul ettiğine benzer şekilde, hukukta kullanılan ve hukukun gelişimine katkı sağlayan ancak hukukîlik niteliği taşımayan kurgulara toplum sözleşmelerini ve ütopyaları örnek göstermiş, ütopyaların salt edebiyat alanında kalan metinler olmadıklarını ve kurgusal toplumlar üzerinden dönemlerinin hukuk anlayışı ve sistemini eleştirdiklerini belirtmiştir. (Beyza N. Eker, *Hukukî Kurgunun Hukukun Gelişimindeki Yerinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Danışman Ülker Yükselbaba). İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2020 (https://tez.yok.gov.tr, Tez No: 662397), s. 24, 88, 91. McGillivray ise alternatif toplumlar öngören bilim kurguları ve fantastik eserleri hukuk ve edebiyat açısından "keşfedilmeyi bekleyen verimli bir saha" olarak görmektedir. (Anne McGillivray, "Recherche Sublime": An Introduction to Law and Literature, *Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal*, Cilt 27, Sayı 4, 1994, s. vi.)

sosyalizmin, zorba iktidarların ortaya çıkmasında araçsallaştırıldığının görülmesi, bireyin sistem ya da devlet karşısında mutlak anlamda sindirilmesini işleyen klasik distopyaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1920'li yılların başında Yevgeni Zamyatin tarafından yazılan *Biz* ile birlikte başlayan klasik distopya, sonradan Aldous Huxley ve George Orwell ile zirvesine ulaşacaktır. İlerleyen süreçte bünyesine feminizm ve çevreci hareketler gibi spesifik konuları da dahil eden distopyanın XX. yüzyılın ortasındaki etkisini bir daha yakalayamadığı da belirtilmelidir. Her ne kadar hukuk ile de sıklıkla bağdaştırılabilen ve modern distopyanın önemli iki alt kolu olsa da feminist ütopya/distopya veya ekotopya türlerinin bu çalışmanın kapsamının dışında tutulduğu da peşinen belirtilmelidir.

İstenmeyen bir tarihsel ve toplumsal aşamanın gösterildiği distopyaların hukuk ile kesişmesinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Bu durum, hukuk aracılığıyla mevcut sömürü düzeninin ve üretim ilişkilerinin gizlendiği, meşrulaştırıldığı ve yeniden üretildiği erken dönem distopyalarda belirginleşmektedir. Hukukun "ötesine" geçen klasik distopyalarda ya da toplumsal yaşamın ortadan kalktığı kıyamet sonrası (*post-apocalyptic*) distopik kurgularda ise hukukun, "yokluğu" üzerinden tartışmaya edilmesi mümkündür. Bu nedenle, distopyaların da farklı tartışmalar yürütülmesi üzerinden üç ayrı kategoriye ayrılarak incelenmesi uygun bulunmuştur: Erken dönem distopyalar, anti-totaliter (klasik) distopyalar ve kıyamet sonrası distopik kurgular ve doğa durumuna dönüş distopyaları.

Varlığının belirgin olarak görülebildiği erken dönem distopyalarının aksine, hukuk, kıyamet sonrası distopik kurgularda toplumsal yaşamın yok olmasıyla; anti-totaliter distopyalarda ise artık kendisine ihtiyaç duyulmayacak yeni iktidar aygıtları üretilmesi sonucunda ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, bu çalışmada hukukun ve toplumsal yaşamın varlığının sınırlarını gösteren ve "sınır noktaları" olarak adlandırılmasını önerdiğimiz bir terminoloji kullanılacaktır. Öncelikle distopyaların, toplumsal yaşamın ve hukukun farklı sınır noktalarına sahip olduklarının kavranmasında faydalı metinler olduğu belirtilmelidir. Bu çalışmada "toplumsal yaşamın negatif sınır noktası" olarak adlandırılan ve kıyamet sonrası distopik kurgularda karşılaşılan durum, yaşanan radikal bir kıyamet sonucunda, toplumsal formasyonların ve ilişkilerin ortadan kalktığı ve genellikle Hobbesyen bir doğa durumu formuna işaret eden bir ana tekabül etmektedir.

Toplumun ortadan kalkması, hukukun da negatif sınır noktasına ya da "hukukun sıfır noktasına" doğru gerilemesi sonucunu doğurmaktadır. Burada incelenecek olan üç çalışmadan *Yol*'un aksine *Sineklerin Tanrısı* ya da *Kızıl Veba*'da toplumsal formasyonların tekrar oluşmaya başladığı da görülür. Bu durum, sınır noktasından kurtulmada toplumsal yaşamın ve hukukun farklı hızlara sahip olduğuna da işaret etmektedir. Nitekim hukuk, ancak toplumsal yaşam belirli bir ilişkiler ağına ya da hiyerarşik yapıya ulaştığı anda varlık kazanabilmektedir. Bu tip distopyaların, hukukun neden ve nasıl ortaya çıktığına yönelik tartışmalar için elverişli bir zemin oluşturduğu söylenebilir. Kronolojik olarak erken dönem distopyalarıyla aynı zaman diliminde yazılmış olsa da hem distopyadan ziyade bir kıyamet sonrası distopik kurgu teşkil etmesi hem de doğrudan bir kapitalist toplumu hedeflememesi nedeniyle Jack London'ın *Kızıl Veba*'sının bu bölümde incelenmesi uygun görülmüştür.

Erken dönem distopyalarda ise hukukun bu iki sınır noktası arasında konumlandığı ve günümüzdeki formunda ve işlevinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, klasik distopyaların asıl başarısı, hâlâ içinde yaşadığımız modern toplumun kötü bir versiyonundan ibaret olmalarının çok ötesinde bireyin ontolojik bir hayatta kalma mücadelesi içine sokulması olmalarıdır. Wells'in *Zaman Makinesi* hariç tutulursa, bu çalışmada incelenen erken dönem distopyaları, formel birer distopya olsalar da toplum eleştirisini klasik distopyalardaki kadar radikal bir düzleme taşımamışlardır. Dolayısıyla hukuka kasıtlı olarak yer vermeyen klasik distopyaların aksine Wells'in ve London'ın eserlerinin, günümüz hukuk kuramı tartışmaları için "dolaysız" bir kullanım alanına sahip olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, endüstriyel kapitalizmin ve burjuva toplumunun hukukî formu olan modern hukuka eleştirel yaklaşan Eleştirel Hukuk Çalışmaları ve Marksist Hukuk Teorisinin savları, Wells'in *Gelecek Günlerin Hikâyesi* ve *Efendi Uyandığında* ile London'ın *Demir Ökçe* adlı distopyaları üzerinden tartışılacaktır. Bunun yanında toplumsal yaşamın ileri bir evresinde hukukun pozitif sınır noktasına ulaştığı bir evreni konu edinen *Zaman Makinesi*'nin, kronolojik açıdan erken dönemde yazılmış olmasının ötesinde, asıl hedefinin totalitarizmden ziyade kapitalizm olması sebebiyle buraya dahil edildiği belirtilmelidir.

Hukukun ve toplumsal yaşamın pozitif noktaları ise *Biz*, *Cesur Yeni Dünya* ve *1984* gibi anti-totaliter distopyalarda karşılaşılan bir durumdur. Bu distopyalarda, toplumsal yaşamın, bireyin ortadan kaldırılacağı bir toplumsal aşamaya doğru "ilerleyerek" pozitif noktasına yaklaştığı söylenebilir. Nitekim sınır noktası, ulaşıldığı anda ortadan kalkmaya neden olacak bir tarihsel ana karşılık gelmektedir. Burada incelenecek olan üç distopyanın ise henüz nihai devrimlerini tamamlayamadıkları için toplumsal yaşamın pozitif noktasına ulaşamadıkları, ancak oldukça yakın bir evrede oldukları görülmektedir. İnsanların birer "yaşayan ölüye" dönüştürülmesine ve birey kavramının tamamen silinmesine izin verecek olan bu nihai devrimden sonra toplumun da sönümleneceği açıktır. Esasen her ne kadar beyhude olsa da sisteme karşı muhalefet imkânının dışlanmadığı bu aşama, klasik distopyanın da yaşam alanını oluşturmaktadır. Hukukun pozitif sınır noktası ise hukukun işlevsiz kalması nedeniyle ortadan kalktığı noktayı temsil etmektedir. Buradaki ortadan kalkmanın aynı sonuca çıksa dahi Paşukanis'in teorisinden esaslı noktalarda ayrıldığı peşinen belirtilmelidir. Zira üç eserde de baskı ve sömürü düzeni ortadan kalkmak bir yana radikalleşmiş ya da doğallaştırılmıştır. Bu durum ortada bir hukukun olup olmadığı tartışmasının önünü mutlak olarak kapatmamakla birlikte, üç eserde de hukukî formlara duyulan ihtiyacın ya da hukukun toplumsal bir mekanizması olarak işlevinin ortadan kalktığı nettir. Dolayısıyla hukukun pozitif sınır noktasına, toplumsal yaşamın pozitif sınır noktasından çok önce ulaşıldığı görülmektedir. Hukukun toplumsal yaşam için vazgeçilmezliğini savunan hukukî fetişizm aşılmış; toplumsal düzenin, rasyonel (ya da irrasyonel) teknik ve idari kararlarla sağlandığı bu evrenlerde, Althusserci terminolojiyi kullanacak olursak, hukukun artık devletin asli bir baskı ve ideolojik aygıtı olduğu söylenemez. Bu nedenle toplumun bütün alanının ötesinde bireyin bedeni ve hatta zihni üzerinde de mutlak tahakküm hedefleyen bu üç distopyada yeni bir iktidar aygıtının ya da tekniğinin giderek belirginleştiği söylenebilir. Bu çalışmada, baskı aygıtları ve ideolojik aygıtlardan mutlak anlamda soyutlanamayacak bu iktidar aygıtına, Foucault'nun disiplin iktidarı kavramından esinlenilerek "devletin disiplin aygıtları" tanımlaması uygun görülmüştür. Kişinin fizyolojik ve psikolojik (biyolojik) bütünlüğünün tamamen Devletin kontrolüne geçirilmesine izin veren disiplin aygıtları, *Biz*'de numaralara indirgenen insanların dünyayı salt matematikle kavraması, *1984*'te Parti'nin ideolojisinin benimsenmesinin ötesinde "sevilmesini" sağlayan *sui generis* bir işkence

yöntemi, *Cesur Yeni Dünya*'da ise Kuluçka ve Şartlandırma gibi ileri teknolojiler formunda görülmektedir. Dolayısıyla bu bölümde anti-totaliter distopyaların hukukla ilişkilendirilmesi, daha ziyade sönümlenme, devletin iktidar aygıtları ve disiplin kavramları üzerinden kurulacaktır. Bunun yanında, her distopyanın nevi şahsına münhasır evrenlerinin hukuka dair farklı tartışmalara izin verdiği de belirtilmelidir.

Hukukun toplumsal düzen için bir zorunluluk olup olmadığına, hukuksuz bir toplumun var olabilmesi için hangi şartların gerçekleşmesi gerektiğine ya da hukukun mevcut toplumsal yapıda hangi işlevlere sahip olduğuna distopyalar üzerinden yanıt aramaya çalışan bu çalışma, iki ana başlık altında kurgulanmıştır. Distopyaya uzanan sürecin anlatılacağı birinci bölümde öncelikle, toplumsallık ve ötekinin bilincine varılmasıyla beraber ortaya çıktığı düşünülebilecek olan ütopyacı itki tartışılacak, ardından distopyanın formunu miras aldığı ütopyanın Thomas More ile beraber doğuşuna kadar geçen süreçteki ütopyacı düşünceler ve metinler değerlendirilecektir. Bu erken dönem ütopyacı metinlerin en önemlisi olduğu düşünülen ve More'u doğrudan etkileyen Platon'un *Devlet* diyaloğu ise ayrı bir başlık altında incelenecektir. Daha sonra More ile başlayan formel ütopya, Campanella ve Bacon gibi diğer iki klasik ütopyacıyla beraber ele alınacaktır. Modern toplum sözleşmesi, liberal düşüncenin ve ütopyacı geleneğin şekillenmesinde büyük katkıları olan Locke'a ve Rousseau'ya da kısaca yer verildikten sonra, sırasıyla ütopyanın bir sonraki durağı olan ütopik sosyalizm ve ütopyayı gelecek zaman ile buluşturan Bellamy'nin *Geriye Bakış* adlı eseri incelenecektir. Distopyanın şekillenmesinde etken olan korku edebiyatı, yergi (hiciv) ve bilim kurgu gibi diğer edebî kaynakların distopya ile olan ilişkisi de açıklandıktan sonra distopya kavramı ve distopyanın XX. yüzyılın ilerleyen sürecinde yaşadığı dönüşümler değerlendirilecektir. Birinci bölümün sonunda ise Hukuk ve Edebiyat Hareketi'nin temel ayrımı doğrultusunda "distopya içinde hukuk" ve "distopya/hukuk olarak hukuk" olmak üzere kısa bir tartışma da yürütülecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü ise yukarıda açıklandığı üzere seçilen distopyalarda hukukun rolünün ve varlığının incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde, öncelik, hukukun günümüzdeki konumuna en yakın yerde bulunması sebebiyle erken dönem distopyalara ayrılmıştır. Ardından kendisine ihtiyaç kalmayacak yeni iktidar mekanizmalarının geliştirilmesiyle birlikte pozitif sınır noktasına varan ve ortadan kaybolan hukukun anti-

totaliter klasik distopyalara ne şekilde dahil edilebileceği tartışılacaktır. Son olarak, toplumsal yaşamın sona ermesiyle birlikte hukukun da sıfır noktasına döndüğü kıyamet sonrası distopik kurgular ve doğa durumuna dönüş distopyaları, hukuka duyulan ihtiyaç çerçevesinde ele alınacaktır.

Bu çalışmada yer verilen edebî eserlerin incelenmesinde izlenen yolun ya da yöntemin, Berna Moran'ın edebiyat eleştirisi tasnifi veya Terry Eagleton'ın edebiyat kuramı hakkındaki görüşleri üzerinden ele alınması uygun görülmüştür. Moran, edebî eser ve dış dünya arasındaki ilişkinin ele alınmasında tarihî, sosyolojik ve Marksist olmak üzere üç yöntemin kullanıldığını belirtir.[17] Tarihsel eleştiri, edebî eserin yazıldığı çağdaki koşulların, inançların ve dünya görüşlerinin hesaba katılması ve eserin belirli bir tarihsel çerçeveye yerleştirilmesidir. Bu eleştiri tipinde ağırlık daha ziyade eser hakkında bilgiye verilmektedir.[18] Edebiyatın toplum içinde doğup geliştiği ve bu nedenle sanatın toplumu yansıttığı kabulünden yola çıkan ve özellikle XIX. yüzyıldaki bilimsel atılımların etkili olduğu sosyolojik eleştiri ise daha ziyade eserin yazılış nedenini ve eserin toplumsal sonuçlarını göstermeye çalışmaktadır. Moran, sosyolojik eleştirinin sanat eserini anlamak ya da değerlendirmekten ziyade "başka alanlarda bilgi edinmeye" hizmet ettirildiğinin altını çizer. Her ne kadar bilimsel tahlil iddiası yürütülen sosyolojik eleştiri, genellikle betimleyici yönüyle ortaya çıksa da zaman zaman değer yargıları da barındırabilmektedir. Üçüncü ve son edebî eleştiri yöntemi olan Marksist eleştiri de sanat (ya da edebiyat) eserlerinin var oluş nedenlerini araştırmakla beraber ekonomik koşullar ve sınıf mücadelesi kavramları üzerinde şekillenerek sosyoekonomik bir bakış açısını ön plana çıkartmaktadır. Moran'a göre Marksist yöntemin sosyolojik yöntemden ayrıldığı bir diğer nokta ise mevcut sosyal nedenleri betimlemenin ötesinde doğrudan yargılaması, yani eserin içeriğini eleştirmeye yönelen değer yargılarını dışlamamasıdır.[19] Marksist yöntemi savunan eleştirmenlere göre hiçbir eser zaten tamamen apolitik veya tarafsız olamayacağı için içeriğin topa tutulabilmesi, sanat eleştirisinin kaçınılmaz bir sonucudur. Moran, edebiyatın salt estetiğe indirgenemeyeceğini kabul etmekle birlikte bazı Marksist eleştirmenlerin biçimi ve edebiyatın sanat yönünü tamamen göz ardı edebildiğini ve eserin değerinin sosyal

[17] Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, İletişim, 33. Baskı, 2024, s. 77-88.
[18] *Ibid.*, s. 78-82.
[19] *Ibid.*, s. 83-87.

faydaya indirgenmesini eleştirmektedir. Nitekim bir eserin toplumcu olması, eserin günlük toplumsal ilişkileri yansıtması ya da estetik açısından güzel ya da iyi bir eser olması için yeterli değildir. Örneğin, biçime öncelik veren Burjuva eserlerini peşinen iyi bir edebiyat eseri kategorisinin dışına yerleştirmek, ideoloji ve dogmatizm tuzağına saplanmak olarak yorumlanabilmektedir.[20] Son olarak, tarihsel ve sosyolojik eleştirinin daha ziyade tasvir edici olduğu, Marksist eleştirinin ise normatif yönünün ağır bastığı söylenebilecek olsa da bu üç yöntemin de ortak noktalarının bulunduğu ve her zaman birbirlerinden kesin olarak ayrıştırılamadığı belirtilmelidir.[21]

Edebiyat kuramına ya da eleştirisine yöneltilen bir diğer yaklaşım ise Terry Eagleton tarafından "siyasi eleştiri" olarak tanımlanmaktadır. Eagleton, edebiyat eleştirisinin siyasî inançlardan veya ideolojik değerlerden bağımsız ele alınamayacağını, zira siyasi yönden arındırılmış, saf bir edebiyat kuramının aslında bir "akademik mitten" ibaret olduğunun altını çizer. Eagleton'un asıl eleştirisi de edebiyatın ya da edebiyat eleştirisinin politikadan, ideolojik konumlanmadan veya egemen söylemden tamamen bağımsız olduğunun iddia edilmesine yöneliktir.[22] Edebiyat eleştirisinin ya da "edebiyatı anlamlandırma pratiklerinin" amacı da söylemin ürettiği etkilerin sonuçlarını ve bu etkilerin nasıl ve neden üretildiğini incelemektir. Liberal hümanist eleştirinin neden sorusuna verdiği "daha iyi insan olmak" cevabını ise fazla soyut ve yüzeysel bulan Eagleton, edebiyatın sadece ahlaki değil siyasi bir tartışma konusu olduğunu bir kez daha hatırlatır. Kısacası, edebiyat, salt edebiyat içinden yürütülen "saf" kuramlardan ziyade ideoloji ve iktidar ilişkileriyle olan ilişkisi göz ardı edilmeden incelenmelidir.[23]

Bu çalışmada, Eagleton'ın siyasi eleştiri hakkındaki görüşleri çerçevesinde edebiyatın salt estetikten ya da duyguları uyaran bir düşünsel üründen ibaret olmadığı ve ideolojik/politik yönünün bulunduğu kabul edilmektedir. Bu doğrultuda, çalışmaya konu edilen ütopyaların ve distopyaların da edebiyat dışının dâhil edilmesiyle

[20] *Ibid.*, s. 87-97.
[21] *Ibid.*, s. 78, 97-98.
[22] Eagleton'a göre neyin edebiyat ya da neyin edebî açıdan değerli olduğuna karar vermenin, yani dışlama ve dahil etme ve söylemi tanımlama yetkisinin bizzat kendisi bir çeşit iktidara tekabül etmektedir. (Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı, 7. Baskı, 2022, s. 232-233)
[23] *Ibid.*, s. 223 – 244. Bunun yanında Eagleton, kültürün kendinin ötesinde anlam ve geçerlilik kazandığı dört tarihsel dönemden ya da gelişmeden bahseder. Bunlar emperyalizme karşı verilen mücadele, kadın hareketi (feminist siyaset), kültür endüstrisi ve işçi sınıfı yazınıdır. (*Ibid.*, s. 244-246)

eleştirilmesine özen gösterilmiştir. Çalışmada, zaman zaman sınıf mücadelesi ve iktisadi ilişkiler üzerinde temellenen değer yargılarına izin veren Marksist eleştiriye kapı aralandığı görülse de asıl olarak Moran'ın üçlü ayrımındaki tarihsel ve sosyolojik eleştiri yöntemleri yürütülmeye çalışılmıştır.

Dönemlerinin tarihsel ve toplumsal koşullarıyla şekillenen ve olanı radikal bir "olmaması gereken" üzerinden eleştirmeyi tercih eden distopyaların, hukukun ya da hukuk düşüncesinin tarihsel gelişiminin izlenmesine; hukukun, siyasî ve iktisadî iktidarın çıkarlarının meşrulaştırmasındaki, gizlenmesindeki ve yeniden üretilmesindeki rolünün açığa çıkarılmasına ya da gösterdiği "hukuksuzluk" senaryoları üzerinden hukukun varlığının ve hukuka duyulan gereksinimin tartışmaya açılmasına olanak tanıdığı söylenebilir. Dolayısıyla, kuramsal hukuk çalışmaları için kaynak açısından zengin bir saha sunan distopyaların hukukla ve özellikle hukuk felsefesiyle daha sık ilişkilendirilmesi gerektiği temennisine sahip bu çalışma, distopyalar ve hukuk arasındaki bu ilişkinin açıklanmasında küçük de olsa bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. BÖLÜM

DİSTOPYAYA UZANAN SÜREÇ

Hem gösterdiği toplum hem de okuyucuda uyandırmak istediği düşünce açısından ütopyanın tersine çevrilmiş bir hâli olan distopyanın tarihî çok eskilere gitmemektedir. Bir edebî tür olarak distopyanın ne zaman ya da hangi eserle birlikte ortaya çıktığı hakkında çeşitli görüşler olsa da XX. yüzyılın ilk yarısının bir ürünü olduğu yönünde genel bir kabul bulunmaktadır. Ortaya çıkışında oldukça farklı kaynaklardan beslenmiş distopyanın, özellikle tarihîn bu anında ortaya çıkmasında ya da yaygınlaşmasında ise hem bu dönemde yaşanılan toplumsal gelişmelerin yarattığı travmalar hem de ütopyacılık fikrine duyulan inancın çöküşü etkili olmuştur. Ütopya, yazarının kişisel görüşleri ya da benimsediği ideolojinin şekillendirdiği bir ideal algısı uyarınca yaratılan ve nihai ya da mükemmel bir aşamaya geldiği iddia edilen bir "arzulanan toplumun" yaşantısının detaylı şekilde "gösterildiği" bir edebî türdür. Ütopyalardan farklı olarak, ortaya istenmeyen bir toplumun detaylı tasvirini koyan distopyanın ise içeriğini olmasa dahi biçimini ütopyaya borçlu olduğu söylenebilir.[24] Dolayısıyla, bu çalışmada distopyanın edebî kaynaklarının biçimsel ve içeriksel olarak ikiye ayrılarak ele alınması uygun görülmüştür. Yukarıda da anlatıldığı üzere distopyanın biçimsel kaynağı formel ütopyadır. Distopyanın içeriksel kaynaklarından kasıt ise distopyanın ayrı bir tür olarak ortaya çıkması sürecinde etkilendiği diğer edebî türlerdir. Bu çalışmada distopyaya içerik yönünden katkı sağlayan edebî türler olarak ise yergi, korku ve bilim kurgu seçilmiştir.[25]

Distopyanın içeriğini belirleyen ve tarih sahnesine çıkmasında etkili olan bir diğer husus ise XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla gözlemlenen bazı tarihsel gelişmelerdir. Bu çalışmada erken distopyalar olarak kabul edilen H.G. Wells'in erken dönem eserleri ve Jack London'ın *Demir Ökçe*'si temelde kapitalist burjuva toplumunda giderek kurumsallaşan emek sömürüsünü ve derinleşen sefaleti işlemişlerdir. Wells, bu

[24] Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, Çev. Ali Somel, Ankara, İmge, 1. Baskı, 2005, s. 157.
[25] Ütopyanın içindeki distopyacı çekirdek ile distopyalara içerik yönünden de katkı sağladığı söylenebilir. Fakat bu tartışma, içeriksel kaynaklar içinde değil, ütopyanın incelendiği bölümde ele alınmıştır.

süreçte daha ziyade bilim kurgu ve geleceğe yolculuk gibi konulara ağırlık vererek geleceğin distopik kapitalist toplumunu resmederken; London ise ABD'deki kapitalizmin bir dünya savaşına neden olacak kadar şiddetli sınıf mücadelelerine sahne olacağı bir kurgu ortaya koymuştur. "Klasik distopyalar"[26] tanımlaması ise daha ziyade 1920'li yılların sonu itibarıyla yazılmaya başlayan ve Hitler dönemi Almanya'sında ya da Stalin dönemi Sovyetler Birliği'nde görülen totaliter rejimleri hedef alan distopyalar için kullanılmaktadır. Yevgeni Zamyatin'in *Biz* adlı eseriyle ortaya çıktığı söylenebilecek olan bu yeni eğilim, Orwell'in *1984*'ü ile tepe noktasına ulaşmış ve günümüzde dahi distopyanın baskıcı yönetimlerin eleştirisiyle özdeşleşmesini sağlamıştır. Bir diğer önemli klasik distopyacı Aldous Huxley ise bilimsel gelişmelerin mevcut emek sömürüsünü ve totaliter rejimleri doğallaştırmada ve kalıcılaştırmada kullanıldığı bir distopik evren yaratmıştır. Toplumsal arzular ve korkular tarafından şekillendirilen ve yaşayan bir tür olan distopya, ilerleyen süreçte cephanesine yeni temalar da eklemiştir. Örneğini insanlığın tamamen ortadan kalkacağı kıyamet sonrası (*post-apocalyptic*) distopik kurgular, çevresel felaketlerin konu edildiği ekolojik distopyalar ya da ataerkil düzenin eleştirilmesinde kullanılan feminist distopyalar.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle distopyanın edebî kaynakları açıklanacaktır. Thomas More ile başlatılan "edebî ütopyaya" geçilmeden önce, sırasıyla ütopyacı itkinin ne olduğu, ütopya uzanan süreçte etkili olan anlatılar ve Platon'un *Devlet*'i ele alınacaktır. Platon'un *Devlet*'inin inceleneceği kısımda ütopyadaki distopyacı çekirdeğe dair bir tartışma da yürütülecektir. Distopyanın biçimsel kaynağı ütopya kısmında ise sırasıyla, "klasik" ütopyalar olarak kabul ettiğimiz More, Bacon ve Campanella tarafından yazılan ütopyalar, XIX. yüzyılda ortaya çıkan ütopik sosyalizm ve ütopyanın artık gelecek zamanda kurgulanmasının önünü açan Edward Bellamy'nin *Geriye Bakış* adlı eseri incelenecektir. Tüm bu süreçte distopyanın içeriğinin şekillenmesine katkı sağlayan yergi (hiciv), korku edebiyatı ve bilim kurgu ise bu türde yazılan bazı önemli eserler üzerinden kısaca değerlendirilecektir. Ardından distopyanın ortaya çıkmasında etkili olan tarihsel koşullar ve ütopya fikrinin çöküşü tartışılacak ve nihayet distopya kavramının ne olduğu ve günümüzdeki durumu aktarılmaya çalışılacaktır.

[26] Yalçınkaya, yirminci yüzyılda yazılmış distopya ya da karşı ütopya türünde öncelikle ele alınması gereken eserleri *Biz*, Cesur Yeni Dünya, *1984* ve *Fahrenheit 451* olarak saymaktadır. (Ayhan Yalçınkaya, "Devlet: Ne Seninle, Ne Sensiz", *in* Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul, İletişim, 11. Baskı, 2022, s. 380)

1.1. ÜTOPYACI İTKİ

Ütopyalar hakkında yapılan birçok çalışma, ütopyacılık tarihîni Platon'dan başlatmayı uygun görür. Ancak "ideal devlet" ile "ütopya" kavramlarının tam olarak örtüşmediğini, *Devlet*'in ise tam anlamıyla bir ütopya teşkil etmediğini söylemek mümkündür.[27] Ütopyanın More ile doğduğu genel bir kabul gibi gözükse de eserin yazıldığı tarih olan 1516 yılından itibaren geçen yarım milenyuma rağmen ütopya ancak yakın zamanda ayrı bir edebî tür olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.[28] Bu nedenle ütopya kavramını parçalara ayırarak ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. More'un *Utopia*'da ortaya koyduğu mükemmel ve istikrarlı bir topluma dair detaylı toplum tasviri, ada motifi veya dışarıdan gelen ziyaretçi gibi ögeler formel ya da bir edebî tür olan ütopyaya gönderme yapmaktadır. Ancak ütopyanın ya da ütopyacılığın ikinci unsurunun More ile başlatılamayacak kadar eskiye gittiğini söylemek mümkündür. Ütopyanın "ütopyacı itki" (*utopian impulse*) olarak adlandırılan ve ideale ya da daha iyiye yönelik arzu olarak tanımlanabilecek bu ikinci yönü[29], insanların bilinç kazandığı ve toplumsal yaşam pratiklerinin belirli bir seviyeye ulaştığı ana kadar götürülebilecektir.[30]

---

[27] Kumar'a göre ütopyanın ve ütopyacı geleneğin meydana gelebilmesi için asgari bir laiklik seviyesi şarttır. Bu nedenle "dünyevilik" yönü ağır basan ütopya mekânsal açıdan sınırlıdır ve sadece Batı toplumlarında gözlemlenebilmektedir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 56-57, 60.) Emil Cioran da ütopya fikrinin ancak Hristiyanlığın cennet fikrinin "ruhları" tatmin edemeyince oluşmaya başladığını yani laik bir özlem olduğunu söylemektedir. (E. M. Cioran, *Tarih ve Ütopya*, Çev. Haldun Bayrı, İstanbul, metis, 7. Basım, 2024, s. 91.)

[28] Ütopya çalışmaları (*Utopian Studies*) ancak on dokuzuncu yüzyıl itibarıyla gelişmeye ve ayrı bir saha olarak görülmeye başlamıştır. Bunun öncesinde "hayali yolculuklar" ve "felsefi romanlar" arasında kabul edilen metinlerin zamanla sosyal ve pratik yönü bulunan ve "gerçek" bir hikâyenin de özelliklerini taşıyan benzerlerinden ayrıştırılması gerekmiştir. XX. yüzyıla gelindiğinde ise ütopya giderek ayrı bir edebî tür olarak sivrilmeye başlamıştır. (Peter Fitting, "A Short History of Utopian Studies", *Science Fiction Studies*, Cilt 36, Sayı 1, 2009, s. 121-123)

[29] Jameson, ütopyayı, ütopyacı biçim (edebî tür olarak ütopya) ve "ütopyacı arzu" olarak ikiye ayırmakta ve daha iyi bir hayata yönelik ütopyacı arzunun ütopya fikrinden ayrı tutulamayacağını belirtmektedir. (Frederic Jameson, *Ütopya Denen Arzu,* Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, metis, 3. Baskı, 2021, s. 17, vd.) Ütopyacılığı "toplumsal hayal kurma" olarak tanımlayan Fitting de ütopyacı itki ve ütopya fikrini ayırmamanın her şeyi ütopya olarak görebilme tuzağına çekebileceğinin altını çizmektedir. (Fitting, *op. cit.*, s. 126) Seeger ütopyaya dair net bir tarif olmadığını ancak tüm ütopyaların bu kendi toplumlarından daha iyi bir topluma duyulan özlem yani ütopyacı itki noktasında birleştiğinin altını çizer. (Sean Seeger, "Utopia, dystopia and human flourishing", *in* Boncori, I. ve Loughran, T. (Ed.), *Health and Wellbeing: The University of Essex Reader,* Napoli, L'Editoriale Scientifica, 2020, s. 201-215, s. 201)

[30] Bu fikir, ütopyacı itkinin evrensel bir eğilim olduğuna işaret etmektedir. Fakat bazı yazarlar ütopyacılığı evrensel ya da doğal bir eylem olarak görmemektedir. Örneğin, Kumar, ütopyacılığın düş kurmak gibi doğal bir eğilim olup olmadığına olumsuz cevap verilmesi gerektiğini düşünmektedir. (Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya,* Çev. Ali Galip, İstanbul, Kalkedon, 1. Baskı, 2006, s. 39) Ancak yine de ütopya fikrinin belirli bir tasarım ya da plandan ziyade daha iyiye ya da ideale ulaşma noktasında motive edici bir güç olarak işlevselliğini koruduğunu ve ütopyanın asıl

İnsan, doğa ve diğer insanlar ile girdiği etkileşimlerde etken ve edilgen olmak üzere iki şekilde etkilenir. "Öteki" üzerindeki hâkimiyet çabası veya "gerekliliği" insanı aktif bir rol oynamaya iterken, bu etkileşim kendisinin de dönüşüme uğraması sonucunu doğurmaktadır. Toplumsallığa geçişin tam olarak nasıl olduğu, ne zaman olduğu ya da bunda hangi güdülerin esas etken olduğunu söylemek imkânsızdır. Fakat tarihsel bir gerçekliğe işaret etmeseler dahi bu bilinmezlik ortamında hâlâ faydalı olabilen toplum sözleşmeci kurguların ileri sürdüğü gibi insanın toplumsallaşmasında biyolojik ve duygusal ihtiyaçlar, güvenlik veya iş bölümünün yararının farkına varmak gibi etkenlerin rol oynamış olması kuvvetle muhtemeldir. [31] Ütopyacı itkinin doğuşuna dair belirli bir "an"dan bahsetmek olası gözükmemektedir. Yine de sosyal sözleşmecilerin toplumun veya devletin ortaya çıkışını açıklamaya çalışırken yaptıkları gibi burada da ütopyacı itkinin doğuşu, kurgusal bir senaryo üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

İnsanlığın serüveni ise bu toplumsallık aşamasına geçildiği anda bitmemekte, aksine daha karmaşık bir hâle gelmektedir. Diğerleriyle etkileşimin ve doğa üzerinde hâkimiyetin artması, insanın daha önceden "görece statik" olarak sürdürdüğü yaşamının da hızla değişmesine neden olmuştur. İnsanın biyolojik varlığına artık bir toplumsal kimlik de eklenmiştir.[32] Artan ilişkiler ağı ve beraber yaşama pratiği, zamanla bu toplumsal birliklerin kolayca çözülmelerini engellemiş, farklı zaman ve yerlerde de benzer toplumsal formasyonların olduğunun gözlemlenmesi ise insanın benliğini "öteki

---

katkısının arzu unsuru olduğunu da belirtmiştir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 152-157, 169) Fakat Cahit Can'ın "insanlık tarihî emeğiyle doğayı kültüre dönüştürmeye çalışan insanın olduğu kadar, etik alanında iyiyi, estetik alanında güzeli, hukuk alanında adil olanı bulmaya çalışan insanlığın da tarihîdir." ifadesi (Cahit Can, *Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri*, İstanbul, Pinhan, 1. Baskı, 2021, s. 37) ve bir üst dipnotta Fitting tarafından yapılan ütopyacılık tanımı doğrultusunda ütopyacılığın bir "toplumsal düzlemde gerçekleştirilen bir arzulama biçimi" olarak yer ve zaman ile sınırlı olmadığı ve evrensel bir eğilim olarak değerlendirilebileceği savlanabilecektir. Topuzkanamış ise toplumsallaşmanın, "verili sınırlara tabi olma becerisini" öğrenmek olduğuna dikkat çekmektedir. (Topuzkanamış, Hukuk ve Bireyi Anlamak, *op. cit.*, s. 4904) Ancak toplumsallaşmanın aynı zamanda verili sınırların ötesine geçmenin de tetikleyicisi olduğu söylenebilir.

[31] Cioran, şiddetin insanın doğasına içkin olduğunu ve toplumsallık aşamasına geçişle bu şiddet arzusunun baskılanmasının hem bir hedef hem de bir sonuç olduğunu söyler. (Cioran, *op. cit.*, s. 63) Can da insanların toplumsallaşmaya "yazgılı" olduğu kanaatindedir. (Can, Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri, *op. cit.*, s. 122)

[32] Buradaki toplumsallıktan kasıt, niceliğe değil niteliğe gönderme yapmakta ve birkaç kişinin bir araya gelmesinden ziyade, toplumsal rollerin ve kimliğin asgari düzeyde oluşmaya başladığı bir aşamaya işaret etmektedir. Bu nedenle, toplumsallaşma anına kadar geriye götürülebilecek ütopyacı itkinin "toplumsal insanın" "doğal" bir eğilimi olduğu söylenebilecektir. Buradaki doğal vurgusunun bir doğa durumuna atıf yapmadığı, aksine insanın bu farazi doğa durumundan çıkışıyla ütopyacı itkiyi uyandırabildiği belirtilmelidir.

üzerinden" tanımlarken yaptığı[33] gibi toplumların da diğer toplumların varlığı üzerinden "ötekinin ötekisi" olarak ayrı bir varlık olarak değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Bu ayrışma ise karşılaştırma imkânına zemin hazırlamıştır.

İnsanlar gibi toplumlar da pek çok yönden farklılaşabilmektedir.[34] Bu farklılık ise insana, kendini ve toplumunu sorgulama ve bu sayede olumlu ve olumsuz yönlerinin farkında olabilme olanağı sağlamaktadır.[35] Belki de ütopyacı itkinin kaynağını işte bu ilk ana, yani insanın kendi toplumunun ayrı ve farklı bir bütün olarak varlığının bilincine vardığı noktaya kadar götürmek mümkündür. Bu "aydınlanmanın" sonucunda ise insanın sadece kendisi için değil, toplumu için de daha iyisinin olabileceğini düşünmesinin önü açılmıştır. Ütopyaların bu kadar rağbet görebilmesinin nedeninin de toplumsal insanın doğasına özgü ancak çoğu zaman uykuda bulunabilen bu ütopyacı eğilimi uyandırması olduğu söylenebilir. Yine de "toplumsal yaşamın sıfır noktasına" ya da insanın tahayyül yetisinin olgunlaşmaya başladığı ana dair elimizde kesin bir bilginin olmadığı ve gelecekte olamayacağı düşünüldüğünde ütopyacılığın miladını ya da bu

---

[33] Özbilinç, kişinin, kendisinin ayrı bir varlık olduğunun ayırdına varması anlamına gelmektedir. Ancak bu süreçte kişi mecburen karşılaştırma yapabileceği bir Öteki'ye ihtiyaç duyar. Dolayısıyla, benliğin oluşumu toplumsallık aşamasına geçişle mümkün olabilmektedir. Öteki üzerinden kendi varlığını temellendirebilen benlik hakkındaki diğer bir husus da verili ya da sabit olmaması, girdiği her ilişkide yeniden yaratılmasıdır. Benzer şekilde, toplumlar ya da kültürler de bu sürekli dönüşüm ve yeniden inşa sürecinden geçmektedirler. Başka toplumlar ile yaşanan her etkileşim dolaylı ya da doğrudan benlik üzerinde de etkili olmakta dolayısıyla Ben'in arzularını ve hedeflerini de şekillendirmektedir. (Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi – Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı, 5. Basım, 2022, s. 60-70, 93-95, 104-109)

[34] Can, toplumların değerleri, gelenekleri, davranış kalıpları ve düşünce biçimlerini kapsayan kültürleriyle birbirinden ayrıştıklarını belirtir. (Can, *op. cit.*, s. 95)

[35] Gözlem, ütopyacılık için her zaman asli unsur olarak öne çıkmaktadır. Platon'un ütopyacı fikirlerinin İtalya'daki Pisagorcu toplulukları gözlemesinden sonra şekillenmeye başlaması gibi (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit*, s. 115-116) More ve "klasik ütopyacıların" toplumsal kurgularında da Coğrafi Keşifler sonrası Amerikan yerlilerinin kolektif yaşamlarının büyük payı vardır. Ancak zamanla daha fazla keşfedilecek yeni yerlerin kalmamış olması ve toplumların giderek daha fazla etkileşimde bulunması ütopyacı gözlemin yeni bir forma girmesine neden olmuştur. Ütopyacılık geleneği zamanla başka bir yerde olan toplumun dışsal gözleminden, kişinin akıl yürütme ile kendi toplumunun geleceğine yönelik yaptığı bir kurgu ile mevcut toplumunu karşılaştırma noktasına doğru ilerlemiştir. Her ne kadar geçmiş ile yapılan karşılaştırmalara Altın Çağ mitoslarında karşılaşılsa da L.S. Mercier, Bellamy ya da Wells gibi ütopyacılarla ayyuka çıkan gelecek vurgusunun modernleşme sürecinde ütopyacı itkinin cephanesine eklendiği söylenebilir. Bunun yanında, gözlem ile ilgili olarak "yanlış bilinç olarak ütopya" olarak adlandırılabilecek bir hususa dikkat çekilmelidir. Cioran'ın da belirttiği gibi ütopya fikri, gözlemlenen toplumun kendi yaşayışını "ideal" olarak dayattığı "zarif bir emperyalizm" formunda da ortaya çıkabilmektedir. (Cioran, *op. cit.*, s. 35) Kültürler arası etkileşimde hegemonik gücü görece daha az olan toplumun, ki bunda iktisadî, askerî ve siyasî konumların etkisi büyüktür, "ideal" kabulünün daha baskın toplumun özellikleri tarafından şekillenmesi aslında o toplumun özelliklerinin kendiliğinden daha iyi olduğuna dair hatalı bir algılayışın sonucudur. Bu nedenle ütopyacı itkinin bir eğilim olarak evrensel olsa dahi sabit bir içeriğinin olmadığı ve gözlemleyen ve gözlemlenenin bu ilişkideki etki dereceleri oranında şekillendiğini söylemek de mümkündür.

dürtüye sebep olan asıl faktörleri saptamanın beyhude bir çabadan öte gidemediği söylenebilir.

1.2. ÜTOPYAYA UZANAN SÜREÇ

İdeal bir toplum tasviri olan ütopya, ayrı bir edebî tür olarak doğana kadar pek çok kaynaktan beslenmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere ütopyacı itkinin ya da arzunun kapsamı ütopya formu ile sınırlı değildir. Toplumsallık kazanan insan, tarih boyunca hep "daha iyi" bir toplumda ya da yerde yaşama isteği duymuştur. [36] Ancak hem bu talebe esin olan toplumsal ve zihinsel gelişmeler hem de bu talebin gerçekleşmesini istediği boyut oldukça farklı şekillerde tezahür etmiştir. Cennet, Altın Çağ, Arkadya, Kokanya Ülkesi, Binyıl inancı veya İdeal Kent-Devlet bu süreçte ortaya atılan ve formel ütopyayı besleyen kaynaklar olarak öne çıkmaktadırlar.[37]

Öncelikle, hemen hemen tüm toplumlarda görülmekle birlikte kendisine verilen anlamın veya karmaşıklık ya da soyutluk derecesinin oldukça farklı olabildiği bir kavram olan "cennet" inancının ütopyacı itkinin önemli ve özel bir formu olduğunu belirtmekte fayda vardır. Genellikle metafizik âleminde konumlandırılan ve insanların öldükten sonra mükâfatlandırılacağı bir yer olan cennet inancını ütopyadan ayıran en önemli fark ise bu dünyevilikten bilinçli olarak uzakta durma hâlidir.[38]

Altın Çağ ise bir toplumun "geçmişte" ulaşabildiği zirve dönemine atıf yapan bir anlatıdır. Genellikle Antik Yunan mitolojisiyle anılan bu form, eski bir tarihte bolluğun, refahın, mutluluğun ve istikrarın sağlanabildiği bir aşama ile zaman içinde tüm bu kazanımların ortadan kaldığı şimdinin kıyaslanması üzerinden ilerler. Bu formun temelde iki işleve hizmet ettiği söylenebilir: Toplum eleştirisi ve eskiye duyulan özlemi dile getirme. Bunun dışında, özellikle Hesiodos'un *İşler ve Günler* ya da Platon'un

---

[36] Cioran, ütopyaların, Altın Çağ mitoslarının veya benzeri anlatıların gerçeğin ağırlığından ve "azabından" kaçmak için yaratıldıklarını ve okunduklarını düşünmektedir. (Cioran, *op. cit.,* s. 101)

[37] Çalışmanın bu bölümünde Krishan Kumar'ın *Ütopyacılık* ve *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya* adlı eserlerinde izlediği sınıflandırmanın takip edildiği, ancak zaman zaman bazı eklemelerin de yapıldığı belirtilmelidir.

[38] Daha detaylı bir anlatım için bkz. Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 15-17; Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*¸s. 26, vd.

Kritias,[39] *Devlet Adamı* ve *Yasalar* adlı metinlerinde gördüğümüz üzere, Altın Çağ üzerinden bir tarih anlatısı da ortaya koyulmaktadır. Altın Çağ mitolojisini ütopyadan ayıran iki önemli fark olduğu söylenebilir. Öncelikle Altın Çağ, her ne kadar ideal bir topluma dair özlemi yansıtsa da geçmişte kalmış bir döneme atıf yapmaktadır. Bu yönüyle ütopyaların ideali "şimdi ancak başka yerde" ya da daha sonradan geleceğin eklenmesiyle "gelecekte ama burada" konumlandırmasından ayrılmaktadır. İkinci esaslı fark ise anlatının asıl amacında ortaya çıkmaktadır. Altın Çağ, asırlar önce yaşanmış bir zirveye gönderme yaparak zamanla yozlaşan insanların asla tekrar ulaşamayacağı bir zamana tekabül eder. Ütopya ise (her ne kadar *outopos* anlamında bir imkânsızlığı bünyesinde barındırıyor olsa da) insanların ya da toplumun yapısal bir dönüşüm geçirerek bu alternatif ideal topluma ulaşılabileceği fikrini ya da umudunu canlı tutar. Kısacası, ütopyalardaki bu dönüşüm ya da eyleme geçme çağrısının, Altın Çağ anlatılarındaki özlem duyulan ancak ulaşılmaya çalışılması nafile toplum fikrinden ayrıldığı söylenebilir. Ancak iki formun da mevcut toplumlarındaki gidişatı eleştirme noktasında benzeştikleri görülmektedir.[40]

Binyıl İnancı ise Altın Çağ'daki bu geçmişte kalmışlığı aşmayı deneyen bir başka ütopyacı düşünce formudur. Binyılcılık, Museviliğin ve Hıristiyanlığın etkisiyle gelişen ve Altın Çağ'ın aksine yüzünü geleceğe çevirerek insanlığı kurtaracak ve dünyayı yeniden Altın Çağ'a getirebilecek bir Mesih fikrine sahiptir. Cennet fikrinin seküler bir temelde de var olabileceğine izin veren Binyılcılık, formel ütopyadaki laik temele yaklaşmasıyla ütopya uzanan süreçte önemli bir basamak oluşturmuştur.[41]

Bunun dışında, ütopyacı gelenek için önemli olduğu düşünülen Arkadya (*Arcadia*) ve zamanla bu fikirle alay eden bir anlatıya dönüşen Kokanya (*Cockaigne*) Ülkesi'nden de kısaca bahsetmekte fayda vardır. Yunan mitolojisinde Arkas adlı efsanevi avcının kralı

---

[39] Platon, *Kritias* diyaloglarında efsanevi Atlantis'i incelemiş ve bu sırada eski ve özlem duyulan Atina'nın geçmişteki başarılarına da değinmiştir. Daha detaylı bir inceleme, bu çalışmanın Platon'un incelendiği kısımlarında yapılacaktır.

[40] Akşit Göktürk'e göre ütopyanın ya da ütopyacı anlatının İlk Çağ'daki görüntüsü daha ziyade Altın Çağ mitosları üzerinden geliştiğini, cennet inancının ise ancak Orta Çağ Hıristiyanlığı ile ütopyaya dahil edildiğini belirtir. (Akşit Göktürk, *Ada – İngiliz Yazınında Ada Kavramı,* İstanbul, Yapı Kredi, 5. Baskı, Şubat 2023, s. 19-28) Altın Çağ hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 15, vd.

[41] Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*¸ s. 18-25

olduğu ve insanlara tarımın öğretildiği bir bölgeye işaret eden Arkadya[42], insanların doğa ile uyumlu yaşadığı ve sade ihtiyaçlarla yetinebildiği bir "kırsal mutluluk bölgesi" ya da bir "pastoral cennet" olarak tanımlanabilir.[43] Bu sade yaşamın esintilerini More'un doğa ile uyumlu hâlde yaşayabilen *Utopia* toplumunda da gözlemlemek mümkündür.

Kokanya Ülkesi anlatısının ise çeşitli yönlerde kullanıldığını söylemek mümkündür. Öncelikle, Kokanya, halkın bolluk ve refah içinde ancak savurgan ve miskin bir yaşam sürdüğü bir efsanevi diyarın adıdır.[44] Anlatının daha somut bir versiyonu ise XIV. yüzyılda yazılan *Kildare* şiirlerinden birisi ve esasen Arkadyacı sadelik fikrine yöneltmiş bir hiciv olan "The Land of Cockaigne"[45] adlı metindir. Manastırların ve keşişlerin yozlaşmış hayatını iğneleyen bu eserde Cennet'ten dahi mükemmel bir ülke olan *Cockaigne* adlı bir yer anlatılmaktadır. Sadece keşişlerden oluşan bir topluma ev sahipliği yapan bu yerde, yiyecek, içecek, madenler, hayvanlar gibi şeyler bolca bulunmaktadır. Acının olmadığı ve salt haz ve sefa içinde yaşayan manastır topluluğunu anlatan bu eser esasen Orta Çağ'daki Kilise ve Manastır kurumlarına yapılan bir taşlamadır. Halk sefalet içinde yaşarken ayrı bir iktisadî kurum olarak bolluk içinde yüzen Manastırlara mensup kişilerin vaaz ettikleri tüm dini ve ahlaki kuralların aksi yönde ahlaksız ve yoz bir yaşam sürmeleri eleştirilmektedir. Kısacası, Kokanya Ülkesi, Orta Çağ'ın sefil köy yaşamından kaçışa işaret eden bir ütopik kurgu olmasının yanı sıra hem sade yaşam söylemleri altında sömürüye hizmet ettiği düşünülen arkadyacılık fikrine hem de döneminin yozlaşmış ruhban sınıfına yöneltilmiş bir eleştiridir.

Ütopyayı *eutopos* yani "mükemmel yer" olarak düşündüğümüzde[46] Erken Orta Çağ Kuzey Avrupa'sının sert iklim koşullarından ve şiddetli iktidar mücadelelerinden kaçarak sıcak ve barışçıl bir toprak arayışını anlatan bazı Viking destanlarının ya da *saga*larının da ütopyacı anlatılar kapsamında değerlendirilebileceği düşünülebilir.

---

[42] Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, 1984, s. 60.
[43] Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 14 ve Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 17.
[44] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 21, 23-25.
[45] "The Land of Cockaigne", http://wpwt.soton.ac.uk/trans/cockaygn/coctrans.htm (Yayın Tarihî: 28 Mayıs 2003).
[46] Burada *eutopos* kavramı, "iyi toplum"dan ya da "ideal toplumsal düzen"den ziyade bereketli ve sakin bir coğrafya olan "iyi yer" anlamında kullanılmıştır. Bu yönüyle, Coğrafi Keşifler'in etkisiyle dünyada cenneti bulma girişimlerinden oldukça etkilenen *Utopia* ile yakınlaşan *Vinland* anlatısına yer verilmesinin esas sebebi ise ütopyacı itkinin hatta ütopyayı arama girişimlerinin çeşitli zamanlarda ve yerlerde, çeşitli biçimlerde tezahür edebîleceğini göstermektir.

Vinland efsanesi, Kuzey Amerika kıyılarının kazara keşfedilmesiyle beraber hayatlarını sert iklim koşullarından muzdarip şekilde yaşayan insanlar için yeni bir hedefi temsil etmektedir. Kızıl Eric'in oğlu *Leif*, denizlerde kaybolduğu bir gün üzerinde şarap yapmaya elverişli üzümün dahi yetişebildiği ve şu ana kadar gördüğü her yerden daha güzel ve daha sıcak yeni bir ülkeye denk gelir.[47] Geri dönmek zorunda kalan Leif'in anlattıkları ise insanlarda bu yeni ülkeye karşı keşifler başlatma arzusunu körükler. Tüccar *Thorfinn* önderliğindeki bir kafile de bu arzuya yenik düşüp Vinland'ı bulmak üzere yola çıkanlar arasındadır. Nihayet üzümlerin yetiştiğini gördükleri topraklara vardıklarında ise kısa sürede bir toplum kurmaya girişirler.[48] Burada uğrunda savaşmak zorunda bırakıldıkları kısıtlı kaynaklar yerine bolluk ve refah ile tanışan Thorfinn ve ekibi, savaşçı ve göçebe bir hayatı terk edip, barışçıl bir yerleşik yaşama geçebilecekleri fikrine de giderek ısınmaya başlar.[49] Ancak Kızılderililerle ilk yaşanan karşılaşmanın yarattığı derin travma onları tekrar Grönland'a yelken açmaya zorlar.[50] Böylelikle bir cennet olarak hayal edilen Vinland, kısa süre içinde "istenmeyen bir yere" bir *anti-eutopos* ya da distopya anlatısına dönüşür. *Vinland* efsanesi, savaşçılığı bir din hâline getiren Vikinglerin bile nihayetinde barış içinde yaşayabilecekleri bir toplum arzusuna sahip olabildiklerini ve ütopyacı itkinin içeriğinin yaşanılan coğrafyadan, zamandan ve kültürden ayrı ele alınmayacağını göstermektedir.

Ütopya türünün doğmasına belki de en fazla katkı sağlamış olan ütopik anlatının ise İdeal Kent ya da Devlet olduğu söylenebilir.[51] Bu türün en meşhur örneği, Platon'un *Devlet* adlı eseridir. Platon'un, More'a ve formel ütopyaya dolaylı ve doğrudan olmak üzere iki yönden katkı sağladığını söylemek mümkündür. Öncelikle, aralarında Platon'un eserlerinin de bulunduğu Antik Yunan eserlerinin Batı dillerine çevrilmesi, Rönesans'ı hazırlayan tarihsel gelişmeler arasındadır. Bu yönüyle, Platon'un bir Rönesans düşünürü olan More'un ütopyacı fikirlerinin gelişmesi için gereken ortamı

[47] Hall, Jennie, *Viking Masalları,* Çev. Gizem Yıldırım, İstanbul, Kapra, 1. Basım, 2021, s. 97.
[48] Bu girişim, yüzyıllar sonra Amerika'nın "yeniden" keşfiyle beraber bölgeye yerleşen ütopyacı cemaatlerin öncü bir denemesi olarak düşünülebilir.
[49] *Ibid.*, s. 106.
[50] *Ibid.*, s. 110.
[51] Krishan Kumar, kurumları, yasaları ve şehir planıyla "ilahi ahengi" dünyevileştirme çabası olarak tanımlanabilecek İdeal Kent'i, "filozofun ütopyaya katkısı" olarak tanımlamıştır. Bu kentin özelliği, kurulma aşamasında da yönetilirken de aklın referans alınmasıdır. Kent'e verilen anlamın ve işlevin zamanla değişmesi ve Devlet fikrinin ortaya çıkması hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 26-32.

sağladığı söylenebilir. İkinci olarak, More, ideal topluma dair detaylı bir reçete öneren ve bu toplumun dünyada gerçekleştirilebileceği fikrini ortaya koyan Platon'un *Utopia*'ya katkısını, filozofun ismini *Utopia*'da doğrudan anarak açıkça kabul etmektedir.

Platon'un *Devlet* adlı eseri çalışmanın sonraki bölümünde detaylı olarak incelenecektir ancak ondan önce bu fikrin, Doğu'daki temsilcilerinden olan ve Platoncu-Aristotelesçi Yunan felsefesiyle İslam'ı sentezlemek isteyen Türk-İslam filozofu[52] Farabî'ye de kısaca değinilmesi faydalı olabilir. Daha ziyade Platon'dan etkilenen Farabî, insanı toplumsallaşmaya gereksinim duyan bir varlık olarak tanımlamakta[53] ve dolayısıyla devleti de kaçınılmaz bir kurum olarak görmektedir.[54] Yine Platon'un etkisiyle toplumu karşılıklı yardım ilkesine tabi organlardan oluşan bir bütün olarak gören Farabî'ye göre, organlar arasında bir hiyerarşi olması gibi toplumda da sınıflı ve hiyerarşik bir yapı mevcuttur. İdeal ve mutlu bir devlet ise ancak her organ, sınıf ya da kişi toplumsal görevini yerine getirdiği takdirde mümkün olabilecektir.[55] Kendine uygun ve ideal bir yöneticiye kavuşamayan veya organlarının görevini layıkıyla yerine getirmediği bir toplum ise erdemden uzaklaşmaya ve sonucunda yok olmaya yazgılıdır. Farabî'nin Platon'dan ayrıldığı yön ise kendi *İdeal Devlet*'ine İslam'ı ve ahiret inancını dahil etmesidir.

Sonuç olarak, ayrı ve kendine özgü bir edebî tür ve ideal toplum anlatısı olan ütopyanın öncüllerinden ufak ya da esaslı farklarla ayrılabilen ancak hepsinden bir şeyler alabilmiş bir sentez olduğunu söylemek mümkündür. [56] Bunun yanında, Kumar, ütopyacılık fikrinin, Augustin'in öbür dünyayı asli gören fikirlerinin ve Hıristiyanlık dininin egemenliğindeki Orta Çağ boyunca "uykuda" kaldığını; formel ütopyanın doğması için

[52] Ahmet Arslan, "Sunuş", *in* Farabi, *İdeal Devlet,* Çev. Ahmet Arslan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 19. Baskı, 2024, s. vi.
[53] Farabi, *İdeal Devlet,* Çev. Ahmet Arslan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 19. Baskı, 2024, s. 97.
[54] Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Ankara, Siyasal, 17. Baskı, 2023, s. 168.
[55] Farabi, *op. cit.,* s. 114.
[56] Bu doğrultuda Kumar da ütopyayı, Cockaygne Ülkesi'nden "arzu", Cennet ve Altın Çağ'dan "ahenk", Binyıl İnancı'ndan "umut", İdeal Kent'ten ise "tasarım" yönüyle etkilenen ancak bunları tüm bu anlatıların ötesinde ayrı bir tür olarak kabul etmektedir. Kumar, Ütopyacılık, *op cit.,* s. 33-35.

bu dinsel dünya anlayışının çözülmeye başlandığı Rönesans'ın beklenmesi gerektiğini belirtmektedir.[57]

1.3. *ÜTOPYA*NIN FİKİRSEL ÖNCÜLERİNDEN PLATON VE *DEVLET*

Sıklıkla bir ütopya olarak değerlendirilen ve M.Ö IV. yüzyılda yazılan *Devlet* (*Politeia*) [58], bir aristokrat[59] olan Platon'un döneminin Atina'sındaki toplumsal ve siyasal sorunlara karşı Sparta'dan izler taşıyan bir alternatif ve "olması gereken" bir yönetim biçimini anlatmaktadır.[60] Platon, doğruluğun bir toplum üzerinden izlenebilmesinin tek

---

[57] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 27, 44

[58] Gerçekleştirilmesi çok zor ancak imkânsız olmayan *Devlet*'te de ütopyacı eğilimin hakim olduğu söylenebilir. Ancak Platon'un ne olduğunu değil ne yapılması gerektiğini söylemesi eseri edebî ütopyalardan uzaklaştırmaktadır. Ortada, kurulmuş ve başarılı bir toplumdan ziyade ideal olduğu düşünülen bir topluma ulaşılması yönünde detaylı bir reçete vardır. Bu anlamda *Devlet*'in ütopya kavramı ile tam olarak uyuşmadığı söylenebilir. Kumar da benzer şekilde *Devlet*'in iyi ve adil toplumdan ziyade "iyi ve adil insanı" betimlemeyi amaçladığını ve bu nedenle bir ütopya olarak görülmemesi gerektiğini belirtir. Bunun yanında *Devlet*'i ortaya koyduğu somut "ideal" reçetesiyle ütopyanın atası olmaya en yakın metin, Platon'u ise bu edebî türün yaratılmasında en etkili olan kişi olarak görmektedir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 63, 66-67); Akman'a göre *Devlet,* "*thesmos* ile uyumlu hiyerarşik *oikos* düzeninin yeniden örgütlendiği bir seçkinler iktidarı" ya da bir aristokratik ütopyadır. (Şefik Taylan Akman, *Atina Antikitesinde Hukukun Ekonomi Politiği*, İstanbul, Onikilevha, 1. Baskı, 2022, s. 366)

[59] Platon'un *Devlet*'te ileri sürdüğü görüşler ve yarattığı "ideal" kurgusu, yazarın sahip olduğu aristokratik dünya görüşünden bağımsız düşünülememelidir. Platon ve Aristoteles gibi aristokrat kökenli yazarların demokrasiye ve tiranlara karşı küçümseyici bir şekilde ve nefretle yaklaşmaları bu nedenle sebepsiz değildir. Yoksul halk kitleleri ya da önemli servetlere sahip olmaya başlayan tüccarlar gibi "soylu olmayan" sınıfların iktidara gelme şanslarının giderek artmaya başladığı bir süreçte yaşanan toplumsal, siyasal, iktisadî ve hukukî dönüşümler aristokratik hegemonyanın doğallığının da giderek sorgulanmasına sebep olmuştur. Tiranlık dönemlerinde soylu sınıfın imtiyazları tamamen törpülenmese de alt kesimler çeşitli hukukî ve siyasî kazanımlar elde etmişler ve demokrasi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu süreçte arkasında halk desteği bulunan bir tiranın başa gelme ihtimali dahi aristokrasinin giderek daha fazla taviz verir hale gelmesine yol açmıştır. (*Ibid.,* s. 13, 26) Genellikle aristokrat ailelerden gelmelerine karşın sınıf içi rekabette öne geçmek için halkın desteğini almaya yönelik vaat ettikleri toplumsal reform politikalarıyla iktidarı ele geçiren "Tiranlara" özellikle Antik Yunan'ın en etkili ve "en soylu" filozoflarınca saldırılmış ve tiranlık zaman içinde olumsuz bir sıfat ya da kurum olarak algılanmaya başlanmıştır. Şefik Taylan Akman, "Atina Antikitesinde Sınıf Mücadeleleri ve Tiranların Hukuku", *in* İspir, Zeynep, Kaya, Funda ve Şimşek, Emre (Ed.), *HFSA 29*, İstanbul, İstanbul Barosu, 2021, s. 8, 10-13, 26) Örneğin, Platon, *Devlet*'te yönetim biçimleri arasında yaptığı sıralamada en alt sıralamayı Tiranlığa ve bir üstünü de demokrasiye ayırmıştır. (Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 31. Basım, 2016, s. 283, vd.) Benzer şekilde John Locke da Tiranı "yasal hükümdarın", Tiranlığı ise Yasa'nın karşısına yerleştirmiştir. (John Locke, *Yönetim Üzerinde İkinci İnceleme,* Çev. Fahri Bakırcıoğlu, Ankara, Serbest, 7. Baskı, Şubat 2023, s. 212-213)

[60] Sokrates'in öğrencisi olan Ksenophon da Platon gibi Atina'nın Peloponez Savaşları'ndaki yenilgilerini eleştirmiş ve Atina'nın Sparta'ya öykünmesini istemiştir. Daha sonra Atina'ya karşı Sparta saflarında da savaşan ve sonucunda Atina'dan sürgün edilen Ksenophon, Sparta'nın nasıl bu kadar baskın bir güç hâline geldiğini sorgulamış, Platon'un *Devlet*'te tasarladığı ideal toplumuna da ilham olmuş olan "eski ama en iyi" Lykourgos yasalarına övgüler dizmiştir. (Ksenophon, *Spartalıların Devleti – Atinalıların Devleti*, Çev. Okan Demir, İstanbul, Pinhan, 1. Baskı, Eylül 2021, s. 35) Fakat tüm bu mükemmel yasalara sahip Sparta'da da "yönetme arzusu" baskın çıkmış, insanların yasalara ve geleneklere bağlılığı azalmış ve bunun sonucunda toplum giderek yozlaşmıştır. (*Ibid.*, s. 47.) Burada, toplumsal dönüşümü

tek bireylerde olduğundan kolay olduğu için böyle bir yöntem seçtiğini söylemektedir.[61] Organizmacı bir bakış açısına sahip olan Platon, kolektif mutluluğa ulaşabileceği iddiasına sahip ideal Devlet'inin başarısının ve varlığının tüm organların "tek" ve belirli olan görevlerine uygun davranmasından geçtiğini belirtmektedir.[62] Bireyi topluma feda eden ve topluma yararı üzerinden değerlendiren[63] Devlet'in başına herkesin "görevini" yerine getirip getirmediğini denetleyecek olan bir filozof kral yerleştirmiştir.

Platon, ideal toplumunu mümkün göstermek veya meşrulaştırmak için ise insanları yaratılışları üzerinden sınıflara ayıran bir toplum yapısı ortaya koymuştur.[64] "Metaller mitosu" olarak adlandırılan bu fikir, "yurttaşları"[65] demir-tunç (zanaatkarlar ve çiftçiler), gümüş (askerler ya da koruyucular) ve altın (yöneticiler) mayalı insanlar olarak sınıflandırmakta ve herkese yeteneğine ve "doğasına" göre bir toplumsal rol biçilmektedir.[66] Sınıflar arası geçirgenliğin istisnai durumlarda kabul edildiği bu toplumda her sınıfın özel görevleri, yetkileri ve sorumlulukları vardır. Ancak demokrasi karşıtlığıyla bilinen Platon, asıl ilgisini Devlet'in beyni olan yönetici sınıf üzerinde yoğunlaştırmaktadır.[67]

Devlet'in başındaki yönetici kastı, üstün bir yaratılışa sahip olarak doğmalarının yanı sıra bebeklikten itibaren verilen "faydalı" eğitimlerle ve düzenli denetimlerle ahlaki, zihinsel ve fiziksel mükemmelliğe ulaştırılmaya çalışılan ve ulaştıklarına "emin" olunan seçkin kişilerden oluşmaktadır. Bu kusursuzluk hâli yöneticilerin verdiği kararların

---

gerçekleştirmekte başarısız olan ve insan doğası gibi "dışsal" etkilere karşı oldukça savunmasız kalabilen yasaların kusursuz ya da ideal olarak nitelendirilmeye layık olup olmadığı ya da "nihailiğe" ve dolayısıyla bir ütopyaya gönderme yapan kusursuz, yani boşluksuz ve mükemmel yasa kavramının "yaşayan" toplum ve hukuk karşısında olanak dahilinde olup olmadığı tartışmaları yürütülebilir. Ancak tarih, en azından günümüz itibarıyla, henüz bu sürdürülebilir ve kusursuz son evreye ulaşabilen bir örnek çıkartamamıştır.

[61] Platon, Devlet, *op. cit.*, s. 54.

[62] *Ibid.*, s. 56, 89, 133, 237.

[63] *Ibid.*,, s. 108

[64] Teleolojik bir evren fikrini savunan Platon, bilgi ve erdem açısından zayıfın güçlüye hükmetmesine imkân veren demokrasinin yasalarının (*nomos*) doğa yasalarına (*physis*) aykırı olduğunu, bu nedenle *nomos*un ilahi bir güce veya köklü geleneklere işaret eden aristokratik nitelikli *thesmos*'tan türetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Soylu yalan ve metaller mitosu da bu anlayışa hizmet eden fikirlerdir. (Akman, Atina Antikitesinde Hukukun Ekonomi Politiği, *op. cit.*, s. 297- 319)

[65] Platon'un *Devlet*'inde yurttaş olmayan köleler, kadınlar ve yabancılar bu mitosa dahil edilmemişlerdir. Ancak bu kişilerin de ortaya koyulan hiyerarşik düzene tabi tutuldukları söylenebilir.

[66] Platon, Devlet, *op. cit.*, s. 111, 120. Rancière, Platon'un *Devlet*'inde "aynı değerdeki" insanların kendi aralarındaki eşitliğine tekabül eden bir geometrik eşitlik anlayışının görüldüğünü belirtmektedir. (Jacques Rancière, *Demokrasi Nefreti*, Çev. Utku Özmakas, İstanbul, İletişim, 5. Baskı, 2022, s. 72)

[67] *Devlet*'te sınıflar içinde denkleştirici, sınıflar arasında ise dağıtıcı adaletin işletilmesi hakkında bkz. Akman, Atina Antikitesinde Hukukun Ekonomi Politiği, *op. cit.*, s. 370)

doğruluğundan ya da haklılığından şüphe edilmesine yer bırakmadığı için hukuk ve yargıçlık tekeli de bu sınıfa özgülenmiştir.[68] Yozlaşmalarının önlenmesi için mülk edinmelerinin ya da aile kurmalarının yasaklandığı[69] yöneticilerin (ve koruyucuların)[70] nasıl yemek yiyecekleri[71] veya "hissedecekleri"[7273] dahil yaşamlarının her alanı ve yönü sıkı yasalara tabi kılınmıştır.[74] Aile kurumunun ortadan kaldırılması, yönetici sınıfın tamamının büyük bir aile olarak kabul edilmesinin "doğal" bir sonucudur. Ancak Platon'un aile konusundaki görüşleri, *Devlet*'in bir arkaik totalitarizm[75] örneği olduğu yönündeki eleştirilerin de kaynağını oluşturmaktadır. Oldukça dayatmacı bir toplum mühendisliği örneği sergileyen Platon, daha güçlü bir ırkın yetişmesi[76] için yönetici veya savaşçı sınıf üyelerinin kiminle ne zaman çiftleşebileceğine dahi bizzat filozof kralın karar vereceğini belirtmiş, aksi yöndeki davrananların ise yaptırıma tabi tutulması gerektiğini savunmuştur.[77] Bunun dışında, Platon, üst sınıflarda doğan çocukların, yani geleceğin yöneticileri ve askerlerinin, küçük yaşlardan itibaren devletin bekası için katı

---

[68] Platon, Devlet, *op. cit.*, s. 133, 142; Akman, Atina Antikitesinin Hukukun Ekonomi Politiği, *op. cit.*, s. 368.

[69] Eşlerin veya çocukların bu sınıf üyelerinin hepsinin eşi veya çocuğu olduğunun kabulüyle kıskançlık fikrinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

[70] Demir veya tunç mayalı köylülerin ve zanaatkarların ise bu sınırlamalara tabi olmadığı görülmektedir.

[71] *Ibid.*, s. 98.

[72] "Ölçüsüz" tüm davranışlara karşı olan Platon yöneticilerinin abartılı ya da "kontrolsüz" bir şekilde gülmelerine bile izin vermemektedir. (*Ibid.*, s. 78)

[73] Bu çalışmanın ilk bölümünde değinildiği üzere edebiyatın "duygu" ve "estetik" ile yakın ilişkisi vardır. Yöneticilerinin ve koruyucuların gereksiz duygular veya zararlı hayaller ile meşgul olmasını istemeyen Platon ise çareyi hayal gücüne sansür uygulamakta bulmuştur. Koruyucularının, nefreti körükleyen ya da erdemli ve akıllı olmayan Tanrıların gösterildiği "peri masalları" ile yozlaşmalarını istemeyen Platon'a göre sanat, filozof kral yönetimindeki Devlet'in kontrolü altında olmalıdır. (*Ibid.*, s.67-74, 80-81, 86-90, 348-352) *Devlet*'in Onuncu Bölümünde Platon, geçmiş ve Tanrılar hakkında her şeyi biliyormuş gibi davrandıklarını düşündüğü tragedya yazarlarına ciddi eleştiriler getirmektedir. (*Ibid.*, s.340-342) Oysa Jacques Rancière'e göre Platon'un iktidar tartışmasının merkezine mitoloji yerine bir başka masal olan devleti koymuştur. (Rancière, *op. cit.*, s. 42) Platon'un bu görüşleri daha sonradan distopik evrenlerdeki en sık gözlemlenen pratiklerden birisi olacaktır.

[74] Platon, Devlet, *op. cit.*, s. 113, 169.

[75] Değirmencioğlu ve Düğmeci, totalitarizmi "kolektif bir bilinç üretimiyle toptancı bir iktidarı hedefleyen" ve insanları çeşitli araçlarla ve yollarla "tek tipleştiren" bir ideoloji olarak tanımlar. İlk kez Mussolini yönetimine yönelik kullanılan bu terimin kapsamı zamanla Nazi rejimi ve Stalin dönemini de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Buradaki "toptancı" kavramıyla anlatılmak istenen, siyasal iktidarın ya da devletin bireylerin yaşamının her alanı üzerindeki iktidar talebidir. Buna bireylerin cinsel hayatı, aile kurumu, mülk edinmeleri, beslenme ve yaşama alışkanlıklarının yanı sıra neyi düşünüp neyi düşünmeyecekleri de dahildir. (Burcu Değirmencioğlu ve Esin Gürsel Düğmeci, "Platon'un "Devlet (Politeia)"inde Totalitarizmin İzleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 2024, s. 518- 522)

[76] Platon'da öjenik anlayışının varlığı, sadece filozof kralın kimin kiminle çiftleşeceğine karar vermesi noktasında değil doktorların doğuştan zayıf ya da engelli kişileri tedavi etmemesi konusundaki görüşlerinde de belirginleşmektedir. (*Ibid.*, s. 104)

[77] Platon'un yönetici sınıfta "kadın ve çocuk ortaklığı" ya da ırkın ıslahı hakkındaki fikirleri için bkz. *Ibid.*, s. 158-169.

ve sürekli bir eğitime tabi tutulması gerektiğini düşünmektedir.[78] Bu fikirlerinde Platon'un ikinci en iyi devlet biçimi Timarşinin görüldüğü Sparta modeline öykündüğü açıkça gözlemlenmektedir.[79]

Platon'un *Devlet*'i bir ideale yani nihayete ulaşmış ve artık bozulmaması gereken bir düzene gönderme yapmaktadır. Bu nedenle bu istikrarı tehlike oluşturabilecek her türlü girişim katı bir şekilde yasaklanmaktadır. Fakat "ideal" yurttaşlarının gereken neyse onu yapacağının garantisinin verildiği bu toplumda yasakların ya da yasaların işletilmesine pek de gerek olduğu söylenemez.[80] Bunun yanında, "herkesin yerini bilmesi"[81], kimin yönetici kimin yönetilen olduğu konusunda ortaya çıkacak kafa karışıklıklarını da önlemektedir.[82] Platon'un "ideale" yönelik görüşleriyle modern distopya geleneğinin kült eserlerinden olan Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı için büyük malzemeler verdiği söylenebilir. Huxley, eserinde Platon'un hayal ettiği gibi bir toplumun modern bilimin ve teknolojinin yardımıyla kurulduğunu gösterir ancak şu soruyu sorar: Özgürlüğün olmadığı böyle bir toplum ütopya olarak değerlendirilmeyi hak eder mi? Distopyalar da esasında düzen-özgürlük ya da toplum-birey ikiliklerinin ütopyalarda bir çelişkiye dönüştüğünü göstermeye çalışmaktadırlar.[83] Mutlak olarak istikrarlı hale getirilmiş bir düzende aykırı parçaların akıbeti ne olacaktır? Ya da birey, toplum karşısında feda mı edilecektir yoksa bireyi özgürlüğe götüren bizzat bu kolektif toplumun kendisi midir? Klasik ütopyalar ya da Platon'un *Devlet*'i, kural olarak, her parçanın yerini bildiği organizmacı bir toplumun varlığını verili kabul ederek bu soruları daha en başında savuşturmaktadırlar. Platon'un kendisi de böyle bir toplumun bir "ideal" olduğunu yani her parçanın mükemmel bir uyumla bütünleşebildiği bir

---

[78] *Ibid.,* s. 109, 174. Platon, ideal toplumunda kadınların da erkekler gibi görevlerinin olacağını ve bu yönde eğitim alacaklarını, ancak bu süreçte biyolojik farkların gözetileceğini söylemektedir. Bu yönüyle cinsiyetin ortadan kaldırıldığı feminist ütopyalara uzaktan göz kırpan *Devlet,* kadınların hiçbir zaman bir erkek kadar iyi iş göremeyeceği ya da "demokrasinin kadınların ve erkeklerin eşit gözükmesine neden olacak kadar ileri gittiği" gibi söylemlerle bu yakıştırmayı önceden engellemiştir. *Ibid.,* s.152-157, 172, 293)

[79] Wood, *op. cit.*, s. 85.

[80] *Ibid.,* s. 122-124. Platon'a göre avukatlık ve hekimlik mesleklerinin yaygın olması o toplumda hastalıkların ve düzensizliklerin fazlalığına işaret etmektedir. Öyleyse sağlıklı ve düzenli bir topluma yaklaşıldıkça bu iki mesleğe olan ihtiyaç da giderek azalacaktır. (*Ibid.,* s. 98-99) Platon'un bu fikrinin More'un yasaların giderek azaldığı *Utopia*'sını da doğrudan etkilediğini söyleyebilmek mümkündür.

[81] Platon'un demokrasiye yönelttiği eleştirilerde asıl odak noktası "doğası gereği aşağı olmasına rağmen yerini bilmeyen" toplumsal sınıflar ve bireylerdir. (Rancière, *op. cit.,* s. 45, 49-50, 53)

[82] Platon, Devlet, *op. cit.,* s. 130.

[83] Distopyalarda bu ikiliği aşma çabası yoktur. Aksine distopyalar bu çelişkinin ütopya fikrine içkin olduğunu gösterme amacıyla kaleme alınmışlardır.

duruma işaret ettiğini belirtse de filozof-kral fikrini Sirakuza Tiranı II. Dionysios üzerinden hayata geçirmeye yönelik başarısız girişimi bu ideale ulaşılabileceğinin pekala mümkün olduğunu düşündüğüne işaret etmektedir.[84] Bir fikrin aynı anda hem ideal olarak nitelendirilmesi hem de mümkün olduğunun iddia edilmesi ise oldukça tehlikeli bir karışım oluşturmaktadır. Bu nedenle, böyle bir ideale ulaşmanın yolunun halkın bu fikre inandırılmasından geçtiğini söylemek[85] reel politik sonuçları düşünüldüğünde her zaman masum kalmayabilmektedir. Ütopyacılığa getirilen eleştirilerin de bu noktada yoğunlaştığı söylenebilir. Belirli kişilerin, zümrelerin ya da sınıfların çıkarlarının, değerlerinin ya da hayallerinin "herkes için iyi" şeklinde dayatılmaya çalışılması, yirminci yüzyılın hakikat ve bilimsellik iddiasındaki "büyük fikirlerinin" acı deneyimleri karşısında ciddi şekilde sorgulanmıştır. Ütopyacılığın bu çalışmada "nihai fikirler" olarak adlandırılacak bu yönü hakkındaki tartışma distopyaların doğma sürecindeki etkisi düşünülerek çalışmanın ilerleyen bölümlerine ertelenmiştir.

Ütopyacılık kavramı distopyacı bir çekirdekle beraber doğmuştur.[86] Yukarıda da kısaca değinildiği üzere ütopyalar aslında belirli bir toplumun genel özelliklerinin detaylı bir tasvirinin ötesine geçerek bu özelliklere bir "olması gereken" etiketini de yapıştırmaktadırlar. Ancak bu "olması gerekene" ulaşabilmek ya da bu hale istikrar kazandırabilmek, "sıradan" insanların kendi başlarına altından kalkamayacağı kadar önemli bir konu olarak düşünüldüğünden *Devlet*'te ve klasik ütopyalarda kişilerin

---

[84] Wood, Ellen Meiksins, *Yurttaşlardan Lordlara – Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasî Düşüncesinin Toplumsal Tarihî*, Çev. Oya Köymen, İstanbul, Yordam, 4. Baskı, 2020, s. 78.

[85] *Ibid.*, s.181, 212-213, 333. Platon, "soylu yalan" adını verdiği bir kılıf ile yönetici sınıfın yalan söyleme ya da "gerçekten ayrılma" hakkını meşrulaştırmak istemiştir. Bu doğrultuda, devlete bağlılığı artıracaksa "masalların" dahi sansürden bağışık tutulabileceğini iddia etmektedir. (*Ibid.*, s.78-79, 110-111) *Devlet*'in amacı ve varlığı için "gerekli" görüldüğü şeklinde servis edilen bu anlayışın geleceğin totaliter devletlerinde karşımıza çıkması Platon'a yöneltilen bir diğer eleştiridir. Örneğin Kelsen, Platon'un yöneticilere yalan söyleme "hakkı" tanımasını, yasallığın hakikate öncelenmesi olarak görmekte ve yalana dayalı bir hükümet politikasının meşru olarak görülemeyeceğini belirtmektedir. (Hans Kelsen, *Adalet Nedir?*, Çev. Mücahid Kaya ve Ahmet Faruk Çağlar, İstanbul, alBaraka, 1. Baskı, 2023, s. 20-21) Althusser de Platon'un da ideolojiyi etkin bir yol olarak kullandığına dikkat çeker. Nitekim Koruyucuların Üreticileri sürekli gözetmesinin pratikte çok zor ve zahmetli olması, Platon'un da salt baskı aygıtlarından ziyade ""Güzel Yalan" gibi ideolojik aygıtlar icat etmesine neden olmuştur. (Louis Althusser, *Devlet ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki, 4. Baskı, 2010, s. 87-88)

[86] Vrbancic'e göre her ütopya ya zamanla bir distopyaya evrilir ya da zaten bir distopyadır. (Mario Vrbancic, "The Future of Dystopia", *Crotian Political Science Review*, Cilt 59, Sayı 4, 2022, s. 31) Akman da *Devlet*'teki yönetimin distopik unsurlar taşıdığına dikkat çeker. (Akman, Atina Antikitesinde Hukukun Ekonomi Politiği, *op. cit.*, s. 406)

hayatlarını nasıl yaşayacakları önceden belirlenmekte ve sürekli kontrol edilmektedir.[87] *Devlet*'in ya da ütopyaların bu şekilde okunması ise bu metinlerin modern distopyalar ile benzeşebildiklerini düşündürtmektedir. Bir detaylı toplum tasvirinin ütopik mi yoksa distopik mi olduğunun sadece yazarının niyeti ya da dünya görüşü dikkate alınarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Ütopyaların ya da distopyaların asıl amacı, belirli bir alternatif yaşam biçimini göstererek kamuoyu oluşturmaktır. Bu nedenle, pratikte de oldukça yankı bulabilen bu metinlerin diğer edebî eserlerden farklı bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Dolayısıyla, bir ütopyanın pekâlâ distopik ögeler barındırdığının söylenmesi de yazarının bir distopya üretmek amacıyla yarattığı evrende okuyucuların ütopik unsurlar bulabilmeleri de mümkündür.[88] Sonuç olarak, ütopya ve distopya kavramlarının belirsiz, göreli ve "birbirine taşabilir" nitelikte olduklarının ve belirli bir iyi ya da kötü ideasına gönderme yapmadıklarının kabulü gerekmektedir.[8990] Ancak ütopyanın kendiliğinden iyi olmaması, "yapılan yorumun öznelliğinin bilincinde olarak" bir ütopyada ileri sürülen görüşlerin "olması gereken" şeklinde değerlendirilmesine de engel teşkil etmemektedir. Bu doğrultuda Platon'un görüşlerinin, kendi iddiasının aksine, bir ideal olduğundan ziyade ancak bir ideal olarak "görünebileceği" söylenebilir.[91] Platon, sonradan *Devlet*'te kurguladığı toplumu, yaşlılık dönemi eserlerinden *Timaios*'ta[92] ve *Kritias*'ta[93] efsanevi Atlantis uygarlığı ve Eski

---

[87] Kumar da ütopyaların temel çelişkisinin düzenin ve bireysel özgürlüğün birbirlerini dışlayacak şekilde ele alınması olduğunu belirtmektedir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 84) Yirminci yüzyılda kapitalist sistemin yapısal krizleri, iki tane dünya savaşı, küresel terör, Stalinizm ve faşizm pratikleri gibi çeşitli toplumsal pratikler karşısında ütopya fikri adeta çakılmış ve distopyalar yaygınlaşmıştır. Distopyalar ise merkezine ütopyaların bu temel çelişkisini oturtmuşlardır.

[88] Seeger, ütopyalardaki "otoriter" sistem tasvirlerinin ütopyaya içkin baskıcı damara işaret ettiğine dikkat çekerken (Seeger, *op. cit.*, s. 206), Seyferth de klasik ütopyaların muhalefetin sönümlendiği, totaliter ve "anti-hümanist" toplumları tasvir edebîldiğini belirtir. (Peter Seyferth, "A Glimpse of Hope at the End of the Dystopian Century: The Utopian Dimension of Critical Dystopias", *ILCEA (Online)*, Sayı 30, 2018, s.3)

[89] Sezai Çınar Özkan, "İmkânsız Ama Olanak Dahilinde Adalet ve Ütopya", *Hukuk Kuramı*, Cilt 6, Sayı 3, 2019, s. 65.

[90] Raymond Williams da ütopyacı kurmacanın anlaşılabilmesi için ütopyacı durumun, ütopyacı itkinin ve ütopyacı sonucun değişkenliğinin anlaşılması gerektiğinin altını çizer. (Raymond Williams, *Kültür ve Materyalizm*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Sel, 2. Baskı, 2021, s. 232)

[91] Bir kurguyu bir ütopya ya da distopya olarak tanımlamak yahut bir ideali ütopik ya da distopik olarak addetmek içinde bulunduğumuz kültüre ve sahip olduğumuz dünya görüşüne ve değer yargılarına bağımlıdır. (Raffaella Baccolini, "The Persistence of Hope in Dystopian Science Fiction", *PMLA*, Cilt 119, Sayı 3, 2004, s. 518.)

[92] Platon'un *Devlet*'ten sonraki *Timaios* - *Kritias* - *Hermocrates* üçlemesinin ilk ayağı olan ve tamamlanmış hâli günümüze ulaşabilen *Timaios*, öncülünün ve ardılının aksine bir doğa felsefesi çalışmasına yaklaşmaktadır. Fakat eserde ideal topluma, Atlantis uygarlığına ve Eski Atina'ya göndermeler de bulunmaktadır. Hatta, *Devlet*'e gönderme yapılarak anlatılan mükemmel yasalara sahip ideal toplumun aslında geçmişte Atlantis'i de yenerek Dünya'daki diğer toplumları özgürlüğüne

Atina üzerinden Altın Çağ'a gönderme yaparak meşrulaştırmaya çalıştığını da belirtmek gerekmektedir.[94]

Demokrasi fikrine açıkça karşı çıkan Platon'un ideal toplumunu kurgularken Peloponez Savaşı'nın galibi "savaşçı" Sparta'dan etkilenmesi, günümüz perspektifinden bakıldığında *Devlet*'in içindeki bazı fikirlerin ütopik olmaktan çok uzak olduğuna kanaat getirilmesine neden olmaktadır. *Devlet*'teki sınıflı toplum yapısının organizmacılık fikri altında meşrulaştırılmaya çalışılması, "üst" sınıfların cinsellik dahil hayatlarının her alanına müdahil olabilen bir filozof kral, kişilerin küçük yaşlardan itibaren sürekli kontrol ve baskı altında tutulması, *Devlet*'in hakikati "kamu yararı" adına çarpıtabilmesi, özgür sanatın ve "aykırı" fikirlerin sansüre maruz kalması ve son olarak bireyin topluma mutlak şekilde tabi kılınması[95] gibi unsurlar eserin eleştirildiği noktalardan bazılarıdır. Platon'un fikirlerine en büyük ve sistematik eleştiri ise Karl Popper[96] tarafından getirilmiştir. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı eserinde

---

kavuşturan Eski Atina olduğu söylenir. (Platon, *Timaios*, Çev. Furkan Akderin, Ankara, Say, 4. Baskı, 2022, s.36)

[93] Platon'un "yaşlılık dönemi" eserlerinden birisi olan ve metnin tam hâli günümüze ulaşamamış olan *Kritias*'ta dokuz bin yıl önce Atina ile savaşmış ve yıllarca önce de toplumsal yozlaşmanın sonucu olarak tanrıların gazabına uğrayarak yok olmuş Atlantis halk anlatılır. Diyaloğun ilk paragraflarında konuşmacı Kritias, efsanevi Atlantis'i anlatmadan önce Eski zamanlardaki Atina halkının yönetim şekline ve gündelik yaşamına değinir. Eski Atina, *Devlet*'te öngörülen bir ideal topluma dair pek çok unsur içerir. Örneğin, eski Atina'da çiftçiler, savaşçılar ve koruyucular sınıfları vardır. Çiftçiler, kendilerine "verilen" görev uyarınca savaşçı sınıfının ihtiyaçlarını karşılamaya özgülenen üretici sınıftır. Savaşçı sınıfı ise *Devlet*'teki koruyucular gibi kolektif mülkiyetçi, altına ve gümüşe önem vermeyen ancak eğitim ve yiyecek bakımından eksik bırakılmayan kişilerden oluşur. Başka bir benzerlik gösteren husus ise güzel ve güçlü insanlardan oluşan bu toplumda kadınların ve çocukların da savaşla ilgilenmeleri ve kadın-erkek arasında yeteneklerine göre bir iş bölümünün mevcut olmasıdır. Kısacası, *Kritias* daha erken dönemde başarılmış bir ideal toplum tasviri ve özlemi bakımından bir Altın Çağ anlatısı, Platon dönemi Atina'sının yozlaşmasını ve gerilemesini hedeflemesi bakımından ise bir siyasî alegori olarak okunabilmektedir. Kritias diyaloğunun ikinci önemi ise her ne kadar yarım kalsa da Atlantis'e dair sunduğu efsanedir. Esasen bir ütopya anlatısı olan ancak verdiği somut ayrıntılarda yetersiz kalan bu efsane, bolluk, uyum, mutluluk ve refah içerisinde yaşayan bir topluma dairdir. *Kritias* diyaloğunun ütopyalardan ayrıldığı esaslı nokta ise Atlantis'in mükemmel bir toplum olma vaadini yerine getirememiş olması yani "nihai" noktaya ulaşamamasıdır. "Ölümlülerle" girdikleri artan sayıda münasebet sonrası içlerindeki tanrısal özlerini ve nihayetinde erdemli ve güzel olma vasıflarını kaybeden Atlantisliler bu vesileyle Tanrıların cezasını "hak edip" helak olmuşlardır. Bunun dışında, klasik ütopik ada anlatılarında görülen izole ve statik olma hâli de bu toplumda görülmez. Kısacası, *Kritias* içinde Altın Çağ, İdeal Kent ve gelişmemiş bir edebî ütopya formlarını bulunduran bir diyalog teşkil etmektedir. (Platon, *Kritias – Kharmides*, Çev. Furkan Akderin, Ankara, Say, 3. Baskı, 2022, s. 30-32, 44)

[94] Kumar, *Timaios* ve *Kritias*'ı ideal toplum tasarımı teşkil eden bu iki eseri bilim kurgunun ilk örneklerinden saymaktadır. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 37, vd)

[95] Karaman da "öznelliklerin" ütopyacı idealler uğruna feda edilmesinin distopyaya giden yolu açtığını belirtmektedir. (Buket Karaman, "Bir Frankenstein Olarak Hukuk ve Hukuk Metodolojisinin İki Yüzü: Ütopya/Distopya", *Hukuk Kuramı*, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s. 48)

[96] Kendini bir "rasyonalist" olarak tanımlayan Popper'e göre şiddetin alternatifi akıl, tartışma, ikna ve uzlaşma olmalıdır. Bunun yanında yazar, tarafların karşılıklı olarak makul davranacağına

"modern bir fenomen" olan totalitarizmin kökenini Antik Çağ filozofu Platon'a kadar götürerek *Devlet*'te ortaya koyulan, Ekin'in ifadesiyle, "topyekûn toplum mühendisliği" ve "objektif idealizm" fikirlerine karşı çıkmıştır.[97] Popper, değişimin durdurulduğu kapalı bir toplum öneren *Devlet*'in keskin bir sınıflı toplum yapısına sahip olduğunu, adaletin her sınıfın kendi işini yapmasına indirgenerek totaliter bir nitelik kazandığını, bireyin devlet ya da bütün karşısında değersizleştirildiğini (*holizm*) ve toplumun neredeyse bütün yönlerini kapsayan bir devrim önerdiğini (tuval temizliği) iddia etmektedir.[98] *Devlet* hakkında aktarılan eleştirilerin diğer ütopyalar için de geçerli olduğu belirtilmelidir. Henüz klasik ütopyalar anlatılmadığı için More'un, Campanella'nın ya da Bacon'ın ütopyalarına yönelik benzer bir tartışma söz konusu eserler incelenirken yapılacaktır.

Platon, *Devlet*'teki filozof kral ve ideale ulaşma vurgusundan yavaş yavaş vazgeçtiğini sonradan ürettiği iki eser ile birlikte göstermiştir. Daha ziyade bir anayasa taslağı olarak kaleme alınan ve en azından pratikte uygulanabilir bir "ikinci en iyi" ile yetinilmesi gerektiğinin kabul edildiği *Devlet Adamı*'nda daha ziyade bir kanun devletine geçilmesi önerilmektedir. Bunun yanında Platon'un aslında aristokratik iktidar savunusundan vazgeçmediğini, sadece yöntemini değiştirdiği söylenebilir. Nitekim ideal bir düzlemde

---

(*reasonableness*) dair ancak bir "inanç" beslenebileceğini de itiraf eder. Popper kendi rasyonalite anlayışını tanımlarken sonucun yanında seçilen yola da önem vermektedir. Buna göre amaçlanan hedefe ulaşılamasa dahi mevcut seçenekler arasında en "iyi" olanı tercih etme rasyonel olan yöntemdir. Bu doğrultuda kendi rasyonalite kavramını diğer bir rasyonalite kavramı olan ütopyacılıktan (*utopianism*) ayırır. Belirli bir hedefi ya da modeli belirledikten sonra politik eylemlerimizi bu hedefe uydurduğumuz bir yöntem olan ütopyacılığın, "kendiliğinden ve kaçınılmaz" sonuçlara yönelik bir inancı temsil ettiğini ve bunun çekici olduğu kadar zararlı ve nihayetinde şiddete götüren bir yol olduğunu belirtir. Çeşitli ütopik idealler arasından yararlı ve gerçekleştirilebilir olana dair yapılan "rasyonel" seçim, daha başlangıçta alternatiflerinin haksızlığını kanıtlamak yani muhalefeti bozguna uğratmak zorundadır. Popper, hedefin kalıcılığının propaganda ve baskı gibi araçlarla sağlanmaya çalışıldığı bu sürecin hizipleşmeye ve şiddet doğurma potansiyeline içkin olduğunun unutulmaması gerektiğini hatırlatarak ütopyacılığın "kendi kendini yenen bir rasyonalizm" olduğunu söylemektedir. (Karl R. Popper, "Utopia and Violence", *World Affairs*, Cilt 149, Sayı 1, 1986, s. 3- 7) Popper'in ütopyacılığa karşı önerisi ise rasyonalitenin ikinci ve "sahte olmayan" veçhesi olan "reformist makullük" yoludur. Yapılması gereken, işsizlik, yoksulluk ve savaşlar gibi somut ve acil olanın ne olduğunun belirlenmesi ve bunun çözümüne yönelik adımlar atmaktır. "Gelecek için şimdinin" yahut "sonuç için sürecin" feda edilmesi reddedilmeli ve öncelik soyut iyileri saplantı hâline getirmekten ziyade somut acıların azaltılmasına kaydırılmalıdır. (*Ibid.*, s. 7-9)

[97] Ekin Erdem, "Karl Popper'in Platon Eleştirisinin Epistemolojik ve Politik Kökenleri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 3, 2019, s. 423, 428; Popper'in ütopya fikrinin tiranlık ve totaliterlik ile özdeşleştirilmesi hakkında ayrıca bkz. Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 143; Erdem, *op. cit.*, s. 423-436 ve Değirmencioğlu ve Düğmeci, *op. cit.*, s. 517-538.

[98] Popper'in Platon ve *Devlet* eleştirisi için bkz. Karl R. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları (Cilt 1),* Çev. Mete Tunçay, Ankara, Liberte, 9. Baskı, 2024, s. 106, vd.

bilge bir krala öncelik tanıyan ancak bunun maddi dünyada mümkün olmadığını da kabul eden Platon, Altın Çağ mitolojisinden de yardım alarak, geçmişteki bilge yöneticilerin yarattığı yasalar ve geleneklerle uyumlu *thesmos*un öne çıkarılmasını önermiştir.[99]

Platon son eseri olan *Yasalar* ise *Devlet Adamı*'nda ortaya atılan fikirlerin Detaylandırıldığı ve somutlaştırıldığı bir metindir. *Devlet Adamı*'ndaki ikinci en iyi ve *thesmos*a uyumlu hale getirilen *nomos* fikirlerinin korunduğu ve *Devlet*'teki edebî formun miras alındığı *Yasalar*'da farazi bir ülke olarak sıfırdan inşa edilecek *Magnesia'*nın yasaları ve toplumsal düzeni anlatılır. Monarşinin ve demokrasinin sadece iyi yönlerinin harmanladığı[100] ancak aristokratik damarının da korunduğu bir yasa devleti olan Magnesia'da, *Devlet*'teki beden ve zihin kontrolüne ya da toplumsal yaşamın her alanını yönetmeye talip bir totaliter anlayıştan da vazgeçilmemiştir. *Yasalar*'ın son bölümünde ise siyasete ve hukuka dair son karar merci olan ve *Gece Meclisi* verilen bir seçkinler zümresine de yer verildiği belirtilmelidir.[101]

1.4. FORMEL ÜTOPYANIN DOĞUŞU: *UTOPİA* VE "KLASİK" ÜTOPYALAR

Bir edebî tür olarak ütopyanın ve ütopya kavramının resmen ortaya çıkışı Thomas More tarafından 1516 yılında yazılan *Utopia* adlı eseri ile birlikte olmuştur.[102] More, ütopya kavramını, *outopos* (olmayan yer) ve *eutopos* (iyi yer) kökleri üzerinden yaptığı bir kelime oyunundan türetmiştir.[103] Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, *Utopia*, kendisinden önce gelen ideal ya da "daha iyi" toplum anlatılarından beslense de bunu

---

[99] Bu paragrafta *Devlet Adamı* hakkında anlatılanlar için bkz. Platon, *Devlet Adamı*, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say, 4. Baskı, 2022, s. 88, 92, 97-99; Wood, *op. cit.,* s. 87-88; Akman, Atina Antikitesinde Hukukun Ekonomi Politiği, *op. cit.,* s. 389 – 391)

[100] Platon'a göre özgürlüğün ve serbestliğin abartıldığı Atina demokrasisi ile baskının halkın köleleşmesine neden olduğu Pers İmparatorluğu düzensizliğin ve aşırılığının iki uç örneğidir. Platon, *Yasalar*, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say, 2. Baskı, s. 115, 123, 126.

[101] Bu paragrafta *Yasalar* hakkında anlatılanlar için bkz. Platon, *Yasalar*, *op. cit.,* s. 29-30, 53, 139, 174-176, 192, 348; Wood, *op. cit.,* s. 91-88; Akman, Atina Antikitesinde Hukukun Ekonomi Politiği, *op. cit.,* s. 389, 394-399, 406; Yasemin Işıktaç, *Hukuk Felsefesi*, İstanbul, Filiz, 9. Baskı, 2024, s. 69; Güriz, *op. cit.,* s. 156.

[102] More ile belirli bir edebî forma kavuşan ütopyanın, sadece biçim değil, tema ve sorun seçimi açısından bir gelenek teşkil ettiği ve bu geleneğin mensuplarının taklit, eleştiri, yıkma ve yeniden üretme gibi katkılarıyla geleneği devingen ve sürekli kıldıkları hakkında bkz. Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 75-79.

[103] Seeger bu kelime oyunun aynı zamanda hem "arzu edilebilirliğe" hem de "imkânsızlığa" gönderme yaptığını belirtir. (Seeger, *op. cit.,* s. 202)

kendine özgü bir tarzda yapmaktadır. Öncelikle, More, *Devlet*'teki detaylı ideal toplum reçetesini miras aldığını açıkça kabul etse de[104] bazı açılardan Platon'dan önemli ölçüde ayrılmaktadır.[105] Bunun nedeni, ideal toplum fikrinin sabit bir öze işaret etmediği[106] ve hem içeriğin hem de formun döneminin tarihsel ve toplumsal gelişmelerin etkisinde şekillenmiş olmasıdır. Bu nedenle Antik Yunan'dan oldukça farklı bir toplumdan ve çağdan beslenen More ve diğer "klasik ütopyacıların" [107] ideal toplumları da oldukça farklı arzular, eleştiriler ve tasarılar içermektedir.[108]

Utopia'nın doğumu More'un yaşadığı dönemdeki iki önemli toplumsal gelişme ile yakından bağlantılıdır. Öncelikle, koyu bir Katolik olsa da dönemindeki Rönesans ruhundan ve hümanizma fikrinden etkilenen More, *Utopia*'yı bireyin "dünyevi" mutluluğun öncelendiği laik bir toplum olarak tasarlamıştır.[109] İkinci gelişme ise Coğrafi Keşiflerdir. Yeni Dünya'nın keşfi, sadece ütopyacılarla sınırlı kalmamak üzere toplumsal bir kırılma anı yaratmıştır.[110] Fakat Coğrafi Keşifler'in bu süreçte edebî ütopya türüne iki belirleyici katkıda bulunduğu söylenebilir. Öncelikle, Amerika yerlilerinin Avrupa'dan oldukça farklı bir toplum yapısına veya yaşam tarzına sahip

---

[104] Thomas More, *Utopia*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mîna Urgan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 39. Basım, 2024, s. 33-35.

[105] Urgan, Platon'un *Devlet*'i ile More'un *Utopia*'sının bir iki husus dışında tamamen ayrıldığı söylemektedir. Örneğin, More'da Platon'dan farklı olarak, tüm toplumu kapsayan bir ortak mülkiyet anlayışı, demokratik rejim kurgusu, soyluluk fikrinin yerilmesi, savaşçı olmayan bir toplum övgüsü ve toplumun temel birimi olarak aile kurumu görülmektedir. Urgan, bu özellikleri itibarıyla Platon'un *Devlet*'inin bir "ütopyadan" uzaklaştığını ve totaliter ya da faşist bir sistem öngördüğünü belirtir. (Mina Urgan, "Platon'un Devlet'i ile More'un Utopia'sı" (*in* Utopia), s. 195-200)

[106] Platon, *Devlet*'inin kendi idealar kuramına uygun olacak şekilde sabit, değişmez ve mükemmel bir öze işaret ettiği iddiasına sahiptir. Fakat *Devlet*'in bile yazarının aristokratik dünya görüşünün ve Sparta modelinin yoğun etkisi altında şekillendiği düşünüldüğünde "ideal" kavramının ancak zamanın ya da tarihîn durduğu bir anda mümkün olabileceği söylenebilir. Kısacası mutlak anlamda bir ideal ancak kapalı bir sistemde mümkün olabilmektedir. Aslında *Utopia*'nın da bu "zamanın dışında olmayı" kullandığı söylenebilir. Ancak Platon'un ideal toplumu idealar evrenine hapsetmesinin aksine More, kendi mükemmel toplumunu maddi dünyada yarattığı bir izolasyon üzerinden kurgulamıştır.

[107] Kumar'a göre "klasik ütopya" ya da "Hıristiyan ütopya" diye bir şey yoktur, ütopya her ne kadar bu iki kaynaktan beslense de modern zamanlara, Hristiyan geleneğe ve Batı'ya özgü ve ayrı bir edebî formdur (Kumar, Ütopya ve Karşı Ütopya, *op. cit.*, s. 15.) Bu çalışmada ise klasik ütopyalar ile More, Bacon ve Campanella tarafından yazılan ütopyaların kastedildiği şimdiden belirtilmelidir.

[108] Yalçınkaya, klasik ütopyaları etkileyen unsurları aşağıdaki gibi sıralar: Antik Yunan ve Roma felsefesinin yeniden okunmasıyla ortaya çıkan Rönesans hümanizmi; Hıristiyanlıkta "öze" dönüşü ve ruhban sınıfının aracılığını kaldırmayı hedefleyen Reform hareketi; izolasyonun, kendine yeterliliğin, disiplinin ve "cemaatçi kolektivizmin" simgesi olan Manastırlar, Yeni Dünya'nın keşfi ve yazarların kendi toplumlarının sosyo-ekonomik koşulları. (Yalçınkaya, *op. cit.*, s. 364-368)

[109] *Ibid., s. 366.*

[110] Tarihteki kırılma anlarından ya da geçiş dönemlerinden beslenen tarihsel içerik, biçimsel açıdan büyük yazarların doğmasına neden olmuştur. (Eagleton, Marksizm ve Edebiyat, *op. cit.*, s. 45) Bu yorumun özellikle eserlerini bu önemli kırılma anları üzerine inşa eden ütopya/distopya yazarları için daha açık olduğu söylenebilir.

olması, alternatifin mümkün olabileceğinin pratikte bir kanıtı olarak görülmüştür.[111] Bunun yanında, yeni yerlerin keşfedilebilmesinin mümkün olması, ütopyadaki alternatif toplum fikrinin yerleştirilebileceği gerekli "coğrafi bağlamı" sağlamış ve ütopyacı arzunun dünyevi cennet fikrine yönelmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda, klasik ütopyacılar, ideal toplumlarının henüz keşfedilmemiş bir "ada" üzerinde bulunduğunu iddia etmişlerdir. Ütopyanın toprağı için bir adanın tercih edilmesi ise rastgele verilmiş karar değildir. Göktürk'e göre adanın izole edilmiş ve sınırları belli olma özelliği, ütopyalardaki mükemmel, "zamanı durdurabilmiş" ve "saf" topluma ulaşabilmek ve bu toplumun somut özelliklerini betimlemek için bir biçilmiş kaftandır.[112] Son olarak, hayatının bir bölümünde bir Manastır keşişi olmayı dahi ciddi olarak düşünen More, *Utopia*'sını kurgularken çalışmanın ve emek göstermenin teşvik edildiği, disiplinli, ortak mülkiyetçi ve eşitlikçi Manastır yaşamından da yoğun biçimde etkilenmiştir.[113] Kısacası, *Utopia,* More'un dünya görüşünün, Platon'un *Devlet*'inin, Rönesans ve hümanizma fikrinin, manastır yaşamının ve Coğrafi Keşiflerin bir ürünüdür.[114]

More, *Utopia*'yı Raphael Hythloday isimli bir kaptanın ağzından aktarır.[115] *Utopia*'nın I. Bölümü'nde[116] döneminin İngiltere'sine ve genel olarak Avrupa'sına "dolaylı" eleştiriler getirilmektedir. Örneğin, dönemindeki "ilkesiz" veya "savaş bağımlısı" bir dış politika ya da hırsızlık, ayyaşlık ya da fuhuş gibi iktisadî temelli suçların yaygınlığı bu eleştirilerden nasibini alan bazı hususlardır. More'a göre bu durumun çözülmesi ise ancak soylular sınıfı ya da "uşak takımının" aylaklığının giderilmesinden veya tüm

---

[111] Kumar, More'un *Utopia*'sında anlatılan çoğu hususun zaten Amerigo Vespucci'nin anlattıklarıyla örtüştüğüne dikkat çekerek Coğrafi Keşiflerin *Utopia*'yı doğrudan etkilediği belirtir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s.10)

[112] Göktürk, *op. cit.*, s. 12, 18, 171. Akşit Göktürk, mutlu ve müreffeh bir toplumun yaşadığı bir ada hayal etmeyen bir toplum olup olmadığını sorarak "ada"nın insanlığın hâlâ güncel kalabilmiş bir "evrensel özlemi" olduğunu belirterek (*Ibid.,* s. 9-10) ütopyacılığın her toplumun ortak bir özelliği olduğu fikrini kabul eder.

[113] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 36, vd.

[114] Ütopya, diğer edebî metinlerden içinde taşıdığı siyasî saik noktasında ayrışmaktayken, diğer siyasal teorilerden ayrıldığı yön ise temelde bir kurgu ya da öykü olması ve daha iyiye yönelik bir reçete vermek yerine bunun kurgusal bir toplum üzerinden somut bir şekilde "gösterilmesidir". (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 37, 44, 55)

[115] Göktürk, *Utopia*'nın baş karakteri olan Raphael Hythloday'in "palavracı" kişiliğine rağmen nesnel gözleme yapılan vurgu ile öncülleri olan altın çağ mitoslarından ayrıldığına dikkat çeker. (Göktürk, *op. cit.,* s. 31)

[116] More, önce *Utopia* ülkesinin detaylı bir tasvirini yapan II. Bölümü daha sonra *Utopia* üzerinden döneminin İngiltere ve Avrupa'sını eleştirdiği ilk bölümü yazmıştır.

toplumun daha verimli ve mutlu olmasına yönelik yapısal reformlardan geçmektedir.[117] Bu girişimin imkânsız olmadığının gösterilmesi noktasında ise devreye Hythloday'in "bizzat gördüğü" yasaların az, zenginliğin eşit dağıtıldığı, özel mülkiyetin olmadığı ve mutlu bir halka sahip *Utopia* ülkesi[118] girmektedir. Dolayısıyla ütopya, geçmişte, gelecekte, bir öteki dünyada ya da idealar aleminde değil günümüzde ve hemen yanı başımızda konumlandırılmıştır. Bu nedenle her ne kadar bir "yok yeri" tasvir etse de gerçekleştirilebilirliğinin *Devlet*'ten daha mümkün ve somut olduğu söylenebilir.[119]

Ütopya, zamanında Kral Utopus tarafından kurulan ve bugün dünyanın en üstün ulusu olma iddiasına sahip bir ada ülkesidir.[120] Ütopya'da döneminin Avrupa'sının en yaygın toplumsal sorunları olarak görülen işsizlik, ayyaşlık, kumar, fuhuş ve tembellik yoktur.[121] Toprak ve evler üzerinde özel mülkiyetin olmadığı bu toplumda halk toprağın sahibi değil işçisi olarak görülmektedir.[122] Kısacası, herhangi bir şeyi olmayan halk aslında her şeye sahiptir.[123] Bunun dışında Ütopya halkı günde sadece altı saat çalışmak zorundadır[124] ve sekiz saat serbest zamana sahiptir.[125] Ancak bu serbestlik tam

---

[117] More, *op. cit.*, s. 11-21, 26.
[118] *Ibid.*, s. 35-36.
[119] Bu durumun Amerikan yerlilerinin hayatlarına dair yapılan bir idealleştirme sonrası olduğu unutulmamalıdır. Yeni Dünya'nın keşfi ütopyacıların yanında toplum sözleşmecileri için de ilham kaynağı olmuş, ancak zamanla bu coğrafyanın da bazı yönlerden ideal olmadığının farkına varılmıştır. Özellikle kapitalizmin ve protestanlığın yükseliş zamanına denk gelen bu keşif, Amerika'nın artık "hazır bir cennetten" ziyade sıfırdan inşa edilebilecek bir ütopya olarak görülmesi sonucunu doğurmuştur. Ütopyacılığın Amerika'da mevcut bir "deneysel" pratik ya da bir ulusal ideoloji olması ise uzun süre Bellamy dışında bir Amerikan ütopya geleneğinin doğmamasında etkili olmuştur. (Kumar, Ütopya ve Karşı Ütopya, *op. cit.*, s. 127, 130, 139, 141)
[120] More, *op. cit.*, s. 40.
[121] *Ibid.*, s. 56.
[122] *Ibid.*, s. 41.
[123] Ütopya'da evlerin kapılarında kilit yoktur ve içindekiler dahil her şey tüm halkın ortak kullanımına açıktır. Fakat herkesin istediği şeye sahip olabildiği ve geçim sıkıntısı çekmediği bu toplumda hırsızlık gibi suçların işlenmesi için bir sebep de yoktur. More, yine de bir sigorta işlevi görsün diye Ütopya'da düzenli olarak tamirat gören evlerin her on yılda bir kura ile değiştirildiğini belirtir. (*Ibid.*, s. 43, 100-101) More, ikinci bir güvence olarak Ütopya'nın rasyonel yurttaşlarının kendiliğinden bir değeri olmayan altına ve gümüşe değer vermediğini ve lüks yerine mantıklı ve faydalı ürünler kullanmayı tercih ettiklerini söylemektedir. (*Ibid.*, s. 50, 58) Görüleceği üzere, More, sadece toplumsal koşulların değil bizzat insan "doğasının" da değiştirilebildiği bir toplum kurgulamıştır. Burada insan doğasından kasıt ise Avrupa'da maddiyata verilen aşırı önemin doğal olmadığının gösterilmeye çalışılmasıdır. More, Ütopya halkının hem sürekli gözetim ile hem de zihinlerin rasyonelleştirilmesi ve şartlandırılması ile birikim fikrinin zihinlerden silinebileceğini düşünüyor gibidir. Owen gibi "ütopik sosyalistler" ise daha sonradan bu fikrin pratikte uygulanabileceğini ve suç olgusunun yaşam ve üretim koşullarının değiştirilmesi sonrasında ortadan kendiliğinden kalkabileceğini göstermeye çalışacaklardır.
[124] Ütopya'da herkes çalışmak zorundadır. Ancak More, çok küçük ve zeki bir azınlığın küçük yaştan itibaren bilim eğitimi alarak geri kalan yaşamlarında "el kol işlerinden" muaf tutulabilmesine de olanak vermiştir. (*Ibid.,* s.61) Bu ütopyacı fikrin pratikte bir *nomenklatura* doğurması ihtimali Orwell tarafından

anlamıyla özgür dahi değildir. Kişilerin eğlenme ve dinlenme şekilleri bile Ütopya yasalarına uygun olmak zorundadır.[126] Ütopya'nın *Devlet'*e yaklaştığı ve ideale içkin baskıcı tarafının belirginleştiği ilk alanlardan birisi işte bu totaliter eğilimdir. Herkesin "her an herkesin gözü önünde" olduğu[127] ve kişilerin aylaklığa düşmemesini sağlamak için yöneticilerin halkı sürekli kontrol etme yükümlülüğü ve yetkisinin[128] olduğu bu tepeden aşağıya toplum mühendisliği "muhbirsever despotların" yükseleceği bir ülkeye işaret etmektedir.[129] Fakat More, Ütopya yasalarının despotların ya da zorbaların oluşmaması için de ağır yaptırımlar ve önlemler öngördüğü belirterek bu eleştiriyi peşinen cevaplamak istemiştir.

Bir başka "distopik" öge ise *Ütopya*'da kölelik kurumunun ortadan kaldırılmadığı aksine mevcut üretim ilişkilerinin sürdürülmesi için hayati ve merkezi bir önem taşımasıdır. Ütopya'da köleler, savaşa bizzat katılmış savaş esirlerinden ve ağır suçlulardan oluşmaktadır ve zamanla özgürlüklerini kazanabilme şansına sahiptirler. Ancak bu ağır suçların içine zina suçu ve yöneticilerden izin almadan şehirler arası seyahat etmek de dahildir.[130] Köleler, hayvanların öldürülmesi dahil, Ütopyalıların ellerini kirletmekten kaçındığı "aşağılık, zahmetli ve ağır" işleri görmeleri için çalıştırılmaktadırlar.[131] Kısacası, Ütopya'nın istikrarının ve hatta varlığının bu köleler

---

Hayvan Çiftliği'nde domuzlar üzerinden hicvedilmiş, *1984*'te ise İç Parti'yi temsil eden distopik motiflerden birisi olarak kullanılmıştır.

[125] Kumar'a göre *Utopia*'da teknoloji ve bilimin özel olarak ele alınan konular değildir ve iktisadî verimliliğin artırılmasına fazla önem verilmez. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 87) Bu durum ütopyadaki statik olma hâlinin bir koşulu ve aynı zamanda bir sonucudur. Dolayısıyla çalışma saatlerinin altı saatin altına indirilmesi ya da köle emeğine ihtiyaç duyulmayan bir sistem geliştirilmesi (örneğin makineleşmeyle), Ütopya halkının bu zaten mükemmel olan yaşantısı için gerekli görülmemektedir. Bu durum ise ütopya kavramına getirilen eleştirilerden birisi olmuştur.

[126] More, *op. cit.,* s. 56.

[127] *Ibid.,* s. 56. More'a göre doğuştan "iyi" olmayan insanın törpülenmeye ihtiyacı vardır. Bu nedenle küçük yaştan itibaren başlayan sürekli bir eğitim ve gözetim bu kapalı "ideal" toplumun sürdürülmesi için elzemdir. (Gökhan Güneysu, "Thomas More's Utopia: A Manual for Expansionist Foreign Policy?", *Law & Justice Review*, Cilt 9, Sayı 15, 2017, s. 26)

[128] More, *op. cit.,* s. 46.

[129] Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, *op. cit,* s. 148-149.

[130] More, *op. cit.,* s. 55, 74-76.

[131] *Ibid.,* s.41, 52-53, 67.

üzerinden sağlanıyor oluşu More'un Antik Yunan'ın köleci üretim tarzından[132] da esinlendiğine işaret etmektedir.[133]

Utopia, yazarının koyu dindar bir Katolik olmasına karşın "görece" laik bir ülkedir. Akıl yoluyla, dini kurallara ve "çileci olmayan" bir Hıristiyanlık anlayışına varılabileceği düşünülen bu toplumda çeşitli dinler ve din hürriyeti olsa da genel eğilim tek tanrıcılıktır.[134] Fakat ütopyanın günümüz laiklik kavrayışından oldukça uzak düştüğü görülmektedir. Her ne kadar dinler serbest bırakılmış olsa da "dinsizliğin" en ağır suçlardan birisi olarak kabul edildiği *Ütopya*'da ateistlerin insan dahi sayılmayarak yurttaşlık haklarından mahrum bırakıldıkları ve aforoz etmenin en etkili yaptırımlardan birisi olduğu görülür.[135] Bunun dışında, bir ruhban sınıfı olmayan *Ütopya*'da en şerefli ve dokunulmaz mesleğin rahiplik olmasının,[136] her ne kadar rahiplerin gizli oyla seçilmesi ya da sayılarının ve politik güçlerinin sınırlı olması gibi sigortalar getirilmiş olsa da bir çelişki doğurduğu söylenebilir. Zira kişiyi aforoz etme, Ütopya'daki karşılığı "toplum dışı bırakma", gibi üstün bir güçle donatılmış bir mesleğin Orta Çağ Hıristiyanlığındaki yozlaşmayı nasıl yaşamayacağı ya da din ve devlet ayrımının böyle bir yetki varken mümkün olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur.

Utopia'nın faydacı ve "ilkesiz" dış politikası ise metnin eleştirilen bir diğer fikri olmuştur. Güneysu, ütopya edebî türünün isim babası olan "hümanist" More'un *Utopia*'sının sanıldığı kadar masum olmadığını ve özellikle dış politikada distopik eğilimler barındırdığını iddia eder. Ütopyalılar, diğer ulusları bir düşman hatta birer "av" ya da "politik araç" olarak görmektedir. Bu durum, bilhassa *Abraxan* toplumunun topraklarının işgal edilmesini ve "agresif" yayılmacılığı meşru gösteren retorikte hissedilir. "Akıllı" bir dış politika ile bizzat savaşmaktan kaçınan, kiralık asker[137] ve rüşvet kullanımına güzellemeler yapan Ütopyalılar, kendilerini "barışsever" bir

---

[132] Köleci üretim tarzı hakkında bkz. Bernhard Brosius, *Tarihîn Yapıları – Tarihsel Materyalizme Giriş,* Çev. Nejat Ağırnaslı, İstanbul, Yordam, 3. Baskı, 2022, s. 158, vd.

[133] Burada *Utopia*'nın köleci üretim tarzına sahip bir ülke olduğu söylenmediğinin altı çizilmektedir. *Utopia*, özel mülkiyetin olmadığı ve tüm halkın üretime katkı sağladığı bir toplum olarak tasvir edilerek köleci üretim tarzından uzaklaşmaktadır. Ancak köle işgücü olmadan Ütopyalıların "sadece" altı saatten fazla çalışmasının gerekeceği ve "aşağılık" işler yapmak zorunda kalacakları düşünüldüğünde bu toplumun bir eutopos olma niteliğinin korumasının köle emeği üzerinden geçtiği de görülecektir.

[134] More, *op. cit.,* s. 62-63, 70, 89, vd.

[135] *Ibid.,* s. 92, 95.

[136] *Ibid.,* s. 96-97.

[137] *Utopia* bu yönüyle Platon'un kendi savaşçılarına sahip devletinden ayrılmaktadır.

"bölgesel" polis olarak takdim etme veya "demokrasi götürdükleri" ülkelerin iç siyasetine müdahil olma fırsatını da geri tepmemektedirler. [138]

Bir toplum eleştirisi ya da tasviri "kaçınılmaz" olarak adına hukuk dediğimiz fenomene de temas etmek zorundadır. Thomas More da yasaların ve "adalet" kavramının zenginlerin ve egemen sınıfların sömürüsünde araçsallaştırılabildiği tehlikesini görerek[139] ideal toplumunda hukukun önemini ve görünürlüğünü azaltmıştır. *Utopia*'da toplumsal düzen, hem sürekli ve etkin bir kontrol sistemi hem de benimseme nedeniyle hukuka çok fazla ihtiyaç olmayacak şekilde sürdürülebilmektedir. Yasaya gereksinimin halkın haklarını ve ödevlerini bilmekle sınırlı olduğu bu ülkede yasa sayısı çok azdır[140] ve herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilecek şekilde norm hâline getirilmişlerdir. Esasın usule mukaddem olduğu, yargıçların adil ve tarafsız karar verdiği ve herkesin kendi davasını savunabileceği bir yerde noterlik ya da avukatlık kurumları da hâliyle ortadan kaldırılmıştır.[141] Kısacası, rayına oturmuş bir toplum olan *Utopia*'da hukuk sönümlenmese de giderek önemsizleşmiş ve geri plana itilmiştir.[142]

More, *Utopia*'nın sonunda böyle bir toplumun gerçek olamayacak kadar iyi olduğunu düşünse de böyle bir yerin var olmasını ya da tüm toplumların Ütopya'daki sistemi benimsemesini temenni etmektedir.[143] Ancak yukarıda tartışıldığı üzere, *Utopia*'nın mükemmel toplum modelinin herkes tarafından kabul edilir olduğunu iddia etmek zordur. Bunun dışında, eserin düş ülkelerini bulup zenginliklerini yağmalama ve sömürgecilik hedefine hizmet ettiği de iddia edilmiştir.[144]

---

[138] Burada yürütülen tartışma için bkz. Güneysu, *op. cit.,* s. 23-32;*Utopia*'daki ilgili kısımlar için bkz. More, *op. cit.*, s. 51, 57, 81-89.
[139] More, *op. cit.*, s. 102-103.
[140] Collins, Ferdinand Tönnies'in cemaat – cemiyet ayrımını kullanarak, karşılıklı güvenin ve saygının olduğu cemaatin aksine cemiyetin atomize edilmiş ve yabancılaşmış ilişkilerden müteşekkil olduğunu belirtir. Bu nedenle çatışma ihtimalinin yüksek olduğu cemiyetlerde yasaların sayı ve karmaşıklık bakımından da fazla olduğuna dikkat çeker. (Hugh Collins, *Marksizm ve Hukuk*, Çev. Umre Deniz Tuna, Ankara, Dipnot, 2. Baskı, 2016., s. 168-169) *Utopia*'daki yasaların azlığına vurgunun bu anlamda ideal bir cemaat örneği olmasıyla yakından ilişkili olduğu söylenebilir.
[141] More, *op. cit.*, s. 78-81.
[142] Hukukun toplumsal düzen için merkezi ve zorunlu bir konumda olarak görülmesinin hukukî fetişizme işaret ettiği hatırlanacak olursa More'un bu "tuzağa" düşmekten kurtulduğu söylenebilir.
[143] *Ibid*., s. 104-105.
[144] Göktürk, *op. cit.*, s. 29.

"Klasik" ütopyalardan *Güneş Ülkesi*'nin yazarı İtalyan filozof ve din adamı Tommaso Campanella, Thomas More gibi Protestanlığa karşı Katolikliği savunmuş ve hayatının uzun yıllarını zindanlarda geçirmiştir. Hıristiyanlığın doğal bir inanç olduğunu kabul eden ve misyonerlik çalışmalarında bulunmuş yazar, dünyadaki şiddete karşı çıkarak tüm insanları birleştirme ve bir evrensel Hıristiyan imparatorluğu kurma ülküsüne sahiptir.[145] Fikirlerini bir edebî ütopya formunda kaleme aldığı *Güneş Ülkesi*, 1602'de İspanyol egemenliği altında bulunan Napoli'de reform karşıtlığının zirvede olduğu yıllarda yazılmıştır.[146]

Hıristiyanlığı akıl ve hümanizma ile birleştirmeye çalışan ve Platon ve More'dan etkilenen Campanella, hayatın her alanında söz sahibi olan bir totaliter devletin kontrolünde[147], aile kavramının ortadan kaldırıldığı, ırkın ıslahına yönelik söylemlere sahip[148], kolektivist[149], eşitlikçi[150] ve ortak mülkiyetçi bir toplum tasvir etmiştir. [151][152]

Güneş Ülkesi, dışı surlarla kaplı, ortasında bir tapınak bulunan ve iç içe geçmiş çemberlerden oluşan bir ülkedir. Aynı *Utopia* gibi bir yok-yerde bulunmasına rağmen adada dört tane daha krallık olduğu ve bunların Güneş Ülkesi ile savaş veya barış hâlinde olabildikleri, fakat savaşın bir *ultima ratio* olduğu belirtilir.[153] Ülkenin başında, Platon'un filozof kralına benzeyen ve son kertede karar verici konumunda bulunan bir

---

[145] Luigi Firpo, "Önsöz", *in* Tommaso Campanella*, Güneş Ülkesi,* Çev. Selahattin Bağdatlı, İstanbul, Say, 7. Baskı, 2021, s. 43, 46, 48)

[146] *Ibid.,* s. 48.

[147] Devlet insanların cinsel ilişkiye girme yaşına, kimin kiminle yahut ne zaman cinsel ilişkiye girip giremeyeceğine karar verebilmekte ve bunu denetleyebilmektedir. (Tommaso Campanella, *Güneş Ülkesi*, Çev. Selahattin Bağdatlı, İstanbul, Say, 7.Baskı, 2021, s. 78-80) Bu düşüncelerde Platon'un etkisi açıkça gözlemlenmektedir.

[148] *Ibid.,* s.70.

[149] Eserde bireyin toplum karşısında ikinci plana atılmasının ideal topluma ulaşmak için gerekli görülmesi açıkça belirtilmektedir. (*Ibid.,* s**.** 93**)** Bu durum, Tanrı'ya insan kurban edilmesinde "gönüllülüğün" esas olduğuna dair söylemlerde ise somutluk kazanmaktadır. (*Ibid.,* s.100)

[150] *Güneş Ülke*si'ndeki "eşitlik" de esasında oldukça tartışmalıdır ve görelidir. Örneğin, kişilere dağıtılan yemek yapılan iş oranındadır ve yönetici ile memur sınıfa genelde daha iyi yemek verilmektedir. *Ibid.,* s. 77.

[151] Güneş Ülkesi'nde herkes günde dört saat çalışmak zorundadır ve her istediğine sahiptir. Aile, çocuk, eş, toprak gibi konularda ise hak iddia etmek ya da "bencillik" yapmak ise reddedilmekte, katı ve kapsamı geniş bir ortak mülkiyet ve "aile" anlayışı benimsenir. *Ibid.,* s.71-72, 83.

[152] Campanella, herkesin her istediğine sahip olabildiği bu ülkede kıskançlık gibi duyguların asla yeşeremeyeceğini öngörmektedir. (*Ibid.,* s. 82)

[153] *Ibid.,* s.86. Campanella da More gibi yayılmacı ve tepeden bakan bir dış politikayı savunur gözükmektedir. Yine benzer şekilde, Güneş Ülkesi'nin asıl amacının "ıslah etmek" olduğuna dair bir argüman ileri sürülmektedir. (*Ibid.,* s. 90)

rahip-hükümdar olan *Metafizikçi* ve yardımcıları *Güç,* Aşk ve *Bilgelik* bulunur.[154] Görüleceği üzere More'un ütopyasından farklı olarak, Campanella açıkça bir teokratik rejim kurgulamıştır.

Güneş Ülkesi'nde tecavüz, hırsızlık, cinayet, vb. suçlar ya da davranışların da görülmediği söylenmektedir.[155] Ancak yalancılık ve kötü kalplilik hâlâ var olabildiğinden yargıçlık kurumu veya hukuk varlığını korumaktadır.[156] Döneminin pratiklerinden tamamen kopartılarak değerlendirilmesinin esere ve yazara haksızlık olduğu kabul edilebilecek olsa da *Güneş Ülkesi*'nin de son derece baskıcı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Savaşta firar edenler ya da bu eyleme ön ayak olanlar ölüm cezasını, çalışmayan ya da çalışmasını aksatanlar ise yöneticileri tarafından dövülmeyi "hak" etmektedirler.[157] Campanella'nın "adalet" görevlilerini yönetici *Bilgelik*'e değil *Güç*'e tabi kılması da hukukun yaptırım ve şiddet tekeliyle olan bağının kabul edildiğini göstermektedir.[158] Sonuç olarak, Platon'un ve More'un ütopik kurgularında yaptığımız yorumların hemen hemen aynısını *Güneş Ülkesi* için de yapabilmek mümkündür. Önceki ikisinden "dine" verilen rol ve konum itibarıyla ayrılan *Güneş Ülkesi,* baskının ve şiddetin bir fedakârlık ya da gereklilik olarak görüldüğü bir ideal toplum hayali sunarak ütopyaların içindeki distopyacı çekirdeği bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Ütopya geleneğine bilimin iktidarını eklemleyen[159] ve genellikle ilk bilim ütopyası[160] olarak tanımlanan *Yeni Atlantis*, bir filozof, siyasetçi ve hukukçu olan Francis Bacon'ın

---

[154] Platon'un yoğun etkisinin hissedildiği Metafizikçi, ülkenin her alanda en iyisi olan ve seçilen bir kişidir. Metafizikçi'nin yani "Güneş'in" yardımcıları ise sadece kendi alanlarında en yetkin kişilerden seçilmektedir. (*Ibid.,* s.68, 73- 75) Metafizikçi her ne kadar bir Güneş olarak görülse de bu ülkede Güneş'e değil Tanrı'ya tapılır. (*Ibid.,* s.103) Yani *Güneş Ülkesi*'nin bir ideal Hıristiyan toplum örneği ve arzusu olduğu söylenebilecektir.

[155] Ancak eserin ilerleyen bölümlerinde cinayete kısas cezasının uygulandığı ve yaptırım olarak bazı fiziksel cezaların verildiği belirtilerek Güneş Ülkesi için de işlerin suç ve ceza açısından mükemmel gitmediğine dair bir çıkarım yapmak mümkün hale gelir. (*Ibid.*, s. 97.) Hatta, ülkede cellatlık mesleğinin olmamasına karşın idam cezasının tüm halkın katılımıyla (yakma ve recm) gerçekleştirildiği düşünüldüğünde (*Ibid.,* s. 98.) Orta Çağ Hıristiyanlığının etkisinde yazılan *Güneş Ülkes*i'nin yüzyıllar sonra yazılan *Damızlık Kızın Öyküsü* ya da *1984* gibi distopyalardaki "dini" ve kolektif hınç duygusuna veya "pratiklerine" dair izler taşıdığı dahi söylenebilir.

[156] *Ibid.,* s. 72.

[157] *Ibid.,* s. 76, 89.

[158] *Ibid.*, s. 97.

[159] Kumar'a göre ise Bacon ile ütopyaya eklenen bilim, ütopyadaki durağanlığın aşılmasını sağlasa da bilimsel ilerleme asla asıl gaye olmamış, bilim toplumsal iyiye ulaşmada araçsallığını korumuştur. Kumar

tamamlanmamış eserleri arasındadır.[161] Coğrafi keşiflerin ve *Utopia'*nın yarattığı rüzgârın devam ettiği 16. yüzyılda yaşayan Bacon da ütopyasında "ada" ve "gezgin" motiflerini kullanmayı tercih etmiştir. Bacon'ın anlatıcısı, Pasifik Okyanusu'nda henüz keşfedilmemiş bir ada olan *Bensalem'*e ulaşan bir denizcidir. Ada halkı, izole bir hayat sürmeyi "tercih" etse de dünyanın kalanının dillerine[162] ve Hıristiyanlık inancına sahip bir toplumdur.[163] Bensalem'in din ve bilimin kaynaştırıldığı, tavizsiz bir ahlak anlayışına[164] ve sınıflı toplum yapısına[165] sahip bir krallık olduğu söylenebilir.[166]

Eserde, Bensalem'in esasında Platon'un anlattığı kayıp Atlantis olduğuna dair bir tarihsel anlatı da ortaya koyulur. Büyük bir yıkım yaşayan ülke, *Kral Solamona*'nın koyduğu yeni yasalarla refahın kalıcılaştırılmasına dair girişimlerin olduğu yeni bir döneme girer ve dışarıya kapatılır.[167] Bu süreçte, ayrıca *Salomon Evi* adı verilen bir felsefe-bilim cemaati de yaratılmıştır. Bir bilim ütopyası olarak en büyük hedefi hakikate ulaşmak olan Salomon Evi, dünyanın kalanında üretilen bilgilerden mahrum

---

ayrıca ütopyadaki durağan-nihai "mükemmellik" iddiası ile bilimin atıf yaptığı "önü açıklık" fikrinin birbiriyle çatışan iki tarafı temsil ettiğinin de altını çizmektedir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 88-89)

[160] Literatürde "bilimsel ütopya" olarak ayrı bir kavram da kullanıldığı görülse de kanaatimizce *Yeni Atlantis* bir "bilim ütopyası" olarak değerlendirilmelidir. *Yeni Atlantis*, içinde bilimsel hususlara atıf yapılmasının ötesinde bilimin siyasal iktidar üzerinde belirleyici, doğa üzerinde ise hâkim konuma yükseldiği bir ana gönderme yapar. Bilimsel ütopya kavramının Engels'in bilimsel sosyalizm – ütopik sosyalizm tartışmasına gönderme yapacağı ve terminoloji açısından kafa karışıklığına neden olacağı düşünüldüğünden bilim ütopyası daha yerinde bir kavram olarak öne çıktığını düşünmekteyiz.

[161] Francis Bacon, Yeni Atlantis, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul, Alfa, 4.Baskı, 2024, s. 12-13, 16 (Sunuş, Çiğdem Dürüşken)

[162] *Ibid.*, s. 44. Bu husus ütopyalar açısından hayati nitelikte olan "izolasyon" özelliğinin bir varyasyonudur. Dünyanın geri kalanının bu ada ile etkileşimi oldukça sınırlı olsa da Bensalemliler bilgi peşinde koşan ve Dünya'ya açılabilmiş bir halktır. *Yeni Atlantis*'te, eskiden denizciliğin çok daha fazla gelişmiş ve Bensalem'in de geçmişte işlek bir liman olduğuna dair bir tarih anlatısı ortaya koyulur. Ancak zaman içinde bu teknoloji sadece bilge Bensalemlilere münhasır olarak hayatta kalabilmiştir. (*Ibid.*, s.54) Diğer kıtalara düzenli ziyaretler düzenleyen Bensalemlilerin nasıl bu etkileşim sonucunda dünyanın kalanının kötü özelliklerini devşirmediği ise tartışmaya açıktır. Her ne kadar tamamlanmamış bir eser olsa da bu "göreli dışa açıklık", *Yeni Atlantis*'in ütopyacı kurgusunu diğer klasik ütopyalardan ayıran bir özelliktir.

[163] Bensalemlilerin bozulmamış ve "gerçek" Hıristiyanlığı sürdürdüğü dahi söylenebilir. (*Ibid*., s. 34; Yalçınkaya, *op. cit.*, s. 366)

[164] Örneğin, Bensalem halkı kendilerine iyi bakılmasına karşılık denizciler tarafından verilen ücreti, devletin çift maaş ve rüşvet konusundaki katı yasaları nedeniyle hemen reddetmişlerdir. (Bacon, *op. cit.,* s.35)

[165] Bensalem, sınıflı toplum yapısını sürdürmektedir. Ruhban sınıfının ve kölelerin bulunduğu toplumda, aile ve aile reisliği de önemli ve doğal müesseseler olarak görülür. (*Ibid.*, s.67-68, 82-83)

[166] Kral'ın halka karşı tek sorumluluğu toplumun biyolojik olarak devamını güvence altına almaktır. Fazladan çocuk doğurmak ise teşvik edilen bir husustur. (*Ibid.*, s.71, 75) Kısacası Bensalem, Hıristiyan, teknokrat, erdemli, kültürlü, ataerkil ve sınıflı bir toplumsal yapıya sahiptir.

[167] *Ibid.*, s. 55-62.

kalmak istemez. Bunun için, her on iki yılda bir toplam altı kişi dünyayı gizli kimliklerle "gözetlemeye" gider.[168]

Bensalem Adası, bir bilim ülkesi olmasının yanı sıra Batı medeniyetlerinde görülen "ahlaksızlıkların" da yasaklandığı veya sönümlendiği bir yer olarak tasvir edilir. Adada fahişelik, çokeşlilik veya eşcinsellik görülmez.[169] Görüleceği üzere, ütopya fikrinin "özündeki" dayatmacılık, formunda hafif bir değişikliğe gitmiş ve cephaneliğine "bilimi" de katmıştır. Platon'un ve More'un aksine Bacon'ın bir "bilim" ütopyası yazdığı düşünüldüğünde, *Yeni Atlantis*'teki toplumsal yapının da bir "olması gerekenin" ya da idealin ötesine geçerek bilimsel bir zorunluluk olarak dayatıldığı, aksi yönde davranmanın ise aptallık ya da cehalet olduğuna dair kapalı bir anlama sahip olduğu gözlemlenebilmektedir.[170] Tamamlanmamış bir eser olan *Yeni Atlantis*'te ütopyalarda gözlemlenen totalitarizmin izleriyle de karşılaşmak mümkündür. Bacon, döneminin Avrupa'sına Bensalem toplumu üzerinden bir eleştiri ve alternatif sunmuş, kurguladığı ütopyada devletin ya da hukukun, cinsel konular dahil olmak üzere insan davranışlarına müdahale etmesini bir gereklilik olarak görmüştür. Bacon'ın para-mülk hırsına yenik düşmüş insanlığa önerdiği asıl çözüm ise bilimi ve rasyonaliteyi iktidara getirmektir.[171][172] Ütopyacı geleneğe bilim ütopyası konseptini katmasının yanı sıra Bacon'ın fikirleri Wells gibi geleceğin bilim kurgu yönü ağır basan distopya yazarlarını da önemli oranda etkilemiştir.

1.5. LOCKE'UN LİBERAL DEVLET İDEALİ VE ROUSSEAU'NUN İLKEL GÜZELLEMESİ

Çalışmanın bu kısmında ütopyalar ile akraba olarak kabul edilebilecek bir düşünce akımı olan toplum sözleşmeci fikirlere de kısaca değinmek gerekmektedir. Bu doğrultuda, aşağıda önce modern toplumdaki ütopyacılık fikrine hem tez hem de antitez sağlaması bakımından doğrudan etkide bulunan liberal filozof John Locke'un fikirlerine

[168] *Ibid.,* s. 65.
[169] *Ibid.,* s. 76-79.
[170] Bu durum, ütopik sosyalizmin karşısında yerleştirilen bilimsel sosyalizm tartışmasını akla getirmektedir.
[171] *Ibid.,* s. 43, 66.
[172] Göktürk, *Yeni Atlantis*'in More'un ütopyasındaki "zengin ve alaycı" anlatımdan yoksun olduğunu iddia ederek Bacon'ın hedefine mülkiyet sorununun çözümünden ziyade bir bilim toplumunu "tanıtmayı" yerleştirdiğini belirtmektedir. (Göktürk, *op. cit.,* s. 39, 41)

değinilecek ve ardından toplumsal sorunların asıl kaynağının mülkiyet kurumunun kendisi olduğunu savunan ve zamanla sosyalizmle örtüşmeye başlayan ütopyacı gelenek üzerinde önemli etkisi olan Rousseau ile devam edilecektir.

Bir demokrasi[173] ve doğal hukuk taraftarı Locke'a göre doğa durumu[174], sınırlarını başta Akıl olmak üzere doğa yasalarının oluşturduğu bir "yetkin" özgürlük ve eşitlik[175] hâlidir.[176] Sağlığın, mülkiyetin[177] ve özgürlüğün herhangi bir güvenceye sahip olmadığı bu aşamada herkesin bu üç hususa zarar veren kişiyi meşru olarak "engelleme iktidarına" sahip olduğu kabul edilir.[178] Bir "yetkili" yüksek mercie sahip olmayan[179] bu fiktif aşamada güvenlik ihtiyacı baskın hale gelmiş, insanlar da mülkünü ve canını korumak için bir toplum sözleşmesi yaparak bu doğa durumu hâlini sona erdirmek durumunda kalmıştır.[180] Yeni kurulan devlet ya da siyasal iktidar, bu devredilen haklar üzerinden toplum adına yargılama, düzenleme ve şiddet tekeline sahip bir kurum olarak

---

[173] Locke'un demokrasiye verdiği "ideal" etiketi, demokrasinin Platon'dan günümüze karşı geçirdiği değişimi göstermesi açısından da iyi bir örnek teşkil etmektedir.

[174] Locke, doğa durumuna dair kesin bir tarihsel kayıt ya da delil olmadığını kabul etmekle birlikte böyle bir aşamanın varsayılabileceğini düşünmektedir. (Locke, *op. cit.,* s. 109)

[175] Örneğin, yaş, yetenek ve erdem herkeste eşit bulunmasa dahi bu kişiler eşit haklara sahip olarak kabul edilirler. Ancak Locke bu eşitliğe ve özgürlüğe de bazı istisnalar olduğunu belirtir. Ebeveyn (*paternal*) iktidarı olarak adlandırılan bu "geçici" iktidar hâli ebeveyn ve çocuk arasındaki eşitsizlik hâline bir örnek teşkil eder. Bu süreçte, ailesi üzerinden dolaylı şekilde Yasanın (siyasanın) iktidarına tabi olan çocuk, yetişkinliğe erişince üzerindeki *paternal* iktidar sona erer ve devletin ve yasanın tabiiyeti altına (bu sefer bir birey olarak) girer. Fakat çocuğun özgürlüğünün sınırlandırıldığı bu ilişkide iki tarafa da karşılıklı sorumlulukların yüklendiği (itaat borcu ve bakma borcu) belirtilmelidir. Locke, bu kavram üzerinden bir monarkın mutlak, ebedi ve ezeli bir egemenlik yetkisine sahip olmadığına gönderme yapar. (*Ibid.,* s. 65, vd.)

[176] *Ibid.,* s. 13.

[177] Locke, "mülkiyeti" yaşam, hürriyet ve servetin bir bileşkesi olarak tanımlamaktadır. Doğa durumunda tüm şeyler insanların ortak kullanımına sunulmuş olsa da zamanla bireysel emeğin katıldığı faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlerin (ki buna toprak da dahildir) özel mülkiyete tabi olabileceği fikri oluşmuştur. Kısacası, Locke, mülkiyeti ve değeri, emek üzerinden ele alır ve özel mülkiyetin kaynağını da doğal ve tanrısal bir yasaya kadar götürür. Bu şekilde bir mülkiyet kurgusu, (her ne kadar bir yardım yükümlülüğü öngörülmüş olsa da) mülksüz kalmanın sorumluluğunu da çalışmaktan imtina eden "bireye" yüklemektedir. Kaynağı emek olan mülkiyet, daha sonra sözleşmeler ve anlaşmalar ile kurumsallaşacaktır. (*Ibid.,* s. 40-60, 131-132)

[178] *Ibid.,* s. 17-18, 94.

[179] *Ibid.,* s. 29-30.

[180] Locke'a göre bunun nedeni, doğa yasasının, insanların cehaleti nedeniyle tam olarak kavranamaması, kavransa dahi ihlali hâlinde eşit bireylerin üzerinde doğal olarak yetkili ve muktedir bir merci bulunmamasıdır. Bu nedenle insanlar hukuk tekelini bir toplum sözleşmesiyle devlete devretmişlerdir. (*Ibid.,* s. 23, 100, 131-135) Jameson, Locke'un ütopyacı metinlerde yapıldığı gibi önce toplumsal sorunların kaynağının birkaç maddeye indirerek belirginleştirdiğini daha sonra ise bu sorunlara çözüm önerileri sunduğunu belirtir. (Jameson, *op. cit.,* s. 30-31) Locke'a göre doğa durumunda mülkiyet hakkının somut bir sigortaya sahip olmamasının çözümü ise bir üstün otorite olarak devlet kurumudur.

kurgulanmıştır.[181] Bir burjuva devrimi filozofu olan Locke, egemenlik yetkisinin henüz herhangi bir kişilikten bağımsız, tarafsız ve sürekli bir kurum olan devlete devredilmediği gerekçesiyle keyfiyet ihtimali yüksek bir mutlak monarşiyi siyasal toplumdan dışlamakta ve monarşiyi hâlâ bir çeşit doğa durumu olarak görmektedir.[182]

Bu bölümde incelenecek ikinci eser ise Jean Jacques Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı "ilkelci ütopyası"dır.[183] Rousseau, "vahşi"[184] insanın basit ve fiziksel arzulara sahip olduğunu ve bununla yetindiğini, bu yüzden de mutlu ve özgür olduğunu belirttiği bir doğa durumu tasvir eder.[185] Ancak toplumsal yaşama geçen[186] ve uygarlaşan insan bu özgürlüğünü ve mutluluğunu "gelişmeye", yani psikolojik bunalımlara, aşırılaşan gelir ve kaynak dağılımı adaletsizliklerine, gereksiz ve yoğun

---

[181] Ancak siyasal iktidar sınırsız değildir ve keyfi olamaz. Kamu yararı ve kişilerin doğa durumunda sahip olduklarından daha fazlasına yetkili değildir. Bunun hukuka yansıması ise liberal hukukun temel düsturlarından olan hukukun üstünlüğü, hukukî belirlilik ve öngörülebilirlik ilkeleridir. (Locke, *op. cit.,* s. 94-96, 143-147). Burada bahsedilmesi gereken bir diğer husus Locke'un "despotik iktidar" kavramıdır. Siyasal iktidar, yaşamı, serveti ve özgürlüğü (mülkiyeti) korumakla sınırlıyken despotik iktidar "doğa ve hukuk dışı" bir konuma yerleştirilmiştir. Sözleşmenin aksine bir savaş sonucunda doğan bu iktidarın, mağlup olan ve esir düşen "kölelerin" sözleşme yapma ehliyetinin ve kudretinin olmadığı kurgusuyla meşru olabildiği savlanmıştır. (*Ibid.,* s.182-185, 191-193) Her ne kadar Locke, savaşa giren hükümdar ile tebaası arasına ayrım koymuş yahut bu görüşünü kendi felsefe sistematiğine uygun şekilde uyarlamış olsa da özellikle ütopyalarda gözlemlediğimiz şiddete yatkın ve emperyalist damarın burada da yankılandığını söylemek yanlış olmayacaktır. "Haklı ve meşru bir savaş" söylemi günümüzde dahi sıkça kullanılan bir kılıf olma özelliğini sürdürmektedir.

[182] *Ibid.,* s. 96-102.

[183] Kumar'a göre Rousseau'nun bu eseri, bir "ilkelci ütopya" ya da "toplumsal karşıütopyacı eleştiri" olarak değerlendirilebilecektir. (Kumar, Ütopya ve Karşı Ütopya, *op. cit.,* s. 212)

[184] Amerikan yerlilerinin ortak mülkiyetçi yaşamı, *Utopia*'nın ortaya çıkmasındaki başat esin kaynaklarından biri olmasının yanında XVI. yüzyılın bir diğer Fransız düşünürü Montaigne'i de etkilemiştir. Montaigne de yamyamların, yani Avrupa medeniyetinden henüz "nasiplenmemiş" yerlilerin doğal düzeninden, ortak mülkiyet anlayışından ve savaşın katliam için değil şeref namına yapılmasından övgüyle bahsetmektedir. Fiziksel olarak güçlü onca adamın çocuk bir krala tabi olmasına ya da refah ve gelir eşitsizliğinin had safhada olduğu bir yerde sömürülen kesimlerin isyan etmedeki gönülsüzlüğüne dair Fransa'ya "getirilmiş" yamyamlar üzerinden verilen örnekte, devlet, egemenlik ya da hukuk gibi kurguların amacı ve rolü sorgulanmıştır. Bu kısa metinde asıl amacın, mevcut tahakküm süreçlerinin gizlenmesinde ve güç ilişkilerinin meşrulaştırılmasında kullanılan "rasyonelleştirilmiş" kurgularımızın, "dışarıdan" bakabilen yerliler için ne kadar mantıksız gözükebildiğine dikkat çekmek olduğu söylenebilir. (Montaigne, *Denemeler*, Çev. Nazan Ergün, İstanbul, Olympia, 1.Baskı, 2016, s. 262-264.) Kumar da Montaigne'in bu girişimin bir toplumsal yergi olarak okunabileceğini belirtmektedir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 86) Rousseau da Montaigne veya More'un açtığı yoldan giderek kendi toplumundaki aksaklıkları özel mülkiyet kurumunun olmadığı bir "alternatif" üzerinden göstermeye çalışmıştır.

[185] Jean Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. Cem Dolu, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2021, s. 43-44. Locke gibi Rousseau da burada ortaya koyduğu doğa durumu ya da "altın çağ" anlatısının tarihsel bir gerçeklikten ziyade varsayımsal bir toplumsal evreye karşılık geldiğini belirtmektedir. (*Ibid.,* s. 31,32)

[186] Rousseau'ya göre doğa durumundan çıkış, ortak fayda doğrultusunda yapılan bir toplum sözleşmesiyle gerçekleşmiştir. (*Ibid.,* s. 24.)

çalışma temposuna ve şiddetli tutkulara feda etmiştir.[187] Toplumsal yaşama geçişin, "doğal" olarak, insanlar için önemli sonuçları olmuştur. Öncellikle, toplumsallaşma süreci, doğal eşitsizliğe bir de politik eşitsizliğin eklenmesi sonucunu doğurmuştur.[188][189] Rousseau'ya göre, bu eşitsizliklerin en önemli müsebbiplerinden olan mülkiyet ise doğa durumundan çıkışın ve medeni toplumun oluşmasının hem sebebi hem de sonucudur.[190] Doğa durumunda bulunmayan bu mülkiyet fikrinin oluşması, insanlar arasında kötülük, aşağılama ve tahakküm fikrinin doğmasına, varsılların da kendi lehlerine gelişen bu düzeni korumak adına "zekice bir gaspı değiştirilemez bir hakka dönüştüren" yasalar-hukuk düzeni kurgusunu yaratmalarına sebep olmuştur.[191] Görüleceği üzere, Locke'tan farklı olarak Rousseau, mülkiyeti doğal bir haktan ziyade, doğa durumundaki eşitlik ve özgürlüğü bozan bir kurum; hukuk düzenini ise bu "modifiye edilmiş" eşitsizlik düzenini yeniden üreten ve maskeleyen bir kurgu olarak düşünmektedir.[192]

Ancak Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'nda ileri sürdüğü görüşlerinin zamanla değiştiği de belirtilmelidir. *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde

---

[187] *Ibid.*, s. 109, 111. Rousseau, insanın toplumsal yaşama adapte oldukça ve yeni "medeni" hâline doğru evrim geçirdikçe doğadaki güçlü, cesur ve kendine yetebilen olma özelliklerini kaybettiğini söyler. (*Ibid.*, s. 39, 52)

[188] Rousseau, mülkiyeti politik eşitsizlik içinde değerlendirir. (*Ibid.*, s. 76)

[189] Rousseau, insanlar arasında doğal-fiziksel ve politik-ahlaki olmak üzere iki çeşit eşitsizlik olduğunu düşünmektedir. Buna göre, yaş, fiziksel güç ve zekâ gibi iradi olmayan sebepler ilk tür eşitsizliği doğururken, politik eşitsizlik ancak insanların belirli bir toplumsallaşma evresine geçişiyle ve bu eşitsizliği kabul etmesiyle yani iradi bir faaliyet sonrası gerçekleşmektedir. (*Ibid.*, s. 29) Rousseau'nun tüm kötülüklerin kaynağı olarak mülkiyeti göstermesi sonraki sosyalist ütopyacı ve devrimci geleneği etkilemiştir. (Kumar, Ütopya ve Karşı Ütopya, *op. cit.*, s. 76.) Örneğin, 1796 tarihînde Gracchus Babeuf önderliğindeki Eşitler Komplosu'nun Sylvain Marechal tarafından yazılan manifestosunda Rousseau'nun etkisi yoğun olarak hissedilmektedir. Başarısızlıkla sonuçlansa da hem ütopyacı hem de sosyalist gelenek için tarihsel önemi büyük olan Eşitler Komplosu, 1789 Fransız Devrimi'nin hukukî ve politik eşitlik söylemini, gerçek eşitlik ile bağdaşmadığı ve sadece belirli sınıflara özgülendiği gerekçesiyle eleştirmiştir. "Eşitlik, güzel ve kısır bir hukukî kurgudan başka bir şey değildir." sloganı ile ortaya çıkan *Eşitler Manifestosu* ve 1796 Eşitler Komplosu, esasında sosyalist toplum hayalini bir ütopya olmaktan çıkarmaya yönelik bir devrimci girişimdir. Manifesto, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde yazılı hakların ve hukukî eşitlik söyleminin kâğıt üzerinde kalmamasını, her türlü sınıf, cinsiyet, ırk ve yaş ayrımcılığının ve toprağın özel mülkiyetinin reddini önermektedir. Bu "gerekli fedakarlığın" başlangıçta bu düzenden nemalanan ve sınıfsal çıkarları olan bazı "bencil" kesimleri hoşnut etmeyeceği öngörülse de toplumun genel mutluluğu için gerçek eşitlikten taviz verilmemesi savlanmıştır. (Sylvain Marechal, "Manifesto of Equals", https://www.marxists.org/history/france/revolution/conspiracy-equals/1796/manifesto.htm (Orijinal Yayın Tarihî: 1796)

[190] Roussau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, *op. cit.*, s. 45, 65.

[191] *Ibid.*, s. 75, 79-80. Rousseau'ya göre eşitsizlik üç aşamada gözlemlenir: Mülkiyet ve hukukun ortaya çıkışı, yüksek görevliler (yöneticiler) sınıfının doğması ve meşru gücün keyfi güce dönüşmesi. (*Ibid.*, s. 91)

[192] Rousseau, bir ülkede kimsenin kanundan kaçamadığı ve yöneticilerin görevlerini ve güçlerini suistimal edemediği bir senaryoda ya da "ütopyada" hukuka ve yasaya ihtiyaç olmayacağını ve "ideal" toplumda hukukun sönümleneceğini iddia etmektedir. (*Ibid.*, s. 92)

Rousseau, toplumsallığa geçiş ile birlikte bazı doğal özelliklerin yitirilmiş olmasına karşılık insanın kendisinin efendisi olmasına imkân veren "manevi özgürlük" ya da mülkiyet hakkı gibi yeni ve "faydalı" özellikler kazandığı belirtmektedir.[193][194] Dolayısıyla Rousseau'nun mülkiyet hakkındaki olumsuz tavrının yumuşadığı hatta tam tersi bir yöne girdiği söylenebilecektir. Nitekim özel mülkiyet kurumunun tüm kötülüklerin asli sebebi olduğunu savladığı *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'ndan sadece bir yıl sonra yazdığı *Ekonomi Politik*'te mülkiyetin uygarlığın ve toplumsal anlaşmanın (*pacte social*) temelinde yer aldığını ve bazı durumlarda özgürlükten bile önemli görülebileceğini dahi iddia etmiştir.[195] Bunun dışında, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nin merkezine yerleştirdiği "genel irade" kavramının da ütopyacılık ve kolektivizm açısından elverişli bir tartışma konusu olduğu söylenebilir. Rousseau, toplum sözleşmesi ile birlikte bireylerin bütün varlıklarını ve güçlerini genel istemin buyruğuna özgülediklerini ve toplumun bölünmez bir parçası olmayı taahhüt ettiklerini belirtir.[196] Fakat bu anlayış, genel iradeye bir nihailik ya da kutsaliyet atfedilmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Örneğin, Rousseau, doğa durumundaki "imtiyazlardan" ya da özgürlüklerden gönüllü olarak feragat eden kişilerin kolektif çıkarlarını yansıtan bu genel iradeye uygun olan yasaların meşru oldukları konusunda tereddüde düşülmesine gerek olmadığını[197] ya da bencil çıkarları önceleyebilen "hatalı" özel iradelerin genel iradeye tabi kılınması gerektiğini düşünmektedir.[198] Ancak genel iradenin her zaman doğru olduğunu verili kabul eden ve bu iradeye aykırı düşen kişileri ya da görüşleri toplum dışı-"sapkın" ilan eden bu iddia çoğunluğun azınlık üzerindeki tahakkümünün meşrulaştırılmasına da katkı

---

[193] Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Vedat Günyol, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 16. Basım, 2017, s. 18-19.

[194] Benzer şekilde, Rousseau, güç ve zekâ bakımından eşit olmayan insanların toplum sözleşmesiyle birlikte sözleşme ve hukuk üzerinden bir eşitlik kazanabileceklerini iddia etmektedir. (*Ibid.,* s. 22)

[195] Rousseau, Jean Jacques, *Ekonomi Politik*, Çev. İsmet Birkan, Ankara, İmge, 2. Baskı, 2015, s. 36, 45. Güriz de Rousseau'nun daha sonradan mülkiyeti açıkça "kutsal" bir hak olarak gösterdiğine dikkat çeker. (Güriz, *op. cit.*, s. 193)

[196] Rousseau, Toplum Sözleşmesi, *op.cit.,* s. 15.

[197] Rousseau, Ekonomi Politik, *op. cit.,* s. 12-13. Bunun yanında, Rousseau belirli kişilerin ya da grupların menfaatlerini yansıtabilen "herkesin istemi" ile her zaman kamu yararına yönelmiş ve her zaman doğru olan "genel istem" kavramlarını ayırır (Rousseau, Toplum Sözleşmesi, *op. cit.,* s. 26-27; Rousseau, Ekonomi Politik, *op. cit.*, s. 14) ve genel iradenin toplumlar arasında değişlik gösterebileceğini de kabul eder. (Rousseau, Ekonomi Politik, *op. cit.,* s. 14-15)

[198] *Ibid.,* s. 22.

sağlayabilmektedir.[199] Dolayısıyla ütopya fikrinin sorgulanmasına ve ütopyada olduğu gibi genel irade kavramının da otoriter düşüncelere izin verdiği söylenebilecektir.[200]

1.6. MODERN ÜTOPYAYA UZANAN SÜREÇTE BİR DURAK: ÜTOPİK SOSYALİZM

Klasik ütopyalardan ütopik sosyalistlere doğru geçen yaklaşık üç yüz yıl içinde oldukça fazla sayıda ütopya yazılmış ve ütopya hem form hem de içerik açısından çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere, edebîyat, mevcut toplumsal pratiklerden, beklentilerden ve korkulardan beslenmektedir. Bu durum alternatif bir toplum tasviri sunmaya çalışan ütopyalarda daha fazla öne çıkmakta ve ütopyaların dönemlerinin aynası olarak kabul edilebileceklerini düşündürtmektedir.[201] Her ne kadar ütopyacı itki, evrensel ve kolayca karşılık bulabilen bir eğilim olsa da ütopyanın içeriğinin nesnel olmadığını söylemek mümkündür. Her ütopya, yazarının ve döneminin bir ürünüdür fakat çoğu ütopyanın yazıldıkları zamanın ve yerin ötesine bir daha geçmeyi başaramadığı söylenebilir. Bu nedenle, bu çalışmada bu sınırı geçebilmiş ve günümüzde dahi belirli bir karşılık bulabilen ütopyalar ya da ütopyacı metinler seçilmeye gayret gösterilmiştir. Ayrıca günümüzde popülerliğini yitirse bile ütopyacı gelenek için büyük önem taşıdıkları konusunda genel kanaat olan bazı eserler (örneğin sonraki bölümde incelenecek olan *Geriye Bakış* gibi) de bu çalışmaya dahil edilmişlerdir. XIX. yüzyılda ortaya çıkan bir düşünce olan ütopik sosyalizm tartışmasına geçmeden önce bu çalışmada son klasik ütopyacı olarak kabul ettiğimiz Bacon'dan itibaren ütopyanın gelişim sürecinin kısaca anlatılması gerekmektedir.

Sargent, XVI. yüzyıl İngiliz ütopyalarının din, otorite ve toplulukçu yaşama vurgu yaptığını; XVII. yüzyıl ütopyalarının bir önceki çağın mirasını devralmakla birlikte daha az otoriter, daha az "cezacı" ve eğitimin ve demokrasinin rolünün arttığı bir toplumu tasviri sunduğunu; XVIII. yüzyılda ise daha az "başarılı" ütopyaların üretildiğini ve bunların da genelde *Gulliver'in Gezileri* gibi ütopik yergi türüne ait

---

[199] Güriz, *op. cit.*¸s. 194-196.

[200] Ancak burada Rousseau'nun bireyin toplum için "feda edilmesinin" ancak bireyin rızası varsa meşru olabileceğini kabul ettiğini de belirtilmesi gerekmektedir. (Rousseau, Ekonomi Politik, *op. cit.*¸ s. 27-28) Zira Rousseau, herkesin hakkının korunduğu bir devlet "ideali" sunmaya çalışmıştır.

[201] Zira ütopya metinleri, siyasal düşüncelerin ve ideolojilerin birer ifadesidir. (Jameson, *op cit.*, s. 12)

olduğunu ve endüstriyel devrimin yavaş yavaş ütopyalarda işlenmeye başlandığını belirtmektedir.[202] Sargent'a ek olarak, XVII. yüzyıl itibarıyla ütopyaların yüzünü "dünya dışına" doğru çevirmeye başladıkları da söylenebilir. Yalçınkaya'ya göre bu yüzyılda yazılan Francis Godwin'in *The Man in the Moon* adlı eseri ya da Cyrano de Bergerac'ın Ay ve Güneş İmparatorluklarını anlattığı ütopyaları, dünya dışında konumlanan "fantastik" ütopyalara örnektir.[203]

XVIII. yüzyıl ise edebî ütopya açısından gelenek görece kısır bir dönem olmuştur. Kumar'a göre bu yüzyılda burjuva toplumun pratikte ütopyayı gerçekleştirme iddiası, edebî ütopya formunda büyük eserler üretilmesini engellemiş olsa da bu durum, *Gulliver'in Seyahatleri* gibi bir "karşı ütopyanın" yazılmasına ve ütopya formunun edebîyat dışında sosyal teoriye yönelmesine zemin hazırlamıştır.[204] Zira, Yalçınkaya da XVIII. yüzyılın ütopyaya karşı eleştirel bir tavrın kurumsallaştığı devir olduğunu belirtmektedir.[205] Bu çalışmada, yergi, aynı zamanda distopyanın "içeriksel" kaynaklarından biri olarak da ele alındığı için *Gulliver'in Seyahatleri* gibi önemli metinlere ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak yer verilecektir. Aşağıda ise önce, "sosyal teori" üzerine eğilen ütopik sosyalistlere, ardından bu geleneği bir modern bir ütopyanın itici gücü yapan Edward Bellamy'e yer verilecektir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde ütopyanın işlevi, içeriği ve formu önemli bir değişikliğe gitmiştir. Engels'in ve Marx'ın tabiriyle "ütopik sosyalistler"[206] olarak adlandırılan

---

[202] Lyman Tower Sargent, "Themes in Utopian Fiction in English before Wells", *Science Fiction Studies*, Cilt 3, Sayı 3, 1976, s. 276-278.
[203] Yalçınkaya, *op. cit.*, s. 379.
[204] Kumar, Ütopya ve Karşı Ütopya, *op. cit.*, s. 71, 73, 88.
[205] Yalçınkaya, *op. cit.*, s. 379.
[206] Engels'e göre bu "üç büyük ütopyacı" sosyalist, sınıf mücadelesinin varlığını es geçerek kapitalist ve proleter sınıfların aynı potada eritilmeye çalışıldığı ve tüm insanlığın ortak çıkarı için olduğu savlanan henüz "olgunlaşmamış" teoriler ileri sürmüşlerdir. "Bilimsel" olmayan bu teorilerin ise daha başlangıçta birer ütopya olmaya mahkûm olduklarını ve ortaya koydukları planların veya tasvirlerin ise detaylandırıldıkça daha da ütopik olmaya yaklaştığını belirtmiştir. (Friedrich Engels, *Ütopyadan Bilime Sosyalizmin Gelişimi*, Çev. Erkin Özalp, İstanbul, Yordam, 2. Baskı, 2020, s. 56-61) Engels, yine de on dokuzuncu yüzyıl sosyalizmini domine eden ütopik sosyalistlere haklarını teslim etmektedir. Örneğin, Saint Simon'un insanları aylaklar ve işçiler olarak ikiye ayırmasını ve sınıf mücadelesine "mülksüzleri" de dahil etmesini "dahice" bulur. Ancak Saint Simon'un işçilere tüccarlar ve fabrika sahiplerini de dahil etmesi karşısında ayrışmaktadırlar. (*Ibid.*, s. 61-64) Bir diğer ütopik sosyalist Fourier'in Fransız toplumunu ustalıkla hicvetmesini, kadın haklarına yaptığı vurguyu ve burjuva toplumunun ve ahlakının getirdiği çöküntüyü dile getirmesini takdir etse de tarihsel materyalizm anlayışına sahip olmaması Fourier'in de bilimsellikten dışlanması sonucunu doğurmuştur. (*Ibid.*, s. 64-66) Diğer iki düşünürün aksine bir Galli olan Owen ise işçi sınıfının eğitilmesine ve yaşam standartlarının yükseltilmesine büyük

Owen, Fourier[207] ve Saint-Simon'un öne çıktığı bu dönemde ütopya, hayali ülkelere yapılan yolculuklardan ziyade daha iyi bir toplumsal yaşam için hayata geçirilmeye elverişli detaylı planlar ve toplumsal teoriler ile özdeşleşmiştir.[208] Ütopyanın böyle bir yola girmesinde, Fransız ve Sanayi Devrimleri sonrası yaşanılan hayal kırıklıkları, sosyalist bir topluma duyulan özlem ve bilimin giderek "ütopyayı" gerçekleştirmeyi mümkün kılacak yeni imkânlar üretmesi etkili olmuştur.[209] Dikkat edilmesi gereken bir nokta ise ütopik sosyalizm ve sosyalist ütopyanın birbirleriyle iç içe geçebilen ancak iki farklı kavram olduğudur.[210] Sosyalist ütopya, özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı ve insanların eşit ve özgür yaşadıkları bir toplum tasviridir. Ütopik sosyalizm ise daha ziyade sınıf mücadelesine yer verilmeyen ve sınıfların iş birliği[211] ile sosyalist topluma

---

emek harcamış ve pratik odaklı çözüm önerileriyle yasal mevzuatlarda da "reform" yapılmasını sağlayabilmiş bir "girişimci" olarak övülmektedir. Fakat Owen'ın sosyalizm kurgusu da bir devrim fikrine ya da sınıf mücadelesine yer vermediği gerekçesiyle bilimsel sosyalizm kabul edilmez. (*Ibid.,* s. 66-70) Engels, modern materyalizmin amacının tarihsel gelişim yasalarını tespit etmek olduğunu, tarihîn ise sınıf mücadelelerinden ayrı ele alınamayacağını belirtir. Bu doğrultuda, sosyalizmin, mevcut kapitalist ilişkileri açıklayamayan ya da bu sorudan kaçınan bir ideal ya da istek olarak görülmesinden ziyade sınıfsal mücadelelerin tarihsel iktisadî gelişim çizgisinde bilimsel olarak ele alınmasının gerektiğini söyleyerek ütopik sosyalizm ile bilimsel sosyalizm arasındaki sınırı netleştirir. (*Ibid.,* s. 78-80) Ütopik sosyalistlerden farklı olarak sosyalist toplum aşamasına geçiş, belirli zümrelerin isteği ya da iradesi ile değil, kapitalizme içkin krizlerin patlak vermesi ve sınıf mücadeleleri gibi tarihsel ön koşulların gerçekleşmesinin sonucunda olacaktır. (*Ibid.*, s. 98) Bilimsel sosyalizmin görevi ise bu süreçte proleterler arasında sınıf bilincinin oluşmasına yardımcı olmaktır. (*Ibid.,* s. 103) Kısacası, Engels, bilimsel sosyalizmin ve ütopik sosyalizmin ortak bir amaca sahip olsalar da birbirine zıt iki yoldan ulaşılabileceğini savunma noktasında ayrıldıklarına dikkat çekmektedir.

[207] Ütopik sosyalistlerden Charles Fourier'nin *Boynuzname* adlı eseri, hem ütopyacı-distopyacı yazarlardaki yergici damarı göstermesi açısından hem de geleneksel ataerkil toplum yapısını ve ahlak anlayışını topa tutması açısından dikkat çekici bir eserdir. Eserde, "boynuzlanmak" kavramı üzerinden döneminin evlilik kurumu ve ilişkileri, "burjuva ahlakı", kadının cinsel özgürlüğü meselesi ve kadınlar üzerinde kurulan tahakküm yapıları alaycı bir dil ile eleştirilmiştir. Her ne kadar gerçekliği tartışmalı olsa da kadın haklarına verdiği önem nedeniyle "*féminisme*" kavramının da mucidi olduğu iddia edilen Fourier, sayısı sekseni bulan "boynuz" türü üzerinden evlilik ilişkilerindeki riyakarlığı ve sahteliği, "göstermelik" ahlak anlayışını ve kadının ikinci sınıf olarak görülmesini hatta bir çeşit mülkiyete dahi tabi kılınabildiğini açığa çıkarmak istemiştir. (Fourier, Charles, *Boynuzname Aldatılmak Üzerine Tertipli Bir Garabet*, Çev. Halit Bağmancı, İstanbul, Sel, 1. Baskı, Aralık 2022)

[208] Engels'in bilimsel ve ütopyacı ayrımı, ütopya hakkında yapılan tartışmalar için önemli bir mihenk taşı olmuştur. (Williams, *op. cit.,* s. 231)

[209] Yalçınkaya, *op. cit.*, s. 379; Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 97.

[210] Örneğin, Ernest Fraenkel da NSDAP'ın iktidara gelmesinde sosyal demokratların "ütopyacı pasifizminin" ve "solun apolitikleşmesinin" rolüne dikkat çekmekte ve bir "tehlike" olarak adlandırmaktadır. (Ernst Fraenkel, *İkili Devlet – Diktatörlük Teorisine Bir Katkı,* Çev. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim, 3. Baskı, 2021, s. 204-212, 294-301)

[211] Wallerstein, kapitalist sistemde sınıf mücadelelerinin yanı sıra sınıf içi mücadelelerin de olduğunu, bu nedenle sermayedar burjuva sınıf içinde de çıkar çatışmalarının olduğuna dikkat çeker. (Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, metis, Genişletilmiş 8. Basım, Nisan 2021, s. 56-57) Benzer şekilde, Collins de sınıf fraksiyonlarının ve sınıf içi çatışmaların da dikkate alınması gerektiği fikrindedir. (Collins, *op. cit.*, s. 81, vd.) Ütopik sosyalistler ise egemen zümrelerinin ikna ya da aydınlanma yoluyla sosyalist topluma razı olacaklarını iddia ederler. Ancak sınıf içi mücadelelerin varlığı, sınıflar arası iş birliğinden çok daha önce sınıf içi birliğin

kendiliğinden ulaşılabileceğini savlayan evrimci bir ideolojidir.[212] Görüleceği üzere, sosyalist ütopya bir durağı ya da hedefi, ütopik sosyalizm ise bir yöntemi belirtmektedir. Örneğin, Edward Bellamy'nin *Geriye Bakış*'ında sosyalist toplum kapitalist sınıfların "doğru yolu görmesiyle" kendiliğinden gelmişken, Jack London'ın *Demir Ökçe*'sinde sosyalizm ancak yüzyıllar boyunca sürecek kanlı bir devrimden sonra mümkün olmuştur.[213] Ancak bu iki farklı kavram, özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla birlikte anılır olmaya başlamışlardır.[214]

Çalışmanın bu kısmında ise ütopik sosyalizm Robert Owen tarafından ortaya koyulan sosyalist toplum reçetesi üzerinden tartışılacaktır. Bir ütopik sosyalist olmasının yanı sıra hem Avrupa'da hem de Amerika'da ütopyacı cemaatler ya da eşitlikçi komünler kuran Galli iş adamı Owen'ın ütopyacı geleneğin en önemli pratisyenlerinden birisi olduğu söylenebilir. XIX. yüzyılın erken safhasında Sanayi Devrimi'nin yarattığı proletarya sınıfının[215] sefaletini, gelir adaletsizliklerini ve ağır çalışma koşullarını düzeltme amacı güden Owen, işçilerin hem verimlerinin hem de refahlarının aynı anda artırılabileceğini ve bunun bir zorunluluk olduğunu düşünmektedir. Avrupa'daki New

---

sağlanması gerektiğine işaret eder. Bu nedenle, sınıf içi çatışmaların, ütopik sosyalistlerin "evrimci" sosyalizm fikrinin karşısına çıkan bir diğer engel olduğu söylenebilir.

[212] 1848 Devrimi'nin başarısızlığı ütopik sosyalistler dahil olmak üzere proto-sosyalistlere "soğuk duş" aldırmış ve stratejilerinin kendiliğinden ve doğal olarak gerçekleşecek evrimden, aktif bir müdahale gerektiren devrimci hareketlere çevrilmesini sağlamıştır. Bu sürecin iki sonucu olmuştur. Öncelikle, artan devrimci baskı, liberalizmin tavizler vermesine ve alt sınıfların insan hakları, siyasal temsil, refah devleti, vb. gibi bir takım siyasî, ekonomik ve hukukî kazanımlar elde edebîlmesini sağlamıştır. Ancak bu "tavizler" nedeniyle halk baskısı azalmış, kalıcı değişimler için gerekli yakıt kalmamıştır. Sonuçta bu süreç kapitalizmin konumunun sağlamlaşmasına hizmet etmiştir. (Immanuel Wallerstein, *Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri*, Çev. Taylan Doğan, İstanbul, bgst, 1. Basım, 2018, s. 31-33) Benzer bir etkiyi ve "sonucu" Bolşevik Devrimi sonrasında da gözlemlemek mümkündür. Örneğin, küresel liberalizm, self determinasyon ve ekonomik kalkınma projeleri gibi tavizler vermiş olsa da bu durum Batılı olmayan devletlerin "küresel iç savaş" çıkarma eğilimlerinin sönümlenmesine ve sömürgeciliğin form değiştirerek uzun vadede küresel liberalizmin istikrarına hizmet etmesine vesile olmuştur. (*Ibid.*, s. 40-41)

[213] Kumar da ütopyacı topluluk denemeleri olan ve bu yönde reçete sunan Owen'ın ve Fourier'in aslında hiçbir zaman ütopya yazmadıklarını hatırlatmaktadır. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 117-118)

[214] Her ne kadar, bilimsel sosyalistlerce ütopyaya pejoratif bir anlam yüklenmiş olsa da Marx'ın ve Engels'in düşüncelerinin de ütopyacılıktan tamamen ayrı ele alınmayacağını iddia eden yazarlar vardır. Örneğin, Kelsen, kolektif ve bireysel çıkarların örtüşebildiği bir toplumsal ya da tarihsel evrenin, bir yanılsama veya "altın çağın tipik bir ütopyası" olduğunu iddia etmektedir. (Kelsen, *op. cit,* s. 40-41) Benzer şekilde Collins de Marksizme içkin ütopyacı bir yönün bulunduğunu düşünmektedir. (Collins, *op. cit.*, s. 12) Kumar ise Marx'ın ve Engels'in "kendini anlatan ütopyalar" ortaya koymasa dahi ütopyacılık geleneğinden tamamen dışlanamayacağına ve ütopyacılığın hor görülmesinin sonraki sosyalist fikre ciddi zarar verdiğine dikkat çekmektedir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 53-56, 98; Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit*¸ s. 95-101, 111)

[215] Sanayi Devrimi, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yanında toplumsal ilişkileri ve kurumları da derinden etkilemiş ve dönüştürmüştür. Yeni ve büyük bir işçi sınıfının yani proletaryanın doğması bu toplumsal etkilerden bir tanesidir. (Engels, *op. cit.,* s.45)

Lanark[216] projesinin aksine Amerika'daki eşitlikçi komün denemeleri (New Harmony) başarısız olmuş olan Owen yine de Avrupa'daki sosyalistler ve bazı Amerika eyaletlerindeki yasal mevzuatın değiştirilmesinde[217] etkili olmuştur.

Owen, *Yeni Toplum Görüşü*[218] *ve Lanark Raporu* adlı eserinde, İşçilerin refahının ve mutluluğunun artmasına yönelik girişimlerin başlangıçta işveren açısından maliyetli gözükse de uzun vadede işçilerin veriminin artmasıyla işverenin de kârını artıracağını, böylelikle, bu planın[219] uzun vadede hem işçilerin hem de işverenlerin maddi ve manevi açıdan lehine olacağını göstermeye çalışmıştır.[220][221] Owen'ın ilk önerisi, bilimin ve teknolojinin bireylerin ve toplumun refahını ve emeğin değerini artırmaya yönelik kullanılması ve geliştirilmesi gerektiğidir.[222] Daha önce de belirtildiği üzere, ütopik sosyalistlerin şimdiki zamana odaklanması ve somut planlar ortaya koymasındaki neden Sanayi Devrimi'nin getirdiği ilerlemeci vizyondur. Bu nedenle Owen, bilimsel gelişmenin sömürüyü derinleştirmede veya dönüştürmede kullanılacak bir aygıt olarak görülmesinden ziyade kamu yararına hizmet ettirilmesinin öncelenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun yanında Owen, yeni kentli işçi sınıfının iyi yönlendirilmediği takdirde suça yatkın ve tehlikeli kişilere dönüşebilme tehlikesinin olduğunu ve bu

---

[216] Owen, New Lanark Projesi ya da Deneyi olarak adlandırılan ve on altı yıl boyunca düzenli ve kararlı bir şekilde sürdürülen bu girişim sonucunda kimseye yararı olmayan bu sömürü düzenini dönüştürülebileceğine ve insan doğasının çalışkan, iyi niyetli ve barışçıl kılınabileceğine dair olumlu sonuçlar elde edildiğini savunmaktadır. (Robert Owen, *Yeni Toplum Görüşü ve Lanark Raporu,* Çev. Lale Akalın, İstanbul, *Kaynak*, 1. Baskı, 2006, s. 57-59, 64-65) Ayrıca, bu süreçte hiçbir yasal ceza uygulanmadığını da belirterek yapısal reformlar ile cezalandırıcı (reaktif) yerine önleyici (proaktif) yöntemlerin ikame edilmesi gerektiğini düşünmektedir. (*Ibid.,* s. 65)

[217] Bkz. Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 124.

[218] Owen, *Yeni Toplum Görüşü*'ndeki ilkelerin muhatabı olarak siyasetçileri, liderleri, hukukçuları ya da tüccarları değil böyle bir alternatifin mümkünlüğünü ya da "zorunluluğunu" anlayabilecek kapasitede olanları gördüğünü belirtir. (Owen, *op. cit.,* s. 99-101, 180)

[219] Owen, ortaya koyduğu ideal eşitlikçi komün vizyonunun hayalperestlik suçlaması ile karşılaşabileceğini öngörse de (*Ibid.*, s. 23) "deneyimlerinden" kaynaklanan planının bilimselliği, doğruluğu ve hatta kusursuzluğu konusunda şüphe duymuyor gözükmektedir. (*Ibid.,* s. 25-26, 34, 75, 90-91)

[220] Owen, sınıflar arası iş birliği ve uzlaşmanın mümkün olduğunu savunarak devrimi "engellenmesi" gereken bir toplumsal aşama olarak görmektedir. (*Ibid.,* s. 42-43) Bilimsel sosyalistler için ise devrim, sınıf mücadelelerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak tarihsel bir zorunluluğa işaret etmektedir.

[221] Lafargue'a göre ise sanayici sınıfın dayatmalarıyla değişen ve daha az çalışma süresi öngören iş yasaları da esasen "kapitalist sömürüye" hizmet etmektedir ve bu yasaların asıl sebebi işçilerin bu şekilde daha verimli olduğunun anlaşılmasıdır. (Paul Lafargue, *Tembellik Hakkı*, (Çev. Ali Berktay), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 6. Baskı, Eylül 2023, s. 22)

[222] Owen, *op. cit.,* s. 145, 150.

durumun önleme sorumluluğu ve "yetkinliği" bulunan yöneticilerin bir başarısızlığı olarak görülmesi gerektiğini belirtir.[223]

Eğitim, ideal ve mutlu bir topluma ulaşmada sıklıkla öne çıkarılan bir unsur olmuştur.[224] Owen da eğitimin "Yeni Toplum" hakkındaki uzun vadeli planının en önemli ayağını ve devletin en önemli görevini oluşturduğu ve çocukluktan (hatta bebeklikten) itibaren gelen nitelikli bir eğitim ile insanın doğasının veya karakterinin değiştirilebileceğini ve geleceğin toplumunun mutlu ve müreffeh kılınabileceğini düşünmektedir.[225]

1.7. EDWARD BELLAMY VE *EUCHRONİA*'NIN ÜTOPYA İLE TANIŞMASI

Amerikalı bir yazar ve politikacı olan Edward Bellamy, 1888 yılında yazdığı *Geriye Bakış* adlı eseriyle ütopyacı geleneğin modern dönemde yeni bir ivme ve yön kazanmasını sağlayan isimlerden birisi olmuştur. Bazı yazarlar, *Geriye Bakış*'ın XIX. yüzyıldaki ütopya geleneği için bir milat olarak değerlendirilebileceğini dahi iddia etmişlerdir. Krishan Kumar'ın "tam anlamıyla modern olan ilk ütopya" olarak tanımladığı eser, ütopya türüne gelecek zamanı kazandırmasının yanı sıra, sosyalizm tartışmalarını tekrar alevlendirmiş[226] ve karşı ütopya türünün doğmasına sebebiyet

---

[223] Owen, suç olgusu hakkında bireysel kusurdan ziyade fakirlik ve aşağılanma gibi çevresel zorunlulukların daha belirleyici olduğunu, bu nedenle suçun oluşmasını bekleyip cezalandırmak yerine yapısal sorunları çözüp, gereksiz ve yararsız yasal mevzuatı güncelleyerek suçu önlemeyi savunmaktadır. Owen bu değişikliklere örnek olarak yoksullara nitelikli eğitim alma hakkı tanınması, emeğin değeri ve talebi hakkında tam bilgi, aylaklığı engelleyici yasalar, meyhane ve kumarhane ruhsatlarının iptali, piyangonun ve Yoksul Yasaları'nın (*Poor Law, 1349-1834)* kaldırılması, alkol vergisini artırmak gibi somut öneriler sunmaktadır. Bu önerilerin bir anda değil, yavaş yavaş ve halkın benimseyeceği şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğinin de ayrıca altını çizmektedir. (*Ibid.*, s. 35-45, 51, 63, 89, 102-109, 127-131, 139, 153, 194) İşsizliğin ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin suç olgusu ile olan pozitif yönlü ilişkisi hakkında ayrıca bkz. Timur Demirbaş, *Kriminoloji*, Ankara, Seçkin, 7. Baskı, 2020, s. 221-223.

[224] Eğitim, Platon, More, Owen gibi ütopyacılarda ideal topluma ulaşmada ya da bu toplumun sürdürülmesinde; Huxley ve Orwell gibi distopyacılarda ise egemen sınıfların çıkarlarının korunmasına sağlayacak bir itaatkar halk yaratılmasında kullanılmıştır. Fakat iki farklı toplum mühendisliği yaklaşımında da merkezi bir konumdadır.

[225] Kumar'a göre zihni bir *tabula rasa* olan insanın dönüştürülmesinin mümkünlüğü ütopyaya içkin bir kabuldür. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 54) İnsan doğasının *a priori* bir içeriğe sahip olmadığını düşünen, ancak yanlış bir eğitimin kalıcı zararlar bırakabileceğini düşünen Owen için de çok küçük yaşlardan itibaren nitelikli ve "amaca uygun" bir eğitim çok önemlidir. Yine de ütopyacı planlardaki bu belirli kişilerin ideallerinin evrensel ve nihai evre olarak dayatılması Owen'ın çalışmalarını okurken oldukça bariz olabilmektedir. (Owen, *op. cit.*, s. 47-48, 71, 85, 115-116, 190-191)

[226] Jameson'a göre sosyalizm ve ütopya ancak Bellamy'den sonra birlikte anılır olmuşlardır. (Jameson, *op. cit.*, s. 40-41) Bunun yanında, bir sosyalist ütopya kaleme almasına karşın proletarya devriminin imkânsız olduğunu düşünen Bellamy'nin bir "ütopik sosyalist" olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir.

vermiştir.[227] Her ne kadar günümüzde popüler ütopyalar arasındaki konumunu kaybetmiş olsa da yazıldığı dönem itibarıyla oldukça dikkat çeken eser, ABD'de sosyalizm fikrinin ve ulusalcı politikaların yaygınlaşmasında da etkili olmuştur.[228]

Bellamy*, Geriye Bakış*'ta çoğunluğun azınlığa feda edildiği mevcut kapitalist sistemin çözüm üretmedeki "gönülsüzlüğünü", toplumsal eleştirisinin merkezine koymaktadır.[229] Bu doğrultuda, ütopyasını, daha iyi bir zamana (*euchronia*)[230] yerleştirmeyi tercih etmiş ve bunu hipnotizma sonucu "yaşamsal faaliyetlerin askıya alındığı"[231], korunaklı bir sığınakta gerçekleştirilen ve bir yüzyıldan biraz daha fazla süren bir uyku ile mümkün göstermiştir. XIX. yüzyıl sonu burjuvazisinden olan Julien West,[232] gözlerini, emek sömürüsünün ve sınıflı toplum yapısının ortadan kaldırıldığı 2000 yılındaki sosyalist[233]ABD'de açar.

---

[227] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 168, 214, 225. Benzer şekilde, XIX. yüzyıl ütopyasını Bellamy'den önce ve sonra olmak üzere ayıran Sargent'a göre, Bellamy'den önceki ilk seksen yedi yılda da yeni proletarya sınıfını ve endüstri toplumunu ele alan çok sayıda eser verilmiştir. Sargent'a göre Bellamy'nin eserini yazdığı 1888'den Wells'in sahneye çıktığı 1895 yılına kadar yazılan ütopyalarda işlenen temalar (dengeli bir ekonomik sistem, toplulukçu hareket ve kadının konumu) ya da sosyalist toplum fikri açısından önemli bir fark olmamıştır. (Sargent, *op. cit*, s. 278) Bunun yanında, Sargent, *Geriye Bakış*'ın bu süreçte iki çok önemli katkısı olduğunu belirtmektedir: Gelecek zamanın ütopyaya dâhil edilmesi ve sonraki karşı ütopyacı ya da distopyacı metinler için bir eleştiri malzemesi teşkil etmesi. (*Ibid.*, s. 275, 278) Örneğin, 1890 yılında William Morris tarafından yazılan *Hiçbir Yerden Haberler*, doğrudan Bellamy'nin ütopyasını ve evrimci ütopik sosyalizm ideolojisini hedef alan bir taşlamadır. (Williams, *op. cit.,* s. 237-238) Benzer şekilde Wells'in *Efendi Uyandığında* adlı karşıütopyacı eseri de Bellamy'nin gelecek kurgusunun baş aşağı çevrilmiş bir halidir.

[228] Bellamy, "sosyalist" etiketinin Amerikan halkında yaratacağı antipatiyi öngördüğü için kendisini ve fikirlerini sosyalist olarak tanımlamıyordu ve kapitalistler dahil tüm halkı kapsayacak evrimci ve ılımlı bir reçete öneriyordu. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 227, 237-238)

[229] Bellamy'nin bencilliği ve kıyasıya rekabeti körükleyen kapitalist sistemin verimsizliği ve geleceğin toplumunda bu verimsizliklerin nasıl aşıldığı hakkındaki fikirleri için bkz. Edward Bellamy, *Geriye Bakış 2000-1887*, Çev. Selen Birce Yılmaz, İstanbul, Kapra, 1. Basım, 2023, s. 8-10 ve 154-167.

[230] 19. yüzyıl itibarıyla ütopyanın konumlandırılmasında esaslı bir değişiklik olmuştur. Ütopya, artık uzak bir adadan ziyade gelecekte olduğu iddia edilen ideal toplum ile özdeşleşmeye başlamıştır. Ütopyanın bu yeni yöntemi benimsemesinde, keşfedilecek yeni adaların kalmaması ve deniz kazalarının azalması neticesinde "serüven edebiyatının" gerilemesi (Göktürk, *op. cit.,* s. 116), bilim ve teknolojinin gelişmesi sonucunda gelecek zamana erişimin tahayyül edilebilir hale gelmesi ve ütopyanın "yakınlığı" konusunda şüphelerin artması (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 118-119) gibi çeşitli faktörler etkili olmuştur. *Eutopia*'dan *euchronia*'ya (ya da *utopia*'dan *uchronia*'ya) dönüşümün kurumsallaşması Bellamy'nin *Geriye Bakış* ya da Wells'in eserleri öncülüğünde gerçekleşmiş olsa da gelecek zamanı kullanan ve bu kırılma anına sebep olan ilk ütopyanın Louis-Sébastien Mercier tarafından 1771 yılında yazılan *L'an 2440* olduğu kabul edilmektedir. (Yalçınkaya, *op. cit.,* s. 379)

[231] Bellamy, *op. cit.,* s. 24.

[232] Bellamy, Julien West üzerinden burjuvazideki işçi sınıfı düşmanlığının boyutunu eserin ilk sayfalarından itibaren aktarmaya çalışmıştır. (*Ibid.*, s. 18-19)

[233] Geleceğin sosyalist toplumunda özel mülkiyet ortadan kalkmış, yerine oturulan evler için devlete kullanım hakkı ya da kira ödendiği bir sistem getirilmiştir. (*Ibid.*, s. 75) Bunun yanında, miras kurumuna

Geleceğin Boston'unda işsizlik sorunu, kökten ve "kendiliğinden" çözülmüştür.[234] Bu toplumsal aşama, devrim fikri yerine her şeyin tarihîn akışına bırakıldığı ve böylelikle kan dahi dökülmeden "kârın" tüm topluma paylaştırıldığı "ütopik" bir sürecin sonucunda gelmiştir. 2000 yılında, rekabet ortamı da kaldırılmış ve devlet, tek ve en büyük kapitalist konumuna yükselmiştir.[235] Bir "ütopik sosyalist" olarak tanımlanabilecek Bellamy[236], bu süreçte insanın "kötü" taraflarını ortaya çıkaran toplumsal koşulların değiştiğine ve yeni yaşam şartlarının insanları eskisinden farklı şekilde davranmaya ittiğine dikkat çekmektedir.[237] Bu yeni devlet, tek işveren olarak, yirmi bir yaşından kırk beş yaşına kadar çalışmayı bir hak ve yükümlülük olarak kabul etmiş[238] ve yeni bir "endüstri ordusu" yaratmıştır.[239] Çalışmak bir yurttaşlık borcu ve görevi olsa da meslek seçimi gönüllülük esasına göre yapılmaktadır. Belirli sektörlerde çalışmaya yönelik talebin az olması halinde ise bu sektörlerde çalışma saatlerinin normalden daha düşük tutulması gibi teşvikler uygulanmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren verilen iyi ve "eşit" bir eğitimin vaat edildiği bu toplumda iş sağlığı ve güvenliği ya da "güvencesi" konusunda da taviz verilmeyeceği aktarılarak XIX. yüzyıl ABD'sindeki iş hukukuna ve çalışma politikalarına da doğrudan bir eleştiri getirilmektedir.[240]

Herkesin her istediğine sahip olabildiği geleceğin toplumunda, malvarlığına karşı işlenen hırsızlık gibi suçlar da artık korkulacak bir olgu olmaktan çıkmıştır.[241] Üretim

---

cevaz verilse de miras bırakılan nesnenin metalaşmasının yani bir ticari değerinin olmasının önüne geçilerek bir birikim fikri engellenmeye çalışılmıştır. (*Ibid.,* s. 80-81)

[234] Bu sürecin anlatıldığı kısımlar için bkz. Bellamy, s. 35-39. Bellamy, ABD'deki endüstriyel toplumun dünyanın kalanında da uygulanmaya başladığını ve bir çeşit uluslararası konsey kurulduğunu, ancak ülkelerin kendi içinde özerkliklerini koruduğunu da söyler. (*Ibid.*, s. 96) Bu küresel rejime henüz katılmamış ülkelerin durumu net olmasa da evrimin zorunluluğu gereği katılmalarının an meselesi olduğu belirtilir.

[235] *Ibid.,* s. 39-40, 194.

[236] Nitekim Bellamy, sosyalist topluma geçişte sınıf mücadelesine yer vermemesinin de ötesinde işçi sınıfının yapacağı bir devrimin zaten kalıcı ve geniş çaplı olamayacağını da savunarak (*Ibid.,* s. 173) "bilimsel sosyalizm" kanadından esaslı şekilde ayrılmaktadır.

[237] *Ibid.,* s. 43, 188.

[238] Bellamy'nin kaleminden aktaracak olursak: "İşçi çalışabildiği için vatandaş olmaz; vatandaş olduğu için çalışır." (*Ibid.,* s. 92) Görüleceği üzere, Bellamy, işçinin değerini ve hatta varlığını üretim kapasitesiyle özdeşleştiren döneminin "kapitalist ahlakını" eleştirmekte ve emeğe paha biçmemenin yarattığı kolektif mutluluğu göstermek istemektedir. (*Ibid.,* s. 109)

[239] Bellamy, ayrıca bu hizmetin zorunlu olmadığını, ancak çalışmayı reddedenlerin kendini toplumdan dışlamayı seçerek bir nevi sosyal intihara kalkıştıklarını belirtir. (*Ibid.,* s. 44-45)

[240] *Ibid.,* s. 48-50.

[241] *Ibid.*, s. 55. Suçun "ekonomik ve Marksist temele dayandırılarak açıklanması" hakkında bkz. Demirbaş, *op. cit.,* s. 169-171.

araçları üzerinde kolektif mülkiyetin kurulduğu, paylaşım rejiminin değiştiği ve para veya ticaret mefhumlarının olmadığı bu yeni toplumda, bankacılık ya da tüccarlık meslekleri de işlevsiz kalmaları nedeniyle sönümlenmişlerdir.[242] Suç işleme güdüsünün sönümlendiği gelecekte artık hapishane kurumuna da ihtiyaç kalmamıştır. Özel mülkiyetten arındırılmış bu "mükemmel" toplumda bir suçun işlenmesinin ancak cahil ve barbarlara özgü genetik bir bozukluk nedeniyle mümkün olması, suçluların da hastanelerde tedavi edilmesi gereken kişiler olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur.[243] Özel mülkiyete veya iş sözleşmelerine bağlı özel hukuk uyuşmazlıklarının da görülmediği gelecekte, yeni yasalara[244], avukatlara ve hukuk okullarına da ihtiyaç kalmamış; kolluk kuvvetlerinin ise işlevi ve sayısı azaltılmıştır.[245] Hükümetin görevi ise Endüstri Ordusu'nun organizasyonu ve iç güvenliği ve adaleti tesis etmekle sınırlandırılmıştır.[246] Görüleceği üzere, hukuk, sönümlenmek için gereken bütün koşullara sahiptir.

Ancak Bellamy'nin özgürlükçü, müreffeh ve mutlu ütopyasında da distopyacı çekirdeğin kendini gizleyemediği bazı anlar ya da yerler bulunmaktadır. Örneğin, bir kişi ya da bir asker, bu "endüstri ordusunda" verilen görevleri yapmamakta diretiyorsa, yani sistemin dışına çıkmaya "cüret ediyorsa", çalışmayı kabul edene kadar tecrit hücresine atılıp "ekmek ve suya talim edilebilmektedir".[247] Ayrıca kökeni Platon'a kadar götürülebilecek olan bu endüstri ordusu fikrinin, aşırı militarist, totaliter ya da faşist bir distopyaya hizmet ettiğini iddia edenler de bulunmaktadır.[248] Williams ise *Geriye Bakış*'ı, geleceğin tekelci devlet kapitalizminin merkeze konulduğu alternatif bir toplumsal yaşamı anlatan ancak "arzusuz" bir ütopya olarak tanımlamaktadır.[249]

---

[242] Bellamy, *op. cit.,* s. 59-60.
[243] *Ibid.,* s. 136-138. Bu fikir, İtalyan Doktor Cesare Lombrosso'nun "atavistik" bir bakış açısıyla suçun evrimsel süreçlerle bağlantılı olduğunu ve suçlu davranışın kalıtsal özellikler nedeniyle meydana gelebildiğini iddia etmesinde de görülebilir. (Demirbaş, *op. cit.,* s. 111-113)
[244] Bellamy de More gibi bu ütopik gelecekte toplumsal düzenin tesisi için bir zorlama aygıtı olan hukuka ihtiyacın azalacağını, bu nedenle de yeni yasaların nadiren çıkartıldığını kurgulamıştır. (Bellamy, *op.cit.,* s. 143)
[245] *Ibid.,* s. 138-142.
[246] *Ibid.,* s. 142-143.
[247] *Ibid.,* s. 87.
[248] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*¸s. 250, vd. ve 261, vd.
[249] Williams, *op. cit.,* s. 235.

Geriye Bakış, her ne kadar hem sosyalist cephenin içinden hem de sonraki ütopyacı ve distopyacı yazarlar tarafından ciddi olarak eleştirilmiş olsa da eserin ütopya türüne "hayati" birkaç katkısının olduğunu söylemek mümkündür. Daha önce de belirtildiği üzere, gelecek zamanın "sosyalist" ütopyaya entegre edilmesi fikri ilk kez *Geriye Bakış*'ta denenmiştir. Bunun yanında eser, ütopyaya kendiliğinden ve "fazla iyimser" bir yol ile ulaşılabileceğini göstermesiyle sonraki karşı-ütopyaların şiddetle eleştireceği bir metin olarak, modern ütopya geleneğinin "canlanmasına" da önemli katkı sağlamıştır. Bu yönleriyle *Geriye Bakış*'ın, modern distopyaların doğumunda en önemli basamaklardan birisi olduğu söylenebilecektir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde distopyanın "içeriksel" kaynakları olduğu düşünülen yergi, korku edebiyatı ve bilim kurgu sırasıyla ele alınacak, daha sonra formel distopyanın ayrı bir edebî tür olarak resmen tarih sahnesine çıkış süreci aktarılmaya çalışılacaktır.

1.8. DİSTOPYANIN İÇERİKSEL KAYNAKLARI OLARAK YERGİ, KORKU EDEBİYATI VE BİLİM KURGU

1.8.1. Yergi (Hiciv)

Bu çalışmada formel distopyaya uzanan süreçte önemli bir yere sahip olduğu düşünülen yergi (hiciv) kültürüne de ayrı bir başlık açılması lüzumlu görülmüştür. Hicvin ütopyaya içkin olarak distopya türüne de kendiliğinden eklemlendiği düşünülebilir. Ancak doğrudan ütopyaların kendisinin ya da ütopyacılık fikrinin hicvedilmesi, ütopyanın dönüşümünün ve antitezinin yaratılmasının yolunu açmıştır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, hicvin distopya türü için önemi kısaca aktarıldıktan sonra distopya türü ile yakından ilişkili bir metin olan George Orwell'in *Hayvan Çiftliği* adlı eseri incelenecektir.

Yergi, bir kişinin şahsından ya da davranışlarından, toplumdaki aksaklıklardan ve mevcut gidişattan duyulan endişenin "alay" yoluyla aktarılması olarak tanımlanabilir. Tarih boyunca çeşitli toplumlarda farklı formlar altında var olan hiciv[250], özellikle

[250] Robert C. Elliott, hicvi ya da taşlamayı iki evreye ayırmaktadır: Yergiyi, doğaüstü güçler ile özdeşleşen erken dönem yergi ve bir edebî tür olarak zamanla gelişen *satire* ya da edebî yergi olarak elen Elliott'un yergi ve yergicinin toplumsal konumunu, işlevini ve "tehlikeli" görülme hâlini incelediği

modern zamanlarda ütopya ve distopya geleneğini doğrudan etkilemiştir. Yergi ile ütopyacılık arasında kaçınılmaz bir bağın olduğu iddia edilebilir.[251] Öncelikle bir "toplumsal ölçekte tahayyül" olan ütopyacılık, düşünürün kendi toplumundaki aksaklıkların yerilmesi fikrini de zorunlu olarak beraberinde getirmektedir. Ancak toplumsal eleştirilerin yıkıcılığı, yazarı dilini yumuşatması ya da eleştirilerini gizlemesi noktasında baskılamaktadır. Alaycı bir dilin getirdiği "ciddiyetsizlik" ise bu noktada devreye girmekte ve getirilen eleştirinin hem sansürden sıyrılabilmesine hem de daha geniş kitlelere yayılabilmesine imkân vermektedir. Nitekim More'un karakterine Hythloday (palavracı) ismini vermesi, bu işlevin en somut örneklerindendir. İkinci olarak ise yergi, ütopyaların bizzat kendilerinin de eleştirilmesine hizmet etmiştir. Ütopyaların zamanla ciddi toplumsal ülküler haline gelmesi ya da vaat edilenden tamamen sapabilen bir güzergâhta ilerlemesi, bizzat ütopyacı fikirlerin ya da formel ütopyaların da topa tutulmasının önünü açmıştır.[252] Bu noktada, ütopyanın yakından tanıdığı yergi, bizzat "ütopyalara karşı" kullanılmıştır. Karşı-ütopik yergi[253] olarak adlandırılabilecek bu eğilimin erken örnekleri, Loukianos'un[254] Kutsanmışlar Adası ya

---

makalesi için bkz. Robert C. Elliott, "The Satirist and Society", *ELH (English Literary History)*, Cilt 21, Sayı 3, 1954, s. 237-248)

[251] Ancak Kumar, somut örneklerle "gösterilebilen", kolaylıkla popülerlik kazanmaya elverişli ve yıkıcı bir tür olan ütopyanın, hicvin ötesine geçebildiğini belirtmektedir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 137, vd.)

[252] Kumar, ütopyaların ya da ütopyacı fikirlerin zaten "alaycı ve aksi yankısı" olan distopyalar ile beraber doğduğunu belirterek, Aristophanes'in Sokrates eleştirisini ya da Swift'in Bacon'ın *Yeni Atlantis* taşlamasını bu duruma örnek olarak göstermiştir. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 172.)

[253] Bu çalışmada, bir ütopya formunda yazılarak belirli bir toplumu eleştirirken içinde alaycı unsurlara da yer veren metinlerin "ütopik yergi" (*utopian satire*), edebî ütopyaları ya da ütopyacılık fikrini taşlamak için yazılan edebî metinlerin "karşı-ütopik yergi" (*anti-utopian satire*), yergi içeren distopyaların ise "distopik yergi" (*dystopian satire*) olarak tanımlanması uygun görülmüştür.

[254]Antik yergicilerden bir diğeri ise M.S. 125-180 yılları arasında yaşadığı düşünülen Samsatlı Loukianos'tur. Bilim kurgu türünün ilk örneklerinden birisi olduğu kabul edilen *Gerçek Bir Hikâye*[254] ile uzak denizlere ve Ay'a yolculuk, ada motifi ve mevcut hikâyelerin ve efsanelerin eleştirisi gibi bileşenleri kullanarak ortaya bir yergi, fantezi ve bilim kurgu sentezi koymuştur. Zamanındaki efsanelerin kurgusallığına rağmen birer hakikat olarak dayatılmasına tepki olarak yazılan bu eser, ütopyacı gelenek için de önemli bir yapı taşıdır. (Loukianos, *Gerçek Bir Hikâye*, Çev. Emre Poyraz, İstanbul, Pinhan, 2. Basım, 2021) Eserin sonlarında tasvir edilen "Kutsanmışlar Adası" ise doğrudan ideal toplum ve her ne kadar henüz ayrı bir tür olarak doğmamış olsa da formel ütopya fikrine saldırarak anti-ütopik yergi (*anti-utopian satire*) türünün ilk örneklerinden birisini oluşturmaktadır. (*Ibid.*, s. 53, 59) Dante'nin *İlahi Komedya*'sını andıran Kutsanmışlar Adası'nda tarihîn en ünlü ve en "yüce" kişilerinin yaşadığı ancak Platon'un bu kişiler arasında olmadığı özellikle belirtilmiştir: "*Sadece Platon orada değildi. Söylediklerine göre o, kendi yazdığı kanunların altında ve geliştirdiği politeiayı uygulayan bir kentte yaşıyordu*." Görüleceği üzere, Loukianos, sadece "saçma" bulduğu mitolojileri değil "imkânsız" ve "olumsuz anlamda ütopik" bulduğu ideal toplum tasarımlarını da hicvetmiştir. (*Ibid.*, s. 59) Göktürk de formel ütopyanın ve More'un eserinin yergi ile olan yakın ilişkisinin tarihîni Loukianos ile başlatmaktadır. (Göktürk, *op. cit.*, s. 46)

da Aristophanes'in *Kuşlar*[255] adlı antik metinlerde gözlemlense de yaygınlaşması Jonathan Swift'ten sonra olmuştur.

Gulliver karakterini götürdüğü çeşitli adalar ve toplumlar üzerinden, kendi toplumundaki çarpıklıklar ile dalga geçen Swift[256], sonraki karşı-ütopik yergi metinlerinin ve distopik yergilerin ortaya çıkmasında önemli bir basamak olmuştur. Göktürk, *Gulliver'in Seyahatleri*[257] ya da *Erewhon*[258] gibi karşı-ütopik yergilerde gözlemlenen alaycı tavrın on dokuzuncu yüzyıl distopyalarında devam ettirildiğine,[259] Kumar ise ayrı bir edebî tür olarak doğumu yaklaşan distopyanın bu yüzyılın sonuna kadar daha ziyade yergi formunda var olduğuna dikkat çekmektedir. Özellikle Bellamy'nin *Geriye Bakış*'ının ve Wells'in ütopyalarının parodilerinin üretilmesi, karşı-ütopik yergi kültürünün yirminci yüzyılın ilk yarısında da faal olduğuna işaret etmektedir. Ancak ütopyaların giderek daha yakın hale gelmesiyle birlikte yerini "korkuya" bırakmaya başlayan yergi, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise distopyacı roman karşısında ikinci plana düşmüştür.[260]

---

[255] Hiciv geleneğinin Antik Yunan'daki en büyük Aristophanes tarafından yazılan *Kuşlar,* Atina'daki yozlaşmışlıktan ve bürokrasiden bıkan Umutlugil ve Güvendost adlı iki Atinalının havada bulunan bir ütopik kent olan Havakukukuşya'ya gidişini anlatmaktadır. "Kuşlar", Çev. Azra Erhat, *in* Aristophanes, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat, İstanbul, 12. Baskı, 2022, s. 77-165)

[256] More'un Swift'ten yergi bağlamında ayrıldığı esas nokta da burasıdır. More'un *Utopia*'sı da bir ütopik yergi türü olmakla beraber hicvin derecesi ve "açıklığı" *Gulliver'in Seyahatleri*'ne kıyasla oldukça sönük kalmaktadır. Zira Kumar'a göre bir "anti-ütopya hicvi" olan *Gulliver'in Seyahatleri*'nden sonra gelen ütopik yergiler asla aynı başarıyı elde edememişlerdir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 91)

[257] Göktürk, *Gulliver'in Seyahatleri*'nin belirli bir toplumun ötesinde, tüm insanlığın kusurlarının ve eğriliklerinin abartılmış ve "gülünçleştirilmiş" bir halini ortaya koyduğu belirtirken, Akal ise eseri bir siyasî-hukukî yergi olarak tanımlamaktadır. (Göktürk, *op. cit.,* s.45-46; Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, *op. cit.,* s. 148) Nitekim Gulliver'in ziyaret ettiği dördüncü ada olan *Houyhnhnm* bölümünde yargı ve hukuk sistemiyle açıkça alay edilmektedir. Jonathan Swift, *Gulliver'in Seyahatleri*, Çev. Can Ömer Kalaycı, İstanbul, Can, 5. Baskı, 2022, s.. 292, vd

[258] 1872 yılında Samuel Butler tarafından yazılan ve XIX. yüzyıl sonu Victoria Dönemi'ni konu edinen *Erewhon,* makineleşmeye karşı duyulan endişelere yer vermesi veya geleneksel suç kavramının ve hukuk sisteminin baş aşağı çevrilmiş bir versiyonunu sunması açısından hem karşı-ütopyacı yergi geleneği hem de bilim kurgu türü için oldukça önemli bir eserdir. (Samuel Butler, *Erewhon,* Çev. Can Ömer Kalaycı, İstanbul, Can, 2. Baskı, 2022) Parrinder, *Erewhon'*un "amaçsız", neyi ve kimi hicvettiği tam olarak bilinmeyen ve bazı yerlerde "çocukça" kalabilen ve bu nedenle ciddi bir distopya mı yoksa fantastik bir yolculuk hikâyesi mi olduğu tartışmalı bir eser olduğuna dikkat çekmektedir. Fakat *Erewhon,* özellikle "öjenik ütopyacı" gelenek içinde *Devlet* ya da *Damızlık Kızın Öyküsü* kadar önemli bir basamak teşkil etmektedir. (Parrinder, Parrinder, Patrick, "Entering Dystopia, Entering 'Erewhon'", *Critical Survey*, Cilt 17, Sayı 1, 2005, s. 7, 9, 16, 20)

[259] Göktürk, *op. cit.,* s.174; Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 179.

[260] Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 46-47; Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 210.

Burada son olarak modern distopyanın en etkili iki yazarından birisi olan George Orwell'in *Hayvan Çiftliği*'ne de değinmek gerekmektedir. *Hayvan Çiftliği*[261], Stalin'in iktidara geçmesiyle beraber Sovyetler Birliği'nde Marksist-Leninist çizgiden giderek uzaklaşılmasının ve Devrim'in yeni bir sömürü ve tahakküm rejimi yaratılmasında araçsallaştırılmasının eleştirildiği bir alegorik yergidir.[262] *1984*'ün aksine *Hayvan Çiftliği*'nde gerçek kişiler, tarihî olaylar ve mevcut kurumlar, hayvanlar üzerinden alaycı bir dil ile eleştirilmektedir. Bunun dışında, *Hayvan Çiftliği*'nin Orwell'in tek distopyası olan *1984*'ten önce kaleme alınması da formel distopyalara uzanan süreçte hicvin önemli bir basamak olarak görülmesi gerektiğine dair bir örnek oluşturmaktadır. Eserin doğrudan SSCB'ye yöneltilmiş bir eleştiri olmasının ötesinde baskıcı ve totaliter ideolojilerin yıkıcılığının, nihai fikirlerin ya da büyük anlatıların yozlaşma potansiyelinin, kapitalist üretim tarzının emek sömürüsünün ve hukukun araçsallaştırılmasının gösterilmeye çalışıldığı[263] genel bir eleştiri amacı güttüğü söylenebilir.

1.8.2. Korku Edebiyatı

Distopyalara içerik yönünden katkı sağlayan bir diğer edebî tür de korku edebiyatı olmuştur. Distopyalarda "korku" iki yönde kullanılır. Öncelikle, yazarının kendi toplumunun mevcut gidişatından duyduğu hoşnutsuzluk, bir dehşet senaryosu üzerinden aktarılarak okuyucuda muhalefet etme fikri uyandırmak istenir. Bu doğrultuda korku, distopyalardaki ana karakterin sisteme karşı verdiği "haklı" ancak beyhude savaşta yaşadığı çaresizliğin ve bu süreçte hissettiklerinin okuyucu tarafından da deneyimlenebilmesine imkân sağlamaktadır. İkinci olarak, distopyaların yarattığı evrene uygun bir duygu olan korkunun[264] dahil edilmesi, eseri düz bir felsefi metin ya

---

[261] George Orwell, *Hayvan Çiftliği*, Çev. Celâl Üster, İstanbul, Can, 76. Baskı, 2024.

[262] *Hayvan Çiftliği*'nin bir distopya olmasa dahi distopik kurgular arasından değerlendirilmesi gerektiğine dair bkz. Gol Man Gurung, "George Orwell and Totalitarianism: A Master of Political and Social Commentary", *Interdisciplinary Journal of Management and Social Sciences*, Cilt 5, Sayı 1, Ocak 2024, s. 38.

[263] Nitekim, Çiftlik'in Anayasa'nın da nihai formunu özetleyen "*Artık duvarda sadece tek emir yazmaktadır. "Bütün hayvanlar eşittir ama bazı hayvanlar öbürlerinden daha eşittir*." ibaresi, eserin en fazla bilinen sloganlarından birisi olmuştur. (Orwell, Hayvan Çiftliği, *op. cit.*, s. 133)

[264] Schäfer korku unsurunun, *Cesur Yeni Dünya*'da "yarı örtük", *1984*'te ise çok daha yoğun ve açık olarak sezinlendiğini belirtmektedir. (Schäfer, Martin, "The Rise and Fall of Antiutopia: Utopia, Gothic Romance, Dystopia (Grandeur et décadence de l'anti-utopie, roman noir, dystopie)", *Science Fiction Studies*, Cilt 6, Sayı 3, 1979, s. 287-290)

da politik manifesto olmaktan çıkartarak sürükleyici kılar ve verilmek istenen mesajın okuyucuya ulaşma ihtimalini arttırır. Ancak bu iki türün birbirine zıt düşebilen yönlerinin de olduğu belirtilmelidir. Distopyalarda "korkan" ya da "korkması gereken", tekil bir bireyden ziyade bütün bir toplum hatta insanlıktır. İkinci fark ise "korkulan" şeyin (bilimin olumsuz anlamdaki potansiyeli, totalitarizm ve terörizm, çevrenin yok edilmesi) etkisinin tek bir özneden ya da nesneden ziyade kolektif sonuç doğurabilmesidir. *Frankenstein* örneğinden gidecek olursak, Yaratık, insanlığa karşı intikam yemini etmiş olsa da aslında tek gayesi Victor'un mutsuzluğudur. Diğer insanlar tarafından görüldüğü zamanlarda bu kişilerde de dehşet duygusu yaratmasına karşın bu durum Victor üzerinde kurduğu psikolojik baskı gibi bir süreklilik arz etmemektedir.

Bunun yanında, distopyaların korku edebiyatından neyi miras aldıkları konusunda literatürde çeşitli fikirlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Örneğin, Vrbancic'e göre İnsan Çağı (*Antroposen*) ile birlikte insanlığın doğa üzerindeki hâkimiyetinin zirveye ulaşması hem doğanın mahvını hem de kendi hatasının sonucunda bizzat insanın da dönüşüm geçirmesi sonucunu doğurmuştur. Bu yeni çağdan duyulan ve bireysel alana hapsolmuş korku ise zamanla sınırlarını genişletmeye başlamış ve zamanla distopya türünün doğmasında etkili olmuştur.[265] Kumar, distopyaların korku edebiyatından "kendi sonunu hazırlayan insanlık" temasını ödünç aldıklarına dikkat çekmektedir.[266] Gotik edebiyatı[267] ile distopya arasındaki ilişkiyi inceleyen Schäfer ise gotik edebiyatın, korku dışında romantizm yönüyle de distopyaları etkilediğini ve bireyi ve duygularını ön plana çıkarması[268] açısından distopyalara "bilinçaltını" eklediğini savlamaktadır.[269] Distopyaların ana karakterlerinin kendisinin de anlamlandırmakta zorlandığı bir güdüyle mevcut sisteme isyan etmesi, salt rasyonelliğin ötesinde duyguların da etkin konuma

[265] Vrbancic'e göre Lord Byron'un *Darkness* adlı şiiri bu çağın ilk örneğini teşkil etmektedir. (Vrbancic, *op. cit.*, s. 36, 39.)
[266] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 213, vd.
[267] Gotik edebiyat ve korku edebiyatı genellikle iç içe geçebilse de birbirinden farklı iki türü temsil etmektedirler. Gotik edebiyat, gotik korku ve gotik romantizm olarak ikiye ayrılabilmektedir. Gotik korku, karanlık bir atmosfere sahip şatolar ya da malikaneler gibi mekanları kullanan, okuyucuya ana karakterin zaman içinde hissettiği korkuyu ve tedirginliği geçirmeye odaklanan bir sentezdir. Örneğin, *Frankenstein* bu türün en önemli ve meşhur örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Gotik romantizm ise korkudan ziyade melankoli ve romantizm duygularına odaklanmaktadır.
[268] Bireyin neredeyse tamamen görünmez olduğu ütopyaların aksine distopyalar bireyin mevcut toplumsal düzene bakış açısını öne çıkartan eserlerdir. Ancak Bellamy'nin *Geriye Bakış*'ı gibi modern ütopyalardan hatırlanacağı üzere romantizmin sadece distopyalara değil genel olarak ütopyacılığa dahil edildiği söylenebilecektir.
[269]

getirildiğinin işaretidir.[270] Bunun yanında Foucault, Burjuva Devrimi'ndeki şeffaflık vurgusunun, Gotik edebiyatta karanlık ve loş mekanların birer korku nesnesi yapılması ile bağlantılı olduğunu iddia etmektedir.[271] Distopyalar ile bu yaklaşım tersine çevrilmiş ve şeffaflık, bireyin devlet karşısındaki savunmasızlığı ile özdeşleştirilmiştir.

Distopya geleneğinin "bileşenlerinin" ise sadece nihai ürün distopyayı değil birbirlerini de sürekli olarak etkilediklerinin belirtilmesi gerekmektedir. Örneğin, daha "saf" bir korku edebiyatı ürünü olan *Doktor Jekyll ve Mr. Hyde*[272], deneycilik ve bilim-insan doğası çatışması vurgusu ile bilim kurgunun sınırlarına yaklaşmaktayken; bilim kurguyla özdeşleşmiş bir isim olan Wells'in erken dönem distopyalarından olan *Zaman Makinesi* ve *Doktor Moreau'nun Adası*[273] adlı eserlerinde yaratılan korku atmosferi de tersi yönde bir alışverişe örnek olarak verilebilir. [274]

---

[270] Daha detaylı bir inceleme için bkz. Schäfer, *op. cit.*, s. 287-295. Bunun haricinde Schäfer, "fail ve kurban özdeşlemesinin" de gotik romanlardan distopyalara aktarılan bir diğer özellik olduğunu belirtmektedir. Örneğin, *Frankenstein*'daki Yaratık'ın bir mağdurdan katile dönüşmesi; *Cesur Yeni Dünya*'da Dünya Denetçisi Mustafa Mond'un da zamanında bir "asi" olması ve *1984*'te İç Parti'yi temsil eden işkenceci O'Brien'ın rejim karşıtı fikirler de barındırması. (*Ibid.*, s. 288) Bu doğrultuda, *Doktor Jekyll ve Mr. Hyde*'da aynı bedende iki zıt karakterin barınabileceği fikrinin de bu örneğe uygun düştüğü söylenebilir.

[271] Michel Foucault, *İktidarın Gözü – Seçme Yazılar 4*, Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 6. Basım, 2023, s. 94-95.

[272] Gotik korku edebiyatının en önemli erken dönem yapıtlarından birisi olarak görülen bir diğer eser *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde*'ınise insanlığın ya da insanın kendi sonunu getirmesine neden olacak eylemler içinde bulunmasına ve bilimsel gelişmelerin bu yöndeki olası tehlikelerine işaret etmesi açısından, korku edebiyatına olduğu kadar bilim kurgu ve karşı ütopya türüne de önemli etkilerinin bulunduğu söylenebilir. (Robert Louis Stevenson, *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde ve Diğer Fantastik Öyküler*, Çev. Duygu Akın, İstanbul, Can, 10. Baskı, 2024.)

[273] H.G. Wells'in *Doktor Moreau'nun Adası* (1896) ise hem yazarının distopya türünün öncülerinden biri olarak kabul edilmesi hem de korku edebiyatı, ada motifi ve bilim kurguyu sentezlemeyi başarmış olması sebebiyle distopyalara uzanan süreçte korku edebiyatının önemli bir basamak olduğuna işaret etmektedir. Eser, belirli kurallara ve düzene sahip yeni bir hayvan-insan toplumu ortaya koyması, despot ve zalim bir yöneticinin bulunması, bireysel isyanın veya kaçışın imkânsızlığını göstermesi ya da sürekli gözetim vurgusu ile modern distopyanın birçok ögesini içinde barındırmaktadır. Nitekim bu nedenle eseri bir distopya olarak kabul eden yazarlar da bulunmaktadır.[273] Ancak detaylı bir istenmeyen "toplum" tasvir etmemesi ya da amacının daha ziyade bilimin sınırsızca ilerlemesinden duyulan kaygıyı yansıtmak olması gibi nedenle eserin tam anlamıyla bir formel distopya olmadığı belirtilmelidir. Bu nedenle *Doktor Moreau'nun Adası*'nın, *Frankenstein* ile modern distopya arasında konumlandırılabilecek bir distopik bilim kurgu-korku edebiyatı sentezi olarak görülmesi daha yerinde olacaktır. (Wells, H. G., *Doktor Moreau'nun Adası*, Çev. Simge Delikanlı, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2020)

[274] İki eserin de bir distopya olup olmadığı tartışmalıdır. Fakat distopya türünü kesin sınırlar içine hapsetmek yerinde bir yaklaşım değildir. Zira "apaçık" olarak bir distopya olmasalar da yarattıkları evren, yöneltmeye çalıştıkları eleştiri ve kullandıkları motifler bu eserlerin de distopya geleneği içinde değerlendirilmeleri gerekmektedir. Schäfer da Wells'in distopyaya esas katkısının ütopya ile bilim kurguyu buluşturmasından ziyade "gotik imgelemi ütopyacı sonlarda" kullanması olduğuna dikkat çekmektedir. (*Ibid.*, s. 291)

Örneğin, 1818 yılında ilk baskısını yapan *Frankenstein ya da Modern Prometheus*, gotik edebiyatın en önemli eserlerinden birisi olmasının yanında modern bilim kurgu türünün de öncüleri arasında yer almaktadır. Sanayi Devrimi, bilimin ve teknolojinin hızla gelişmesi, toplumsal yapıların dönüşümü gibi kaynaklardan beslenen eser, sonradan ortaya çıkacak distopyalar için de önemli bir ilham kaynağı olmuştur.[275] Bir "kötü toplum" tasviri sunmaması ya da sadece Victor-Yaratık arasındaki ilişkiye odaklanması nedeniyle bir distopya teşkil etmeyen *Frankenstein,* yine de distopyaların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan oldukça önemli bir yapı taşıdır. Bilim kurguya ve korku edebiyatına verdiği katkıların ötesinde belirli bir arzunun ya da inancın ters tepmesinin işlendiği bu eser[276], bu çalışmada "nihai fikirler" olarak adlandırılan ve ütopya fikrinin gerilemesinde ve yerini distopyaya bırakmasındaki en önemli etkenlerden birisine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, distopya geleneğinin şekillenmesinde, korku edebiyatının önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Nitekim distopyanın soğuk bir felsefi ya da bilimsel metin olmaktan çıkartılarak edebiyatın sınırları içine sokulması, korku edebiyatındaki "duygunun" ve dinamizmin miras alınması sayesinde olmuştur.

1.8.3. Bilim Kurgu

Çalışmanın son bölümünde incelenecek olan çoğu distopyanın en azından belirli açılardan bilim kurgu ile iç içe girmiş olduğu söylenebilir. Bu durum, ütopyaların yeniden yükselmesi ve distopyaların doğuş sürecinde, bilim kurgu türünün nüvelerinin hâlihazırda ütopyacı geleneğe eklemlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ütopya, zaten erken dönemlerinde Bacon'ın *Yeni Atlantis*'i ile beraber bilim ve teknoloji ile resmen tanışmıştır. Ancak bilim kurgunun ütopya türüne tam olarak katılması,

[275] Kumar, "eski bir arzuyu modern bilimle birleştiren" ve hudutsuz ilerlemecilik fikrine ya da ahlakın bilimin sınırlarının dışına çıkartılmasına karşı bir uyarı olarak yazılan *Frankenstein*'daki "yetkinlik-umutsuzluk" ya da "Frankenstein-Yaratık" gibi ikiliklerinin ütopya ve karşı ütopya arasındaki köprüye işaret ettiğine dikkat çekmektedir. (Kumar, Ütopya ve Karşı Ütopya, *op. cit.*, s. 191-193, 197-198) Karaman ise Yaratık'ın öznelliğinin hiçe sayılması ve insanlığı bilimin tehlikelerine karşı uyarmak gibi özellikleri nedeniyle *Frankenstein*'ı distopyaların öncüleri arasına yerleştirmiştir. (Karaman, *op. cit*., s. 49, 51)

[276] Dr. Frankenstein'ın saf bilim arzusu ve büyük umutlarla yarattığı Yaratık'ın ileride İnsanlık için büyük tehdit oluşturacak bir katil çıkması bu durumun örneğidir. (Mary Shelley, Mary, *Frankenstein ya da Modern Prometheus*, Çev. Yiğit Yavuz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 18. Basım, 2024, s. 60, 80, vd.)

ütopyanın tıkanıklığının gelecek zamanın eklenmesiyle aşılması sırasında ve sonrasında olmuştur. Modern bilimin ve teknolojinin getirdiği olanakların giderek artması ise ütopyayı geleceğe aktarmanın daha az imkânsız gözükmeye başlamasına neden olmuştur. Bellamy'nin modern tıp biliminin bir buluşu olduğu iddia edilen hipnozu, Wells'in ise bir zaman makinesinin icadı[277] ile geleceğe gidebilmeyi mümkün kılması artık ütopyanın bilim kurgu türü ile iç içe girdiğinin tescillendiğine işaret etmektedir.[278] Fakat ütopya ve bilim kurgunun ayrı türler olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Modern zamanların bir ürünü olan bilim kurgu[279], bilimin ve tekniğin, dünyaya ve inşan yaşamına "muhtemel" etkilerinin ya da teknolojinin "en aşırı" kullanımının[280] yaratacağı sonuçların işlendiği bir edebî tür olarak tanımlanabilir. Ütopyalardaki ideal toplum tasvirinin aksine bilim kurgu, öncelikle bilimin ve teknolojinin insan hayatını nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Dolayısıyla, bilim kurgunun, ideal veya istenmeyen bir toplumun nasıl görüneceğini söylemekten ziyade mevcut gelişmelerin olası etkilerini yansıtmayı amaçladığı söylenebilir. İki türün ayrıştığı bir diğer nokta, ütopyalarda (ya da distopya) bilimsel veya teknolojik gelişmelerin etkilerine asli bir konum verme zorunluluğu bulunmamaktadır.

Ancak genellikle benzer ya da aynı toplumsal/teknolojik gelişmelerden beslenen bu iki türün sürekli bir etkileşim halinde olduğu görülür. Bilim kurgu, teknolojik ilerlemenin olası etkilerini konu edinirken, alternatif yaşamın[281] aynı zamanda mevcut toplum ile karşılaştırmasına imkân vererek bu toplumun bir arzu nesnesi mi yoksa kabus senaryosu mu olacağı sorusunu sorma noktasında ütopyacı gelenek ile yaklaşmaktadır. Modern ütopyaların ve distopyaların ise tamamen fantastik bir kurgu olarak değerlendirilmekten

---

[277] Frederic Jameson'a göre bilim kurgu türünün ilk eserleri Mary Shelley'nin *Frankenstein*'ı ya da Wells'in *Zaman Makinesi* olarak görülmektedir. (Jameson, *op. cit.,* s. 18)

[278] *Erewhon*'daki "Makineler Kitabı" bölümünün bilim kurgu ve ütopya arasındaki bağlantının erken ve en açık temsillerinden birini oluşturduğu hatırlanmalıdır.

[279] Suvin, bilim kurgu türünün 1970'li yıllara kadar popülerliğini korusa da zaman içinde eski konumunu kaybettiğini belirtir. (Darko Suvin ve Horst Pukallus, "An Interview with Darko Suvin: Science Fiction and History, Cyberpunk, Russia …", *Science Fiction Studies*, Cilt 18, Sayı 2, 1991, s. 255) Fakat bilgisayar teknolojilerinin, robotik biliminin, yapay zekâ tartışmalarının yaygınlaşmasıyla 1990'lı yıllarda tekrar yükselişe geçen bilim kurguya yönelik arz ve talep, günümüzde de edebiyat eserleri, dizi/film ve video oyunları vasıtasıyla varlığını sürdürmektedir.

[280] Göktürk, *op. cit.,* s. 42.

[281] Akal, bilim kurgunun "yeni dünyalarda yeni hakikatlerin olabileceği" bir kurgu üzerinden verili kabul edilen değerleri yıktığını ve yerine yenilerini koyabildiğine dikkat çeker. (Akal, Sözün İkiz Çocukları, *op. cit.,* s. 17, 23)

kaçınmak için[282] bilim kurgu motiflerine yer vermelerinin gerekli olduğu görünmektedir.[283] Sonuç olarak, bilim kurgu ile ütopya/distopya arasında birbirleri dahil olmak üzere beslendiği kaynaklar ve işledikleri konular açısından yakın ancak oldukça karmaşık[284] bir ilişki olduğu söylenebilir.

1.9. DİSTOPYALARIN DOĞUŞU VE BU SÜREÇTE ETKEN OLAN NİHAİ FİKİRLER

1.9.1. Distopyanın Sahneye Çıkışı

> "Çünkü insan bir şeye inandı mı, başkasını da ona inandırmayı borç sayar. Kolay inandırabilmek için de anlattığına dilediği şekli vererek, karşı koyma gücünü kırmak, onun kafasının alabileceğini sandığı şekilde konuşmak ister."[285]

Edebî distopya, Wells'in erken dönem distopyaları ile resmen XIX. yüzyılın sonunda edebîyat sahnesine çıkmıştır. Yirminci yüzyılın başı itibarıyla Jack London'ın *Demir Ökçe* (1907) veya E.M. Forster'ın *Makine Duruyor* (1909) adlı eserleriyle de yavaş yavaş gelişmeye başlayan distopya, özellikle bu yüzyılın ikinci çeyreği itibarıyla asıl çıkışını gerçekleştirmiştir. Sanayi Devrimi ve endüstriyel kapitalizm sonrası oluşan proletarya sınıfının yaşam koşullarının giderek kötüleşmesi, Burjuva Devrimi ve Aydınlanma Çağı'nın ideallerinin boşa çıkması, bilimsel ilerlemenin sömürü düzeninin daha kurumsal ve "verimli" hale getirilmesinde kullanılması, emperyalizm, iki tane Dünya Savaşı ve son olarak Stalinizm ve Nazizm tecrübelerinin aynı anda var olabildiği kaotik bir ortamda, distopyaların doğuşu da kaçınılmaz olmuştur.[286] Görüleceği üzere, distopya, More'un *Utopia*'sının ortaya çıkışından sonraki dört yüz yıl boyunca, şartların olgunlaşmasını ya da dünyanın "geri döndürülemeyecek kadar kötü "göründüğü" bir

---

[282] Darko Suvin, her ne kadar edebiyat eleştirmenleri tarafından "düşük edebiyat" olarak hor görülse de popüler bir tür olarak bilim kurgunun oldukça "sağlam" eserler de verebildiğini belirtir. Ancak Suvin, bilim kurgunun doğasına aykırı bir girişim olarak fantezi türü ile sentezlenmeye çalışılmasının da edebî olarak "vasat" ürünlerin doğmasına sebep olabileceğine karşı uyarmaktadır. (Suvin ve Pukallus, *op. cit.*, s. 253, 256)

[283] Kumar, ütopyanın en geniş anlamda bir bilim kurgu olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 37)

[284] Williams, *op. cit.*, s. 228.

[285] Montaigne, *op. cit.*, s. 265.

[286] Suvin ve Pukallus, *op. cit.*, s. 254.

noktaya ulaşmasını beklemiştir.[287] Ancak tüm bunların ötesinde, ütopyanın içinden böyle bir anti-tezin yaratılmasının asıl sebebi, bizzat ütopya fikrinin bu istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasında doğrudan etkili kılınmış olmasıdır.[288] Büyük anlatıların[289] bir nihai hedefi olarak konumlandırılan ütopyanın bu hedefe ulaşma sürecinde atılan adımları meşrulaştırmak için de kullanılmış olması[290], ütopya fikrinin kendisine de duyulan inancın azalması sonucunu doğurmuştur. Daha önce de sıklıkla değinildiği üzere, ütopyalarda "gösterilen" toplumun idealliğine yapılan vurgu, böyle bir toplumun "mutlaka ulaşılması gereken" bir nihai bir hedef olarak görülmesi fikrini de beraberinde getirmektedir. Platon'un *Devlet*'ine kadar izi sürülebilecek olan bu eğilim, özellikle sosyalizm ile özdeşleşen modern ütopyanın doğuşuyla birlikte oldukça farklı bir boyut kazanmıştır. Ütopik sosyalistlerin sosyalizmin gelişinin eli kulağında olduğu iddiası ve Marksizmin sosyalizmi tarihsel ve bilimsel bir zorunluluk olarak göstermesi[291],

---

[287] Örneğin, Poggi, Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı öncesinde yüz yıllık bir "barış" görüntüsü olduğunu ve bunun temelde dört sebebe dayandığını söylemektedir: Savaşın bizzat Avrupa yerine sömürgeler üzerinden yapılıyor oluşu, Napoleon Savaşları döneminin kanlı ve pahalı hatırası, devletlerin askeri yerine sanayi ve iktisadî mücadeleye odaklanması ve Vestfalya Barışı'nın getirdiği yarı-hukuksal ve diplomatik düzen. (Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi – Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Çev. Şule Kut ve Binnaz Toprak, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 9. Baskı, 2019, s. 112) Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nın ütopyacı fikirlerin karamsarlığa boğulmasında önemli bir kırılma anı olduğu söylenebilecektir.

[288]Kumar'ın ifadesiyle "karşı ütopya", on dokuzuncu yüzyılın sosyalist ütopyalarına ve yirminci yüzyılın "sosyalizm" adı altında gerçekleştirilen pratiklere karşı yaratılmış bir edebî türdür. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 8) Seeger, ütopyaların yeni Nazi ve Bolşevik ideolojilerinin yapı taşlarından olduğunu ve bu nedenle ütopyacılığın bazı "modern" suçlar ile ilişkilendirildiğini belirtmektedir. (Seeger, *op. cit.*, s. 205) Nitekim ütopyanın Soğuk Savaş döneminde Stalinizm ile eş anlamlı hale gelebildiğini düşünenler de vardır. (Jameson, *op. cit*., s. 9) Fraenkel da Nazi döneminde bireysel menfaatini kolektif çıkarların önüne koymanın veya Nazi ideolojisiyle uyuşmayan fikirlere sahip olmanın "yüksek fedakarlık yükümlülüğüne" aykırı davranmakla ya da "dindarlıktan yoksun" olmakla suçlanmayı beraberinde getirebildiğine, hatta bu fikirlerin "hakikat dışı" olarak değerlendirilebildiklerine dikkat çekmektedir. (Fraenkel, *op. cit*, s. 110-111, 145, 149, 234)

[289] Sosyalizm, Kapitalizm, Faşizm ve hatta hukuk ve adalet gibi nihai fikirler ya da "büyük anlatılar", özellikle XX. yüzyıl itibarıyla ciddi anlamda sorgulanmaya ve parçalanmaya başlamıştır. Lyotard, toplumdan ziyade kültüre gönderme yapan post-modern dönemde, büyük anlatılara duyulan güvenin giderek azaldığını, büyük hedeflerin yitirildiğini ve odağın genel teorilerden pragmatik parçalara kaydırıldığını belirtir. (Jean-François Lyotard, *Postmodern Durum*, Çev. İsmet Birkan, Ankara, Bilgesu, 3. Baskı, 2019, s. 7,8, 11, 35)

[290] Ütopyanın yani ideal toplum kurgusunun somutlaştırıldıkça yani bu topluma ulaşma noktasında belirli reçetelerin netleşmeye ve sahiplenilmeye başladıkça birilerinin tahakküm aracına dönüşmesi hakkında ayrıca bkz. Toros Güneş Esgün, "Yaşam Biçimi Olarak Ütopya", *in* Özlem Duva ve Ezgi Ece Çelik (Ed.), İzmir Felsefe Günleri 2017-2018 Bildiri Kitabı, Ankara, Konak Belediyesi Yayınları, 2018, s. 73, 78.

[291] Sadece Marksizmin hakikate ulaşabildiği iddiasında bulunmanın hatalı olduğuna dikkat çeken Collins, Marksistlerin Stalin dönemi uygulamaları ile Marksizmin ilişkilendirilmesine karşı duyarlı olduklarını ve özgün komünizmde böyle uygulamaların yerinin olmadığını belirtir. (Collins, *op. cit.,* s. 58, 211-212) Eagleton ise Sovyet pratiği sonrası Marksizmin uğradığı zararı Hıristiyanlığın Engizisyon sonrası kaderine benzetmekte ancak baskı ve sömürü düzeninin giderek arttığı ve Sol'un zayıfladığı günümüzde Marksist eleştiriye duyulan ihtiyacın daha da arttığını düşünmektedir. (Eagleton, Marksizm ve Edebiyat, *op. cit.,* s. 12-14)

ütopyaya verilen anlamın da giderek değişmesine ve nihayetinde bir nihai fikre ya da büyük anlatıya dönüşmesi sonucunu doğurmuştur.

Burada nihai fikirler ile kastedilenin, ütopyadaki distopyacı çekirdek bölümünde söylenenler ile büyük ölçüde örtüştüğü ancak aralarında temel bir farkın da olduğu belirtilmelidir. Ütopyalardaki distopyacı çekirdek, ütopyaların nihai bir topluma gönderme yaparak alternatifleri en baştan reddeden baskıcı bir yöne sahip olduğuna gönderme yapsa da en nihayetinde bir yorum meselesinden ibaret olan bir tanımlamadır. Ütopyadaki distopyacı çekirdek tartışması ile asıl hedeflenen, Platon *Devlet*'inde ya da More'un *Utopia*'sında da distopik unsurların bulunduğuna dikkat çekmektir. Nihai fikirler kavramı ise daha ziyade ütopya fikrinin bir "hakikat" olarak dayatılmasının[292] yarattığı toplumsal sonuçlara ya da ütopyalardaki distopyacı çekirdeğin somutlaşmasına odaklanmaktadır. Sosyalist topluma ulaşma doğrultusunda gerçekleştirilen bazı uygulamaların, arzu edilenin tam tersi sonuçlar doğurması, sosyalizm ile özdeşleşen modern ütopyanın da ağır yara almasına sebep olmuştur.[293] Bu hayal kırıklığına[294]

[292] Rancière'e göre günümüzde "hakikat", bilim eliyle egemen ideolojilerin dayatılması ve oligarkların çıkarlarının meşrulaştırılması noktasında araçsallaştırılan bir kavram haline gelmiştir. (Rancière, *op. cit.*, s. 88) Wallerstein ise modern zamanlarda evrensel "hakikat" fikrinin, kitleler ve aydın kesim için bir afyon işlevi gördüğünü iddia etmektedir. (Wallerstein, Tarihsel Kapitalizm, *op. cit.,* s. 71, 113, vd.) Benzer şekilde Jameson da ütopyayı, "zorla" kabul ettirilen ve "ideal saflık iddiası" taşıyan bir politik ajanda ya da ideal olarak değerlendirmektedir. (Jameson, *op. cit.*, s. 9) Tarihîn belirli bir amacı olduğu fikrini reddeden Hannah Arendt ise nihai fikirlerin totaliter ideolojilerin yaygınlaşmasına katkı sağladığını belirtmekte ve totalitarizmin üç noktada tüm ideolojilere içkin olduğunu düşünmektedir: Her şeyi açıklama iddiası, deneyime kapalılık ve hakikat hakkındaki fikirlerin çarpıtılması. (Hüseyin Günal, *Hannah Arendt ve İnsanlığa Karşı Suçlar,* Ankara, Dost Kitabevi, 2. Baskı, 2017, s. 26, 60) Cemal Bali Akal da tarihîn hata yapamayacağına dair anlayışın doğal sonucunun bu kusursuz ve mutlak planın hayata geçirilmesinde engel oluşturanların "kalan herkesin" hayrı için yok edilmesi gerektiği şeklinde yorumlanabildiğini ve XX. yüzyılın despotik rejimlerinin inşasında bu fikrin önemli bir role sahip olduğunu hatırlatmaktadır. (Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, *op. cit.,* s. 105)

[293] Burada, sadece sosyalizme dair değil, kapitalist üretim tarzına ve burjuva toplumuna yönelik ideallerin de hüsranla sonuçlandığının ve Wells, London ve Huxley gibi önemli ve öncü distopyacıların bu hüsrandan beslendiklerinin hatırlatılması gerekmektedir. Wallerstein'ın altını çizdiği üzere, "tek doğal sistem" olduğu ve daha iyi bir alternatifin olmadığı iddia edilen kapitalizmin de "tarihîn ötesine" geçerek nihai çözümler getirebileceği yönünde vaatleri bulunmaktadır. (Wallerstein, Tarihsel Kapitalizm, *op. cit.*, s. 62, 101-102) Bu nedenle, liberal burjuva toplumunun ve kapitalist üretim ilişkilerinin de bir "başarısız ütopya" olarak distopya türünün doğuşunu doğrudan etkilediği söylenebilir. Hatta, sınıflar arasındaki ayrımın Sanayi Devrimi sonrası giderek derinleşmesini ve toplumun sefalete sürüklenmesini işleyen Wells'in erken dönem distopyaları ya da doğrudan plütokrasinin egemen olduğu bir cehennem tasviri sunan Jack London'ın *Demir Ökçe*'sinin bu doğrultuda ilk distopyalar oldukları söylenebilir. Ancak modern ütopyacılığın sosyalist toplum özlemiyle özdeşleşmesi, "klasik distopyaların" da daha ziyade Stalin dönemi SSCB'yi hedef alan eserler ile başlatılması yönünde yaygın bir kanaatin oluşmasına sebep olmuştur. Distopya denilince akla Wells'in ya da London'ın eserlerinden ziyade Zamyatin'in *Biz*'i ve Orwell'in *1984*'ü gelmesinin daha muhtemel olması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Aldous Huxley'nin daha ziyade gelecekteki bilimsel ve doğallaştırılmış bir totalitarizmi konu edinen *Cesur Yeni Dünyası*'nın ise bu konuda bir istisna oluşturduğu söylenebilir.

cevap ise yine ütopyanın sağladığı olanaklar kullanılarak verilmiş ve bir edebî form olan distopyaların doğuşuna neden olmuştur.[295] Kısacası, distopyaların, nihai fikirlerin yarattığı olumsuz ve istenmeyen sonuçları göstermek üzere türetilmiş bir tür olduğu söylenebilir. Bu tartışma, nihai fikirlerin ütopyaya etkisini inceleyen ve bir çözüm önerisi ileri süren Cioran'ın ve Wallerstein'ın görüşleri üzerinden genişletilmeye çalışılacaktır.

Modern ütopya fikrine mesafeli bir isim olan Emil Cioran, "nihailik" ve "eli kulağındalık" iddiasına sahip ütopyaların bir "randıman saplantısı" olduğunu düşünmektedir.[296] Cioran, liberal Batı'nın da vaat ettiği ütopyaya ulaşamadığını kabul etmekle beraber sosyalizm "denemelerinin" ütopyacı arzu üzerindeki etkisini daha yıkıcı bulmaktadır. Yazara göre, bir alternatif olarak ortaya çıkmış sosyalizmi "tanınmaz" hale getirecek[297] bu "başarısız" girişimler, ütopyaya dair umutların ciddi anlamda zarar görmesine sebep olmuş ve kendisine bir alternatif olarak önerilen mevcut kapitalist sistemin varlığının daha da sağlamlaşmasına sebep olmuştur.[298] Cioran'ın çözüm önerisi ise "yegânelik" fikrinden vazgeçilerek alternatiflere ya da ötekilere açık olmak ve hoşgörünün yerleşmesine izin vermektir.[299]

---

[294] Wallerstein, SSCB'nin ve Yugoslavya'nın çöküşünün hayal kırıklığının ötesinde bir "inanç ve umut yitimi" olduğuna dikkat çeker. (Wallerstein, Ütopistik, *op. cit.*, s. 44)

[295] Kumar'a göre, distopyacılar, ütopya fikrini fazla hayalperest olduğu için değil, tersine gerçekleştirilmeye yakın olmalarına karşın vaat ettiklerinden epey uzakta kaldıkları ve mükemmellik iddiasına saplandıkça daha da fazla yozlaştıkları için eleştirmektedirler. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 148-149 ve Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 187, vd.) Zira Kılıç'a göre de modernlik, bir yandan kendimizi ve dünyayı değiştirme olanağı vaat ederken diğer yandan sahip olduğumuz her şeye karşı bir tehdit oluşturarak bir paradoks yaratmaktadır. (Muharrem Kılıç, "Normatif Olgu-Bireysel Hak ve Özgürlükler İlişkisinin Felsefi Bağlamı", *in* Ökçesiz, Hayrettin, *et. al*. (Ed.), *HFSA 27*, İstanbul, İstanbul Barosu, 2016, s. 224) Ütopya fikrini çağrıştıran bu paradoksun aşılmasında ise akla gelen ilk kavramın postmodernizm olduğu söylenebilir. Postmodernizm, aşkın ya da evrensel hakikat fikrinin, "büyük anlatıların", kesinliğin ve sabitliğin reddedilmesi, cinsiyet ve ırk kavramlarının toplumsal inşa sürecinin bir sonucu oldukları ve eylemlerimiz üzerindeki irade dışı ya da dışsal etkilerin belirleyici olduğu gibi genel kabullere sahip olan bir düşünce biçimidir. (Brian H. Bix, *Hukuk Kuramı Sözlüğü*, Çev. Şule Şahin Ceylan *et al.*, İstanbul, Pinhan, 1. Baskı, 2025, s. 231)
Sayılan bu hususlar doğrultusunda, distopyanın doğuşunun postmodernizmin de bir habercisi olduğu söylenebilecektir.

[296] Cioran, *op. cit.*, s. 102, 105-107.

[297] Cioran'a göre SSCB, Marksizm'i Slavlaştırdığı ve Rus toplumuna uyarladığı ölçüde tanınmaz hale getirmiştir. (*Ibid.*, s. 32-33.

[298] *Ibid.*, s. 17-18, 110-111. Cioran, sosyalizmin asıl başarısızlığını "mümkün olanın" gerçekleştirilme şansının harcanması olarak değerlendirirken, kapitalizmin ya da burjuva toplumunun başarısızlığını ise "vaat noksanlığı" yani ütopyasızlık olarak görmektedir. (*Ibid.*, s. 19)

[299] *Ibid.*, s. 14.

Ütopyaların hiç var olmamış olmaları ve ileride de var olmayacak gibi görünmeleri gibi iki temel "soruna" sahip olduklarını düşünen Wallerstein[300], ütopyaların, hatalı ve "korkunç" politikaların sonuçlarını meşrulaştırmak için de kullanıldığını[301] da dikkat çeker. Bu doğrultuda, ütopyaya bir alternatif olarak ise "ütopistik" (*utopistic*) adında bir kavram önerir. "Tarihsel alternatiflerin ciddi bir şekilde değerlendirilmesi ve verilen kararların olası alternatif tarihsel sistemlerin gerçek rasyonalitesine ilişkin olarak uygulanması" olarak tanımlanabilecek ütopistik kavramı, nihai, mükemmel ancak imkânsız bir toplum kurgusu olan ütopya yerine "daha iyi", güvenilir ve "mümkün" alternatiflere yönelmeye ve halihazırda "bildiğimizi yeniden değerlendirmeye" vurgu yapar.[302] Wallerstein'a göre ideal sistem :

Herkesin yaşam kalitesini azamileştirmeye öncelik verecek (buna Bentham'ın orijinal liberal devlet ideali diyebiliriz), aynı zamanda da kolektif şiddet araçlarını sınırlandırıp denetleyecek, böylece başkalarının bekasını ya da eşit haklarını tehdit etmeksizin herkesin kendini göreli ve eşit olarak güvende hissetmesini ve olası en geniş bireysel tercihler yelpazesinden yararlanmasını sağlayacak (buna da John Stuart Mill'in orijinal ideali diyebiliriz) bir yapı.[303]

Wallerstein, bu tasarımda hiçbir kuşağın bir başkası için gereksiz fedakarlıkta bulunma zorunluluğunun olmadığını, herkesin sevdiği bir işte çalışabildiğini ve ihtiyaç anında lüzumlu toplumsal desteği görebildiğini de eklemektedir.[304] Bunun yanında, ütopistik evreye geçişin kolay ya da direnişsiz olmayacağını kabul eden Wallerstein, bu süreçte günümüzün imtiyaz ve güç sahiplerinin uzun vadeli çıkarlarını korumak için "akıllı" davranarak bazı tavizler vermek zorunda kalacaklarını da belirtmektedir.[305] Görüleceği

[300] Wallerstein, Ütopistik, *op. cit.,* s. 13.
[301] *Ibid.,* s. 13.
[302] *Ibid.,* s. 14, 17, 77.
[303] *Ibid.,* s. 82.
[304] *Ibid.*, s. 83. Wallerstein, Ütopistik'e ulaşmanın yollarını ise şöyle özetler: Zanaatı ve sermayeyi ayrı ayrı ödüllendirme, sermaye birikiminin ve verimliliğinin bir amaçtan araca indirgenmesi, kâr amaçlı olmayan ademi merkeziyetçi birimler kurulması, iş gücünün ihtiyaca göre dağıtılmasına karar veren bir mekanizma, "gerçek" tembelliğin ve yetersizliğin cezalandırılması, kurumsallaşmış cinsiyetçiliğin ve ırkçılığın vasıflı ve vasıfsız arasında kalanların rastgele istihdam edilmesiyle önlenmesi, eğitim, sağlık ve sosyal hakların meta kapsamından çıkartılması, sınırlı görev süresi, yönetilenlerin veto hakkı ve siyasete "saf" katılımı, medyanın propagandacı rolünün törpülenmesi, dışsal ekolojik maliyetleri gönüllü olarak içselleştiren firmalar, vs. (*Ibid.,* s. 83-93)
[305] *Ibid.,* s. 95-97.

üzere, Wallerstein'ın ütopistik kavramının ütopyalardaki mükemmellik ve nihailik iddiasının törpülendiği "rasyonelleştirilmiş" temennilere[306] işaret ettiği söylenebilir.

1.9.2. Hukuk ve Nihai Fikirler

Hukukun da bu büyük fikirlerden etkilenebildiğinin ve bu fikirlerin pratiğe geçirilmesinde önemli bir aygıt olabildiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Hukuk hem ütopya hedefine içkin olarak hem de kendi başına nihai fikirler ile ilişkilendirilebilecek bir kavramdır. Öncelikle, bir "olması" gereken topluma işaret eden ütopyacı fikirlerin, en sonunda sönümleneceğini öngörse dahi hukuka bir şekilde yer vermeleri kaçınılmaz görünmektedir.[307] Hukuk/hukuksallık ile toplumsal yaşam arasında "zorunlu" bir bağın bulunması ya da toplumsal düzenin ve otoritenin hukukun sağlayacağı meşruiyete ihtiyaç duyması, ütopyaların da hukuka, hukukçuya ya da yasaların içeriğine sıklıkla atıf yapmalarına neden olmaktadır (ütopyada/distopya hukuk). Zira, hukuk özellikle ütopik yergilerde ya da politik distopyalarda doğrudan hedef alınmakta olan bir toplumsal kurumdur. İkinci olarak, hukukun kendisinin de bir nihai fikir olarak dayatılabildiği (ütopya/ distopya olarak hukuk) söylenebilir. Bu durumun en bariz örneklerinden birisi, liberal hukuk paradigmasının mevcut hukukun doğal veya alternatifsiz olduğu yönündeki ısrarıdır.[308] Bu konuyu tartışmaya açan Karaman, bir ideal kurgusuna sahip liberal hukuk teorisinin ya da aşkın değerlere gönderme yapan doğal hukuk doktrininin, hukukun ütopyasına işaret ettiğini; asla bu ideale ulaşamayan veya pratikte arzulananın tam tersi istikamette yol alan hukuk realitesinin ise hukukun distopyası olarak okunabileceğini belirtir. Zira, hukukî pozitivizmin öngördüğü kesinlik, öngörülebilirlik ve bilimsellik iddialarının da klasik distopyalarda sıklıkla eleştirilen hususlardır. Kısacası, "hakikat iddiası" hukukun ütopyacı yönüne, hukukun

---

[306] Wallerstein, komünist toplum fikrini "olmayan ülke" anlamında bir ütopya ya da "yürürlükteki bir mitoloji" olarak değerlendirirken, sosyalizmi ise (sadece bir geçiş evresi olarak ele alınmadığı takdirde) adaletin ve eşitliğin öncelendiği, gerçekleşmesi olası bir tarihsel sistem olarak görmektedir. (Wallerstein, Tarihsel Kapitalizm, *op. cit.*, s. 94-95)

[307] Hukuk, eksikliği üzerinden de kendini hissettirebilmektedir. Örneğin, hukuka hiç yer verilmeyen ya da çok az yer verilen anlatılarda hukuk olmadan toplumsal düzenin nasıl devam ettirilebildiği ya da uyuşmazlıkların ne şekilde çözüme kavuşturulduğu gibi sorular gündeme gelebilmektedir. Bu soruların bir hukuk fetişizmi örneği ya da hukuksuz bir toplum alternatifinin düşünülememesini sağlayan liberal hukuk ütopyasının bir başarısı olduğu söylenebilir. Fakat burada hukuk ile modern liberal hukuktan ziyade bir toplumsal olgu olan hukuksallığa gönderme yapılmakta ve bir toplumsal aşamanın hukuk olgusundan bağımsız olarak ele alınamayacağı savlanmaktadır.

[308] Nitekim bu tartışma, hukuka Marksizm üzerinden getirilen eleştirilerde, Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nın savlarında ya da hukukî fetişizm kavramının kendisinde gözlenebilir.

"öznellikleri" yok sayması da distopyacı damarına işaret etmektedir. Karaman, distopyanın aşılması ya da ütopyacı arzunun realiteye dönüştürülmesi için ise öncelikle hukukun taraflı, politik ve belirsiz olduğu gerçeğinin açığa çıkartarak hukukun ütopik yönünün maskesinin düşürülmesi gerektiğini belirtir. Bundan sonra yapılacak şey ise artık ayyuka çıkmış hukuk realitesine uygun çözümler üretmektir.[309]

Örneğin, Özkan'a göre hukukun ütopyası adalet[310] olarak düşünebilecek iken dışa kapalı ve sürekli kendine gönderme yaparak şiddeti yeniden üreten bir hukuk anlayışı hukukun distopyasını oluşturmaktadır. Ancak, ütopyayı "olanak dahilinde" olmak üzerinden tanımlayan ve kapalılığı aşmada Derridacı yapısöküm yöntemini savunan yazara göre şiddet içermeyen, güç ilişkilerinden tamamen soyutlanmış ve "herkes için" istenebilecek sonuçlar üreten bir adalet imkânsız olsa dahi bu ideal peşinde koşmanın kendisi hukukun ütopyasına işaret eder. Yazar ayrıca katı pozitivist hukuk anlayışı ya da "hukuksuzluk" halinin de bir distopya olarak okunabileceğine değinir.[311]

Hukukun "distopyacı" yönüne işaret eden bir başka yaklaşımın da bir davranışın "ahlaka" aykırı olduğu için hukukî veya cezai yaptırıma tabi kılınması anlamına gelen hukukî ahlakçılık (*legal moralism*)[312] olduğu söylenebilir. Günümüzde mevzuatlarda hâlâ yerini koruyabilen bir kavram olan "genel ahlakın", toplumsal kabulleri yansıtmasının yanında alternatifleri dışlamaya hizmet eden bir yönü de bulunmaktadır. H. L. A. Hart gibi bazı hukukçular da özellikle cinsel ahlak gibi net bir tarifi ya da kapsamı olmayan ancak kişiler üzerinde oldukça ciddi sonuçlar doğurabilen hukukî ahlakçılık fikrine karşı çıkmakta ve ahlak ile hukukun kendilerine özgü alanlara sahip olması gerektiğini savunmaktadır.[313] Sonuç olarak, hukukun hem kendi niteliği

---

[309] Karaman, *op. cit.*, s. 45-46, 52-53, 61.
[310] Hukukun ideal vurgusunun en fazla öne çıktığı noktalardan birisi olan "adalet" mefhumu da bu tartışmaya dahil edilebilir. Zira Adaletin göreceli bir kavram olduğunu kabul eden Kelsen'e göre, bir eylemin, duygunun ya da düşüncenin zamanla bir genel değer yargısına dönüşmesi, bu değer yargısının nesnel bir hakikate işaret ettiği anlamına gelmemektedir. (Kelsen, *op. cit.*, s. 23-29) Adaletin ne'liği hakkında net bir cevap vermekten kaçınan Kelsen, pratik gerekler nedeniyle özgürlüğü, demokrasiyi, barışı, bilimi ve hoşgörüyü sağlayan bir göreceli adalet kavramıyla ise yetinmek zorunda olduğumuzu savunmaktadır. (*Ibid.*, s. 55-61)
[311] Özkan, *op. cit.*, s. 65-66, 70-73.
[312] H. L. A. Hart, *Hukuk, Özgürlük ve Ahlak*, Çev. Erol Öz, İstanbul, Islık, 1. Baskı, 2020, s. 17.
[313] *Ibid.*, s. 17, 21, 28.

nedeniyle hem de ütopya üzerinden bir nihai fikre ya da büyük anlatıya gönderme yaptığı söylenebilecektir.[314]

Çalışmanın bu bölümüne kadar distopya türünün ortaya çıkmasına zemin oluşturan tarihsel gelişmeler ve distopyanın beslendiği edebî kaynaklar açıklanmaya çalışılmıştır. Aşağıda ise distopya kavramının tam olarak ne olduğu, distopyanın günümüzdeki konuma ve geleceği hakkında bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

1.10. DİSTOPYA KAVRAMI VE MODERN DİSTOPYANIN DÖNÜŞÜMÜ

Distopya, daha önce de bahsedildiği üzere, ütopyanın içinden doğan ancak içeriği itibarıyla ütopyanın anti-tezi olarak okunabilecek bir edebî türdür. Distopyaların ya da "karşı ütopyaların" temel amacı, ütopyalarda gösterilen kusursuz, nihai veya ideal toplumun tersine çevrilmiş ya da olumsuz bir tasvirini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, distopik sıfatı da bireysel özgürlüklerin yok edildiği, baskıcı ve totaliter rejimlerin görüldüğü, mutsuz[315] ve içinden kaçılmaya çalışılan bir yere ya da zamana işaret etmektedir. Ancak distopik bir kurgunun distopya ile aynı anlama gelmediği de hatırlatılmalıdır. Zira distopik özelliklere sahip olan detaylı bir toplum tasvirine yer vermeyen eserler, aslında bir formel distopya değildir. Distopyaları ütopyalardan ayıran bir diğer farkın ise kolektif çıkarlara ve topluma verilen önceliğin tersine çevrilerek bireyin, otoriterleşen ve keyfileşen devlet tahakkümünden kurtarılmasının hedeflenmesidir. Zira cehennemî bir toplumda bireyin sürekli bir reddetme ve kaçış halinde olması, distopya türünün alamet-i farikaları arasındadır. Bu doğrultuda, korku edebiyatından miras aldığı gerilim duygusunu ve bilim kurgudan aldığı sürekli denetime olanak sağlayan teknolojileri kullanan distopyalar, baş karakterlerinin sisteme karşı

---

[314] Yüksel, XX. yüzyılın post-modern fikirlerindeki büyük anlatı karşıtlığının hukuku da kapsadığını belirtmektedir. Bu doğrultuda, hukuka atfedilen "bütünleştirici düşünce ve homojenlik" fikrinin reddedilerek değişime, yoruma, yerele ve öznelliğe ağırlık verilmeye başlanmış ve alternatif hukuk kurguları sahneye çıkabilme imkânı bulabilmiştir. Mehmet Yüksel, "Hukuk Kültürü Kavramına Sosyolojik Bir Bakış", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* Sayı 35, Güz 2012, s. 12; Yüksel, Mehmet, "Bilim Felsefesi ve Sosyal Teori Bağlamında Hukuk Öğretimine Bakmak", *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 3, Sayı 2, 2013, s. 7-9.

[315] Ancak Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sında bu sorun şartlandırma ve soma adı verilen sentetik uyuşturucular ile çözülmüş "görünmektedir". Yine de yerli bölgesinden gelen Vahşi John'un mutsuz olma hakkını ve özgür iradeyi talep etmesi ya da bir alfa artı olan Bernard Marx'ın ya da Helmholtz Watson'un topluma bir türlü adapte olamamaları, "bilimsel olarak" nihai bir kolektivizm aşamasına işaret eden *Cesur Yeni Dünya*'da bile mutsuzluğun ihtimal dahilinde olduğunu göstermektedir.

verdiği savaş üzerinden belirli bir toplumsal pratiği ya da ideali topa tutmaktadırlar. *Cesur Yeni Dünya*'da Vahşi John'un ya da Bernard Marx'ın, *1984*'te Winston Smith'in, *Biz*'de D-503'ün verdiği, ancak sonunda devletin mutlak zaferiyle sonuçlanacak mücadeleler bu duruma örnektir.[316] Bunun dışında, distopyaların aslında ütopyaların arzuladığı toplumu en azından bir yönüyle gerçekleştirildiği söylenebilir. Nitekim Huxley'nin, Orwell'in ve Zamyatin'in distopyalarındaki istikrarlı hale getirilen devletler ya da yönetimler sonsuza kadar sürecek gibi durmaktadır. Zaten distopyalarda amaçlanan da aslında bu istikrar ülküsünün, insanlığın "ahlaki" ya da "insani" açıdan gerilemesine[317] engel olmadığına dikkat çekmektir. Nihai fikirlerin geleceği ya da ideali önceleyerek, mevcut nesillerin feda edilmesini meşru göstermesini de şiddetle eleştiren distopyaların bu nedenle yüzünü somuta, şimdiki zamana ve bireye çevirdikleri söylenebilir.[318]

Bir eserin bir distopya olduğuna işaret etmek ile bir distopyanın ne olduğunu açıklamak farklı mevzudur.[319] Bu nedenle, distopya kavramının net bir tarifinin olmadığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim ütopya ve distopyayı birbirinden ayrı bir tür olarak görmeyen ve ütopya türü içine olumlu ütopyayı, distopyayı (olumsuz ütopya) ve ütopik hicvi yerleştiren Sargent, ütopya çalışmalarında tanımsal problemlere yeterince değinilmemesini ve genellikle "en iyi" eserler üzerinden genellemeler yapılmasını eleştirmektedir.[320] Distopya kavramının kelime anlamı iki ayrı isme kadar götürülmektedir. İlki, 1818 yılında Jeremy Bentham tarafından Yunanca *kakos* (kötü) *ve topos* (yer) köklerinden üretilen ve "kötü yer" ya da "kötü ütopya" anlamına gelen *kakotopya* ya da *cacotopia* kavramıdır. Fakat bu kelimenin günümüzde öteki kullanımı kadar kalıcı olamadığı açıktır. Distopya (*dystopia*) kavramının ise ilk kez John Stuart Mill tarafından 1868 yılında İngiliz Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada iyi bir yer

[316] Klasik distopyalarda mutlak bir karamsarlık hakimken günümüzde kaçış imkânına yer veren "eleştirel distopyaların" da olduğu belirtilmelidir. Bu husus, aşağıda detaylı olarak incelenecektir.
[317] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 211; Schäfer, *op. cit.,* s. 292.
[318] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 177. Schäfer'a göre, distopyanın ütopyacı geleneğe yaptığı katkılardan birisi de ütopyada eksik olan "duygu"dur. Bu doğrultuda ütopyanın olayları "nesnel" olarak gözlemleyen gezgini, distopyalarda dışlanmış ve bunun duygusal sonuçlarının yansıtıldığı bir ana karaktere doğru bir dönüşüm geçirmiştir. (Schäfer, *op. cit.,* s. 287.)
[319] Bu konuda ABD'li Yüksek Mahkeme Yargıcı Potter Stewart'ın pornografi hakkında yaptığı göndermeden yola çıkarak distopyalar için şöyle bir iddianın ileri sürülebileceğini düşünüyoruz: "Distopyayı tarif edemem ama gördüğümde tanırım".
[320] Sargent, *op. cit.,* s. 75.

anlamına gelen ütopyanın tam zıddını temsil etmek üzere ileri sürüldüğü iddia edilmektedir.[321]

Distopyayı tanımlayan çeşitli kavramlar kullanılabildiği ve distopyanın zaman içinde çeşitli alt dallara ayrıldığı da belirtilmelidir. Örneğin, Vrbancic, distopya yerine "başarısız ütopya" (*failed utopia)*[322]*,* Akyüz "korku ütopyası" [323] olarak kavramlarını kullanmaktadırlar. Kumar ise distopyanın "ütopyanın *alter ego*'su" olarak düşünülebileceğini belirtir.[324] Distopyanın aslında ayrı bir tür olmadığına dikkat çeken Fitting'e göre ise ütopya (*utopia*), "olumlu ütopya" (*eutopia*) ve "olumsuz ütopya" (*dystopia*) olarak iki temel ayrıma sahiptir. Bunun yanında, Fitting, ütopyanın başka bir toplum üzerinden kendi toplumunu eleştiren "ütopik yergi" (*utopian satire*); belirli bir ütopyayı ya da ütopyacılığı hedef tahtasına oturtan "karşı ütopya" (*anti-utopia)*; bir ütopya olmasına rağmen bahsedilen toplumun da mükemmel olmadığının altını çizen ve kusurlarını gösteren "eleştirel ütopya" (*critical utopia)* ve son olarak bir distopya olmasına karşılık mutlak anlamda karamsar olmayan "eleştirel distopya" (*critical dystopia*) gibi varyasyonlarının da olduğuna dikkat çekmektedir.[325] Schäfer da benzer şekilde, distopya ve karşı ütopya kavramları arasında ayrım yaparak, "politik umudun düşmanı" olmakla özdeşleşen anti-ütopyanın aksine distopyanın daha "tarafsız" bir kavram olduğunu belirtir.[326]

---

[321] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 172, vd.
[322] Vrbancic, *op. cit.,* s. 44.
[323] Yakup Akyüz, "Distopyalarda Ahlakın Devlet Düzenindeki Yeri", *Kilitbahir*, Sayı 20, 2022, 219-236, s. 229.
[324] Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 79.
[325] Fitting, *op. cit.,* s. 126-127. Seyferth ise edebî ütopyaları More'un *Utopia*'sından başlatarak beş aşamada incelemektedir. Buna göre ilk aşamayı "klasik ütopyalar" oluşturur. Henüz keşfedilmemiş, uzak ancak "daha iyi" bir ülke üzerinden mevcut toplumun ince bir alay ile eleştirildiği ütopyalar buna örnektir. İkinci aşamada, klasik ütopyalara "zaman" faktörü eklenmiştir. "Gelecekteki" daha iyi bir yere kendiliğinden ulaşan bu türe Bellamy'nin ve Mercier'in ütopyaları örnek olarak verilebilir. Üçüncü aşama, bir gezginin gözünden anlatılan mükemmel toplumdan ziyade içeriden bir bakışla o toplumda egemen olan korku ve baskı ortamının anlatıldığı "klasik distopyalar" evresidir. Bu evreyi ise ütopyaların form değiştirerek yeniden doğduğu "eleştirel ütopyalar" evresi takip etmektedir. 1968 Ayaklanmaları sonrasında yükselişe geçen eleştirel ütopyalar, klasik ütopyaların mükemmellik iddiasının yarattığı açmazları kabul eden ve kurgulanan toplumu kusurlarıyla beraber okuyucuya sunan metinlerdir. Kısa süren bu iyimserlik rüzgârının ardından gelen son aşamayı ise "eleştirel distopyalar" oluşturur. Klasik distopyalardan farklı olarak, eleştirel distopyalarda mutlak karamsarlıktan ziyade umut bir anlık da olsa (*a glimpse of hope*) kendini gösterebilmektedir. (Seyferth, *op. cit.,* s. 2)
[326] Schäfer, *op. cit.,* s. 287.

Raymond Williams ise ütopyacı kurguları dört başlık altında ele almıştır. İlki, daha mutlu bir yaşamın olduğu başka bir yer anlamında kullanılan ve genellikle keşfedilen bir yer olarak gözlemlenen *Cennet*tir. Williams'a göre, cennet ya da normal yaşam ile bağdaştırılması güç olan ve pratiğe dökülmesi hedeflenmeyen kurgular, ütopyanın ilk koşulu olan "gerçekleştirilebilirliği tahayyül edilebilir olmak" şartını sağlamadıkları için nadiren bir ütopya ya da distopya teşkil ederler. İkinci tür, yeni bir tür yaşamın beklenmedik bir olay neticesinde dünyayı değiştirmesi olarak açıklanan ve "dışsal açıdan değiştirilmiş dünya" başlığı altında ele alınan ütopyalardır. İnsan çabasıyla (örneğin sekülerlik ve akılcılık ile) gelen yapısal veya sınıfsal dönüşümlerin/devrimlerin görüldüğü "iradi dönüşüm" ise üçüncü türü oluşturmaktadır. Williams, bu kategorizasyona son olarak, teknik ilerlemelerin doğrudan etkisiyle beraber gelen ve yeni bir yaşam imkânını temsil eden "teknolojik dönüşüm" ütopyalarını dahil etmiştir. Distopyalar da benzer şekilde, "Cehennem" ve hepsi önceki ütopya tanımlamalarının baş aşağı çevrilmiş birer görünümleri olarak "dışsal açıdan değiştirilmiş dünya", "iradi dönüşüm" ve "teknolojik dönüşüm" olmak üzere dörde ayrılarak sınıflandırılmıştır.[327]

Burada, distopya ve ütopya kavramlarına yönelik bir ıslah çabası olarak gördüğümüz eleştirel ütopya, eleştirel distopya, *retrotopya*, *heterotopya* ve ütopik beden kavramlarına da kısaca yer vermenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

1.10.1. Eleştirel Ütopya ve Eleştirel Distopya

Eleştirel ütopya, XX. yüzyılın ikinci yarısında[328] ortaya çıkan ve geçmişteki ütopyalardaki mükemmellik ya da nihailik iddiasının törpülenmeye çalışılarak edebî

[327] Williams, *op. cit.,* s. 228-231.

[328] Sargent, yirminci yüzyılın ilk yarısında distopyaların baskın olduğunu ancak olumlu ütopya olarak yazılan eserlerin de tamamen ortadan kalkmadığına dikkat çekmektedir. (Sargent, *op. cit.,* s. 275) Buna rağmen, ütopya ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında tekrar popülerleşmeye başlayacaktır. Seeger, bu yeniden yükselişte ya da ütopya tekrar dönülmesinde (*utopian turn*), "geç kapitalizmin" dayattığı koşulların giderek ağırlaşması, ekolojik krizlerin giderek daha yakın görünmesi ve azınlık grupların artan hak talepleri gibi faktörlerin etkili olduğunu belirtmektedir. (Seeger, *op. cit.,* s.213-215) Baccolini'ye göre ise pozitif ütopyaların (*eutopia*) bu kısa ömürlü atağındaki asıl neden 1960'lı ve 1970'li yılların devrimci dalgasıdır. (Baccolini, *op. cit.,* s. 520) Fakat özellikle SSCB'nin ve komünizmin çöküşüyle gelen tek kutuplu dünya düzeni ve neoliberalizmin yükselişe geçmesi, teknolojiye duyulan güvensizlik, ekolojik kaygılar veya feminizm ve distopya ortaklığının kurumsallaşması gibi faktörler, 1980'li yıllardan itibaren distopyanın tahtı yeniden devralmasını sağlamıştır. 20. yüzyılın sonlarındaki ütopyacı ufuğu, distopyacı bilim kurgunun ve anti ütopyacı zamanların bir bileşkesi olarak değerlendiren Baccolini'ye göre

ütopyaya yeni bir yön veya kıpırdanma şansı vermeye yönelik bir girişimdir.[329] Eleştirel ütopyacı metinler (*critical utopian texts*) kavramı Tom Moylan tarafından ortaya atılan ve ideal bir toplumun mükemmelliğinin övgüsünden ziyade toplumun kusurlarına da yer veren ve nihai bir toplum yerine ise sürekli mücadeleye atıf yapan daha gerçekçi metinler olarak tanımlanmaktadır.[330] Seyferth ise eleştirel ütopyaların klasik ütopyalardaki sorunların farkında olarak ütopik bir reçete sunmadıklarının ve kusurluluğa bilerek izin verdiklerinin altını çizmektedir. Eleştirel ütopyalar, aynı anda birden fazla alternatifin gösterilmesi ya da bir toplumun "içeriden bir distopya, dışarıdan bir ütopya" olarak yansıtılması gibi yönlerle formel ütopyalardan ayrılmaktadırlar. Örneğin, Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler'*i[331] ya da Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'ı hem ütopyacı hem de distopyacı senaryolar sunması açısından bu türün örneklerini oluştururlar.[332]

1.10.2. Retrotopya, Heterotopya ve Ütopik Beden

Ütopya ve distopya türlerinin aksaklıklarının giderilmesine dair bir diğer deneme de Zygmunt Bauman tarafından yapılmıştır. Bauman, günümüzde "daha iyi bir topluma

---

distopyalar ve distopik bilim kurgular, özellikle patriyarkal olmak üzere hegemonik söylevlere karşı eleştirel bir direniş imkânı olarak görülmeye başlamıştır. (*Ibid.,* s. 518- 520)

[329] Seyferth, *op. cit.,* s. 1.

[330] Tom Moylan, "The Locus of Hope: Utopia versus Ideology (Le lieu de l'espoir: utopie vs idélogie)", *Science Fiction Studies*, Cilt 9, Sayı 2, 1982, s. 162-165. Moylan, edebî ütopyaların mutlak çözüm önerilerinden ziyade alternatif sunmaları açısından değerlendirmenin daha yerinde bir yaklaşım olacağını ve fantezinin ya da hayali olanın hâkim ideolojinin "düşündürtmedikleri" üzerine akıl yürütülmesine olanak sağlaması açısından önemsiz olmadıklarının altını çizer. (*Ibid.,* s.161- 162)

[331] Bu doğrultuda, çalışmanın bu kısmında hukuk felsefesi derslerinde de atıf verilebilen ve tam anlamıyla bir eleştirel ütopya örneği olan Ursula K. Le Guin tarafından yazılan *Omelas'ı Terk Edenler*'e kısaca değinme gereği duyuyoruz. *Omelas*, herkesin mutlu, refah ve bolluk içinde yaşadığı; suç, savaş, kavga ya da herhangi baskı unsurunun olmadığı bir ülke olarak tasvir edilmektedir. Bu esere bir "eleştirel ütopya" denilmesinin sebebi ise Omelas'ın "karanlık" bir sırrının olmasıdır. Omelas'ta yer altında bir yerde kilitli bir oda bulunur. Bu odada tek başına, korku içinde yaşayan, küçük ve engelli bir çocuk bulunmaktadır. Omelas'tan hiç kimse bu çocukla iletişim kurmamakta, sadece çocuğa ara sıra yemek ve su verilmektedir. Çocuğun bu sefil ve acınacak durumunun herkes farkındadır ancak aynı zamanda tüm mutluluklarının kaynağının bu tek "günah keçisinin" sefaletinden geçtiğini de bilirler. [331] Omelas halkının önüne üç seçenek ya da alternatif sunulmuştur: Çocuğu kurtarmak, alışmak ya da Omelas'ı terk etmek. (Ursula K. Le Guin, The Ones Who Walk Away from Omelas, 1973, https://shsdavisapes.pbworks.com/f/Omelas.pdf, s.e.t. 01.02.2026) *Omelas'ı Terk Edenler* ne tam anlamıyla bir distopyadır ne de ütopyalardaki "doğal" ve "sıradanlaşmış" mükemmellik iddiasını taşımaktadır. Michael J. Sandel ise *Omelas* hikâyesini, Bentham faydacılığı ve insan hakları savları üzerinden değerlendirir. Buna göre, insan hakları üzerinden temellenen anlayışa göre mahkûm çocuğun hayatı, kolektif mutluluk için de olsa feda edilmemelidir. (Michael J. Sandel, *Adalet – Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?*, Çev. Mehmet Kocaoğlu, Ankara, Felix, 7. Baskı, 2019, s. 67)

[332] Seyferth, *op. cit.,* s.3- 7.

yönelmiş kolektif çabadan" "mevcut toplum içinde bireysel konumun yükseltilmesi/ilerletilmesine yönelik kişiler arası rekabette üstünlük elde etme hedefine" doğru bir kayma olduğunu belirtmektedir.[333] Bu doğrultuda, ütopya ülküsünün, yani kolektif iyiye ve topluma dair ilerlemeci amacın, günümüzde alternatifsiz kalmasına karşılık "*retrotopya*" adını verdiği bir kavram önerir. Retrotopya, geçmişteki bir toplumsal aşamaya veya yere duyulan nostaljiden ziyade "ütopyanın yadsınmasının yadsınmasıdır." [334] Bauman, bu diyalektik ilişkide sonucun doğrudan ütopya olmadığına, ütopyanın yadsınmasından gelen kalıntıların da retrotopyanın inşa sürecinde etkin bir yapı taşı olduklarına dikkat çeker. Bu anlamda retrotopya, nihai ya da mükemmel bir topluma özgü kapalılığı aşabilen ve alternatiflere duyulan arzuyu dışlamayan bir toplum özlemine gönderme yapar. [335]

Bir baskı aletine dönüşme riskini bünyesinde bulundurduğu nedeniyle bir ütopyacı program vermekten kaçındığını açıkça belirten[336] Foucalt da "asla olmayan" ya da "gerçek dışı"[337] yerler için saklanması gerektiğini düşündüğü ütopyanın karşısında yeri belirli ütopyalar ya da karşı-mekânları karşılayan ya da öteki mekânları inceleyen bir kavram olarak *heterotopya*yı önermektedir. Heterotopoloji, "verili bir toplumdaki farklı mekânların okunmasını ya da incelenmesini" konu edinmektedir.[338] Hapishaneler, psikiyati klinikleri, ayna[339], mezarlıklar, kışlalar ya da yatılı okullar gibi heterotopyalar, somut olarak var olan ve içinden çıktığı toplumun ya da kültürün kurumlarını ve değerlerini tersine çeviren ve kendi dışındaki mekânların yansıtılmasına imkân veren bir karşı-mekâna[340] tekabül etmektedir.[341]

---

[333] Zygmunt Bauman, *Retrotopya,* Çev. Ali Karatay, İstanbul, Sel, 3. Baskı, 2021, s. 12, 19.
[334] *Ibid.,* s. 12, 15.
[335] *Ibid.,* s. 15.
[336] Foucault, Michel, *Özne ve İktidar*, Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 8. Baskı, 2024, s. 97. Foucault ayrıca siyasete soyut ve bütünleştirici bir yaklaşımdan ziyade somut ve genel olana öncelik tanıyarak yaklaştığını da belirtmektedir. (*Ibid.,* s. 264-265.)
[337] *Ibid.,* s. 286.
[338] *Ibid.,* s. 288.
[339] Bir heterotopya olarak ayna, kişinin orada olmadığının keşfine izin vererek kişiyi "gerçeğe döndürme" etkisine sahiptir. (*Ibid.*, s. 287) Defert de içinde bizzat bulunulmayan bir mekan olan aynanın, kişinin içinde bulunduğu bağlamı anlamlandırmasına hizmet ettiğinin altını çizer. (Daniel Defert, "'Heterotopyalar': Bir Kavramın Venedik, Berlin ve Los Angeles Arasında Başına Gelenler", Çev. Ferda Keskin, *in Ütopik Beden – Heterotopyalar*, İstanbul, Ayrıntı, 1. Baskı, 2026, s. 35)
[340] Foucault, Özne ve İktidar, *op. cit.,* s. 286-289; Michel Foucault, *Ütopik Beden - Heterotopyalar*, Çev. Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı, 1. Baskı, 2026, s. 19-21. Nitekim Defert, aslında mimarlık hakkındaki bir konferans sırasında ileri sürülen heterotopolojinin yeni bir mekân analitiği olduğunu, *eutopos*'tan ziyade

Bunun haricinde Foucault, ütopya kavramını doğrudan insan bedeni üzerinden de açıklanabileceğini iddia etmektedir. Modern devletin, iktidarını kişilerin bedeni üzerinden yaratmaya başladığını savunan Foucault, bedenin bizzat kendisinin de ütopya fikriyle yakından ilişkili olduğunu düşünmektedir. "Ütopik beden" olarak adlandırdığı fikre göre, ütopyalar, acımasız ve sabit bir *topos* ya da yer olan bedenin tutsaklığından kurtulmak için yaratılmaktadırlar. Bedenin sabitliğini ve dünyeviliğini silmek için yaratılan bu ütopyacı mekânlara ise mumyaları, heykelleri ya da mezar süslemelerini; rüya veya ölüm gibi "büyük ruh ütopyalarını" veya Prometheus ve Gulliver gibi dev beden figürlerini örnek göstermektedir. Bunun yanında dövme, makyaj ya da maske gibi beden üzerinde yapılan dönüştürücü girişimlerin de bedeni, gizli iktidarlar ve güçlerle iletişime soktuğunu veya başka bir mekâna yerleştirdiğini savlar. Bunun yanında Foucault, "her zaman başka bir yerde olan" bedenin, dünyanın "sıfır noktası" ve ütopyanın kaynağı olduğunu da iddia eder. Benzer şekilde, ayna ve ceset gibi kişinin

---

outopos'un karşıtı olduğunu ve "yeri belli sahici mekânlara" karşılık geldiğini belirtmektedir. Defert, kapitalist düzenin bir olumlanması olarak okunabilecek modern şehirlerin, tüketimin rasyonelleştirildiği ve sermayenin evrensel büyümesi fikrini gerçekleştirmeye özgülenen "gerçekleştirilmiş ütopyalar" olarak okunabileceğini de belirtir. (Defert, *op. cit.,* s. 31, 33, 38-39)

[341] Foucault'ya göre heterotopyaların altı temel ilkesi bulunmaktadır. Öncelikle kendi heterotopyasını kurmamış hiçbir toplum yoktur ve heterotopyalar zaman içinde formlarında ve içeriklerinde dönüşüm geçirebilirler. Foucault'ya göre günümüzde, ilkel dönemlerdeki "kriz heterotopyalarının" ortadan kaybolmaya başladığı ve yerini "normal" davranıştan sapan kişilere tahsis edilen cezaevleri, huzurevleri, emekli evleri ve psikiyatri klinikleri gibi "sapkınlık heterotopyalarına" bırakması bu durumu örneklemektedir. İkinci ilke, heterotopyaların işlevlerindeki dönüşümün, yıkılmalarına ve yerlerine yenisinin konulmasına kapı araladığının mümkün olduğunu belirtir. Mezarlıkların giderek bireyselleştirilmesi ve şehir dışına taşınması bu durumun bir göstergesidir. Üçüncü ilke, normal şartlarda birbirleriyle bağdaşmayacak mekânların heterotopyalar aracılığıyla bir araya getirilebilmesidir. Foucault, bu ilkeye sinemalar ve tiyatro salonları ile eski Acem Bahçelerini örnek göstermeyi uygun görmüştür. Bir diğer ilke, heterotopyaların *heterokroni* adı verilen ve geleneksel zaman akışının dışında konumlanabilen ya da zamandan kesip çıkarılabilen mekânlar ile olan ilişkisidir. Zamanın durdurulduğu ve bilginin arşivlendiği kütüphaneler; belirli bir süreçte tekrar eden tatil köyleri, şenlikler ve panayırlar gibi heterotopyalar ya da geçişle ve dönüşümle ilişkili olan kışlalar, yatılı ortaokullar ve en nihayetinde hapishaneler bu dördüncü ilkeye dâhil edilmişlerdir. Beşinci ilke, heterotopyaların kapanma ve açılma gibi bazı mekanizmalara sahip olmasıdır. Örneğin bir kışla ya da cezaevi, girişin ve çıkışın sınırlandığı heterotopyalar iken hamamlar, sauna ya da modern Amerikan motelleri dış dünyaya açık heterotopyalardır. Son ilke ise iki uç heterotopya üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Gerçek hayatın aldatıcılığının anlaşılmasına olanak veren genelevler yanılma heterotopyaları; içinde mükemmel bir düzenin kurulabildiği ütopyacı cemaatler ya da Cizvit kolonileri ise düzen heterotopyaları olarak tanımlanmışlardır. Foucault'ya göre nihai ya da mevcut en yetkin heterotopya ise kendi içinde kapalı bir sistem olan ve medeniyet ve ekonomik ilerleme için ateşleyici bir güç ya da hayal teşkil eden gemidir. (Foucault, Ütopik Beden - Heterotopyalar, *op. cit.,* s. 21-29; Foucault, Özne ve İktidar, *op. cit.,* s. 288-293)

bedeninden ayrıştırılabilmesine olanak sağlayan araçların ise asla erişilemez anlamındaki ütopya fikriyle bağdaştırılabileceğini iddia eder.[342]

Görüleceği üzere, yaşayan bir edebî form olarak ütopya ve distopya, zaman içinde dönüşümler geçirmek zorunda kalsalar da varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bunun iki temel sebebi olduğu söylenebilir. Öncelikle, bizim evrensel bir dürtü olarak kabul ettiğimiz daha iyi bir toplumsal yaşam özlemi, konusu değişse dahi geçerliliğini ve yararlı olma potansiyelini[343] korumaktadır. İkinci neden ise her ne kadar "klasik" distopyaların hedef aldığı "açık" devlet şiddeti ve despotik rejimler ortadan kalkmış olsa da dünyanın hâlâ genel bir mutluluktan, bolluktan veya eşitlikten oldukça uzak olmasıdır. Periyodik ekonomik krizler[344], neoliberalizmin yükselişi[345], üçüncü dünyada savaşların ve silahlı çatışmaların eksik olmaması, kitlesel göçler, Batı'da yükselen faşizm ve ırkçılık dalgası, artan gelir eşitsizliği ya da "adaletsizliği"[346], psikolojik vakaların sayısındaki patlama, teknolojiye giderek daha fazla bağımlı hale gelme, modern tıp biliminin COVID-19 pandemisi karşısında uzun süre galip gelememesi, çevrenin temiz tutulması veya enerji kaynaklarının kullanımıyla ilgili kaygıların ciddi

---

[342] Michel Foucault, Ütopik Beden - Heterotopyalar, *op. cit.,* s. 9-17.

[343] Kumar'a göre, SSCB'nin çöküşü, modern ütopyanın esin kaynağını, modern distopyanın ise eleştiri nesnesini kaybetmesine neden olmuş ve ütopyanın "iflas ettiğini" resmen deklare etmiş olsa da ütopyacılık fikri ve bu fikrin yararlı olabilme potansiyeli hâlâ yaşamaktadır. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.,* s. 101, 150, 156)

[344] Wallerstein, gelir adaletsizliğinin artışını veya sosyoekonomik açıdan alt kesimlerin yaşam standartlarındaki (maddi, manevi ve siyasal haklar açısından) gerilemeyi XX. yüzyıl itibarıyla yapısal bir krize girmiş bulunan tarihsel kapitalizmin "apaçık" bir sonucu ve göstergesi olarak görmektedir. (Wallerstein, Tarihsel Kapitalizm, *op. cit.,* s. 39, 41, 64 86-87, 122, vd.)

[345] Özdemir, emeğin toplumsal yaşamın kurucu bir ögesi olarak görülmesini emeğin anayasallaşması olarak tanımlar ve bu eğilimin 1980'ler sonrasında yaygınlaşan neoliberal politikalar doğrultusunda ters yönde bir istikamete girdiğini ve bu süreçte işçilerin kolektif hareket etme kabiliyetlerinin kısıtlanarak bireysel hak taleplerinin öne çıkarıldığını belirtir. (Özdemir, Sözün Mülkiyeti, *op. cit.,* s. 30-32, 155-159, 184-186, 200) Collins de bu doğrultuda, hukukun, işçi sınıfının radikal tarafının törpülenmesinde ve kolektif taleplerinin "bireysel sapkınlıklar" olarak önlenmesinde kullanıldığının altını çizmektedir. (Collins, *op. cit.,* s. 191)

[346] 2000 yılı itibarıyla dünyanın en zengin yüzde onluk kesimi toplam servetin yüzde seksen beşini elinde bulundurmaktadır. (Zygmunt Bauman, "Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına Mıdır?", Çev. Hakan Keser, İstanbul, Ayrıntı, 6. Basım, 2022, s.9) *World Inequality Report 26*'nın hazırladığı bir çalışmaya göre ise 2026 yılında bu dağılım azınlığın lehine olarak şekilde daha da artmış ve yüzde doksan seviyelerine gelmiştir. (World Inequality Report 2026, "Executive Summary", https://wir2026.wid.world/insight/executive-summary/ (S.E.T. 02.06.2026)) Bauman'a göre zengin azınlık, sermayesi oranında daha da zenginleşirken, fakir alt sınıflar ise aynı oranda fakirleşmektedir. Bu durum, gelir dağılımının giderek dengesizleşmesine sebebiyet olmaktadır. Eşitsizlik doktrini ya da damlama teorisi gibi fikirler ile belirli bir kesimin zenginleşmesinin toplumun geneline de katkı sağlayacağı söylemi ise realite ile uyuşmamaktadır. Bu söylemin daha keskin bir örneğini ise sosyal eşitsizliğin ya da adaletsizliğin doğal olduğunun savunulması ya da insanlar arası ilişkinin bir özne – nesne (emtia) arası ilişkiye dönüştürülmesi oluşturur. (Bauman, Azınlığın Zenginliği, *op. cit.*, s.16-17, 20-22, 25, 39, 43, 57- 58, 65-67)

bir tehdit haline evrilmesi ya da modern hukukun ve demokrasinin[347] "kutsal" sınırlarının daha sık çiğnenir olması gibi semptomlar bu doğrultuda distopyalara ve ütopyalara sürekli malzeme sağlayarak içeriklerinin taze kalmasına yardımcı olmaktadır. [348] Kısacası, distopyayı da kapsayan ütopyacılığın ve ütopya kavramının bizzat kendisinin uzun bir süre daha "popülerliğini" koruyacağı ve hukuka yönelik olumsuz tasvir havuzunun da bu süreçte giderek derinleşeceği düşünülebilir.[349]

[347] Rancière, "tarihsel zorunluluk" kavramını dışladığını düşündüğü demokrasiyi bir yönetim biçiminden ziyade politik eylem ile özdeşleştirmekte ve politikanın da "birbirine ikame edilebilir" oligarkların sırayla seçilmesinden "fazlasını" isteme arzusu olduğunu belirtmektedir. Yazara göre SSCB'nin çöküşü, parlamentoların da bir "alternatif" teşkil eden işçi partilerinden giderek daha fazla arındırılmasına ve demokrasiden uzaklaşılmasına zemin hazırlamıştır. (Rancière, *op. cit.,* s. 84-85, 105) Günümüzde demokrasinin "klasik" tanımının tam zıddı bir seyirde ilerlediğini veya işlediğini düşünen Rancière, yeni "demokrasilerde" gözlemlenen liderlerin uzun süre iktidarda kalmaları, yasamanın ve yürütmenin birleşmesi (güçler birliği), iş adamları ve özel medya patronları tarafından finanse edilen partiler/seçimler, memur kökenli siyasîler gibi göstergelerin "devlet oligarşisi ve ekonomi oligarşisinin" kamusal alanı ve hukuku tekeline aldığının kanıtı olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedir. (*Ibid.,* s. 81-82) Demokrasinin "özü" olan politik eylemden bu şekilde bir kopuşun ise demokrasinin tahakküm ve totalitarizm ile aynı bağlamda kullanılmasına yani bir anlam karmaşasına neden olmaktadır. (Rancière, s. 97-98, 101) Bu nedenle, yapılması gereken, gerçek demokrasinin asıl hedefinin oligarşik hukuk devletinin kamusal alan üzerindeki tekelini kaldırmak olduğunu hatırlamaktır. (*Ibid.,* s. 104)

[348] Wallerstein, ileride gelmesini beklenen yeni bir tarihsel sistemin "iyiliği" hakkında henüz bir değerlendirme yapılamayacağını, ancak mevcut sistemin başarılı olmadığının gözlemle sabit olduğunu belirtmektedir. (Wallerstein, Tarihsel Kapitalizm, *op. cit.*, s. 82, 101, vd., 119, 137) Bauman, gelecek hakkında iyimser ya da umutlu olma eğiliminin giderek azaldığını ve bu durumun nedeninin hâlâ Hobbesçu *homo homini lupus est* fikrinin etkisinden kurtulamayan insanın bencil "doğasında" saklı olduğunu belirtmektedir. Daha iyiye ulaşamamanın sorumlusunun potansiyeli değerlendiremeyen insanlık olduğunu düşünen Bauman yine de mutlak bir karamsarlık fikrini reddetmektedir. (Bauman, Azınlığın Zenginliği, *op. cit.,* s.12, 71-75)

[349] Distopyanın geleceğinin ne olacağını incelediği çalışmasında Vrbancic, iki ihtimal üzerinde durmaktadır: Distopyacı çekirdekten filizlenecek yeni bir ütopyacı toplum hayali ya da insanlığın sonunun işlendiği, insansız bir distopik evren. (Vrbancic, *op. cit.,* s. 31)

2. BÖLÜM

DİSTOPYALARDA HUKUKUN VARLIĞI VE GÖRÜNÜMLERİ ÜZERİNE

Bu bölümde incelenecek distopyalar, hukukla ilişkilendirilmeleri üzerinden üç kategoriye ayrılmışlardır: Kapitalizm karşıtı erken dönem distopyalar, anti-totaliter[350] klasik distopyalar ve son olarak kıyamet sonrası (*post-apocalyptic*) distopik kurgular ve doğa durumuna dönüş distopyaları. Bu şekilde bir ayrıma gidilmesinin sebebi, yazıldıkları koşullar ve bu nedenle kurguladıkları evrenler noktasında oldukça farklılaşabilen distopyalarda hukukun varlığının ve işlevinin de bu duruma paralel olarak oldukça farklı bir yönde seyredebîlmesidir. XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başı itibarıyla modern formel distopyanın öncüleri olarak sahneye çıkan H.G. Wells ya da Jack London, hedeflerine endüstri toplumlarını ve kapitalist üretim tarzını yerleştirmişlerdir. Dolayısıyla, kapitalist burjuva toplumlarındaki hukuksal ilişkiler de bir anlamda korunarak hukuka açık ve doğrudan şekilde yer verilmiştir. Genellikle sömürü ve şiddet olgusunun radikal bir noktaya götürüldüğü bu erken dönem distopyalar, hukukun Marksist Hukuk Teorisi ya da Eleştirel Hukuk Çalışmaları tarafından eleştirilen yönlerini de tartışmak için elverişli bir zemin oluşturmaktadırlar. Örneğin, hukukun, egemen sınıfın ya da siyasal iktidara sahip zümrenin çıkarlarını ve eylemlerini meşrulaştırmadaki ve yeniden üretmedeki işlevi ya da iktisadî, toplumsal ve politik ilişkilerden bağımsız bir kapalı sistem içinde alınması gerektiği fikri özellikle London tarafından doğrudan topa tutulmuştur.

1920'lar itibarıyla, yani Birinci Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi sonrasında ise distopyanın kendine yeni bir hedef belirlediği görülmektedir. Dünya Savaşı'nın küresel yıkıcılığı ve bir ütopyacı hedefin pratiğe geçirilmesiyle özdeşleştirilen SSCB'nin arzulanan sonuçların uzağında kalması, eleştiri oklarının bu kez Doğu'ya çevrilmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda, Yevgeni Zamyatin tarafından ilk kez 1924 yılında

[350] 20. yüzyılda ayrı bir kavram ve olgu olarak ortaya çıkan totalitarizmin ırk ve sınıf temelli olmak üzere iki veçhesinin vardır. Nazi rejiminin ırk temelli, Stalin rejiminin ise sınıf temelli totalitarizm örneği olduğu "söylenmektedir." (Rancière, *op. cit.*, s. 18-19)

yayımlanan ve bazı görüşlere göre modern distopyanın ilk büyük örneği olarak kabul edilen *Biz*, gelecekte bireyin ortadan kaldırıldığı mutlak bir totalitarizm kurgusuyla distopyaya yeni bir yön vermiştir. Zamyatin'den sonraki ikinci büyük distopya ise Aldous Huxley tarafından 1932 yılında yazılan *Cesur Yeni Dünya*'dır. ABD'nin bilim ve teknoloji vasıtasıyla gelecekte bir Dünya Devleti'ne dönüşerek doğallaştırılmış bir totalitarizm yaratıldığına dair bir anlatı sunan Huxley, Wells ve Zamyatin'inin kaygılarını harmanladığı bir distopya yaratmıştır. 1930'lı yılların sonları ise distopyaların içeriğinin büyük ölçüde değişmesine neden olacak birçok tarihsel olaya sahne olmuştur. Stalin rejiminde gerçekleştirilen baskıcı politikalar ve Büyük Temizlik[351], Hitler ve Mussolini gibi faşist önderlerin iktidara gelmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın resmen başlaması ve son olarak nükleer silahların kullanılması, distopyaların da giderek karamsarlaşmasının önünü açmıştır. Distopyanın "altın çağı" olarak tanımlanabilecek bu dönemde yazılan eserlerde, hukukun varlığı ya da hukuka biçilen işlevin ise çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Totalitarizmi hedef alan *Biz*, *Cesur Yeni Dünya* ya da *1984* gibi bu çalışmada "klasik distopyalar" olarak tanımlanan eserlerde, hukuka ya oldukça sınırlı şekilde değinilmiş ya da "kasıtlı olarak" hiç yer verilmemiştir. Bunun en temel sebebi, üç toplumda da toplumsal kontrolün hukuk dışı mekanizmalar ile sağlanmasına izin veren teknolojiler geliştirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla, hukukun görünür olmadığı bu üç eser, daha ziyade hukukun sönümlenmesi ya da biyo-iktidar gibi çeşitli tartışmalar üzerinden değerlendirilecektir.

Üçüncü kategori, hukukun sıfır noktasına yani hukuksallığın ilk anına[352] dair kurgusal bir çalışma zemini sunan kıyamet sonrası distopik kurgulara ve doğa durumuna dönüş

---

[351] Stalin, iktidarını sağlamlaştırma sürecinde önce devrimin "sağ" muhalif kesimini, daha sonra ise "sol" tarafta olmasına rağmen zamanla devrimci hareketten "sapanları" hedef almıştır. 1929 öncesi süreçte henüz devrim kahramanlarının Büyük Tasfiye Dönemi'ndeki gibi kolayca hapse atılabileceği ya da infaz edilebileceğini bir ortam bulunmamaktadır. Bu nedenle, "muhalefeti çözme ve kendi saflarına kazandırma" ya da "itibarsızlaştırma ve sürgün etme" şeklinde yollar izlenmiştir. Özellikle, Stalin'e karşı getirilen muhalefetin en büyük isimlerinden Troçki'nin SSCB'nin dışına çıkartılması veya zamanla Stalin ile ciddi uyuşmazlığa düşen Buharin'in itibarsızlaştırılması ve "yetkisiz" hale getirilmesi bu duruma örnektir. Stalin'e sanayileşmenin hızının ve yoğunluğunun gereğinden fazla olması, bunun köylülerin ve fabrika işçilerinin üzerindeki baskısı, yöntemlerin "acımasız ve aceleci" olması gibi "sol" kanattan getirilen eleştiriler, "Devrim'e ve Parti'ye ihanet" suçlamalarıyla karşılaşmışlardır. İktidarın giderek "asla yanılmayan" liderin şahsıyla özdeşleştiği bu süreç, sanat ve edebiyat üzerinde kontrol ve sansür, göstermelik mahkemeler ve yargısız infazlar, toplama kampları, muhalefet olgusunun ortadan kaldırılması gibi pratiklerle Büyük Tasfiye Dönemi'ne giden yolu açmıştır. (Edward Hallett Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929*, Çev. Levent Cinemre, İstanbul, Yordam, 4. Baskı, 2020, s. 236-247)

[352] Cemal Bâli Akal, *Hukuk Nedir?,* İstanbul, Zoe, Genişletilmiş 4. Baskı, 2023, s. 69.

distopyalarına ayrılmıştır. *Sineklerin Tanrısı*, *Kızıl Veba* ya da *Yol* gibi eserlerin inceleneceği bu bölümde, hukukun sönümlenmesinden ziyade, toplumun ortadan kalkmasına paralel olarak, hukukun sıfır noktasına doğru gerçekleşen bir "geriye dönüş" mevcuttur.[353] Yeni bir toplumun nüvelerini ortaya koyan *Kızıl Veba* ve *Sineklerin Tanrısı*, hukukun en baştan itibaren nasıl şekillendiğine yönelik bir tartışmada kullanılacaktır. Toplumsuzluk hâlinin aşıldığına dair herhangi bir bilgi verilmeyen *Yol* ise Hobbesyen bir doğa durumuna işaret etmesi açısından ve hukukun toplumsal düzeni sağlama fonksiyonu üzerinden ele alınacaktır.

Eserleri incelemeye geçmeden önce bu bölümde yürütülecek tartışmalar hakkında genel bir çerçeve çizilmesi gerekmektedir. Öncelikle, yukarıda belirtilen kategorilerden hukukun gereksizleştiği için yok olması ve hukukun sıfır noktası, hukukun varlığının sınırlarını oluşturan iki sınır noktası olarak ele alınmaktadır.[354] Hukukun bu iki farklı sınır noktası, verili toplumsal aşamanın niteliği üzerinden ayrışmaktadır. Örneğin hukukun sıfır noktasına işaret eden distopyalarda toplumsal bağların ortadan kalktığı ya da yeni yeni oluşmaya başladığı, sadece tekil bireylerden oluşan bir anarşi anına denk gelen bu an, bu çalışmada hukukun negatif sınır noktası olarak adlandırılmaktadır. Hukukun sönümlendiği distopyalarda ise tersi bir süreç işletilerek bireyin toplumun içinde eritildiği veya sistemin bir dişlisine indirgendiği görülmektedir. Toplumsal hiyerarşinin net ve değiştirilemez olduğu bu sınıflı toplumlarda, özgürce eyleme geçme kapasitesi elinden alınan insanın da hukuksal ve siyasal ilişkiler geliştirebilecek bir özne olduğunu söylemek zordur.[355] Nitekim, *Cesur Yeni Dünya* ve *1984*'te toplumsal

---

[353] Slavoj Žižek ise "sıfır noktası" kavramını tanımlarken Lenin'in 1922 yılında kullandığı ilk denemesinde zirveye ulaşamayan ve başlangıç noktasına geri dönen ancak pes etmeyen bir dağcı metaforuna gönderme yapar ve bu sürekli deneme yolunun günümüz için de hâlâ asli önemi haiz olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla Žižek için sıfır noktası, durumun daha kötüye gidemeyeceği bir noktadan ziyade mevcut düzen içinde çözüm ya da çıkış görülmeyen bir ana ya da evreye karşılık gelmekte ve 2020'li yıllarda Orta Doğu'da devam eden savaşın ya da Filistin sorununun da bir sıfır noktası olarak okunabileceğini ileri sürmektedir. (Slavoj Žižek, *Sıfır Noktası*, Çev. Onur Gayretli, İstanbul, Monokl, 1. Baskı, 2026, s. 15-17) Žižek'in sıfır noktasını hem dip hem de bir yeniden doğuş olarak göstermesi ise bu çalışmada kıyamet sonrası dispotik kurguların bir özelliği olarak kullanılmaktadır.

[354] Sınıflı toplum yapılarını korumaları ve bireyin sisteme mutlak anlamda köle kılındığı bu distopyaların Paşukanis'in savladığı sönümlenme fikrinden farklı olduğu ise şimdiden belirtilmelidir. Bu tartışma ilerleyen bölümlerde daha detaylı işlenecektir.

[355] Kamusal ve özel alanın sınırlarının sürekli olarak birbirlerinin sınırlarını ihlal etmesi, genişleyip daralmaları politikaya içkin bir durumdur. (Rancière, s. 71) Totaliter rejimlerde ise bu ihtimal ortadan kaldırılmaya, kamusal alanın mutlak hâkimiyetine varılmaya çalışılır. Böylece aslında yapılan şey politikanın ortadan kaldırılmasıdır

kontrolün salt idari ve teknik kurallar ya da disiplin mekanizmaları tarafından sağlandığı bir "hukuksuzluk" durumu gözlemlenmektedir.[356] Hukukun işlevsiz kalması nedeniyle sönümlendiği bu aşama ise hukukun pozitif sınır noktasıdır. Kısacası, toplumsal yaşamla birlikte doğan ve özgürce karar kalabilme kapasitesine/olanağına sahip bireylerden ayrı düşünülemeyecek olan hukukun, varlığını bu iki sınır noktası arasında sürdürdüğü söylenebilir.

İstenmeyen bir toplumun detaylı ve karamsar tasviri olan distopyaların hukukun sınır noktalarıyla bağlı olmadığı, yani hukuksuzluğun ya da hukukun distopyalar için asli bir unsur olmadığı da belirtilmelidir. Zira hukuk, topluma bağlıdır, aksi değil. Bu nedenle burada toplumsal yaşamın sınır noktaları olarak bir kavram daha ileri sürülmeli ve hukukun bu anlarla ilişkisi tespit edilmelidir. Toplumsal yaşamın sınır noktalarının hukukun sınır noktalarından daha geniş bir aralığı kapsadıkları açıktır. Toplumsal yaşamın negatif sınır noktası, toplumsal bağların ve formasyonları çözüldüğü ve toplumun ortadan kalktığı bir anı temsil etmektedir. Genellikle kıyamet sonrası distopik kurgularda karşılaşılan bu durum, hukukun negatif sınır ya da sıfır noktasıyla oldukça yakından ilişkili olsa da her zaman özdeş değildir. Toplumsal bağların geri tekrar oluşmamak üzere tamamen ortadan kalktığı *Yol* gibi distopik kurgularda, toplumun sıfır noktasına ulaşması, hukukun da eş zamanlı ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Ancak toplumsal formasyonların sıfırdan yavaş yavaş oluşmaya başladığı kıyamet sonrası distopik kurgularda, hukukun başlangıç anından çıkması her zaman toplum ile eş zamanlı gerçekleşmeyebilmektedir. Hukukun varlığı, toplumdaki güç ilişkilerinin asgari derecede kurumsallaşmasını, normatif bir çerçeve kazanmasını ve yaptırım gücüyle donatılmasını gerektirmektedir. Bu durum ise ancak toplumsal yaşamın belirli bir gelişmişlik seviyesine gelmesiyle mümkündür. Ancak bu noktadan itibaren ilkel hukuksal kurumların ortaya çıkabileceği söylenebilir. Bu durum özellikle London'ın *Kızıl Veba* isimli kısa romanında belirginleşmektedir.

Toplumsal yaşamın pozitif sınır noktası ise daha ziyade totaliter distopyaların nihai devrimlerinde gözlemlenebilen bir durumdur. Daha önceden de belirtildiği üzere, *1984*,

[356] "Arıların veya karıncaların" topluluk ilişkisinin hukukla düzenlemeyeceği hakkında bkz. Evgeny B. Paşukanis, *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, Çev. Onur Karahanoğulları, İstanbul, İletişim, 1. Baskı, 2019, S. 75.

Cesur Yeni Dünya ya da *Biz* gibi distopyalarda hukuk sönümlenmiş olsa da toplumsal yaşam, hukuk dışı kontrol mekanizmalarıyla ya da iktidar aygıtlarıyla sürdürülebilmektedir. Yani hukukun pozitif sınır noktası, toplumsal yaşamın pozitif sınır noktasından daha geridedir. O halde burada toplumsal yaşamın pozitif sınır noktasıyla yani herhangi bir yok oluş gerçekleşmeden toplumun ortadan kalkmasıyla neyin kastedildiği açıklanmalıdır. Zamyatin'in "entropi" kavramı bu tartışma için elverişli görünmektedir. Yaşamı devrimler silsilesi ya da bir oluş-yok oluş diyalektiği içinde değerlendiren Zamyatin, nihai bir devrim olabileceği fikrine şiddetle karşı çıkmaktadır. Dogmatizme işaret eden nihai devrim, toplumsal yaşamın ve bireyin varlığını sürdürmesi için gerekli olan "ateşin" soğuması ya da enerjinin kaybı (entropi) olarak görülmektedir. Dolayısıyla böyle bir aşamaya ya da "ütopyaya" ulaşıldığı yönündeki bir dogma, toplumu ve insanlığı da nihai bir durağanlığa sürükleyerek ölümüne neden olacaktır. Nitekim *Biz*'de mutlak anlamda rasyonelleştirilmiş ve "hata yapmayan" insanlardan oluşan bir evren kurgulayan yazar, hata yapabilmenin ise "yaşayan bir ölü" olmamak için zorunlu olduğunu söylemektedir. Bu nedenle, hata yapabilme kapasitesi elinden alınan kişilerin, "irrasyonel ama gerekli" fikirler geliştirme imkânlarının da ellerinden alındığı, bu nedenle bu fikrin muhalefet zeminini ortadan kaldırdığı söylenebilir. Zira bir toplumun varlığını sürdürebilmek için gerekli devrimci enerjiye, ancak dogmalara karşı çıkan kafirler (*heretics*) ya da muhalifler ile sahip olunabileceğini düşünen Zamyatin, yaşayan ölülerden oluşan nihai toplumların da bu nedenle bir çöküş ya da ölüm evresine gireceklerini düşünür.[357] Benzer bir görüş, "ideal" görülen şeye, aşamaya ya da toplumsal düzene ne kadar yaklaşılırsa, gerekli olan itici gücün de bir o kadar kaybedileceğini ve dolayısıyla ütopyanın kendini tüketmeye başlayacağını söyleyen Cioran'da da görülmektedir.[358] Benzer şekilde, Cioran için böyle bir toplum, ancak "irade yitimi" sonrasında gelebilecek "planlanmış bir mutsuzluktur".[359] Dolayısıyla, toplumun görünüşte varlığını koruduğu ancak "bireyi" tamamen yok eden esaslı bir yapısal dönüşüm geçirdiği bu "nihai" aşama, toplumun pozitif sınır noktasını oluşturmaktadır. Zira bu aşamada, makineleşmiş bir

[357] Yevgeni Zamyatin, "On Literature, Revolution, Entropy, and Other Matters", *in* Mirra Ginsburg (Ed.), *A Soviet Heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin*, Chicago, University of Chicago Press, 1970, s. 107-112. (https://iamyouasheisme.wordpress.com/wp-content/uploads/2009/07/zamyatin_essay.pdf?ref=quillette.com)
[358] Cioran, *op. cit.*, s. 97.
[359] *Ibid.*, s. 109, 111.

canlı topluluğu ya da "yaşayan ölülerden" ibaret toplum, şekli olarak ortadan kalkmamış olsa da dahi içerik itibarıyla toplum olma vasfını kaybetmiştir.

Ancak toplumun pozitif sınır noktası tartışmasına en uygun olan *Biz, Cesur Yeni Dünya* ve *1984*'ün bu noktanın çeperlerinde gezinseler dahi henüz bu noktaya ulaşılamadıklarının belirtilmesi gereklidir. Zira üç eserde de nihai devrim henüz tamamlanamamıştır. Bunun en büyük göstergesi ise muhalefetin ya da "hatanın" varlığını koruyabilmiş olmasıdır. Dolayısıyla ancak direnişin ve bireyin geri dönülemez biçimde yok edilmesiyle birlikte toplumsal yaşamın pozitif sınır noktasına ulaşılacak ve toplum sönümlenecektir. Henüz nihai devrimlerini tamamlayamayan *Biz*[360]*, Cesur Yeni Dünya* ve *1984*'te ise hukuk sönümlenmiş olsa dahi toplumun hâlâ varlığını sürdürdüğü, bu nedenle de "olumsuz toplum" anlamındaki distopya niteliklerini korudukları söylenebilir. Nitekim toplumsal yaşamın sınır noktalarına ulaşılması, distopyanın da sönümlenmesine neden olacaktır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise her distopyanın bu hedefe ulaşmada farklı yöntemler denemeye çalışmasıdır. Bir hedeften ziyade içine düşülen durum olarak değerlendirilebilecek hukukun sıfır noktasının, genellikle bir kıyametten sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Pozitif sınır noktası ise amaçlanan bir toplumsal aşamaya işaret etmektedir. Fakat bu noktaya ulaşmak için kullanılan yöntemler, distopyalar arasında ciddi değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle böyle bir hedefin olduğu distopyaları kullandığı yöntemler açısından da rasyonel ve irrasyonel olarak ikiye ayırmaktayız. Bu ayrım, esasında nihai topluma doğru ilerlerken bizzat insanın rasyonelleştirilmesi veya irrasyonelleştirilmesi üzerinde temellenmektedir. *Biz* ve *Cesur Yeni Dünya*, insanın ve dolasıyla toplumun en azından sözde ve toplumsal rolleriyle sınırlı olmak üzere rasyonelleştirildiği bir evren kurgusuna sahiptir. Bu nedenle, hukukun, rasyonel teknik kuralların hukuka olan ihtiyacı ortadan kaldırması nedeniyle sönümlendiği söylenebilir. Zira, bu iki distopyada da istisnai kişiler hariç irrasyonel davranmak devletin sözüne karşı gelmekle özdeşleştirilmiştir. *1984*'te ise nihai devrime oldukça farklı bir yoldan varılması hedeflenmektedir. Nitekim Parti'nin iktidarının mutlaklaşacağı bu an,

[360] *Biz*'de ise hukukun tam anlamıyla sönümlenmediği, işlevsiz veya anlamsız kılınsa dahi "yasalar" "haklar" ya da "seçimler" gibi bazı hukuksal kalıntıların şeklen varlığını sürdürebildiği belirtilmelidir. Bu husus, ileride de tartışılacağı üzere şeklen olmasa dahi pratik anlamda bir çeşit sönümlenme olarak değerlendirilebilir.

Orwell'in hicivci karakterinin bir icadı olan ve her yıl küçültülen bir dil olan *Yenikonuş* ile irrasyonelliği rasyonelleştiren bir ideoloji olan *çiftdüşün* sayesinde mümkün kılınır. Bütün yurttaşların ve toplumun bu şekilde akıl dışına itilmesi, Parti'nin, nesnel hakikati tekeline almasına neden olmaktadır. Parti'nin talimatlarının aksinin yapılmasının son kertede imkânsız kılındığı; hakikat ve adaletin ise doğrudan Parti'nin iradesine indirgendiği bu eserde, hukukun da herhangi bir işlevi kalmamıştır. Görüleceği üzere, Orwell, nihai devrime, teknoloji üzerinden rasyonelleştirilen bir yol ile varılmasını tercih etmemiştir. Bu kararı vermesinde, irrasyonelliğin veya dogmatizmin "başarı" getirebildiğine dair somut örnekler teşkil ettiğini düşündüğü Stalinizm, Faşizm veya Nazizm döneminde yaşaması etkili olmuştur.

Yukarıda anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, hukuk, klasik anlamı ya da görüntüsüyle ancak hukuka dair bu iki sınır noktasının arasında kalan distopyalarda gözlemlenebilmektedir. Ancak hukukun her distopyada aynı formda tezahür ettiği ya da aynı işlevi gördüğü söylenemez. Bu nedenle, bu çalışmada hukuk, dahil edildiği üç farklı iktidar aygıtı üzerinden ele alınacaktır: Zor (Baskı), İdeoloji ve Disiplin. Althusserci bir terminoloji kullanacak olursak ilk ikisi, Devletin Baskı Aygıtları ve Devletin İdeolojik Aygıtlarına işaret etmektedir. Althusser, devlet aygıtı – devlet iktidarı ayrımının yanında devlet aygıtının da kendi içinde işlevleri ve yöntemleri üzerinden Devletin Baskı Aygıtları (DBA) ve Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) olmak üzere ikiye bölünmesi gerektiğini düşünmektedir.[361] Devletin tek bir baskı aygıtı olmasına karşın birden fazla ideolojik aygıta sahip olabileceğini savlayan Althusser[362], devletin, tamamen kamusal alanda bulunan DBA'ların aksine, özel alanda da bulunabilen DİA'lar üzerinde mutlak hâkimiyetini "kolayca" iddia edemediğini; bu nedenle DİA'ların sınıf mücadelelerinin amansız mücadele alanları olduğunu belirtir.

---

[361] Althusser'in Gramsci'nin hegemonya kavramından etkilendiğinin de belirtilmesi gerekir. Gramsci, hegemonyayı "rızayı yaratan güç" olarak tanımlar ve bunun bir devletin siyasal meşruiyeti için gerekliliğine vurgu yapar. Salt kaba güçten ayrılan bu "gönüllülük" algısı, Althusser'in devletin baskı aygıtları- devletin ideolojik aygıtları ayrımına da temel olmuştur. Hukuk, bu anlamda hem yarattığı mistifikasyon açısından bir ideolojik aygıt, hem de mahkemeler, vs. aracılığıyla doğrudan bir baskı aygıtı işlevine de sahip olabilir. (Akbaş, İdeoloji Olarak Hukuk, *op. cit.,* s.51, 62-64; F. Ceren Akçabay, "Hukuk Bilinci Çalışmalarının Bakiyesi", *in* Burak Öztürk *et al.* (Ed.) *Prof. Dr. Metin Günday Armağanı 1. Cilt,* Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 59)

[362] Devletin İdeolojik Aygıtları, ortak amaç yani egemen sınıfın ideolojisinin içselleştirilmesi konusunda birleşen ancak yöntemler ve işlevleri açısından ayrışan çeşitli ideolojik aygıtlardan oluşmaktadır. Althusser, DİA'nın içinde Dinsel, Öğrenimsel, Aile, Hukukî, Siyasal, Sendikal, Haberleşme, Kültürel gibi çeşitli ideolojik aygıtların bulunduğunu belirtir. (Althusser, *op. cit,* s. 169)

Devletin her aygıtı aynı anda hem zor/baskı hem de ideoloji kullansa da DBA'da zor/şiddet,[363] DİA'da ise ideoloji öne plana çıkmaktadır. Mevcut üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinin yanında sömürünün de içselleştirilmesine olanak veren ve fiziksel baskının kullanılmasına duyulan lüzumu büyük ölçüde azaltan DİA'ların etkisinin ise DBA'nın aksine dolaylı olduğu söylenebilir. Nitekim uzmanlaşmış jandarma, polis, mahkemeler, hapishaneler ve ceza yasalarından oluşan Devletin Baskı Aygıtları, üretim süreci üzerinde ve toplumsal kontrol üzerinde doğrudan ve açık etkilerde bulunabilmektedir. Hem bir DBA hem de bir DİA olarak hukuk[364] ise özellikle egemen sınıfın çıkarlarını yansıtan yasalara saygılı davranılmasını sağlamaktadır.[365]

Burada üçüncü tip iktidar aygıtı olarak önerilen ve Foucault'nun disiplinci iktidar tartışmalarına gönderme yapan "disiplinin" ise Devletin Disiplin Aygıtları (DDA) olarak adlandırılması uygun görülmüştür. Bu fikrin hâlihazırda Foucault'da bulunduğunun peşinen belirtilmesi gerekmektedir. Zira aynı zamanda Althusser'in bir öğrencisi olan Michel Foucault'ya göre disiplin, bir iktidardan ziyade iktidarın mümkün işleyiş biçimlerinden birisidir.[366] Foucault, günümüze yaklaşıldıkça, geçmişte egemenin asli hakkı olarak görülen yaşatma/yok etme hakkının yerini giderek "yaşamı düzenlemeye" bıraktığını, dolayısıyla artık egemenliğin hukuksal varlığından ziyade biyolojik varlığın ön plana çıkartıldığı bir disiplinci iktidara dönüştüğünü savlar.[367] Disiplinci iktidarının iki veçhesi ya da tekniği bulunmaktadır: İnsan bedeninin anatamo-politikası ve nüfusun biyo-politikası. İnsan bedeninin anatomo-politikası, bir makine olarak ele alınan insanın

---

[363] Şiddetin apaçık olsa dâhi hukukî biçimde ifade edilmeye başlandığı anda "yasal ve meşru" olarak görülmeye başladığı hakkında bkz. Özdemir, Sözün Mülkiyeti, *op. cit.*, s. 214.

[364] Rıza ve/veya zor olmadan hiçbir hukuk sisteminin var olamayacağı hakkında ayrıca bkz. Topuzkanamış, Hukuk ve Bireyi Anlamak Üzerine Notlar, *op. cit.*, s. 4910.

[365] Althusser, *op. cit.*, s. 57-59, 63-71, 167-173; Süleyman Güngör, "Althusser'de İdeoloji Kavramı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2001, s. 221, 224, 228. Hukukun bir ideolojisinin olması, hukukun mevcut iktisadî, siyasî ve toplumsal ilişkilerin meşrulaştırılmasında ve sürdürülmesindeki rolüne gönderme yapmaktadır. Bunun yanında, hukukun kendisinin de bir ideoloji olarak insanları bilincini şekillendirebildiği de görülmektedir. Dolayısıyla bir ideoloji olarak hukukun, "hukuka ilişkin bilinç düzeyine" ya da "hukuka duyulan inanca" işaret ettiği söylenebilir. (Kasım Akbaş, "İdeoloji Olarak Hukuk", *Hukuk Kuramı*, Cilt 5, Sayı 3, 2018, s. 58)

[366] Foucault, Michel, *Özne ve İktidar*, Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 8. Baskı, 2024, s. 269.

[367] Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Ayrıntı, 10. Baskı, 2020, s. 96-98. Foucault, günümüzde bütünleştirici nitelikteki hukuksal iktidarın yerini giderek bireyselleştirme yönüyle öne çıkan ve geçmişte kaldığı düşünülen pastoral iktidarın modern bir formu olan disiplinci iktidara bıraktığını düşünmektedir. Disiplinci iktidar, dini yönü ağır basan pastoral iktidardan mutluluğu mevcut dünyada arama, papazın konumunu kamu görevlilerine bırakması ve amaç ve faillerdeki dönüşüm ile ayrıldığını düşünmektedir. (Foucault, Özne ve İktidar, *op. cit.*, s. 64-67)

bedeninin ve yeteneklerinin, mevcut sistem ve iktidar ilişkileri içinde iyileştirilmesinin, geliştirilmesinin ve verimli kılınmasının amaçlandığı bir iktidara tekabül etmektedir. Nüfusun biyo-politikası ise devletin, doğurganlık ve ölüm oranları, yaşam süresi, bollaşma, vb. gibi biyolojik süreçler üzerindeki artan denetimine gönderme yapmaktadır. Kısacası, nüfus düzenlemesi ve bedenin disiplini, günümüzdeki devlet iktidarının hem bir amacı hem de bir aracı/aygıtı konumundadır. Bu durum ise iktidarın artık hukuksal öznelerle değil biyolojik/canlı varlıklarla ilgilenmesinin önünü açmıştır. Ancak burada hukukun sönümlenmesinden ziyade yasanın daha fazla norm formunda işlediği ve düzenleyici aygıtlarla bütünleştiği, dolayısıyla siyasi mücadelenin henüz "hukuksal olumlamadan kurtulamadığı" bir iktidar tipi görülmektedir.[368]

Foucault'ya göre modern disiplinci iktidar, saf bir şiddet/zor ya da sürekli bir rıza ya da sözleşmesel/hukuki ilişkiden tamamen kurtulamamış olsa da daha ziyade "özgürce" eyleyebilen bir birey üzerinde temellenmektedir. İktidarı "başkalarının mümkün eylem alanlarının yapılandırılması" olarak tanımlayan Foucault, iktidarın işleyişinin de başkalarının ya da öznenin "eylem kapasitesi" üzerindeki eylem kipi ile açıklanması gerektiğini düşünmektedir.[369] İktidarın nihayetinde sönümlenmek durumunda kalacağı bu mutlak evresinin distopyalarda billurlaştığı söylenebilir. Nitekim özgürlüğün, iktidarın antitezi olmasının yanında ön koşulu da olduğunu iddia eden Foucault'ya göre kaçış imkânının yok edildiği bir mutlak kölelik durumu, aslında iktidar ilişkilerinin de yok olduğu bir evreye tekabül etmektedir. Distopyalardaki nihai devrim ise iktidar ilişkilerin ortadan kalktığı bu aşamanın somutlaşmış kurgusal bir örneğini temsil etmektedir. Bu konuda Foucault da iktidar ilişkilerinden tamamen arındırılmış bir toplumun ancak bir tarafın "mutlak" olarak kazanabildiği bir anda ya da bir soyutlamada var olabileceğini zaten açıkça belirtmektedir. Dolayısıyla muhalefet ya da direniş noktaları, iktidarın da varlığının sınır noktalarını oluşturmaktadır.[370]

---

[368] Foucault, Cinselliğin Tarihi, *op. cit.*, s. 99-103. Foucault'dan doğrudan alıntı yapacak olursak "Biyo-iktidarın bu şekilde gelişmesinin bir başka sonucu da; norm oyununun, hukuksal yasa sisteminin zararına kazandığı önemdir." (*Ibid.*, s. 102)

[369] Foucault, Stalinizm ve Faşizmi tarihsel açıdan eşsiz ancak hâlihazırdaki iktidar mekanizmalarını ve siyasi rasyonalizm fikrinin araçlarını kullanan ve bu doğrultuda da çok da özgün olmayan iki patolojik iktidar olarak nitelendirmektedir. Felsefeye biçtiği rol ise siyasi rasyonalitenin aşırı güçlenmesini gözetim altında tutmaktır. (Foucault, Özne ve İktidar, *op. cit.*, s. 59.

[370] Yukarıdaki paragraf hakkında bkz. *Ibid.*, s. 72- 77, 80; Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, *op. cit.*, s. 99, vd.. Devlet iktidarına karşı birbiriyle iç içe geçebilen ancak baskın özellik noktasında ayrışan üç tür

Devletin Disiplin Aygıtlarının da DBA ve DİA gibi siyasal iktidarın sürdürülmesine ve rasyonelleştirilmesine ehizmet etmekte belirtilmelidir.[371] Ancak burada öncelik, dışsal bir zorlama ya da ideolojik tahakkümden ziyade doğrudan kişinin biyolojik bütünlüğünün kontrol altına alınması ve devletin iradesine uygun davranmanın biyolojik bir zorunluluk hâline getirilmesidir. *Biz, Cesur Yeni Dünya* ve *1984*'te görülebilecek bu aygıt ya da teknik, biyo-teknoloji, psikolojik şartlandırma, zihnin mekanikleştirilmesi ve *1984*'te görülen uç bir örnek olarak işkence gibi teknikleri kapsamaktadır. Kısacası, kişiyi dışsal bir zorlama ile denetim altında tutan DBA'nın ya da kişinin düşüncesini bulanıklaştıran ve egemen ideolojiye uydurulmasını sağlayan DİA'nın aksine DDA, kişinin eylem kapasitesinin biyolojik (genetik-fizyolojik-psikolojik) olarak belirlendiği bir duruma işaret etmektedir. Bunun haricinde disiplin aygıtlarında da zor ve ideolojinin etkin olarak kullanıldığı belirtilmelidir. Bu doğrultuda, bu üç iktidar aygıtı arasında en distopik görünen DDA'nın, mutlak karamsarlıkla özdeşleştirilen klasik distopyaların vazgeçilmez bir unsuru olması şaşırtıcı değildir. Hukukun DDA'nın bir parçası olup olmadığı ya da ne zamana kadar DDA içinde barındırılabileceği ise hukukun işlevsiz kılınması ve sönümlenmesi yani hukukun pozitif sınır noktası tartışmalarıyla yakından ilişkilidir.

İktidarın zor ya da "şiddet" kullanımının gizlenemediği bir hukuk ile toplumsal formasyonların yeni yeni filizlendiği kıyamet sonrası evrenlerde ya da Stalinizm-Nazizm eleştirisi distopyalarda karşılaşılmaktadır. Örneğin, *Kızıl Veba* ya da *Sineklerin Tanrısı*'nda rasyonelleştirilmiş ve kurumsallaşmış bir hukuk sisteminden ziyade güçlünün sözünün yasa sayıldığı "ilkel" toplumlar ve ilkel bir hukuk bulunur. Hukukun devre dışı bırakıldığı *1984*'te ise asıl odak, hukuk dışındaki baskı aygıtlarına çevrilmiştir.

---

mücadele vardır. Feodal düzen ile özdeşleşen ve dini, toplumsal ve etnik tahakküm biçimlerine karşı mücadele, daha ziyade XIX. yüzyılda görülen emek sömürüsüne karşı mücadele ve son olarak XX. yüzyıldaki bireyi kendisine tabi kılan disiplinci iktidara karşı mücadele. Disiplinci iktidara muhalefet ise sınır-aşırı mücadeleler olmaları, beden üzerinde denetlenemeyen bir iktidar amaçlamaları, somuta yönelik pratik müdahaleler öngörmeleri, birey olma hakkının yanında cemaatin sağlığını korumaları, bilgi tekelinin sağladığı iktidara karşı çıkmaları ve son olarak ekonomik/ideolojik devlet şiddetinin yanı sıra "bilimsel ve idari engizisyonun" da reddedilmesi noktasında birleşmektedirler. (Foucault, Özne ve İktidar, *op. cit.,* s. 61- 63)

[371] Hakikat kontrolü, anlam üretme, zorlama araçları ve eşitsizlik araçlarının tahakkümü şeklinde görülen iktidar ilişkilerinin tek bir biçimde değil yere ve zamana göre kendini ayarlayabilen bir denge olması hakkında ayrıca bkz. Foucault, Özne ve İktidar, *op. cit.,* s. 70

İdeolojik aygıtların rolünün veya hukukun ideolojik yönünün ise özellikle Wells ve London tarafından yazılan erken dönem distopyalarda belirginleştiği söylenebilir. Siyasal ve iktisadî iktidar ilişkilerinin gizlenmesi ya da meşrulaştırılması noktasında araçsallaşan hukukun bu distopyalardaki kullanımı, aslında günümüz toplumlarından çok da farklı değildir. Nitekim Wells'in de London'ın da hedefi, hâlâ varlığı sürdüren endüstriyel kapitalist üretim tarzı ve burjuva toplumudur. Dolasıyla bu distopyalarda ağır basan iktidar aygıtının ideoloji olduğu söylenebilir. Baskının ayyuka çıkması ya da devreye sokulması ise genelde devrim ya da toplumsal karışıklık anlarında olmaktadır.[372]

Bilimin ve teknolojinin getirdiği olanaklar ile bireysel ve toplumsal gövde üzerinde hâkimiyet kurulmasına olanak tanıyan disiplin aygıtlarının daha ziyade *Biz, Cesur Yeni Dünya* ve *1984* gibi klasik distopyalarda görüldüğü ve hukukî formlardan arındırılabilmiş bir devlet teşkilatlanmasının yolunu açtığı görülmektedir. Fakat bu eserlerde devletin diğer aygıtlarının hâlâ aktif ve oldukça etkin oldukları da belirtilmelidir. Örneğin, *Biz*'de disiplin aygıtlarıyla beynin mekanik ve matematiksel bir yapıya kavuşturulması, Tek Devlet'in diğer iktidar aygıtlarından vazgeçmesi sonucunu doğurmamaktadır. Benzer şekilde, *Cesur Yeni Dünya*'da da öncelik teknoloji üzerinden sağlanan disipline verilmiş olsa da "Şartlandırma" gibi yöntemlerde disiplin ve ideolojinin beraber kullanıldığı görülür. *1984*'te ise disiplin aygıtı, saf şiddet formunda vücut bulunan ve zihnin mutlak anlamda irrasyonelleştirilmesine yol açan işkence veya beynin düşünme kapasitesinin sınırlarını düzenleyen *yenikonuş* biçimlerinde ortaya çıkar.

Kısacası, hukuk, sınır noktaları arasında kaldığı yani varlığını koruduğu müddetçe, kendisine ihtiyaç duyulan zamanlarda ve formlarda devreye sokulmaktadır. Aşağıda öncelikle erken dönem distopyalar, ardından sırasıyla anti-totaliter distopyalar ve kıyamet sonrası distopik kurgular incelenecektir. Eserler incelenirken öncelikle önceki bölümde yapıldığı gibi eser ve yazar hakkında kısaca bilgi verilecek daha sonra hukukun işlevi ve varlığı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

---

[372] Egemen sınıfın ideolojisi ve çıkarları, hukuk eliyle doğallaştırılınca baskı aygıtlarına duyulan ihtiyaç da azalmaktadır. (Collins, *op. cit.*, s. 69)

2.1. MODERN DİSTOPYANIN ÖNCÜLERİ: H.G. WELLS VE JACK LONDON VE ENDÜSTRİYEL KAPİTALİZM ELEŞTİRİSİ ERKEN DÖNEM DİSTOPYALAR

Distopyanın doğuşu bölümünde belirtildiği üzere modern distopyanın ortaya çıkması, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın ilk yarısındaki toplumsal ve tarihsel gelişmelerle yakından ilgilidir. Sanayi Devrimiyle beraber doğan endüstriyel kapitalizm, mevcut toplumsal yapıyı da esaslı bir dönüşüme uğratarak proletarya adı verilen modern bir işçi sınıfı yaratmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren proleter emeğinin giderek daha büyük ölçekte ve kurumsal bir şekilde sömürülmesi, ütopya yazını için de bir devrimi ateşlemiştir. Çalışmanın bu bölümünde, modern distopyanın ortaya çıktığı bu dönemde büyük rol oynamış olan H. G. Wells'in ve Jack London'ın seçilen distopyaları incelenecektir. Wells, mevcut endüstriyel kapitalizmi, daha ziyade teknolojiyi ve gelecek zamanı kullanarak eleştirmeyi tercih ederken; London ise sömürü rejiminin yakın gelecekte plütokratik iktidar yapıları ve dünya savaşları getireceği bir cehennem kurgulamıştır.

Bir sosyalist olarak burjuva hukuk paradigmasının kabullerine şüpheyle bakan London, *Demir Ökçe*'yi, hukuku kapalı ve soyut bir kurallar sistemi olarak kabul ele alan hukuksal formalizmin ABD'de yavaş yavaş sorgulanmaya başladığı bir dönemde kaleme almıştır. Bu nedenle, bu bölümde incelenecek olan distopyalara geçilmeden önce ilgili dönemde hukuka dair yapılan tartışmalara kısaca değinilmesinde fayda bulunmaktadır. Nitekim, kümülatif ilerleyen bir eleştirel hukuk geleneğinin önemli basamaklarından birisi bu dönemde şekillenmiştir.

XX. yüzyılın başında ABD'de, hukuksal formalizme yönelik en ciddi tepki, asıl etkisini 1920'li yıllardan sonra gösterecek olan Yargıç Oliver Wendell Holmes, Jerome Frank ve Karl Llewelyn gibi Amerikan Hukukî Realizmi (AHR) temsilcilerinden gelmiştir. Amerikan toplum ve hukuk yapısının kendine özgü niteliğinden beslenen bu akım, hukukun daha ziyade ampirik ve pragmatik yönüne odaklanmıştır. Bu doğrultuda sosyal amaçların gerçekleştirilmesinde bir araç olan hukukun da yasalardan (*law in books*) ziyade mahkemelerde yani uygulamada (*law in action*) bulunduğu; hukukçunun görevinin ise hukuku bulmak yani yargıcın ne yönde karar vereceğini kestirmek olduğu

kabul edilmiştir. Hukukî realistlerin hukuk kuramına en önemli katkısı ise hukukun kapalı bir sistem olarak ele alınışını sorgulamaya açarak eleştirel perspektifler geliştirilmesine zemin hazırlamış olmalarıdır. Nitekim, hukukun kesinliği ve üstünlüğü gibi kabulleri tartışmaya açan realistler, yargıcın da karar verirken salt hukukla bağlı olmadığını, siyasî, dini, iktisadî, etnik veya psikolojik faktörlerin kararın oluşturulmasında büyük rol oynadığını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla AHR, liberal hukuk paradigmasının hukuk ve siyaset arasında yarattığı suni boşluğu kapatmaya yönelik bir adım olmuştur. Ancak yargı kararlarına ve yargıca verilen merkezi konum, AHR'nin hukukî belirliliği ve güvenliği yeterince dikkate almadığı yönünde eleştiriler ile karşılaşmasına neden olmuştur.[373] Bunun yanında, AHR'nin hukuk eleştirisi döneminin toplumsal, siyasal, iktisadî, vs. koşullarından ziyade hukuk kurallarıyla ve hukuksal formalizm ile sınırlı kalmıştır.[374] Bu eksiği ise daha sonra Eleştirel Hukuk Çalışmaları kapatacaktır.[375]

Amerikan Hukukî Realizmi'nden ödünç aldıkları "hukuk politiktir" sloganı ile ortaya çıkan ve Marksist düşünceden etkilenen Eleştirel Hukuk Çalışmaları (EHÇ) ise eleştirilerinin merkezine doğrudan liberal hukuk düşüncesini yerleştirmiştir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan Hukuk ve Ekonomi Akımı'nın savlarına karşı bir tepki olarak

---

[373] Güriz, *op. cit.,* s. 332-337; Kasım Akbaş, *Hukukun Büyübozumu*, Ankara, Notabene, 2. Baskı, 2015, s. 111-118; Oktay Uygun, *Hukuk Teorileri*, İstanbul, Onikilevha, 4. Baskı, 2025, s. 175-181; Işıktaç, Hukuk Felsefesi, *op. cit.,* s. 293-313; Ertuğrul Uzun, "Amerikan Hukukî Realizmi", *in* Akbaş, *et al.* (Ed.), *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş,* İstanbul, İthaki, 6. Baskı, 2023, s. 75-89. Hukuksal Realizmin bir diğer kolu da İskandinavya'da ortaya çıkan İskandinav Hukukî Realizmidir (İHR). Hukuka "olgusal yaklaşan" ve hukuku her türlü metafizik önermeden ve temelde kurtarmak isteyen İHR teorisyenleri, hukukun bağlayıcılığı ve geçerliliği, haklar ve ödevler gibi her türlü kabulü de "metafizik" alanına ait olduğu gerekçesiyle reddetmektedir. Dolayısıyla "olması gerekene" ya da "ideale" gönderme yapan her türlü fikri, bilimin dışı olarak kabul eden İHR teorisyenleri, doğal hukuk ve hukukî pozitivizm fikrini karşılarına almışlardır. Bu nedenle, olgusal olanın hukuk kuralları değil, hukuka riayet etme davranışı; hukuka gücünün verenin de kerameti kendinden menkul hukuk değil toplumun gösterdiği reaksiyon olduğuna dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla yasa koyucunun asıl gücü de baskı ve şiddet aygıtlarından ziyade hak kavramının yarattığı "psikolojik" etkidir. (Ertuğrul Uzun, "İskandinav Hukukî Realizmi", *in* Akbaş, *et al.* (Ed.), *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş,* İstanbul, İthaki, 6. Baskı, 2023, s.91-112; Uygun, s. 281-283

[374] Akbaş, Hukukun Büyübozumu, *op. cit.,* s. 114, 116.

[375] Hukuksal Realizm, XXI. yüzyılda Yeni Hukukî Realizm (YHR) adında bir düşünce akımında yeniden gündeme gelmiştir. AHR, Hukuk ve Toplum ve EHÇ gibi kaynaklardan beslenen ve yeni bir sosyo-hukukî teori inşa etmeyi amaçlayan YHR'nin gündem maddeleri ise şöyle özetlenebilir: Aşağıdan yukarıya ve eleştirel bir ampirizm, disiplinler arasılık, sosyo-ekonomik sınıf ve çıkarlara vurgu, hukuk eğitiminde reform, hukukun güç ve iktidar ilişkileriyle bağlantısı ve son olarak hukukun sosyal adaletin sağlanması ve toplumsal eşitsizliklerin giderilmesinde etkin bir araç kılınması. YHR hakkında bkz. Şefik Taylan Akman, "Yeni Hukukî Realizm", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 14, Sayı 2, 2024, s. 1147-1193

doğan bu hareketin düşünürleri, "saf" hukuk fikrine karşı çıkarak hukukun politikadan ayrı ele alınamayacağı noktasında birleşmişlerdir.[376] EHÇ teorisyenleri, hukukun kapalı bir sistem olarak ele alınması ve salt hukuk içinden cevaplarla yetinilmesi fikrine karşı çıkarak hukuk analizlerine başta politika olmak üzere "hukuk dışının" da dahil edilmesi gerektiğini kabul etmektedirler. Liberal hukuk sisteminin üç temel iddiasını hedef alan EHÇ'nin temel savları şu başlıklar altında sıralanmaktadır: Hukukun belirsizdir, hukukun tarafgirdir ve hukuk ideolojiktir. Buna göre, hukukî belirlilik ilkesi hem dilin hem de hukuka verilen anlamın muğlak olması nedeniyle geçersiz kalmaktadır. Hukukun, egemen sınıfların lehine işlediği gerçeğini maskelemede ve mevcut güç ve çıkar ilişkilerinin yeniden üretilmesinde kullanıldığının kabulü ise hukukun tarafgir ve ideolojik yönüne işaret etmektedir. Hukukun topluma dair bazı değerler ve kabuller taşıması itibarıyla da ideolojik bir yönünü bulunan hukukun, hakikati çarpıtması yönüyle başlı başına bir ideoloji olarak da mevcut toplumsal düzenin devam ettirilmesinde ve meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynadığına dikkat çekilmektedir.[377] Nitekim, hukukun yarattığı mistifikasyonunun aşılması ve hukuka dair mevcut kabullerin sorgulanması amacıyla ortaya çıkan bu girişim, distopyaların da benzer bir işlevde kullanılabileceğinin iddia edildiği bu çalışmaya da esin kaynağı olmuştur. Nitekim, Marksist teorinin etkisinin açıkça görüldüğü *Demir Ökçe*'de, hukuk ve iktisadî alt yapı arasındaki ilişkinin yanı sıra, EHÇ tarafından özellikle üzerinde durulan bu hukuk - politika bağlantısının da gösterilmeye çalışıldığı söylenebilir.

2.1.1. Modern Ütopyacılığın "Kilit" İsmi H. G. Wells

H.G. Wells'in (1866 – 1946) eserlerini belirli bir kategori ile sınırlamak güçtür. Bilim kurgunun yanı sıra modern ütopya ve distopya türleri için de bir öncü konumunda olan İngiliz yazar, gotik öyküler, tarih ve bilim yazıları ya da politik incelemeler gibi çeşitli alanlarda eserler vermiştir. Wells, hem erken dönem distopyalarıyla sonraki klasik distopyacılara esin kaynağı olmuş hem de refah dolu devlet kapitalizmi ya da tekelci sosyalist bir toplumsal düzen kurgusuna sahip ütopyalarındaki[378] fikirler ile eserlerine

[376] *Ibid.*, s. 15, 75, 115; Şefik Taylan Akman, "Hukuk Politika İlişkisi Bağlamında Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 61, Sayı 4, 2012, s. 1275

[377] Hukuk ideolojisi ve ideoloji olarak hukuk ayrımı için ayrıca bkz. Akbaş, İdeoloji Olarak Hukuk, op. cit., s. 50-71.

[378] Williams, *op. cit.*, s. 239.

yönelik karşı ütopyalar yazılmasının önünü açmıştır.[379] Örneğin, Zamyatin'in *Biz*'i ya da Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı, idealist ya da "umut verici Dünya Devleti" fikri ile özdeşleşen Wellsyen ütopyacılık fikrinin eleştirildiği eserlerden bazılarıdır.[380] Dolayısıyla, Wells'in edebîyat sahnesine girmesiyle, ütopyacı romanların yazılmasına ve okunmasına yönelik ilginin tekrar arttığı; ilerideki distopyacı geleneğin ise Wells'ten alınan miras ile Wells'in öngörülerine karşı çıkılması çerçevesinde geliştiği söylenebilir.

Bu çalışmada ise distopya türü için önemi ve hukuka dair çeşitli tartışmalara kapı aralaması açısından Wells'in dört farklı eserine yer verilmesi uygun görülmüştür. İçeriği yönünden bir distopyaya da yaklaşan yönleri bulunan ve bilim kurgunun öncülerinden kabul edilen *Doktor Moreau'nun Adası*, aynı zamanda korku ve gerilim unsurunu ön plana çıkartması nedeniyle bu çalışmanın ikinci bölümündeki korku edebiyatı kısmına dahil edilmiştir.

Burada ise eserlerin yazılış tarihlerine uygun olarak, sırasıyla *Zaman Makinesi* (1895), *Gelecek Günlerin Hikâyesi* (1899) ve *Efendi Uyandığında* (1899)[381] olmak üzere üç farklı distopya değerlendirilecektir. Bu üç eserin hedeflerine endüstriyel kapitalist toplumu ve üretim tarzını yerleştirme noktasında birleşseler de hukuka dair farklı

---

[379] Wells'i şiddetle eleştiren bir diğer isim de George Orwell olmuştur. Orwell'in Wells'in "dünya devleti ütopyacılığına" dair ilk eleştirisi, bu dünya devletine nasıl ulaşılacağının yeterince gösterilmemesi üzerinden getirilmiştir. Wells'i "modern dünyayı anlamak için fazla sağlıklı düşünen" birisi olarak gören Orwell, Wells'teki idealizme de gücün "mantıklı" kişiler yerine Hitler gibi güçlü ve "manyak" liderlerde toplandığı realite üzerinden saldıracaktır. Orwell, 1941 yılında Wells üzerine kaleme aldığı "*Wells, Hitler and the World State*" başlıklı makalesinde, İngiliz sol entelijansiyanın sahip olduğu hayalperestliği ve öngörü yeteneğindeki noksanlığı da şiddetle eleştirmekte ve totaliter dehşeti bizzat yaşamış ve İngiliz olmayan yazarlar Koestler, Troçki veya Rosenberg gibi isimlerin politik eleştirilerini de bu "yaşanmışlık" ve realizm doğrultusunda övmektedir. Bunun yanında Orwell için "askeri olmayan bir orta sınıf" mensubu olarak görülen Wells, totaliter tehlikenin ciddiyetini anlayamayan yahut göremeyen, bilimin getireceği müreffeh toplum idealiyle gerçeklikten kopmuş bir hayalperesttir. Orwell, özellikle Üçüncü Reich gibi Wellsyen ütopyacıların hayallerini süsleyebilecek derecede gelişmiş bir sanayi ve teknoloji ülkesinin gözettiği amaçlar ve pratiklerini bu konuda örnek olarak göstermektedir: "*Düzen, planlama, Devlet eliyle bilimin desteklenmesi, çelik, beton, uçaklar, hepsi oradaydı, ancak tüm bunlar Taş Devri'ne uygun amaçların hizmetindeydi*." Bunun yanında Orwell'in Wells'in hakkını da peşinen teslim ettiği belirtilmelidir. Orwell'e göre, Wells, 1900-1920 arası dönem için kendisi dahil İngiliz gençliğini en fazla etkileyen yazardır. Her ne kadar gençliğinde, bir "bilim peygamberi" olarak gördüğü Wells'in fikirlerinden ve hayal gücünden etkilenmemenin imkânsız olduğunu söylese de eskinin idealinin bu yeni realiteyle uyuşmadığını belirterek görüşlerinin çağ dışı kaldığının da altını çizmekten geri durmaz. Çünkü esasında tarih tekerrürden ibarettir ve "geçmişin öcüleri" hâlâ bilimin ışığında temizlenememiştir. (George Orwell, "Wells, Hitler and the World State", *Horizon¸* Cilt 4, Sayı 20, Ağustos 1941, s. 133-139. (https://orwell.ru/library/reviews/wells/english/e_whws , S.E.T. 04.09.2026)

[380] (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 78; Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 216, 316, 330-331)

[381] İlk kez 1899 yılında yayımlanmış olan *Efendi Uyandığında*, Wells tarafından yapılan bazı düzeltmelerin ardından 1910 yılında bir kez daha yayımlamıştır.

tartışmalar yürütülebilmesine imkân verdikleri görülmektedir. Wells'in henüz "dünya devleti ütopyacısı" kimliğiyle özdeşleşmediği ya da "modern ütopyanın öncüsü" sıfatını kazanmadığı yıllarda[382] yazılan bu eserlerin, yazıldıkları dönemdeki sınıflı toplum yapısı; proletarya ile kapitalist sınıflar arasındaki iktisadî, siyasî ve hukukî mücadele; kurumsallaşan sömürü düzeni ve teknolojinin tarihî arzulanandan farklı bir seyre yöneltmesi gibi çeşitli hususları eleştirdikleri söylenebilir.[383] Fakat Wells'in, daha sonra incelenecek London'ın aksine doğrudan kapitalist hukuku hedef aldığı söylenemez. Nitekim hukuka özel olarak ele alan London'ın distopya geleneğinde ayrı bir yeri olduğu söylenebilir.

2.1.1.1. Zaman Makinesi: Biyolojik Segregasyon ve *Homo Sapiens*'in Yok Oluşu

1895 yılında yayımlanan ve Wells'in ilk distopyası olarak kabul edilen *Zaman Makinesi*, XIX. yüzyılın sonu itibarıyla Avrupa'daki sınıf mücadelesinin zamanla artarak insanın, birbirinin ezeli düşmanı (*nemesis*) olan iki ayrı alt türe bölündüğü bir geleceği konu edinmektedir. Hikâye, eserin başkarakteri Zaman Gezgini'nin, icat ettiği bir zaman makinesiyle MS 802.701 yılına yaptığı yolculuğu anlatmaktadır. Karşısında gelişmiş bir dünya bulmayı bekleyen Gezgin, tam aksine oldukça ilkel görünen pigme "yaratıklara" rastlar. *Eloi* adı verilen bu canlılar, ilk bakışta "medeniyetin" buhranlarından azade şekilde; bolluğun, güvenliğin ve "tembelliğin" hüküm sürdüğü bir Altın Çağ'da ya da Rousseau'nun "vahşi ütopyasında" yaşıyor gibi görünmektedirler. Herkesin ipeksi kıyafetler giydiği ve otçul beslendiği Eloi toplumunda, iktisadî, siyasal ya da hukukî herhangi bir ilişkiye ya da şiddet olgusuna rastlanmamaktadır.[384] Nitekim insanlığın sonunda doğa üzerinde mutlak hâkimiyeti sağladığı görüntüsü veren bu toplumda, siyasal iktidar, ticaret, rekabet, savaşlar, hukuk ve hatta "düşünsel zekâ" dahi

---

[382] Yirminci yüzyıl ilerledikçe giderek ütopyacı bir çizgiye kaymış olan Wells'in, İkinci Dünya Savaşı'na, Sosyalizm ve Nazizm pratiklerine, totaliter rejimlere ve atom bombasına bizzat şahit olduktan sonra *Mind at the End of Its Tether* (1945) gibi tekrar karamsar tonun bariz olarak hissedildiği eserler verdiğinin de belirtilmesi gerekmektedir. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 215, 289, 593, 601-602)

[383] Uygun'a göre, Sanayi Devrimi sonrasında serbest ekonomi modelinin aslında küçük bir zümrenin lehine çalıştığının anlaşılması, liberalizmin vaatlerinin pratikte başarılı olamadığının göstergesi olmuştur. (Uygun, *op. cit.,* s. 102)

[384] Wells, H. G., *Zaman Makinesi – Bir Buluş*, Çev. Celal Üster, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 17. Basım, 2024, s. 29-30, 32, 34.

lüzumsuz hale gelmiştir.[385] Ancak bu Arkadya ya da pastoral ütopya imajının altındaki distopik hakikat, kısa süre içinde kendini gösterir.

Eloiler, makine teknolojisi kullanmayan, aralarında hiç hasta ya da ölü görülmeyen ancak türdeşleri tehlike altındayken dahi eyleme geçme dürtüsünü yitirmiş, bencil, amaçsız ve zekâ seviyesi açısından gerilemiş varlıklar olarak tasvir edilmişlerdir. Her ne kadar toplumun üyeleri arasında şiddet ve uyuşmazlık ortadan kalkmış olsa da güvenlik ihtiyacını çözemedikleri ve geceleri korku içinde yaşadıkları ortaya çıkar. Bu davranıştan şüphelenen Gezgin'in zaman makinesini bir gün bıraktığı yerde bulamaması ve yeraltına inen kuyu benzeri teknolojik yapılar keşfetmesi, dünyada Eloiler dışında gececil (*nocturnal*) ve avcı bir türün daha olabileceğinin farkına varmasını sağlamıştır. Metnin asıl eleştirel yönü ise bu noktadan itibaren başlar.

Yer altında ve devasa makineler arasında yaşayan,[386] kendileri kullanmasalar dahi Eloiler için ipek giysiler üreten, ancak geceleri de bu Yukarı Dünya insanlarını avlayan[387] *Morlock*lar aslında XIX. yüzyıl proletaryasının nihai formudur.[388] Herhangi bir üretici faaliyetin görülmediği Eloi toplumunun ipek kıyafetlere sahip olması önemli bir vurgudur. Zira bu durumun tek mantıklı izahı, giysilerin, bunları kullanmaları beklenmeyen bir görünüşe sahip Morlocklar tarafından üretilmiş olmasıdır.[389] Wells'in bu noktada ilginç bir eleştiri getirdiği söylenebilir. Nitekim Eloilerin, Morlocklar üzerinde iktidar kurmasını sağlayacak herhangi bir araca sahip olmadığı gözlemlenmektedir. Fiziksel olarak güçsüz, herhangi bir silaha ya da savaşma güdüsüne sahip olmayan ve ilkel bir şekilde yaşayan bu pigmelerin, avcı bir tür olan Morlocklar üzerinde şiddet ya da baskı aygıtlarıyla hâkimiyet kurması imkânsız görünmektedir.

---

[385] *Ibid.*, s. 35-36.

[386] Bu "yukarı dünya-aşağı dünya" ayrımı Wells'in sonraki distopyalarında da sıklıkla kullanılan bir motif olacaktır. Yazarın kent sosyolojisine ilgisini kanıtlayan bu vurgunun diğer distopyalarında daha somut bir şekilde görüldüğü söylenebilir. Örneğin *Gelecek Günlerin Hikâyesi* ve *Efendi Uyandığında* adlı eserlerinde, alt sınıfların dikey mimarilere sahip şehirlerin daha alt katmanlarında yaşamaya itilmesi ve üst sınıflardan giderek fiziksel olarak da ayrıştırılması, bahsedilen distopik evrenlerde sınıflar arası ayrışmanın son derece keskinleştiğini göstermeye hizmet etmektedir.

[387] Morlockların toplumsal yaşamı hakkında neredeyse hiçbir bilginin verilmediği düşünüldüğünde, Eloileri avlamalarının nedeninin içgüdüsel ve sınıfsal bir nefretten kaynaklı olup olmadığı sorusunun net bir cevabının olmadığı belirtilmelidir.

[388] *Ibid., op. cit.,* s. 52-54.

[389] Dolayısıyla Wells'in Eloileri, alt sınıfların emeği üzerinden geçinen ve türdeşinin sefaletini göz ardı eden bir sınıfın torunları olarak tasvir ettiği de söylenebilir. (Wells, Zaman Makinesi, s. 69) Kumar'a göre *Zaman Makinesi,* bilimin gelişirken arada "insanlığı" da yendiği fikrini işlemektedir. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, s. 296)

Bunun yanında hukuk[390], din, eğitim ya da basın gibi ideolojik aygıtların da olmadığı bu zamanda Morlockların bu davranışının tek bir açıklaması vardır: Alışkanlık.[391] Bir biyolojik hegemonya ya da kast sistemi üzerinden bunu mümkün kılan Wells,[392] geçen tüm bu süreç boyunca proleterler ve zengin sınıf arasındaki toplumsal "iş bölümünün" ve sınıfsal rollerin kalıtım yoluyla aktarılarak biyolojik bir güdüye dönüştüğü bir evren yaratmıştır. Toplumun bu evreye nasıl geldiği konusunda net bir bilgi verilmese de yer altında devasa makinelerin görülmesi, teknolojinin bir zamanlar belirli bir seviyenin üstüne çıkartıldığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu toplumdaki hegemonik ilişkilerin, ortaya çıkmasında teknolojinin de rol oynadığı, hatta bu biyolojik kopuşa imkân veren asıl faktör olduğu söylenebilir. Daha sonradan *Cesur Yeni Dünya*'da detaylı olarak tartışılacağı üzere, teknoloji, bireyin bedeninin ya da biyolojik doğasının da değiştirilmesinde ve kişinin itaati içselleştirmesinde etkin bir iktidar aygıtı olarak kullanılabilmektedir.

Fakat Morlocklar, üst sınıfların hegemonyasını içselleştiren bir evrim geçirmiş olsalar dahi iki sınıf arasındaki mücadele korunmuş, ancak sınıf kaynaklı olmaktan ziyade bir av-avcı ilişkisine dönüşmüştür. Dolayısıyla ortada süreç içinde ideoloji ve teknoloji tarafından rasyonel kılınan ancak zamanla doğallaşan bir irrasyonel güç ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, nihayet hegemonyalarını ve toplumsal konumlarını alt sınıflara mutlak biçimde kabul ettirmiş ve görünüşte bir bolluk ütopyasına kavuşmuş üst sınıfların, buna rağmen yaşamlarını sürekli tehdit altında geçirmesi, kendisi de alt-orta sınıf bir aileden gelen ve çocukluğu boyunca maddi sıkıntılar yaşamış biri olan Wells'in mevcut toplumsal ilişkilere ve adalet anlayışına karşı bakış açısını da yansıtmaktadır.[393]

---

[390] Eloilerin, Morlocklar karşısında politika ya da hukuk gibi "koruyucu" araçlara sahip olmadıkları görülür. Nitekim Sanayi Devrimi sonrasında birbirlerinin realitesinden uzaklaşmaya ve yabancılaşmaya başlayan iki sınıfın gelecekte ortak bir iletişim kanalına dahi sahip olamayacaklarının gösterilmesi, aralarında herhangi bir politikanın ya da hukukun var olabilmesinin de önünü tıkamıştır.

[391] Wells'in bu alışkanlığın neden ve nasıl sürdürüldüğünü açıklamadığının altının çizilmesi gerekmektedir.

[392] Wells'in bu girişimi, biyoloji biliminden ve genetik mühendisliğinden yararlanan bir başka distopyacı Huxley'de daha detaylı ve rafine bir hâle getirilecektir. Ancak *Cesur Yeni Dünya*'daki kasıtlı ve tepeden toplum mühendisliğinden farklı olarak *Zaman Makinesi*'ndeki bu biyolojik hegemonyanın, hakkında herhangi bir açıklama yapılamayan uzun bir evrimsel sürecin sonucunda kurulduğu düşünülebilir.

[393] Darko Suvin, bilim kurgunun alt ya da üst sınıflardan ziyade orta sınıfları temsil eden ve bu sınıflara yönelmiş bir edebî tür olduğunu düşünmektedir. Bu doğrultuda, en büyük ya da evrensel anlamda en meşhur bilim kurgu yazarı olarak gördüğü Wells'i de ne bir *Eloi* ne de bir *Morlock* olarak iki sınıfın ortasında yer alan bir izleyici konumundaki Zaman Gezgini karakteriyle özdeşleştirmektedir. (Suvin ve Horst, *op. cit.*, s. 258) Bu yorum, Gezgin'in geleceğin dünyasını tarafsız ve bağımsız bir yargıç gözüyle değerlendirdiği gibi bir anlam çıkartılmasına da yol açmaktadır.

Yazarın, bu vesileyle ezen ve ezilen ayrımı üzerinde yükselen bir toplumsal yapının, kalıcı istikrardan ve barıştan oldukça uzak olduğunu göstermeye çalıştığı ve toplumsal dönüşüme dair talebini bir distopya formu üzerinden ilettiği söylenebilir.

Son olarak, MS 802.701'te hukukun varlığına dair de birkaç şey söylenmesi gerekmektedir. Toplumsal yaşamın henüz pozitif ya da negatif sınır noktasına varmadığı bu zamanda, hukukun sıfır noktasına gerilemesinden ziyade pozitif sınır noktasına vardığı söylebilir. Zira hukukun ortadan kalkmasına sebep olan faktör, mevcut toplumsal düzenin ve hiyerarşinin artık hukuka ihtiyaç duyulmayacak bir evrimle sağlanmış olmasıdır. Ancak sınıflı toplum yapısının ve sömürü düzeninin tuhaf ve biyolojik bir biçime kavuştuğu bu evrende Paşukanisçi bir sönümlenmeden bahsedilemeyeceği de açıktır. Bu nedenle hukukun Eloiler arasında kendisine gerek duyulmadığı için ortadan kalktığı söylenebilir. Eloi ve Morlocklar arasında ise herhangi bir politik ya da hukukî ilişki bulunmadığı, nitekim buna izin verecek muhakeme kapasitesinin ve iletişim kanallarının mevcut olmadığı, bu iki sınıf arasındaki etkileşimin daha ziyade biyolojik bir alışkanlık olduğu ayrıca belirtilmelidir.

2.1.1.2. *Gelecek Günlerin Hikâyesi* ve *Efendi Uyandığında*: Kapitalist Toplumun Yakın Gelecekteki Distopik Tasviri

H.G. Wells tarafından 1899 yılında yayımlanan ve kapitalist üretim ilişkileri ile ilerlemecilik fikrinin mutlaklığını hedef alan *Gelecek Günlerin Hikâyesi*, teknolojik açıdan oldukça gelişmiş ancak doğal kaynaklar dahil tüm mülkiyetin tekelci şirketlerin elinde olduğu kurgusal bir XXII. yüzyılda geçmektedir. *Zaman Makinesi*'nin aksine hukukun sınır noktaları arasında kalan bu eser, özellikle kapitalist burjuva hukuku hakkında önemli eleştiriler getirmektedir. Aşağıda eserde kurgulanan toplumsal ve siyasal yapıyla eş zamanlı olarak hukuka dair tartışmalar yürütülecektir.

XXII. yüzyıla gelindiğinde, sürekli artan arazi ve kira fiyatları, insanların kendilerine ait taşınmazlarda yaşamalarını imkânsızlaştırmış, bu doğrultuda geleneksel anlamda hane halkı ve aile kavramları da yok olmaya yüz tutmuştur.[394] Ancak bu durumun, daha

[394] H.G. Wells, *Gelecek Günlerin Hikâyesi*, Çev. Ezgi Yavuz, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2021, s. 10. Örneğin, proleter çocuklar, İşçi Şirketine ait kreşlere "bırakılması" zorunlu olan bir yük olarak görülür.

ziyade yoksul ya da emekçi sınıflar için geçerli olduğu ve aile kurmanın da kapitalist sınıfa özgülenmiş bir lüks ya da *de facto* hak haline getirildiği görülür.

Wells, *Bellamy*'de de görülen hipnoz yeteneğini, iktidarın teknolojik aygıtlarına kapı aralayan bir izlekte kullanmaktadır. İnsanın kendi zihni ve belleği üzerinde mutlak kontrol sağlamasının yani öz disiplinin sağlanmasına imkân veren bu tekniğin ikinci bir işlevi daha vardır: Başkalarının zihnini şekillendirmek. Dolayısıyla eserde ölçeği bireylerle sınırlı tutulan bu telkin tekniğinin, bir DTA olarak kullanılma potansiyelini barındırdığı söylenebilir. Zira bu hipnozun kişinin hayatını, talebi haricinde radikal bir biçimde şekillendirilebileceği, eserdeki distopik temalardan birini oluşturmaktadır.

Zaman Gezgini'nin Eloi toplumuyla tanışmasında olduğu gibi XXII. yüzyıl için de ilk izlenim, şiddetin, silahların ve suç kavramının tarihe karıştığı yönündedir.[395] Hatta bu durum, *Modern İnsanın Ahlaki İlkeler Kitabı* adında "ahlaki bir rehberde" norm haline dahi getirilmiştir.[396] Ancak bu "şiddetsizlik" görüntüsü de bir yanılsama ya da sınıfsal bir ayrıcalıktan ibarettir. Nitekim orta sınıfta doğmasına rağmen ilerleyen süreçte proleterlerin arasına katılan Denton, "kitaptaki hukuk" ile "uygulamadaki hukukun" örtüşmediğini ve şiddetin alt sınıfların yaşantısına içkin kaçınılmaz bir mücadele aracı olduğunu anlayacaktır.[397] Görüldüğü üzere, bu mistifikasyonun ya da maskelemenin yaratılmasında asli rol, hukukun da dahil olduğu Devletin İdeolojik Aygıtlarına aittir.

Fakat Denton'un proleterleşme süreci, bu gizem perdesinin yavaş yavaş ortadan kalkmasına ve XXII. yüzyıl hakkındaki hakikatin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Başlangıçta fiziki koşullar ve teknoloji açısından *Victoria* döneminin sefaletine kıyasla bir cennet vadeden XXII. yüzyıl, aslında toplumsal tabakalaşmanın ve sömürü

Bu kreşlerde ise ölüm oranlarının oldukça yüksek olduğu ve bu durumun normalleştirildiği bilgisi verilir. Alt sınıfların hayatının "değersizliğini" aleni olarak kabul eden mevzu bahis sömürü düzeni o kadar çarpık bir seviyeye ulaşmıştır ki kreşe alınan çocukların maliyeti, İşçi Şirketinin doğrudan çocuklar adına açtığı bir hesaba gelecekteki ücretlerine karşılık borç olarak kaydedilmektedir. (*Ibid.,* s.59-60, 70)

[395] *Ibid.,* s. 25-26.

[396] Burada Wells'in toplumdaki ahlaki ve sosyal çürümeye yönelik duyduğu kaygı açıkça gözlemlenebilmektedir. Örneğin, şiddet olgusunu eskinin vahşileri ile özdeşleştiren hipnozcunun için bir kişinin hayatını kendi rızası dışında bambaşka bir yöne sevk etmede ahlaki açıdan bir beis yoktur.

[397] *Ibid*., s. 78, 84.

düzeninin son derece keskinleştiği bir dönemdir.[398] Fakir insanlar, dikey mimariye sahip şehirlerin alt katlarında ya da muhitlerinde yaşamak zorunda bırakılmış ve üst sınıflarla aralarındaki etkileşim fiziksel ve kültürel anlamda sınırlandırılmıştır.[399] Bu durumun hem bir sonucu hem de bir nedeni olan iktisadî ve toplumsal yapı ise alt sınıflar için tam anlamıyla bir cehennem teşkil etmektedir. Eserde, liberal ütopya vaatlerinden tamamen vazgeçildiği, oldukça ağır çalışma koşullarına maruz bırakılan emekçi sınıfın sözleşme "özgürlüğünün"[400] ise fiilî olarak ortadan kaldırıldığının "gösterilmesi" ile tescillenmiştir.[401]

Örneğin, proleterlerin istedikleri işleri seçebilmeleri, iş yerinde sosyalleşmeleri veya işleri dışındaki konular ile ilgilenmeleri büyük ölçüde kısıtlanmaktadır. Bunun yanında, "işçi polisi" adı verilen *panoptik*[402] bir kurum ile işçiler ve üretim süreci sürekli olarak denetlenmekte, iş kazaları sonucunda oluşan maliyetlerin faturası ise doğrudan işçilere kesilmektedir. Proleterlerin bir sınıf bilinci oluşturmasının engellenmesi de sistemin devamı için vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Siyasal iktidarın bu konudaki çözümü ise polis, mahkemeler ve ceza yasaları gibi baskı aygıtlarının aktif kullanımının yanı sıra bilinçli olarak pasif bırakılması olmuştur. Eserde, uzamsal olarak da üstte bulunan zengin sınıfların yaşamı, şiddetten ve suçtan büyük ölçüde arındırılmıştır. Ancak iktidarın, suçla savaşmada aynı kararlılığı alt sınıflar için göstermediği ya da farklı bir hukuk politikası uyguladığı söylenebilir. Bunun en açık örneği, proleterler arasında görülen bireysel uyuşmazlıkların ya da rekabetin fiziksel kavgalara dönüşmesinin ve DBA'nın bu süreçte pasif tutulmasının siyasal iktidarın bilinçli bir tercihi olmasıdır.[403] Bu tercihin nedeninin ise proleterler arasında bir sınıf bilincinin ya da dayanışma

---

[398] Toplum temelde 3 sınıfa bölünmüştür. Zengin mülk sahiplerinden oluşan üst sınıf; avukat, doktor, memur gibi meslekleri içeren ve giderek aşağıya doğru daralan orta sınıf; tekelci şirketlerin işçilerinden oluşan proletarya. (*Ibid.,* s. 52-53)

[399] *Ibid.,* s. 33-34. Bu kurgu, insanlığın iki ayrı türe bölündüğü *Zaman Makinesi*'ndeki aşamaya nasıl ulaşıldığına dair de fikir sunmaktadır.

[400] Proleterlerin satabilecekleri tek mülklerinin emekleri olduğu bir düzlemde, ücretli emeğin "özgürce" satılması söyleminin gerçekliği yansıtmadığına dair bkz. Althusser, Devletin İdeolojik Aygıtları, *op. cit.*, s. 67. Nitekim Özdemir de eşit bireyler arasında ve serbest iradeye dayanarak yapılan iş sözleşmelerinin, aslında emeğin metalaşmasına ve egemen sınıfın çıkarlarının hukuk dolayımıyla korunmasına ve meşrulaşmasına hizmet ettiğini belirtir. (Özdemir, Sözün Mülkiyeti, *op. cit.,* s. 136-142, 173-177)

[401] *Ibid.*, s. 64. Wells, eserin bir bölümünde "Eski istihdamın artık modern bir sömürü" olduğunu belirterek bu durumu açıkça belirtmektedir. (*Ibid.,* s. 51)

[402] Bentham'ın suçluların, işçilerin, öğrencilerin veya hastaların sürekli gözetimine izin veren *Panoptikon*'u, bu çalışmanın *Cesur Yeni Dünya* bölümünde inceleneceği için şimdilik burada bu kadarının söylenmesi yeterli görünmektedir.

[403] Wells, Gelecek Günlerin Hikâyesi, *op. cit.,* s. 67-73, 80-81.

ruhunun engellenmesi olduğu söylenebilir. Ancak proleterlerin "kağıt üstünde" üst ve orta sınıflarla aynı hukuka tabi olduğu söylenebilir. Hukukî korumanın kişilerin sosyoekonomik statüsünden bağımsız ele alınamayacağını ve hukukun mevcut sömürü düzenini yeniden üretmede araçsallaştırıldığını gösteren bu durum, kapitalist burjuva hukukunun "kanun önündeki eşitlik" veya "hukukun özerkliği" söylemlerinin realiteden kopukluğuna ve yasaların alt sınıfların kolektif direniş imkânlarının sınırlanmasında doğrudan ve dolaylı olarak belirleyici olabildiğine işaret eder.[404] Dolayısıyla bu süreçte DBA ve DİA, eş zamanlı olarak devreye sokularak mevcut üretim ilişkilerinin korunmasına hizmet ettirilmektedir.

Toplumsal hayatın tamamen büyük şehirlere taşındığı bu distopyada, şehir hayatından, yani mevcut sömürü sisteminin dışına çıkış da büyük ölçüde olanaksızlaştırılmıştır. Bu durumun önemli bir göstergesi "kırsala" atfedilen yeni işlevdir. Kırsal, tarım, hayvancılık ya da maden gibi alanlarda hizmet gösteren büyük şirketlerin tekelindeki araziler ile işsizler veya suçlular gibi "toplum-dışı" kalanların yaşadığı "metruk kasabalardan" ibaret bir bölgeye dönüştürülmüştür. [405] Bu doğrultuda, kitabın başkarakterleri Elizabeth ve Denton gibi doğal yaşama adaptasyonu oldukça zayıflamış bir nesilden gelenlerin, şehir hayatından kaçmaya dair girişimlerinin kısa süre içinde başarısızlıkla sonuçlanması ise sistemin dışında var olabilmenin pratikte imkânsızlığını göstermektedir. Dolayısıyla hukuka hem bir DBA hem de bir DİA olarak yer veren Wells'in, "sisteme karşı verilen savaşın beyhudeliğini", emek sömürüsünden kaçışa izin vermeyen iktisadî, mimari, hukukî[406] ve fiziki yapısal engeller üzerinden gösterdiği söylenebilir.

Wells, *Gelecek Günlerin Hikâyesi*'ni orta-üst sınıflarda doğan ancak alt sınıfların iktisadî, hukukî, ahlaki ve toplumsal realitesi ile karşılaştıktan sonra "*medeniyetin*

[404] Rancière, kanuni eşitlik ilkesinin sadece doğal eşitsizlikleri sınırlamak – düzenlemek için değil, söz konusu bu doğal eşitsizlikleri sürdürme amacına da hizmet ettiğini söyler. Eşitsizliklerin sürdürülebilmesinin ve hükmetmenin ön koşulunun asgari bir eşitlik algısı yaratmak olduğunu "eşitsizlik içindeki eşitlik karmaşası" olarak tanımlar. (Rancière, *op. cit.,* s. 57) Collins de hukukun toplumsal sisteme meydan okumayı engellediğine ve mevcut üretim ilişkilerinin sürdürülmesine imkân tanıdığına dikkat çeker. (Collins, *op. cit.,* s. 38)

[405] Wells, Gelecek Günlerin Hikâyesi, *op. cit.,* s. 36, 41, 73.

[406] Zira kırsaldaki araziler, tekelci şirketlerin mülkiyetindedir. Bu nedenle herhangi bir şirketin işçisi olmadan kırsalda barınmaya çalışmak yasa dışı bir faaliyette bulunulduğu anlamına gelmektedir.

canavarca sahtekarlığı gözlerinin önünde parlayan"[407] bir kişinin yaşamı üzerinde temellendirmiştir. Wells'in eserin sonu itibarıyla, toplumun kolektif iyiliği açısından mutlu bir son öngörmemiş olsa da kitabın başkarakterlerine "sefil" proleter yaşamlarından kurtulma "şansı" tanımasıyla, klasik distopyalardaki mutlak karamsar damardan da ayrıldığı belirtilmelidir.

Wells'in aynı yıl yazılan ve oldukça benzer bir temayı işleyen bir diğer eseri ise *Efendi Uyandığında*'dır. Bellamy'nin *Geriye Bakış*'ının baş aşağı çevrilmesiyle oluşturulan bu karşı-ütopya, XIX. yüzyılın sonunda vücudu bir çeşit trans haline girdikten üç yüz yıl sonra gözlerini açan ve tüm bu süreç boyunca malvarlığına bileşik faiz uygulanarak Dünya'nın Efendisi konumuna yükselen Graham'in hikâyesini anlatmaktadır. Dünyanın Konsey[408] adı verilen ve Graham'in servetini yöneten bir küresel plütokrasinin hâkimiyetine girdiği XXII. yüzyılda, zayıf, hastalıklı, mutsuz ve "işçi polisinin" sürekli gözetimi altında çalışmak zorunda olan bir proletarya tasvir edilmektedir. Bu süreçte hukuk ise Konsey'in iktidarının sınırlandırılmasında ya da kolektif çıkarların gerçekleştirilmesinde etkin bir mekanizma olamamış, tam aksine yeni bir sömürü düzeninin yaratılmasında ve yeniden üretilmesinde araçsallaştırılmıştır. İşçi Şirketi gibi tröstlerin artık yasalar ve hatta anayasalar ile sınırlanamadığı; seçimlerin ve Parlamentonun varlığının ise sadece birer formaliteye indirgendiği[409] bu aşamada, hukuk ise öncelikle bir baskı aygıtı olarak devreye sokulmaktadır. Nitekim emeğini satmayı reddetmenin, dilenciliğin, sokağa düşmenin ya da intiharın suç kabul edildiği bu rejimde, proleterlerin sistemin dışına çıkması, ceza yasaları aracılığıyla imkânsız hale getirilmiştir.[410] Bu nedenle yoksul kesimin önünde sadece üç seçenek vardır: İşçi olarak sömürülmek, hapse girmek ya da ölmek.[411]

---

[407] *Ibid*., s. 90.
[408] Konsey adı verilen ve aslında Graham'in kuzeninin zamanında yaptığı yatırımları yönetmesi için oluşturulan bir mütevelli heyetinin kurumsallaşmış bir formudur. Zamanla malvarlığı artan ve uyanmayacağına kesin gözle bakılan Graham adına siyasî partiler, basın, emlak, teknoloji gibi çeşitli alanlarda yatırımlar yapan Konsey adlı tröst giderek bir dünya devleti konumuna yükselmiştir. (Wells, Efendi Uyandığında, *op. cit.,* s. 113, vd. ve 155, vd.)
[409] *Ibid.,* s. 157.
[410] Hukuk, "toplumsal hâkimiyet kalıplarını sömürü ekseninde güvenceye kavuşturur." (Özdemir, Sözün Mülkiyeti, *op. cit.,* s. 7)
[411] Wells, Efendi Uyandığında, *op. cit.,* s. 201, vd. ve 220

Wells'in bu eserinin önceki iki distopyasından esaslı bir noktada ayrıldığı görülür. Bellamy'e yönelik karşı-ütopyacı girişimin de bir sonucu olarak, zorba ve keyfi bir küresel rejimin simgesi olan Konsey'in Graham'in uyanmasının ardından bir halk isyanıyla beraber devrildiği görülmektedir. Bu süreçte bütün baskı aygıtlarının[412] seferber edilmesi ise iktidarın el değiştirmesini engelleyememiştir. Ancak henüz ütopyacılık saflarına geçmemiş olan Wells, bu devrimi mutlu son için yeterli görmemiştir. Nitekim devrimin yeni bir zorba rejimin iktidar yolunda bir basamak olduğu anlaşılacaktır. Halk devrimin sahadaki lideri olan ve proleterlerin "kendini yönetebilme kapasitesinden aciz" olan Ostrog, bu yeni rejimin başına geçmiştir.[413] Dolayısıyla bu yeni zorba iktidara karşı ikinci bir devrim gerçekleştirilmesi gerekmiştir. Bu ikinci devrim süreci, hukukun bir DİA olarak da kullanıldığına dair doğrudan örnekler vermektedir. Nitekim Ostrog rejimine karşı Paris Komünü'nde patlak veren bir direnişte, polis güçlerinin yoğun şiddet kullanımının yanı sıra sürekli olarak "kanunun ve düzenin korunması" gerektiğine dair anonslar yapan *gevezelik makineleri* gibi DİA'lar kullanılmaktadır.[414]

Wells, eserini Graham'in sosyalist bir ütopyaya dair hayallerini açıklayarak bütün malvarlığını halka bağışladığı ve böylelikle evrendeki en büyük özel mülkiyete son vererek kendisini Londra'nın kurtuluşu ve Ostrog'un ülkeden kovulması için feda ettiği bir sonla bitirmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle *Efendi Uyandığında*'nın klasik distopyalarda görülen o mutlak karamsarlık halinin aşılabildiği bir kapitalist distopya olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, erken dönem distopyacılarından Wells'in distopyalarını, endüstriyel kapitalizm, teknolojik gelecek ve derinleşen sömürü formülü üzerinden kurguladığını söylemek mümkündür. Hukukun ise daha ziyade işçi sınıfının bastırılmasında ve üretim

---

[412] Bu süreçte Konsey'in emriyle bir fanusa dönüşen şehrin de tüm elektriği kesilmiştir. Geleceğin Londra'sında devletin bir şehri tamamen karanlıkta bırakarak isyanları bastırabilme gücüne sahip olması, Wells'in bilimin ve teknolojinin zorba iktidarların elinde birer aygıt olmasından duyduğu çekinceyi yansıtmaktadır. (*Ibid.*, s. 97) Dolayısıyla teknolojinin, henüz ayrı bir iktidar aygıtı olarak kullanılmasa dahi DBA'nın daha etkin veya işlevsel kılınmasını sağladığı söylenebilir.

[413] *Ibid.*, s. 208, vd. Wells'in bu vesileyle, daha sonradan *1984*'te de vurgulanacağı üzere, iktidarı hedeflemedeki asıl amacın salt iktidar arzusu olduğunu anlatmak istediği ve distopyalardaki nihai fikirlere ya da büyük anlatılara getirilen eleştirel damarı yakaladığını söylemek mümkündür.

[414] *Ibid.*, s. 222, vd.

ilişkilerinin kontrolünde "doğrudan" etkisi bulunan baskı aygıtı olma yönüyle öne çıkartıldığı görülmektedir.

2.1.2. *Demir Ökçe*: Burjuva Hukukunun Distopik Analizi

Kendisini bir sosyalist olarak tanımlayan Jack London (1876-1916)[415] tarafından ilk kez 1907 yılında yayımlanan ve modern distopik kurguların öncülerinden olan *Demir Ökçe*, XX. yüzyılın başındaki liberal kapitalist Amerikan toplumunu ya da "ütopyasını" eleştirmek üzere yazılmıştır. *Demir Ökçe*'yi değerlendirmeye geçmeden önce yazarı, yaşadığı dönemin yakın geleceğini bir distopya olarak kurgulamaya iten sebeplere kısaca değinmekte fayda vardır.

Daha önce de belirtildiği üzere, Amerika kıtasının keşfi, ütopyacı geleneğin hem fikirsel hem de deneysel yönü için oldukça önemli bir tarihsel gelişme olmuştur. Thomas More'dan itibaren birçok ütopya fikrine mekân olarak seçilen Amerika, özellikle Kuzey Amerika'daki kolonileştirme faaliyetleri ve nihayetinde ABD'nin kurulması ile liberal ütopya projesinin gerçekleştirilebileceği bir yer olarak görülmeye başlamıştır. Ancak, anayasal demokrasi, bireysel özgürlük, serbest teşebbüs ve fırsat eşitliği vaatleri sunan bu kapitalist toplum, uzun vadede liberalizmin temel postulatlarıyla çelişen sonuçlar üretmiş ve "Amerikan Rüyası" fikri şiddetli eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu dönemde kapitalist tröstlerin ve kartellerin sayısının ve güçlerinin artmaya başlaması; proleterleşmenin ve gettolaşmanın giderek bir toplumsal bir olguya dönüşmesi veya "ahlaki amaçsızlık" gibi nedenlerin Amerika'nın ilk kez bir "distopya" olarak görülmesine ortam sağlamıştır.[416]

Bu toplumsal koşullardan etkilenen Jack London da birçok eserinde Amerikan halkının ve proleter kesimin yaşadığı sefaleti ve maruz kaldıkları sömürü düzenini işlemeyi

[415] London, kendisinin de genç ve güçlü olduğu zamanlarda bireyci ahlaktan başka bir alternatif yol düşünemediğini, Püriten bakış açısına sahip birisi olarak çalışmayı en büyük erdem olarak gördüğünü ve burjuva ideolojisini yeniden üreten bir eğitime, dine ve siyasete maruz kalması nedeniyle "yıkanan beyninin" kapitalistlerin emek sömürüsünün ayırdına varamadığını itiraf etmektedir. Ancak yazar, gençliğinde yaptığı Amerika yolculuğu sırasında bizzat gözlemlediği sefalet ve maruz kaldığı "haksız" tutuklanma deneyimi sonrasında sosyalizmi benimsediğini belirtmektedir. (Jack London, "How I Became A Socialist", *The Comrade*, Cilt 2, Sayı 6, 1903, s. 2-3, https://www.marxists.org/archive/london/1903/03/socialist.htm (S.E.T. 13. 08. 2026)

[416] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 168-169, 231; Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 133)

tercih etmiştir. Örneğin, *Devrim*[417] adlı derleme eserinde, çok küçük yaşlardan itibaren fabrikalarda çalışmak zorunda bırakılan, hayatı sadece belirli bir makinenin işletilmesine indirgenen ve başka hiçbir arzusu ve yeteneği gelişemeyen bir çocuk işçi üzerinden, yoğun bir endüstriyel kapitalist toplum eleştirisi getirilmektedir.[418] Bu bölümde incelenecek olan *Demir Ökçe* ise yazarın, alt sınıfların sömürülmesi ve egemen zümre karşısında çaresiz bırakılması ile özdeşleştirdiği kapitalist sistemi ve üretim tarzını bir bütün olarak eleştirirken hukuka da özel olarak yer verilmiş bir distopyadır. 1912-1932 yılları arasında ABD'de geçen ve Plütokrasinin[419] iktidara geliş sürecinin anlatıldığı eserde[420], hukukun da hem bir baskı aygıtı hem de bir ideolojik olarak çift fonksiyonda kullanıldığı görülür.

London'ın, hukuka ve yargı sistemine yönelik en doğrudan eleştirisini, kolunu bir iş makinesine kaptırmış ve artık dilencilik yapmak zorunda kalan Jackson isimli bir işçinin, eskiden çalıştığı şirkete açtığı tazminat davası üzerinden getirdiği söylenebilir. Davanın yargıcı ile aynı loncaya üye olduğu belirtilen ünlü bir tröst avukatı[421] ile temsil

---

[417] Jack London, Devrim, Çev. Evrim Kızılırmak, Ankara, Altınpost, 1. Basım, 2012.

[418] Marksist yazar Paul Lafargue da *Tembellik Hakkı* adlı eserinde aynı eleştirileri getirmiştir. Lafargue'a göre "çalışma" eyleminin rahipler, iktisatçılar ve politikacılar tarafından bu kadar övülmesi esasında mevcut kapitalist burjuva üretim ilişkilerinin ve ideolojisinin bir sonucu ve gereğidir. Oysa, proleter kadın ve çocukların da bu çarka dahil edildiği ve günde on dört saate ve haftanın neredeyse her gününe varan bir çalışma takvimiyle alt sınıfların emeğinin son damlasına kadar sömürülmesini meşru kılan bu çarpık anlayış mutlaka değiştirilmek zorundadır. (Lafargue, *op. cit.,* s. 5, 8-12) Baskıcı siyasal iktidara karşı halkın tek yapması gerekenin verdiği iktidarı ya da rızayı geri almaktan ibaret olduğunu savunan La Boétie'yi anımsatacak şekilde, Lafargue'a göre, çalışmayı yasalarla zorunlu kılmanın fazla "riskli" ve maliyetli olduğu bir düzlemde, kitleleri açlığın sürekli baskısı altında bırakmanın hem daha "etkili" hem de daha gerçekleştirilebilir bir politika olarak öne çıkmaktadır. Böyle bir kapitalist sistemde asıl suçlu, bu haksızlığa karşı çıkmayan ve bu çalışma ideolojisinin devam ettirilmesinde rol oynayan işçilerin ta kendisidir. Çözüm ise sömürüye hizmet eden burjuva ürünü "insan hakları" yerine daha soylu olan ve insanın kendini gerçekleştirmesine imkân veren "tembellik hakkının" getirilmesidir. Ancak, Lafargue "yozlaşmış" ve yumuşamış işçi sınıfının bu hak mücadelesini vermede yetkinliğini kaybedip kaybetmediğini de tartışmaya açmaktadır. (*Ibid*., s. 13, 16, 36-37)

[419] London, tröstlerin küresel birikim rejimindeki yerlerini ve diğer sınıflar üzerindeki hâkimiyetlerini sürekli hale getirebildikleri bir senaryoya Demir Ökçe (*Iron Heel*) adını verir. Bu tanımlama, insanlığın, iktidarın servetle özdeşleştiği bir plütokratik rejimin baskısı altında ezilmesine gönderme yapmaktadır. (London, Jack, *Demir Ökçe,* Çev. Emin Türk Eliçin, İstanbul, Amaç Temel, 1. Baskı, 1987, s. 146-147)

[420] Bu karanlık dönem, sosyalist bir toplumun kurulabildiği XXVI. yüzyıldaki bir tarih konferansında sunulan ve XX. yüzyılda yaşamış bir devrimci olan Avis Everhard'ın elyazmaları üzerinden aktarmaktadır. *Demir Ökçe*, Avis Everhard'ın elyazmaları doğrultusunda tam anlamıyla bir distopya teşkil etse de oldukça sınırlı anlatılan XXVI. yüzyıl itibariyle bir sosyalist ütopya kurgusu da içermektedir. Beauchamp'a göre Jack London'un ütopyacı umudu Avis Everhard'ın şahsı ve günceleri üzerinden canlı tutması, eseri bireyin ve devrimin mutlak mağlubiyetiyle sonuçlanan klasik distopyalardan ayırmaktadır. (Beauchamp, *op. cit.,* s.313)

[421] London, Avukat Ingram'ın döneminin en parlak avukatlarından biri olduğunu ancak bu kişinin bile sistemin belirlediği sınırların dışına çıkamayan, "aynı makinanın tutsağı" olduğunu belirtir. Keza Ingram da hakkaniyetli olanın Jackson için tazminata hükmedilmesi olduğunu ancak bunun "işin hukukî yönüyle

edilen şirketin, en nihayetinde mevzubahis davayı kazandığı ve Jackson'ın yargı eliyle bir kez daha mağdur edildiği görülür.[422] Bu vesileyle London, hukukun realitede eşit[423], tarafsız veya bağımsız işlemediğine ve "adaletin" satın alınabilir kılındığına dikkat çeker.[424] Nitekim Verges de yargının ya da "adaletin" görevinin yasal uyuşmazlıkları egemen sınıfın lehine çözmek olduğunu; bunu yaparken de hukukî eşitlik, tarafsızlık ve bağımsızlık gibi ilkeler arkasına saklandığını belirtir ve bu durumu "apolitik adalet maskesi" olarak adlandırır.[425] Aynı dava, iş yargılamalarındaki şahitlik ve yemin müesseselerinin çarpıklığını ortaya koymakta da kullanılır. Zira davaya tanık olarak çağırılan diğer işçiler ya da çalışma "arkadaşları", işsiz kalma kaygısı nedeniyle ya da doğrudan şirket tarafından verilen talimat doğrultusunda Jackson aleyhine tanıklık yapmışlardır.[426] Böylelikle London, "adalete" erişimin, sadece yargılama faaliyetindeki aktörlerin ötesinde mevcut iktisadî sistem tarafından en başta imkânsızlaştırıldığını; sorunun ise parçalardan ziyade bizzat yapının kendisinde olduğunu gösterir.

Eserde, yasaların esasında kapitalist sınıfın çıkarlarının normatif bir ifadesi olduğunun[427]; hukuk sisteminin ise bu çıkarların meşrulaştırılmasında ve mevcut üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde araçsallaştırıldığının vurgulanmasıyla, hukukun bir DİA olarak kabul edildiği görülür.[428] Yaratılan hukuk ideolojisinin bir başka örneği ise eserin başkarakteri ve devrimci hareketin[429] önde gelen isimlerinden birisi olarak

---

bir ilgisi" olmadığını düşünür. (London, Demir Ökçe, *op. cit.*, s. 68) Görüleceği üzere, London, hukuku adaletten sıyıran; hukukçuluğu ise bu yasalardaki açıklıkları kullanmaktan ibaret gören bir anlayışı topa tutmaktadır.

[422] Jackson'ı temsil eden avukatın, yani davacı vekilinin Jackson'ın geleceğini kendi çıkarları veya "tatil planları" uğruna ikincil plana atması ise hukukçuluk mesleğine yönelik olan ve Aristophanes'ten Swift'e kadar uzanan bir çizgide gözlemleyebildiğimiz eleştirileri akla getirmektedir. (*Ibid*., s. 50, vd.)

[423] Yasa önünde eşitlik söyleminin, sınıfsal rekabet avantajını ve sömürü düzenini gizlemekte kullanılması hakkında bkz. Kasım, "Hukuka Marksist Yaklaşım ya da 'Marksist Hukuk Kuramı'", *in* Akbaş, *et al.* (Ed.), *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş,* İstanbul, İthaki, 6. Baskı, 2023, s. 69, 72.

[424] Collins, *op. cit.*, s. 98. ABD'deki hukuksal sistemde hukukun ve adaletin bir anlamda satın alınabilmesi hakkındaki eleştiriler için bkz. Akman, Eleştirel Hukuk Çalışmaları, *op. cit.*, s. 1292, vd.

[425] Jacques Verges, *Savunma Saldırıyor,* Çev. Vivet Kanetti, İstanbul, metis, 9. Baskı, 2023, s. 14-15.

[426] London, Demir Ökçe, *op. cit.*, s. 55, 58, vd.

[427] Akbaş, Hukukun Büyübozumu, *op. cit.*, s. 76; Collins, *op. cit*., s. 9, 113.

[428] London, Demir Ökçe, *op. cit.*, s. 73.

[429] Beauchamp'ın da dikkat çektiği üzere, London, Edward Bellamy'nin *Geriye Bakış*'ta yaptığı gibi XXVI. yüzyılda gelecek olan "sosyalist" ütopyaya varışı bir oldubittiye getirmemiş ve "yolun" oldukça zor olabileceğini göstererek daha realist bir kurgu ortaya koymuştur. Yakın zamanlarda yazılmış bu iki farklı eser, döneminin ABD'sindeki sosyalist ütopya geleneğinin iki farklı ekolünü göstermektedir. Bellamy, kapitalizmin getirdiği imkânları reddetmeyen ve sosyalist ütopyanın rasyonel olduğu gerekçesiyle "kendiliğinden" geleceğini savunan tarafa işaret ederken, London gibi sosyalistler ise bir devrimin kaçınılmaz olduğunu düşünmektedirler. Bunun yanında, London, Bellamy'nin her ne kadar kendini bir sosyalist olarak tanımlamasa da Amerikan halkına sosyalizmin yumuşatılmış bir versiyonunu

gösterilen Ernest Everhard'ın dahi başlangıçta, sosyalist hükümetin, seçimler ile yani mevcut sistemin aparatlarıyla iktidara gelebileceğini ve hukukun bu süreçte tarafsız davranabileceğini düşünmesidir.[430] Bunun yanında, muhalefetin sindirilmesinde ve işçi grevlerinin (ya da protestolarının) bastırılmasında kolluk güçlerinin yanında mahkemelerin ve ceza yasalarının etkin bir biçimde kullanılması, hukukun DBA yönüne işaret etmektedir. Örneğin, eserde, "kapitalist sınıfın özel askerleri" olarak tarif edilen grev bozucuların silahlı eylemleri cezasız kalabilirken; işçi hareketinin ya da sendikalarının liderlerinin hapishanelere atılarak işkencelere maruz bırakılması, "adalet" kurumunun bütünüyle plütokrasinin emri altında olduğunu kanıtlamaktadır.[431] Nitekim muhalif milletvekillerinin de asılsız suçlamalar ile siyasetten uzaklaştırılması ve çeşitli cezalara çarptırılması, Parlamentonun ve "demokratik" seçimlerin şeklen varlıklarını korusalar dahi içlerinin boşaltıldığını göstermektedir. Kısacası, hukuk, ideolojik yönü ve "biçimsel hakları" ile toplumsal baskıyı kontrol altına alan ve asıl fonksiyonunu gizleyen; siyasal-iktisadî iktidarın ve mevcut üretim ilişkilerinin varlığını tehlikeye sokan durumlarda ise ceza yasaları ve mahkemeler aracılığıyla muhalefetin sindirilmesinde kullanılabilen çift fonksiyonlu bir iktidar aygıtı olarak tasvir edilmiştir.[432] Ancak burada hukukun sadece iktidar sınıfın çıkarlarını yansıtan, bu çıkarları ve mevcut üretim ilişkilerin yeniden üretilmesinde kullanılan bir araçtan ibaret olmadığı da belirtilmelidir.[433] Kapitalist burjuva toplumuna yöneltilmiş en etkili politik distopyalardan birisi olan *Demir Ökçe*'de ise hukukun bu "olumlu" yönlerinin ortaya çıkabileceği bir zemin kalmamıştır. Nitekim, yapısal krizlerin, hukukun sağladığı

---

sunarak sosyalist davaya pratik faydalarının bulunduğunu düşünmektedir. (Beauchamp, *op. cit.,* s. 308-310) Ancak Bellamy'nin gösterdiği evrimci yöntem, özellikle sol aydınların ciddi tepkisini çekmiş ve William Morris tarafından yazılan *Hiçbir Yerden Haberler'*de oldukça şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir.

[430] London, Demir Ökçe, *op. cit.*, s. 98. Benzer şekilde küçük kapitalistlerin tröstlere olan isyanın anlatıldığı bir bölümde, bu grupların haklarını politik mücadelelerde aramasının beyhudeliğinin altı çizilmektedir. Ernest'e göre "güçlü olanın güçsüzü ezme hakkı olduğu" düşüncesi üzerinde yükselen bu görece serbest piyasa anlayışında mevcut iktisadî ilerlemenin küçük girişimcilere tekrar döneceğini sanmak büyük bir yanılgıdan ibarettir. Ernest, ayrıca hızlı davranılmadığı takdirde, yargıyı hali hazırda kendi saflarına katmış tröstlerin yasama ve yürütme erkini de tamamen ellerine geçirmesinin yakın olduğunu söyleyerek hukukun sadece işçi sınıfına karşı değil küçük burjuvazinin de aleyhine işletildiğine dikkat çekmektedir. (*Ibid*., s. 118-136)

[431] *Ibid.,* s. 163-164.

[432] Şefik Taylan Akman, *Hukuk ve Politika İlişkisi – Hukukun Ekonomi Politik Analizi ve Liberal Hukuk Düzeninin Eleştirisi*, Ankara, İmge, 1. Baskı, 2016, s. 13, 23, 32-33

[433] Akman, hukukun politika ile ilişkisinin salt olumsuzlayıcı bir çerçevede ele alınmaması gerektiğini, hukuka yönelik "adalet ile özdeşleşebilme" algısının hâlâ geçerli olabildiğini ve hukukun aynı zamanda siyasal düzlemde bir "mücadele aracı" olarak da kullanılabileceğini belirtir. (Şefik Taylan Akman, "Hukuk – Politika İlişkisinin Niteliği Üzerine", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 26*, in Ökçesiz, Hayrettin, Uygur, Gülriz, Üye ve Saim Üye (Ed.), İstanbul Barosu, 2014, s. 11, 12, 16)

meşruiyet üzerinden baskılanamaz bir seviyeye ulaşması, hukukun daha ziyade bir DBA olarak devreye sokulmasına neden olmuştur. Kısacası, erken dönem distopyalarında, hukukun, normal zamanlarda bir ideolojik aygıt; devrim anları gibi olağanüstü zamanlarda ise bir şiddet aygıtı formunda belirginleştiği söylenebilir.

Burada detaylı olarak incelenmeyecek olsa da eserin son bölümleri hakkında da birkaç yorum yapılması yerinde olacaktır. London, bu bölümlerde "Şikago Komünü" adlı bir girişimin Plütokrasiye karşı mağlup olmasına ve ardından gelen ve yıllar boyunca sürecek olan "yer altı savaşlarına" yer vermiştir. Yazara *Demir Ökçe* üzerinden getirilen karamsarlık eleştirileri de esasında bu bölümler nedeniyle olmuştur. Eserin sonunda sosyalist bir toplum kurulabilmiş olsa da bu gelişme yakın bir gelecekten ziyade yaklaşık üç yüz yıl sonrasına ertelenmiş ve bu süreçte Ernest ve eşi Avis'in idam edilmesi gibi devrimci girişimlerin mutlak bir şekilde bastırıldığı gösterilmiştir. Ancak London'ın, öngörülerinin gerçekleşmesi ya da diğer ütopyacıların aksine daha realist bir tonda yazması sebebiyle dönemindeki bazı önemli sosyalistler ve sonraki distopyacılar tarafından takdir edildiğinin de belirtilmesi gerekmektedir.[434] Sonuç olarak, London'ın ütopyaya varış yolunu "pürüzsüz ve barışçıl geçişten" ziyade bir kaos ve mücadele tablosuna yerleştirerek klasik distopyalara yaklaştığını; sosyalist topluma yönelik umudu dışlamayarak ise ütopyacı damarını koruduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, *Demir Ökçe*, ütopyalardan klasik distopyalara geçiş sürecindeki bir basamak ya da bir erken dönem distopya örneğidir.

[434] *Demir Ökçe*'de ekonomik kriz, işsizlik ve üretim fazlasının satılamaması gibi birbiriyle yakın ilişkili olan sebeplerin 1910'lu yılların başında bir noktada patlak vereceğini ve bunun sonucunda ülkelerin pazar arayışı içinde küresel bir savaşa gireceğini öngören London, hükümetlerin de giderek daha sert politikalara başvuracağı; faşizme benzeyen ideolojilerin yaygınlaşacağı ve büyük şirketlerin siyasal iktidar üzerindeki rolünün artacağı bir gelecek hakkında da uyarılarda bulunur. (Demir Ökçe, *op. cit.,* s. 191, vd. ve 226) Bu nedenle London hem öngörü yeteneği hem de realist üslubu sebebiyle övülmüştür. Örneğin, Anatole France, *Demir Ökçe*'ye yazdığı önsözde London'ın 1907 yılında sosyalistler tarafından fazla karamsar olmakla suçlandığını ancak tarihîn London'ın önsezilerini haklı çıkardığını belirtir. (Anatole France, "Önsöz", *in Demir Ökçe,* İstanbul, Amaç Temel, 1. Baskı, 1987, s.7) George Orwell ise London'ın "totaliter faşizmin yöntemlerine" dair kehanetlerini övmüş ve *Demir Ökçe*'yi Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sından da Wells'in *The Shape of Things to Come*'ından da daha "öngörülü" bir eser olarak nitelendirir. ((Kumar, Ütopya ve Karşı Ütopya, *op. cit.*, s. 215; George Orwell, "Wells, Hitler and the World State", *op. cit.,* s. 133-139. (https://orwell.ru/library/reviews/wells/english/e_whws , S.E.T. 04.09.2026). London'un sosyalist devrim hakkındaki öngörülerini ve fikirlerini öven bir başka isim ise Leon Troçki olmuştur. (Beauchamp, *op. cit.,* s. 6)

2.2. ANTİ-TOTALİTER KLASİK DİSTOPYALAR

> "Eski reformcuların hayal ettiği o aptalca hedonist Ütopyaların tam tersi. Korku, ihanet ve işkence dünyası, ezme ve ezilme dünyası, kusursuzlaştıkça daha az değil daha çok acımasızlaşan bir dünya. … Eski medeniyetler sevgi ya da adalet üzerine kurulduklarını iddia ettiler. Bizimki nefret üzerine kurulmuştur."[435]

İki Dünya Savaşını, Büyük Buhranı, faşizmi ve totalitarizmi, nükleer savaşları ve en önemlisi sosyalist arzunun ağır hasar alması[436], distopya geleneğinde de bir kopuş anına denk gelmektedir. Zira XX. yüzyılın ilk yarısı, distopyanın da salt endüstriyel kapitalizm ve burjuva toplumu eleştirisi ile sınırlı kalamayacağını açığa çıkarmıştır. Bu doğrultuda, bu çalışmada klasik distopyalar olarak adlandırılan ve hedeflerine daha ziyade totalitarizmi yerleştiren yeni bir distopya yazını şekillenmiştir. Rus yazar Yevgeni Zamyatin tarafından yazılan *Biz* ile başlayan bu girişim, daha sonradan Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı ve *Orwell*'in *1984*'ü ile zirvesine ulaşacaktır. Bu üç eserin de farklı on yıllara ait olduğu belirtilmelidir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonra, Stalin rejiminden hemen önce yazılan *Biz*, totalitarizm eleştirisini, insanın makineye çevrildiği bir gelecek üzerinden getirmektedir. ABD'nin yavaş yavaş küresel bir güç haline gelmesi, Büyük Buhran ve on beşinci yılını dolduran SSCB tecrübesi gibi tarihsel olaylardan etkilenen *Cesur Yeni Dünya'*da ise "yumuşak" bir totalitarizm örneği sunarak tüketim toplumunu ve teknolojinin araçsallaştırılmasını hedef alınmaktadır. SSCB başta olmak üzere tüm totaliter ve baskıcı rejimleri hedef alan ve distopya türünün en karamsar örneklerinden birini sunan *1984*[437] ise Parti'nin saf şiddet ile iktidarını sınırsızca genişletecek güce ve keyfiyete kavuştuğu bir politik cehennem tasviri sunmaktadır.

Daha önceden de belirtildiği üzere, bu üç distopyada da toplumsal yaşamın pozitif sınır noktasına ulaşılmasına neden olacak bir nihai devrim henüz gerçekleşmemiştir. Ancak geleneksel anlamda hukukun üç eserde de kendisine artık ihtiyaç kalmaması nedeniyle

---

[435] George Orwell, *1984*, Çev. Bülent O. Doğan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 9. Baskı, 2024, s. 281.

[436] Kumar'a göre ABD ve SSCB, modern zamanların liberal ve sosyalist olmak üzere birbirini olumsuzlayan iki "ütopyacı" deneydir. Fakat Kumar'a göre XX. yüzyıl, sosyalist ütopya fikrinin çok daha fazla zarar görmesine neden olmuştur. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 594-595; Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 135)

[437] "*Geleceğin bir tablosunu istiyorsan, bir insanın yüzüne basan bir asker postalı düşün – sonsuza dek*." (Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 282)

pozitif sınır noktasına ulaştığı söylenebilir.[438] Nitekim yargı merciinin ya da yasaların olmadığı bu toplumda iktidarın baskı, ideolojik ve disiplin aygıtlarının hukukî bir forma gereksinimi ortadan kaldırılmıştır. Bunun yanında, *Biz*'de içi boşaltılmış olsa da bazı hukuksal formların görüldüğü; *1984*'te ise distopik ya da *post-totaliter* bir hukukun varlığına dair şüphelerin bulunduğu belirtilmelidir. *Cesur Yeni Dünya*'da ise tüm bu tartışmalar geride bırakılarak, salt teknik kurallarla ve doğallaştırılmış bir hegemonya ile yönetilen bir Dünya Devleti ortaya konulmuştur. Aşağıda da sırasıyla *Biz, Cesur Yeni Dünya* ve *1984*'te hukukun ne şekilde barınabildiğine dair tartışmalar yürütülecektir.

2.2.1. *Biz*: Totalitarizmin ve Distopyanın Kaynaştırılması

Tasarladığı evren, ileri sürdüğü fikirler ve getirdiği eleştiriler ile Huxley ve Orwell gibi sonraki distopyacılar üzerinde önemli etkileri bulunan Yevgeni Zamyatin'in (1884-1937) klasik distopya çağını resmen başlatan eseri *Biz*[439], hedefine totalitarizm ile abartılmış bir rasyonalizm ve kolektivizm anlayışını yerleştirmiştir. Wells'ten yoğun olarak etkilendiği bilinen Zamyatin[440], Wells'in bilimsel ütopyacılık ve dünya devleti fikrini tersine çevirerek küresel bir egemenlik kuran Tek Devlet'ini, totaliter ve

---

[438] Topuzkanamış'a göre siyasî iktidarın da iktisadî iktidarın da orantısız güçlenip obezleşmesi hukukun çökmesine yol açar. Bir yerde hukukun ortadan kalktığı ya da işlemediği iddiası varsa bu iki durumdan birisi olmuştur. (Engin Topuzkanamış, "İktidarsız Hukuka Edebiyat Denir", *Hukuk Felsefesi ve Soyolojisi Arkivi 28. Kitap, in* Saim Üye, *et. al.* (Ed.), İstanbul, İstanbul Barosu, 2019, s. 324-327., s.326)

[439] "*İnsanın kanı kıpkırmızı kaynadıkça, insanlık genç ve dinç kaldıkça başkaldırılar, devrimler hep olacaktır. Devrimler de fırtınalar gibi gereklidir: Güneşin göz kamaştırması, havanın tazelenmesi, çiçeklerin kokular yayması için*." (Yevgeni Zamyatin, *Biz*, Çev. Barış Zeren, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 5. Baskı, 2024, s. ix) Üçüncü bölümün girişinde de belirtildiği üzere Zamyatin, *Biz*'in kısa önsözünde nihai devrime ve büyük fikirlere olan tepkisini yukarıdaki dizelerle dile getirmiştir. "Entropi" kavramı üzerinden yürüttüğü eleştirisinde, nihai bir toplumun enerjisinin de sonunda tükeneceğini ve nihayetinde ölüm aşamasına geçeceğini düşünen yazar, bu nedenle Ekim Devrimi'nin insanlığı ütopyaya götüren kırılma anı olduğu fikrini de reddetmektedir. Devletlerin ve mevcut iktisadî düzenin "ölmeye razı olmayacağını", bu yüzden sonraki aşamanın evrimle değil ancak d'evrimle gelebileceği fikrini savunan Zamyatin, belirli ve nihai bir Devrim'den ziyade devrimler silsilesinin gerekliliğini savunmaktadır. (*Ibid.*, s. 166-167) Bu doğrultuda, ütopyalardaki statiklik ve devinimsizlik halinin dogmatizmin hâkim olduğu baskıcı bir rejim yaratmasının kaçınılmaz olduğunu, bu nedenle de dinamizmin korunmasını sağlayacak olan muhalefet ya da başkaldırı ihtimalinin sürekli mevcut olabilmesi gerektiğini düşünmektedir. 1920'li yılların başında, yukarıdaki fikirlerin etkisinde yazılan *Biz*, bu nedenle Sosyalist devrimin gerçekleştirildiği bir ülkede "tehlikeli" görülerek Sovyet Sansür Dairesi'nin (*Glavlit*) yasakladığı ilk edebî eser olma "şansına" sahip olmuştur. (Seeger, *op. cit.*, s. 209) Dolayısıyla *Biz*, ancak SSCB dışında ve farklı dillere çevrilerek basılmasından ve yayılmasından sonra popülerlik kazanabilmiştir.

[440] Zamyatin ve Wells arasındaki ilişkinin, erken dönem çalışmalarında daha ziyade distopyacı kimliğiyle öne çıkan Wells ile Bellamy'nin arasındaki ilişkiyi andırdığı söylenebilir. Bir ütopyacı olan Bellamy'yi eleştirirken karşı-ütopyacı konumda bulunan Wells'in çalışmalarının daha sonradan diğer karşı ütopyacılar tarafından eleştirilmesine yönelik bu diyalektik süreç, ütopya ve karşı-ütopya geleneğinin gelişimindeki en önemli ateşleyicilerden birisi olmuştur.

emperyalist politikalara sahip mekanik bir rejim olarak kurgulamayı tercih etmiştir. Aşağıda öncelikle *Biz'*deki toplum ve devlet yapısı ile bireyin konumu aktarılacak, ardından hukukun bu distopik evrendeki işlevi ve varlığı tartışmaya açılacaktır.

Kitabın başlığı olan *Biz*, bireyselliğin fuzuli[441] veya bir günah[442] haline getirilerek yok edilmeye çalışıldığı ve bireyi çarkın dişlilerinden ibaret gören absürt bir kolektivist ideolojiye gönderme yapmaktadır.[443] Hakikati ve toplumsal yaşamın her alanını belirleyen ve kontrol eden Tek Devlet'te rasyonalizm ile özdeşleştirilen bu ideoloji, o kadar içselleştirilmiştir ki aksini düşünen "birey" kendini hasta ya da suçlu olarak hissetmektedir.[444] Farklılıkların minimalize edilmeye çalışılmasının[445] bir sonucu olarak insanların da artık isimlerle değil numaralar ile çağrıldığı bu mekanik toplumda, mimarinin, kıyafetlerin ve sanatın[446] da giderek "yapay" ve tekdüze hale getirildiği görülmektedir.

Totalitarizmi rasyonelleştirmesi ve "doğallaştırması" anlamında *Cesur Yeni Dünya*'yı etkilediği söylenebilecek olan *Biz*'de, yanılması imkânsız olarak görülen Tek Devlet'in hazırladığı ve "Çizelge" adı verilen bir talimatname ile kişilerin hangi zamanda ne yapacakları son derece detaylı şekilde önceden belirlenmektedir.[447] Ancak disiplin aygıtlarıyla insanları zamanla birer makine gibi işlemeye ve düşünmeye alıştırmış olan

---

[441] Arendt, totaliter rejimlerin, insanların doğasını değiştirerek ya da insanlıklarını kaybettirerek kolaylıkla gözden çıkarılabilir hâle getirilmesini "fuzulileştirme" kavramıyla açıklamaktadır. Bu durumun en somut örneklerinden birisini ise Nazi dönemindeki toplama kampları oluşturmaktadır. İnsanların öldürülmesinin bir "sivrisineği ezmek kadar gayrişahsî" kılındığı bu ortamda tutsakların karşı koyma kuvvetleri de tamamen ortadan kaldırılarak adeta "şikayet etmeyen hayvanlara" dönüştürüldüğüne dikkat çekilir. (Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları / 3: Totalitarizm*, Çev. İsmail Serin, İstanbul, İletişim, 4. Baskı, 2021, s. 246, 254 ; Günal, *op. cit.,* s. 54, 63-64)

[442] Tek Devlet'teki yaygın "inanış", Biz'in Tanrıdan, Ben'in ise Şeytandan geldiği yönündedir. (Zamyatin, Biz., *op. cit.*, s. 123)

[443] Rousseau gibi yazarlar da eşitsizliğin "en uç noktasını" "her bireyin eşit derecede birer hiç" konumuna indirgendiği despotik rejimlerde görmüşlerdir. (Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, s. 95-96)

[444] *Ibid., op. cit.*, s. 80.

[445] "Çünkü burada kimse 'bir' değildir, hep 'birilerinin biri'dir. Bizler o kadar aynıyız…" (*Ibid.*, s. 6)

[446] İnsanların duygularını ve eylemlerini "bilimsel" bir dil dışında ifade edemedikleri ve güzelliğin ancak insanın içindeki özgürlüğün kırıntılarının temizlendiği saf mekanizasyon sonrasında ortaya çıkacağına inanılan bu pozitivist toplumda, belirlilik ve düzen ile özdeşleşen Demiryolu Sefer Saatleri de en değerli eski "edebî" eserler arasında görülmektedir. Ancak bu kadim eser bile Tek Devlet'in insanların günlük yaşamını her ayrıntısıyla düzenlediği ve mutlak bir kesinlik öngören Çizelge'nin "güzelliğiyle" boy ölçüşememektedir. Bunun yanında, "Devlet Şairleri ve Yazarları Enstitüsü" kurumu ve sansür yasaları ile Tek Devlet ideolojisine ve çıkarlarına aykırı olarak icra edilemeyecek sanatın güzel olmama ihtimali de baştan engellenmektedir. (*Ibid.*, s. 4-5, 10, 65-66)

[447] *Ibid.*, s. 10, 12-13, 97.

sistem, henüz insanın biyolojik yapısına mutlak anlamda bir üstünlük kuramamıştır. Bu nedenle bireylerin sürekli olarak denetlenmesi ve sistemin pürüzsüzce çalışmasını engelleyen arızaların giderilmesi gereklidir.[448] Dolayısıyla bu "görünüşte ütopya",[449] henüz baskıcı ve ideolojik aygıtlardan tam anlamıyla vazgeçememiştir.

Özel hayat ya da gizlilik mefhumlarının tamamen ortadan kaldırıldığı ya da kamusal alan içinde eritildiği Tek Devlet'te kişilerin ya da numaraların her eyleminin her an kontrol edildiği görülür. Bu sürekli gözetim, evlerin dışarıdan her şeyin görülebilmesine imkân veren camlarla kaplı inşa edilmesinde ya da mektuplar dahil yazılan ve çizilen her şeyin Güvenlik Bürosu adı verilen bir kurumun onayından geçmek zorunda olmasında belirginleştirilmiştir.[450] Kitabın başkarakteri olan ve Tek Devlet'in iktidarını dünya dışına yayması için inşa edilen *İntegral* isimli bir uzay gemisinde[451] baş mühendis olarak çalışan D-503 de eleştirel düşünceler geliştirmesinin önünü açan ve daha sonradan bir suç faaliyeti olarak görülecek günlüğünü ancak devlet tarafından tanınan sınırlı serbest zamanlarda yazabilmiştir.[452]

Hedonist *Cesur Yeni Dünya*'da sınırsızlaştırılan, *1984*'te ise tam aksine Parti üyeleri arasında bir tabuya dönüştürülerek Parti'nin kontrolünde olan cinsellik[453], *Biz*'de yukarıda sayılan iki distopyadan da bazı unsurlar taşıyan karma bir niteliktedir. Nitekim "Biz ideolojisinin" sürdürülebilmesinin kıskançlık duygusunun da silinip atılmasına bağlı olduğunun farkına varılmasıyla beraber her numaranın diğeri üzerinde cinsel ilişki

---

[448] Bu doğrultuda biyoloji ve genetik mühendisliğinden yararlanan Huxley'nin bu sorunun kalıcı olarak çözülebildiği bir toplum yaratılmasında daha etkili bir çözüm üretebildiğini söylemek mümkündür. Keza bu husus çalışmanın ileri bölümlerinde daha detaylı incelenecektir.

[449] Burada "görünüşte ütopya" kavramı bilinçli olarak kullanılmaktadır. Nitekim *Biz* ve *Cesur Yeni Dünya* gibi teknoloji vasıtasıyla hegemonyanın rasyonelleştirildiği ve kalıcılaştırıldığı distopyalarda, hatta ideolojik aygıtların katkısıyla *1984*'teki Parti fanatikleri örneklerinde dahi, sistemin içindeki kişilerin yaşadıkları toplumu birer ütopya ile özdeşleştirdikleri görülmektedir. Durumun aslında bir distopya olarak nitelendirilmesi ise ancak dışarıdan gelen bir ziyaretçi ya da sistem içindeki "aksak ve muhalif" bir dişlinin beyhude bireysel isyanı sonrasında olabilmektedir.

[450] *Ibid.*, s. 48, 158. Tek Devlet'in yurttaşlarına cinsel ilişki sırasında "perde kapatma belgesi" adı verilen bir izin ile geçici bir mahremiyet "lütfettiği" de belirtilmelidir. (*Ibid*., s. 17)

[451] Bu gemi, Tek Devlet'in en son projesidir ve yapımı sırasında ne kadar kişinin öldüğünden bağımsız olarak mutlaka tamamlanmalıdır. (*Ibid.*, s. 102) Orwell'in *Hayvan Çiftliği* adlı eserindeki yel değirmeninin inşaatında da görülen bu durum, tepeden dayatma ve "toplumsal fayda" adına insan hayatının değersizleştirildiği girişimlere yönelik bir eleştiri teşkil etmektedir.

[452] *Ibid.*, s. 8. Günlüğün bir muhalefet aygıtı yapılması, daha sonradan *1984*'te de görülecektir.

[453] Foucault'ya göre cinsellik, beden disiplini ve nüfus düzenlemesi yani anatamo-politika ve biyo-iktidarın kesişim noktasında bulunmakta ve devletin beden üzerinde gerçek bir mikro iktidar kurmasına izin vermektedir. Bu nedenle cinselliğin sürekli olarak denetim altında tutulması aynı zamanda bir iktidar tekniğidir. (Foucault, Cinselliğin Tarihi, *op. cit.*, s. 104 – 105, 108-112)

anlamında bir "elbirliğiyle mülkiyet hakkı" olduğunu hukukî temele kavuşturan *Lex Sexualis* adlı bir yasa çıkarılması, eseri, *Cesur Yeni Dünya*'nın "herkes herkese aittir" (*Orgy-Porgy*) anlayışına yaklaştırmaktadır.[454] Bunun yanında cinselliğin tamamen Tek Devlet'in iznine ve planlamasına tabi kılınması ise *1984*'te Parti üyelerine reva görülen muamele ile örtüşmektedir. Kolektivizmin önünde bir engel olduğu düşünülen aile, ebeveynlik ve evlilik kurumlarının ortadan kalkmasına; çocukların ve eşlerin ise topluma özgülenmesine hizmet eden bu totaliter devlet politikası, cinselliği "pembe kupon", anne olmayı ise "Annelik Normları" adı verilen bir sisteme ya da izne tabi kılarak[455] devletten izin almadan gerçekleştirilen bir cinsel birlikteliği ya da hamileliği idam cezası öngörülen birer suç olarak kabul etmektedir.[456]

Bunun yanında, rejimin henüz mutlak anlamda hegemonyasını kuramadığı ve D-503 dahil olmak üzere muhalif fikirlerin filizlenmesini engelleyemediği de görülmektedir. İdeolojik ve disiplinci araçların itaat ettirmekte yetersiz kaldığı bu "yamulan cıvataların" ise Velinimet'in "ağır eli" ve Koruyucuların "deneyimli gözleri" ile toplumdan sökülmeleri gerekmektedir.[457] Bireylerin davranışlarının oldukça istisnai haller dışında "Kanun" adı altında dayatılan[458] davranış normlarına uygun ve öngörülebilir olduğu, makine gibi işleyen bu toplumda istikrarı ya da düzeni bozan en küçük arızaya ya da bilinmezliğe yer yoktur: "*İdeal (apaçık ki) hiçbir şeyin rastlantıya bağlı olmadığı noktadır, oysa bizde… İşte tam yerinde bir örnek: Devlet Gazetesi'nde bugün okuduğuma göre, Küp meydanında iki gün sonra Adalet şöleni düzenleniyor. Muhtemelen yine numaralardan biri yüce Devlet Makinesi'nin işleyişine çomak soktu, yine öngörülmeyen, önceden hesaplanmayan bir şey oldu*."[459]

Adaleti, velinimet'in iradesiyle özdeşleştirmesiyle, hukukî pozitivizmin oldukça absürt ve abartılı bir "ideali" olarak düşünülebilecek olan bu sistemde, mevcut rejimin ortadan kaldırılmasına yönelik olan ve "devletin esirgeyici boyunduruğundan özgürleşme"

---

[454] *Ibid.*, s. 20.
[455] *Ibid.*, s. 4, 17, 26.
[456] *Ibid.*, s. 107.
[457] Bunun dışında elektrikli kırbaçlar ile sesi sürekli olarak kaydeden sokak cihazları da Güvenlik Bürosu'nun kullandığı bir diğer gözetleme ve baskı araçlarıdır. (*Ibid.*, s. 13, 43, 46-47, 51, 121)
[458] Tek Devlet'te cevaz verilen davranışlar ya da yasaklar küçük yaşlardan itibaren "Kanun Öğreticisi" adı verilen bir makine eşliğinde öğretilmektedir. (*Ibid.*, s. 40)
[459] *Ibid.*, s. 23.

girişimleri olarak adlandırılan[460] devrimci düşünceler ve eylemler ise artık bir mekanik arıza olarak değil, bir suç, hatta en büyük suç olarak görülmektedir. Nitekim, Tek Devlet de otoriter yönünün ve baskı kapasitesinin gerçek sınırlarını, rejime ve rejimin başındaki mutlak, mükemmel ve yarı-tanrısal nitelikteki Velinimet'e[461] yönelik gerçekleştirilen bir devrim girişiminden sonra çok daha sert ve radikal önlemlere başvurarak gösterecektir.

Bu doğrultuda, D-503'ün I-330 adlı bir devrimciyle tanışması da eserin en önemli kırılma anlarından birisi olmuştur. Birey olma hakkını talep etmek gibi mevcut rejimin bastırmakta başarısız olduğu "vahşi" ve irrasyonel güdülerini koruyan ve I-330 gibi devrimcilerden oluşan *Mephi* adlı bir "suç örgütünün" amacı, Tek Devlet'i dış dünyadan ayıran ve bireyin sistemden kaçışının mümkün olmadığını göstermeye hizmet eden Yeşil Duvar'ın yıkılmasıdır.[462] Muhalif düşünceleri hiçbir zaman belirli sınırları aşamayan D-503'ün bu grupla tanışması, Tek Devlet'in ideolojisine ve talimatlarına aykırı davranılabileceğinin ve "özgürlüksüz bir mutluluğun karşısına yerleştirilmiş mutsuz bir özgürlük" dışında üçüncü bir seçeneğin daha var olabileceğinin ayırdına varmasını sağlamıştır. Bu vesileyle üzerindeki ideolojik tahakkümden kurtulmaya yönelik bir vicdan muhasebesine girişen D-503, en önemli yurttaşlık görevlerinden birini yerine getirmeyerek devrimcileri ele vermemeyi tercih etmiş ve bir şekilde bu suça ortak olmuştur.[463]

---

[460] *Ibid.,* s. 34.

[461] Zamyatin'in mutlak iktidarın ve yanılmazlığın simgesi olan Velinimet'inin, Orwell'in Stalin'i temsil eden Büyük Birader karakterini yaratmasında da etkili olmuş olması muhtemeldir.

[462] Devrimin amacı, esaretin simgesi olan Yeşil Duvar'ı yıkmak, bu tahakküm rejimini Dünya'nın dışına götürmeyi sağlayacak *İntegral* gemisinin hâkimiyetini ele geçirerek insanlara "aksi düşünülemeyecek" olanın, yani hem eşit hem de özgür olmanın mümkün olduğu bir alternatifi göstermektir. Dünya nüfusunun yüzde sekseninin yok edilmesine neden olan ancak Tek Devlet'in tarih anlatısına göre herkesin refahı için kaçınılmaz ve elzem bir adım olarak görülen İki Yüzyıl Savaşları sonrasında Tek Devlet'i dışarıya kapatan Yeşil Duvar isimli bir sınır çizilmiştir. Elektrikli teller ile kaplı bu duvarın yıllardır kimse tarafından aşılmadığı belirtilmektedir. (*Ibid.,* s. 9-10, 19-20, 44, 114, 146-150, 165) İnsanların Tek Devlet'ten kaçamayacaklarına, yani kurtuluş fikrinin imkânsızlığına gönderme yapan Yeşil Duvar'ın bu yönüyle klasik distopyaların genel fikrine ve yapısına uygun düştüğü söylenebilir.

[463] Bu süreçte, D-503, Mephi adı verilen bu "eşitlik düşmanı vatan hainlerini" bir yurttaşlık borcu olarak Güvenlik Bürosu'na ihbar etmeyi düşünse de "irrasyonel" bir dürtü kendisini engellemiş ve otoritelere doğruyu söylememesine neden olmuştur. "Biz" düşmanlarını ifşa etmek, Tek Devlet adına her numaradan beklenen bir erdem olarak görülmektedir. "Yasal" ihbar süresini kaçıran D-503 ise beklenen erdemi gösterememiş ve bu "suça" iştirak etmiştir. Bunun yanında suç işlemiş Tek Devlet vatandaşları için ceza almanın ise bir yaptırımdan ziyade bir "hak", belki de "Biz olma hakkının dışındaki" tek hak olduğu belirtilmelidir. Bir numara konumuna indirgenen ve kolektif eyleme geçme becerisi aynı anda hem

Distopyalarda kaçınılmaz "bir sinir boşalması hali" olan ihtilal girişimi, Velinimet makamı için "göstermelik" seçimlerin yapıldığı ve mevcut iktidarın sürekli kazandığı Oybirliği Günü'nde[464] binlerce muhalifin Velinimet aleyhine ellerini kaldırmasıyla patlak vermiştir. İhtilal, kolluk güçlerinin devreye girmesiyle kısa süre içinde bastırılmış, rejimin bir diğer önemli ideolojik aygıtı olan basının seçimlerde oybirliğinin sağlandığına dair haberleriyle de eski istikrar ve düzen yeniden tesis edilmiştir.[465] Bu süreçte şüpheli avına çıkan sivil polisler tarafından yakalanan ve Velinimet'in huzuruna getirilen D-503 ise Tek Devlet'in gerekliliği ve zorunluluğu hakkında Velinimet'ten dinlediği bir nutuk sonrasında ise bir karşı-devrimci olarak tekrar sisteme entegre edilmiştir.[466] Rejim için artık bir tehdit unsuru olmaktan çıkan D-503'e herhangi bir ceza da verilmemiştir. Her ne kadar devrimciler Yeşil Duvar'ı parçalamayı başarmış olsalar da sistem ya da Tek Devlet sonunda galip gelmiş ve devrimciler tek tek Velinimet'in makinesinde idam edilmişlerdir.[467] D-503 ise "faildeki" aykırı düşüncelerin bedenden çıkartılması amacıyla yapılan bir operasyona girmeyi ve Velinimet'e I-330'u ele vermek dahil her şeyi itiraf etmeyi kabul etmiştir.[468] Sonu itibarıyla "bireyin" kurtuluşunu ve muhalefet imkânını mutlak anlamda yenilgiye uğratan *Biz*, bu yönüyle XX. yüzyılın klasik distopyalarının "umutsuz sonları" için bir örnek teşkil etmektedir.[469]

Yukarıda anlatılanlardan çıkartılacağı üzere, *Biz*'de klasik anlamda mahkemelerden, yargılamalardan, savunma ve iddia makamlarından ve yasalardan müteşekkil bir hukuk sistemi görülmemektedir. Nitekim, yurttaşlarının her eylemi üzerinde mutlak kontrolü bulunan, yanılması imkânsız olan ve bu nedenle hakikatin ve adaletin de kaynağı olan Tek Devlet'te bireyler arasında ya da birey-devlet arasında bir uyuşmazlık çıkması ihtimali baştan itibaren reddedilerek klasik bir hukuk sistemine duyulan ihtiyaç da

---

mutlak hem de sıfır olabilen bireyin, Tek Devlet karşısında herhangi bir hakka sahip olabileceğini düşünmesi dahi abesle iştigal olarak görülmektedir. Bu evrende sadece Biz'in hakları vardır, Ben'in ise ancak ödevleri olabilir. (*Ibid.*, s. 29-30, 38, 50, 109-111, 142)

[464] Gizli oya gerek olmayan, seçimleri kimin kazanacağının kesin bir şekilde "önceden belirli" bu biçimsel demokrasi örneğinin, Tek Devlet'in öngörülebilir ve "bilimsel" sistemine de uygun olduğu söylenebilir.

[465] *Ibid.*, s. 130-142, 160.

[466] *Ibid.*, s. 202-206.

[467] *Ibid.*, s. 208-209.

[468] *Ibid.*, s. 76-77, 221-222. Bu anlatı, *1984*'ü etkileyen bir başka unsurdur. Zira Orwell de Winston'un sonunu tam olarak bu izlekte kurgulaşmıştır.

[469] Fakat distopya ile anti-ütopya kavramlarını ayıran Jameson'a göre *Biz*, Orwell'de gözlemlenen şevki kırılmış devrimci ruhun aksine ütopyacı itkinin tüm "muğlaklığına" rağmen hâlâ mevcut olduğu "gerçek" bir anti-ütopyadır. (Jameson, *op. cit.*, s. 274-275)

ortadan kaldırılmaktadır. Fakat yukarıda da tartışıldığı üzere, henüz nihai hegemonyasını kuramayan ve muhalefet riskini ortadan kaldıramayan Tek Devlet'te, toplumsal düzenin sağlanmasında Annelik/Babalık Normları, *Lex Sexualis*, pembe kupon, perde kapatma hakkı, Velinimet seçimleri gibi biçimsel olarak yasal uygulamalara başvurulması ya da muhalefeti bastırmada idam cezası gibi baskı aygıtlarına ihtiyaç duyulması, hukukun henüz tam anlamıyla sönümlenmediği, bazı hukuksal kalıntıların şeklen de olsa varlığını koruduğuna işaret olarak görülmelidir. Zira yaptırım ve meşru şiddet tekeline sahip Tek Devlet'in, Çizelge adı verilen teknik kurallar manzumesi ile kişilerin davranışlarını mutlak bir biçimde düzenleyerek toplumsal düzeni ve istikrarı hedeflemesi de teknoloji ile modifiye edilmiş bir "idari pozitivizme" kapı aralamaktadır. Bu nedenle, bireyin tamamen tartışma dışına itildiği ve adaletin Çizelge ile özdeşleştirilerek mekanik ve rasyonel bir çehreye büründürüldüğü bu sistemde, toplumsal denetim aslen idari ve teknik kurallarla gerçekleştirilmektedir. Fakat yasalar ya da cezalar gibi hukukun varlığına dair bazı kalıntıların hâlâ görülebilmesi, *Biz*'de hukukun şeklen sönümlenmese de pratikte işlevsiz ya da anlamsız kılındığını göstermektedir. Bu eserden etkilenen *Cesur Yeni Dünya*'da ise bu yarım kalmış girişim, şekli yönden de tamamlanacaktır.

2.2.2. *Cesur Yeni Dünya*: Biyolojik Tahakkümün Varlığında "Hukuksuzluk"

Distopya türünün en etkili eserlerinden birisi olarak gösterilen *Cesur Yeni Dünya*, İngiliz filozof ve yazar Aldous Huxley (1894-1963) tarafından iki Dünya Savaşı'nın arasında yazılmış ve ilk kez 1932 yılında yayımlanmıştır. Bilim insanları yetiştiren bir aileden gelmesine karşılık, bilimsel ilerlemecilik fikrine kuşkuyla yaklaşan Huxley, özellikle 1926 yılında ABD'ye gerçekleştirdiği bir ziyaret sonrasında ciddi bir hayal kırıklığına uğramıştır. Karşısında insanların sömürüldüğü, "standartlaştırıldığı" ve kültürel açıdan sığlaştırıldığı bir tüketim toplumuyla karşılaşan Huxley, eserini ABD'nin gelecekte erişmesi muhtemel olan küresel hegemonyasına bir yergi- hiciv olarak kaleme almıştır.[470] Bertrand Russell'ın *İkarus*'u[471] veya Zamyatin'in *Biz*'i gibi eserlerden de

[470] David Bradshaw, "Sonsöz" (1993), Çev. Savaş Kılıç, *in Cesur Yeni Dünya*, Ümit Tosun, İstanbul, İthaki, 45. Baskı, 2025, s. 259-264.

[471] Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'ya ilham olduğu söylenebilecek bir diğer eser de Bertrand Russell tarafından 1925 yılında yayımlanan *İkarus ya da Bilimin Geleceği*'dir. Russell'ın İkarus benzetmesi, bilimin sınırsız gelişiminin insanlık için her zaman olumlu sonuçlar doğurmayabileceğine yapılan bir

etkilenen Huxley, Wells'in dünya devleti fikrini, biyo-teknoloji, totalitarizm ve tüketim toplumu gibi temalarla birleştirip tersine çevirerek, modern distopyanın en önemli eserlerinden birisi olarak kabul edilen *Cesur Yeni Dünya*'yı yaratmıştır. Aşağıda önce *Cesur Yeni Dünya*'nın toplumsal yapısı ve kurumları aktarılacak, ardından artık ihtiyaç duyulmayan bir iktidar ve düzen aygıtı haline gelen hukukun eserdeki işlevi ya da "yokluğu" değerlendirilecektir.

Cesur Yeni Dünya, küresel sisteme entegre edilmeyen Vahşi Bölgesi[472] ya da sürgün yerleri olarak belirlenen İskandinav Adaları dışında, dünyanın on bölgeye ayrıldığı ve *Dünya Devleti* adı verilen küresel bir iktidar tarafından yönetildiği bir evrende geçmektedir.[473] Her bölgesinin Platon'un filozof krallarına benzeyen *Dünya Denetçileri* tarafından yönetildiği Dünya Devleti[474], "*Cemaat, Özdeşlik, İstikrar*" şeklinde sloganlaşan kolektivist, totaliter ve Fordist bir ideolojiye sahiptir.[475] Aile ve ebeveynlik kavramlarının yok edildiği ve hatta müstehcenlik olarak görüldüğü bu rejimde, çocuklar

göndermedir. Wells'te de gözlemlediğimiz tek kutuplu dünya veya bir dünya tröstü fikrini öneren Russell, gelecekteki faydaları gözetildiğinde, böyle bir rejimin başlangıçta zor ve baskı ile kurulsa dahi meşru kabul edilmesi gerektiğini belirterek "ütopyaya içkin şiddet" tartışmasına katkı sağlayan bir başka düşünür olmuştur. (Bertrand Russell, *İkarus ya da Bilimin Geleceği*, İstanbul, bgst, 1. Baskı, 2016, s. 33) Gelişen fizyoloji ve kimya biliminin yarattığı imkânlarla yapılan nüfus kontrolü veya soy ıslahı (öjenik) gibi uygulamaların muhalefetin tasfiyesinde ve itaatkâr bir neslin yetiştirilmesinde de kullanılabileceği; duygular ve insan zihni üzerindeki kontrolün artmasıyla toplumsal kontrolün ahlak ve hukuk gibi geleneksel araçlardan ziyade bilimsel süreçlerle sağlanabileceği gibi fikirlerle *Cesur Yeni Dünya* üzerinde ciddi etkilerde bulunan eserin, Foucault'nun *biyo-iktidar* kavramına öncülük ettiği söylenebilir. (*Ibid.,* s. 42, 44) Bu yoğun etkilenme, *Cesur Yeni Dünya*'da Huxley'in orijinal bir fikrinin olmadığını söyleyen yazarların çıkmasına dahi sebep olmuştur. Ancak Kumar, Huxley'nin *İkarus* yayımlanmadan önce de *Cesur Yeni Dünya*'daki düşüncelerine dair çalışmaları bulunduğunun altını çizer. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 418)

[472] Vahşi Bölgesi'nin kendi içinde serbest bırakılması ancak Dünya Devleti'nin mutlak kontrolü altında tutulması, *1984*'te Parti'nin insan yerine dahi koymadığı için "özgür" bırakılan Prolların durumuna benzemektedir.

[473] Eser, dinî bir karaktere dönüşmüş Henry Ford'un, Model T montaj hattını ilk kez üretime soktuğu 1908 yılının yeni milat olarak seçildiği bir dünyada, Ford'dan Sonra 632 yılını konu edinmektedir. (Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya,* Çev. Ümit Tosun, İstanbul, İthaki, 45. Baskı, 2025, s. 73, 96, vd.)

[474] Kumar, Huxley'in Platon'daki sınıflı toplum yapısını alaya alarak Fordizmi, Platon ile başlayan "rasyonelleştirme" geleneğinin son halkası olarak görmüş ve distopik evrenini de "kıyamete en yakın yer" olarak gördüğü ABD'de kurgulamıştır. (Kumar, Ütopyacılık, *op. cit.*, s. 28; Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 387, 390)

[475] Huxley, Cesur Yeni Dünya, s. 31. Burada cemaat ile kolektif toplum yapısı, özdeşlik ile bireyin silinmesi, istikrar ile ise gösterilen toplumsal düzenin "sonsuza" sürdürülebilir olduğu ya da yapısal krizlerden arındırıldığı ima edilmektedir. Krishan Kumar da eserdeki seri üretimci ve mekanik fordist ideolojinin hayatın her alanına sirayet ettirildiğine dikkat çeker. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 395)

da artık rahim dışında, seri üretim bantlarında dünyaya gelmektedirler.[476] İnsanın bir fabrikasyon ürününe indirgendiği, "dünyaya gelmenin" yanında yetiştirilmesinin de tamamen devlet kontrolüne geçtiği bu süreç, Kuluçka ve Şartlandırma adı verilen iki teknik vasıtasıyla yürütülmektedir. Toplumun, bilim ve teknik vasıtasıyla rolleri ve statüleri önceden ve kesin belirlenen beş biyolojik sınıfa bölündüğü bu sistemde, kuluçka ve şartlandırma, kişilerin sınıfsal konumunu ve eylem kapasitesinin sınırlarını "mutlak" anlamda belirlemekte kullanılmaktadır. Kuluçka, kişinin biyolojik özelliklerinin ve ait olacağı sınıfın genetik mühendisliğinin yardımıyla belirlenmesine işaret ederken; Şartlandırma ise Pavlovcu telkin ve *hipnopedya* adı verilen uykuda öğrenme yöntemiyle insanlara Dünya Devleti'nin ideolojisinin ve rollerinin öğretildiği bir yöntemdir.[477] İnsanların kendi sınıflarını benimsemekten öte sevmelerinin de amaçlandığı bu yöntemde, üstteki sınıflar, alttakinin daha kötü yaşam koşullarına; alttaki sınıflar ise üsttekilerin sorumluluklarına sahip olmadıkları için mutlu olmaları gerektiği şeklinde şartlandırılmaktadırlar.[478] Sınıfsal hiyerarşinin bu şekilde kesinleştirilmesine karşılık sınıflar arası açık ve doğrudan bir sömürünün de olmadığı görülmektedir. Nitekim her sınıfın toplumun vazgeçilmez bir unsuru olduğu bilincinin yerleştirilmesiyle toplumsal istikrarın ya da "tepeden" gelecek bir toplumsal çözülmenin engellenmesi sağlanmıştır.[479] Dolayısıyla, Şartlandırmanın ideolojik ve disiplinci aygıt, Kuluçkanın ise saf bir disiplin aygıtı olduğu söylenebilir.

Toplumsal hiyerarşinin en tepesinde Dünya Denetçilerinin de aralarından seçildiği, sınırlı sayıda "üretilen" ve Alfa sınıfı adı verilen seçkin bir zümre bulunmaktadır.[480] Fiziksel ve zihinsel açıdan güçlü olan alfalar, diğer sınıfların erişemediği bazı ayrıcalıklara da "doğal" olarak sahiptir. Ancak sistem karşısında otonomisi görece daha yüksek olan Alfalar dahi sıkı bir şartlandırma sürecinden geçirilerek bireyselliğe izin verecek duygular geliştirmeleri katı bir şekilde yasaklanır. Hiyerarşide aşağılara doğru

---

[476] Huxley, Cesur Yeni Dünya, *op. cit.*, s. 49. Doğum yapmanın yasaklandığı ya da büyük ölçüde imkânsızlaştırıldığı bu rejimde, bu yasağı çiğneyenler ise idam ya da hapis gibi cezalara çarptırılmasalar dahi kınanma ve toplum tarafından dışlanma gibi örfi veya toplumsal yaptırımlara tabi tutulur.
[477] *Ibid.,* s. 49, vd.
[478] *Ibid.,* s. 52, vd.
[479] *Ibid.,* s. 92.
[480] Eserde, sadece Alfalardan oluşan bir adaya ilişkin daha önceden bir deney yapıldığı, ancak insanlar arasındaki bu eşitliğin, en sonunda iktidar savaşları ve kaos meydana getirerek deneyin başarısızlıkla sonuçlandığı belirtmektedir. (*Ibid.,* s. 221-222) Görüleceği üzere, bir Hobbesyen doğa durumuna işaret eden bu senaryo, sonucunda bir toplum sözleşmesi yapılmasının aksine ada halkının birbirini yok etmesi sonucunu doğurmuştur.

inildikçe ise bireyin giderek silindiği ve insanların tam anlamıyla fuzulileştirildiği görülmektedir. Alfalar ve Betalar dışındaki Delta, Gama ve Epsilon sınıfları, tek yumurtadan doksan altı yumurta elde edilmesine izin veren "*Bokanovski İşlemi*" adında bir yöntem ile üretilmektedirler.[481] *Cesur Yeni Dünya*'da toplumsal istikrarın sağlanmasının en önemli araçlarından birisi olarak görülen bu teknoloji ile alt sınıfların ikame edilebilirliği ya da "fuzulileştirilebilirliği" doğumlarından itibaren tescillenmiş olmaktadır.[482] Bu nedenle alt sınıflara mensup kişiler için bir birey olma vasfından bahsetmek çok daha zor gözükmektedir. Yine de Huxley, karar alabilme yeteneğine fazla ihtiyaç duyulmayan işlere özgülenen alt sınıfların, XX. yüzyıldan daha iyi yaşam koşullarına sahip olduğunun da altını çizer.[483] Bu durum ise *Cesur Yeni Dünya*'nın bir ütopya olarak da değerlendirilebileceğinin düşünülmesine neden olmuştur.

Dünya Devleti'nin kolektivist ideolojisi, Platon'un *Devlet*'teki önerisinden ayrılarak, "herkesin herkese ait olduğu" fikrinin sadece üst sınıflarla sınırlı tutulmadığı bir cinsellik politikasına sahiptir.[484] Bu yönüyle *Biz*'deki Tek Devlet'e yaklaşan Dünya Devleti'nde cinsellik, romantizmden ayrıştırılmış olsa da *1984*'ün aksine bir tabu haline getirilmemiş, aksine sınırsızlaştırılmıştır. Bu cinselliği özgürleştirilme politikasının, hâlâ kıskançlık gibi duygulara sahip olabilen Bernard Marx gibi "hatalı üretimler" dışında, toplumsal kontrol ve iktidarın sürdürülmesinde araçsallaştırıldığı da belirtilmelidir. Zira *1984*'te Julia'nın Parti'ye muhalefetindeki asıl etken, cinselliğin tabulaştırılması olacaktır.

Nihai bir tüketim toplum vizyonuna sahip Dünya Devleti'nde, modern iktisadî kurumların ve ilkelerin de ortadan kaldırıldığı veya büyük ölçüde dönüşüme uğratıldığı görülür. Üretimin kutsallaştırılmasına hizmet eden Fordist "ahlakın", endüstriyel kapitalist üretim tarzının ve ekonominin tüketime bağımlı kılınmasının topa tutulduğu *Cesur Yeni Dünya*'da gösterilen sistem, arz ve talebin birbirine uydurulduğu ve yapısal

---

[481] Bunun yanında doksan altıdan fazla yumurta üretmenin henüz sürdürülebilir olmadığı, bu doğrultuda insanın doğa üzerindeki hâlâ mutlak anlamda hâkimiyet kuramadığı görülmektedir. (*Ibid.,* s. 33, vd. ve 96)

[482] "Kendisini oluşturan hücreler değişse de toplumsal gövde yaşamayı sürdürür." (*Ibid.,* s. 111) Bunun nedenle, bu gözden çıkarılabilmenin, alt sınıflara kıyasla çok daha zor olsa da toplumsal maliyeti ve önemi yüksek alfalar için de geçerli olduğu söylenebilir.

[483] *Ibid.,* s. 223.

[484] Huxley'nin bu fikirlerinin şekillenmesinde Zamyatin'in *Biz*'inin de oldukça etkili olduğu söylenebilir. Zira iki eserin kurgusu arasında önemli paralellikler bulunmaktadır.

krizlerden büyük ölçüde arındırıldığı iddiasına sahiptir.[485] İnsanların kamuya ait tesislerde yaşadığı ve kişisel eşyaların sürekli yenileriyle değiştirilmesinin teşvik edildiği böyle bir sistemde, özel mülkiyet kavramının gereksizleştirildiği söylenebilir.[486] Nitekim aile ve evlilik gibi kurumların tasfiyesiyle beraber miras kurumunun da sönümlenmesi, kişisel servet birikiminin önüne geçilmesini sağlayan bir diğer önlem olmuştur. Bu nedenle, özel mülkiyet kurumunun varlığını korusa dahi içeriğinde ve tasarruf etme biçiminde radikal bir değişikliğe gidildiği söylenebilir. Benzer şekilde, üretici emeğin de artık bir meta olmaktan çıkartıldığı görülmektedir. Bütün toplumsal üretimin Devlet'in mutlak kontrolü altında olduğu bu iktisadî sistemde, üretim kâr elde etmek amacıyla yapılmamakta, emeğin satılabileceği herhangi bir piyasaya ya da buna olanak veren iş sözleşmeleri gibi hukukî formlara da ihtiyaç bulunmamaktadır. Paşukanis'in sönümlenme teorisini andıran bu süreçte insanın, özgürlüğünü ve birey olma vasfını tamamen kaybederek sistemin doğal bir kölesi ya da dişlisi kılınması, Huxley'nin sadece endüstriyel kapitalizme değil dönemindeki sol fikirlere ve bireysel özgürlüğün karşısına yerleştirdiği Sovyet pratiğine karşı da cephe aldığını ve iki toplumun eleştirilen yönlerinden müteşekkil karma bir toplum icat ettiğini göstermektedir.[487]

Modern distopyanın en önemli iki eseri olarak değerlendirilebilecek olan ve aslında totalitarizm olgusunu merkezlerine yerleştiren *Cesur Yeni Dünya* ve *1984*'ün ayrıştığı en bariz nokta, kullandıkları toplumsal kontrol mekanizmalarıdır. İleride daha detaylı tartışılacağı üzere, *1984*, bireyi toplum içinde eriterek yok etmede ideolojiden yararlanan ancak sistemin devam ettirilmesi ve muhalefetin temizlenmesi noktasında baskı ve şiddet aygıtlarına mutlak öncelik tanıyan bir distopik kurgudur. Eserini henüz İkinci Dünya Savaşı, Büyük Tasfiyeler, Faşizm, Stalinizm ya da nükleer savaşı görmeden tamamlayan Huxley ise Dünya Devleti'ni daha ziyade yüksek teknolojiyi kullanan disiplin aygıtları donatmayı ve bilim yardımıyla doğallaştırılan bir hegemonya üzerinden tanımlamayı tercih etmiştir. *Cesur Yeni Dünya*'nın bir ütopya olarak görülmesi de bu doğrultuda kuvvetlenmektedir. En alt sınıflar dahil olmak üzere Dünya

---

[485] *Ibid.,* s. 71, vd.
[486] *Ibid.,* s. 60.
[487] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*¸ s. 397. Huxley karakterlerinin isimlerini de ünlü kapitalistlerden ve sosyalistlerden esinlenerek yaratmıştır: Bernard Marx, Polly Trotsky, Lenina Crowne, Helholtz Watson, vb.

Devleti vatandaşları, savaş, mutsuzluk, fakirlik, acı, yaşlılık, şiddet[488] gibi duygular ve olgularla hayatları boyunca karşılaşmadan yaşayabilmektedirler.[489] Nitekim yaşamları çalışmak, serbest zaman, cinsellik ve *soma* adı verilen zararsız uyuşturucular almaktan ibaret olan bu insanlardan aslında tek beklenenin kendilerine verilen toplumsal rolleri gerçekleştirmek ve tüketmek olduğu söylenebilir. Fakat istikrarı sürdürülebilir kılmayı başaran ve hedonist bir toplum yaratan Dünya Devleti, Vahşi John karakteri üzerinden gösterilmeye çalışılacağı üzere, insan hayatındaki anlamı ve bireyin özgürlüğünü de yok etmiştir. Huxley, böylelikle Wells'in dünya devleti ütopyacılığı ve distopyalar arasındaki sınırın da oldukça geçirgen olabileceğine dikkat çekmek istemiştir.[490]

Her ne kadar şiddet ve zor kullanmaktan imtina edilse de *Cesur Yeni Dünya*'yı bir distopya yapan asıl faktörün sonuçtan ziyade yöntem olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.[491] İstikrar, düzen ve huzurun sağlanmasında bireyin karar verici mekanizmalardan tamamen soyutlanması ve sadece her şeyden habersiz birer makineye çevrilmesi, eserdeki gösterilmek istenen asıl distopyacı vurgudur.[492] Fakat Huxley'nin yöntemi, *1984*'te kullanılanlardan oldukça farklı ve en azından görünüşte daha "merhametlidir".[493] Dünya Devleti'nin temel başarısı, sistemin rasyonelleştirilmesinde

---

[488] Topuzkanamış, kağıt üstünde olan ile realitenin birbirine mutlak biçimde uymasının ya da uydurulmasının, *Cesur Yeni Dünya* gibi "korku ütopyalarına uygun bir facia" olduğunu; sapma ve hatta suç olgusunun bir toplumun sağlıklı olduğuna işaret eden semptomlardan olduğunun altını çizer. (Topuzkanamış, *Kapuçin Maymunları Neden Salatalık Sevmez?*, İstanbul, 3. Baskı, 2025, s. 81-82)

[489] Huxley, Cesur Yeni Dünya, *op. cit.*, s. 93, 235.

[490] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 361.

[491] Seeger ise *Cesur Yeni Dünya*'yı bir distopya kılanın, eleştiri ve düşünce özgürlüğünün mevcut üretim mekanizmalarının ve dünya görüşünün sürdürülmesi gibi belirli bir amaç için ortadan kaldırılması olduğunu düşünmektedir. (Seeger, *op. cit.*, s. 212)

[492] Bireyin toplum içinde eritilmesinin özgürlüğü ortadan kaldırma riskine ve gerçek bir toplum ya da barış için bireysel özgürlüğün korunması gerektiğine dair bkz. Vecdi Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*¸ İstanbul, Onikilevha, 3. Baskı, 2021, s. 226-229, 238.

[493] Margaret Atwood da *Cesur Yeni Dünya*'ya yazdığı Sunuş'ta, *1984*'teki totalitarizmi "zalim", *Cesur Yeni Dünya*'dakini ise daha yumuşak olarak nitelendirilebileceğini belirtir. (Atwood, Margaret, "Sunuş" (2007), Çev. M. İhsan Tatari, *in Cesur Yeni Dünya*, Ümit Tosun, İstanbul, İthaki, 45. Baskı, 2025, s. 7) Nitekim Huxley de 1946 yılında *Cesur Yeni Dünya*'ya yazdığı önsözde, "köleliği sevdirmek" olarak adlandırılabilecek bu "yumuşak" yöntemin gelecekte totaliterleşmenin asli yöntemi haline geleceğini iddia etmektedir. Hatta, *1984*'ü okuduktan sonra öğrencisi Orwell'e yazdığı bir mektupta (1949) bu fikrine bağlı kaldığı görülmektedir. Nihai devrimin, insanın psikolojik ya da fizyolojik yollarla bireyselliğinin "tamamen" yıkıma uğratılması sonrasında geleceğini düşünen Huxley, kendi yönteminin *1984*'teki gibi insanları zorla köleleştirmekten ya da kaba güç kullanımına göre geleceğin toplumlarına daha uygun düşeceği kehanetinde bulunur. (Huxley, Huxley, Aldous, "Önsöz" (1946), Çev. Ümit Tosun, *in Cesur Yeni Dünya*, İstanbul, İthaki, 45. Baskı, 2025, s. 25-28; Huxley, Aldous, "Letter to George Orwell", https://libertas.co/wiki/Letter_to_George_Orwell_-_Aldous_Huxley (Son Erişim Tarihî: 10 Mayıs 2026) Akman, mevcut iktidar ilişkilerinin, salt tehdit üzerinden uzun süre koruyamayacağını; bu nedenle iktidarı ve kullandığı yöntemleri doğal ve rasyonel kılacak bir araca ihtiyaç duyulduğunu

ve meşru gösterilmesinde, Kuluçka ve Şartlandırma gibi doğrudan şiddet içermeyen metotları etkin şekilde kullanabilmesi ya da kullandığı şiddeti çok iyi gizlemeyebilmesidir: "*Hükümet oturma işidir, vurma değil. Beynin ve kıçınla yönetirsin, yumrukla asla*."[494] *Cesur Yeni Dünya*'nın despotik yönünün belirginleştiği bir diğer nokta da hakikâtin kontrolüdür. Geçmişe ait olduğu için ilerlemecilik fikrinin önünde engel olan ve pratik bir değeri bulunmayan tarihîn önemsizleştirildiği[495] Dünya Devleti'nde, özgürlük, bireysellik ya da özel alan gibi tehlikeli fikirlere yer vermesi nedeniyle bütün kitaplar da yasaklamıştır. Bu doğrultuda Huxley, mutluluğun önündeki engellerden olduğu düşünülen "bilgiyi",[496] filozof krallar olan Dünya Denetçilerine münhasır bir alan olarak kurgulamayı tercih etmiştir.[497] Nitekim Alfalar dahil olmak üzere tüm sınıfların toplumsal rollerinin ötesinde bir bilgiye sahip olması, sistemin istikrarı için ciddi ve öngörülemez bir tehdittir. Fakat, *Cesur Yeni Dünya*, bilimsel gelişmelerin tamamıyla durdurulduğu bir toplum da değildir. Bu durum belki de daha etkin mekanizmaların olabileceği fikrini dışlamayan *Cesur Yeni Dünya*'nın henüz nihai bir tüketim toplumuna ulaşamamasının getirdiği pratik bir nedenden kaynaklanmaktadır. Dünya Devleti'nin denetiminde olan ve devletin ideolojisi ve misyonuyla sınırlı tutulan bilimin son kertede özgür olmadığı da belirtilmelidir. Örneğin toplumun istikrarına tehlike oluşturabilecek bir eserin bilimselliği ya da özgünlüğü takdir edilse dahi sansüre uğratılmaktadır.[498] Dolayısıyla bilimin, nesnel hakikate ulaşma gayesinden ziyade pragmatik bir araca indirgendiği ve mevcut toplumsal formasyonun ve iktidar ilişkilerinin sürdürülmesine özgülendiği söylenebilir.

---

belirtmektedir. Modern toplumlarda bu ihtiyaç, hukukun da dahil edildiği ideoloji (ya da hegemonya) tarafından giderilmektedir. (Akman, Hukuk ve Politika İlişkisi – Hukukun Ekonomi Politik Analizi, *op. cit.*, s. 30; Akman, Hukuk ve Politika İlişkisinin Niteliği Üzerine, *op. cit.*, s. 8; Topuzkanamış, Hukuk ve Bireyi Anlamak Üzerine Notlar, *op. cit.*, s. 4910) *Cesur Yeni Dünya*'da ise ideoloji ikincil plana itilmiş ve yerini daha da etkin bir yöntem çözüm sunan disipline bırakmıştır.

[494] Huxley, Cesur Yeni Dünya, *op. cit.*, s. 71. *1984*'in neredeyse her sayfasında hissedilebilen şiddet, burada tarihe karışmış ve Dünya Devleti vatandaşları için artık anlaşılamaz bir güdüye dönüşmüştür. Örneğin, Lenina Crowne, şiddetle ilk kez sistemin dışından gelen Vahşi John'un kendisine tokat attığı sırada karşılaşmıştır. Ancak bu durum Dünya Devleti'nde şiddetin olmadığını değil, esaslı bir form değişikliğine gittiğinin göstergesidir. Nitekim kişilerin özgürlük hissiyatının Dünya Devleti tarafından sonsuza kadar gasp edilmesi bu durumun örneğidir.

[495] *Ibid.*, s. 219.

[496] *Ibid.*, s. 32, 46.

[497] Örneğin, bir Dünya Denetçisi olan ve toplumsal kuralların ya da "hukukun" üstünde bir konumda bulunan Mustafa Mond, her türlü cezadan muaf tutulmakta ve Shakespeare gibi tehlikeli fikirlere sahip yazarların eserlerine erişebilmektedir. (*Ibid.*, s. 218)

[498] Sanat, din, bilim ve özgürlük, istikrar karşısında ödenmesi gereken bir bedel olarak görülmektedir. (*Ibid.*, s. 181, 220, 227, 229)

Daha önce de belirtildiği üzere, modern distopyanın ilk örneklerinde daha belirgin bir şekilde var olan hukuk, klasik distopyalara uzanan süreçte giderek gözden uzaklaştırılmıştır. *Cesur Yeni Dünya* gibi insanın eylem kapasitesinin mutlak olarak sınırlandırıldığı ve denetlendiği iddiasına sahip bir eserde, hukuk gibi bir kontrol mekanizmasına ya da iktidar aygıtına herhangi bir ihtiyacın duyulmadığı söylenebilir. Biyoloji ve psikoloji gibi bilimler vasıtasıyla şekillendirilen toplumsal davranışların salt teknik ve idari kurallarla yönetilebildiği; bireysel arası ya da birey-toplum arası gerilimin ya da uyuşmazlık çıkma ihtimalinin bireyin ortadan kaldırılmasıyla çözüldüğü bu sistemde, herhangi bir hukuk, gelenek ya da örf-adet formu gereksiz görünmektedir. Dolayısıyla *Cesur Yeni Dünya*'da hukukun pozitif sınır noktasına ulaşarak ortadan kalktığı söylenebilir. Nitekim Dünya Devleti'nin fiziksel baskı aygıtlarını kullanmasını gerektiren bir durum da çok istisnaî haller haricinde ortaya çıkmaz. Muhalif ya da "duygusal" kişiler olarak düşünülebilecek bu istisnalar ise sistemin hâlâ arzu edilen kusursuzluğa ulaştırılamadığının göstergesidir.[499] Bu nedenle Dünya Devleti'nin de henüz amaçladığı nihai topluma yani toplumsal yaşamın pozitif sınır noktasına varamadığı söylenebilir. Bireyin mutlak anlamda ortadan kaldırılmasıyla ulaşılabilecek bu noktada toplumun da sönümleneceği düşünülebilir.

Eserde, dışarıdan ve içeriden olmak üzere iki yönde muhalefet görülmektedir. İçerideki muhalefet, belirli bir otonomiye ve eleştirel düşünme kapasitesine sahip olan iki Alfa tarafından getirilmektedir.[500] Hatalı bir üretim sonucu, bir Alfaya yakışmayan fiziksel özelliklere sahip Bernard Marx'ın muhalefeti, sınıfına ve dolayısıyla sisteme tam anlamıyla ait olamamaktan kaynaklı duygusal tatminsizlikten kaynaklanmaktadır. İçeriden gelen ikinci muhalefet ise bir Alfa için bile fazla iyi olan ve mutluluğu toplumsal rolünün ötesinde arayan Helmholtz Watson'dır. Bu iki ismin aslında oyunun kurallarının dışına çıkacak radikal adımlar atamadıkları, sınırlarda gezinmekle yetindikleri söylenebilir. Nitekim Bernard da Helmholtz da aslında Dünya Devleti ideolojisinden eser boyunca esaslı olarak "kopamamıştır". Fakat bu iki iç muhalefet arasında da önemli bir fark bulunur. Helmholtz'un muhalefetinin duygusal bir tepkiden

[499] Bu durumun bilimsel veya teknik bir yetersizlik mi yoksa insan doğasının özgürlüğe programlı olduğu kabulünün bir sonucu mu olduğu ayrı bir tartışma konusudur.
[500] *Ibid.,* s. 86. *Cesur Yeni Dünya*'da Delta, Gama ya da Epsilon gibi alt sınıfların muhalif olması çok zor bir ihtimaldir. Bu ihtimal gerçekleştiğinde ise Dünya Devleti yeniden şartlandırma ya da kimyasal ve fiziksel bastırma seçenekleri her zaman saklı tutulmaktadır.

ziyade ontolojik yönünün daha ağır bastığı, bu nedenle sistem için daha tehlikeli olduğu belirtilmelidir.[501]

Dışarıdan gelen muhalefet ise Dünya Devleti'nin küresel iktidarında bilinçli olarak bıraktığı bir boşluk olan *New Mexico Ayrı Bölgesi*'nden gelmiştir. "Vahşi Bölgesi" olarak da adlandırılan ve ele geçirmenin fazla masraflı olduğu değersiz topraklara sahip bu yerde, küresel sisteme entegre edilmek istemeyen ve vahşi şekilde yaşayan insanlar bulunmaktadır.[502] Pisliğin, yaşlılığın, hastalığın ve şiddetin görüldüğü; aile, tek eşlilik ve din gibi "geçmişin" ilkel geleneklerinin yaşatılmasına izin verilen bu bölgeden çıkmak ise elektrikli teller ve geçmişte gaz bombalarıyla verilen dersler ile imkânsız kılınmıştır.[503] Çıkmasına izin verilen tek kişi ise burada doğmasına karşılık ebeveynleri Dünya Devleti vatandaşı olan Vahşi John'dur. John, iki kültür arasında bocalayan bir kişi olarak tasvir edilmektedir. Bir melez dahi olmaması, vahşiler tarafından asla tam olarak kabul edilmemesine; bu bölgede "doğup" büyümüş olması ise Dünya Devleti'nin ideolojisine ve toplumsal yapısına taban tabana zıt bir zihne ve değer yargılarına sahip olmasına neden olmuştur. Dünya Devleti'ndeki özgürlüksüz ve duygusuz ortam karşısında "mutsuz olma hakkını" talep eden John'un varlığı, *Cesur Yeni Dünya*'ya bir distopya niteliği kazandıran asıl muhalefettir.[504] Nitekim ölümü bir fayda üzerinden alan Dünya Devleti ideolojisini benimsemeyi reddeden Vahşi, ileride kolluk güçlerinin de hâlâ faal olduğunu gösteren küçük çaplı bir isyan dahi çıkartacaktır.[505]

---

[501] Bu durum, toplumsal görevine ve sınıfına aykırı davranmaları nedeniyle idari bir kararla sürgüne yollanan iki muhaliften Bernard'ın kalmayı istemesine karşılık Helmholtz'un bu yaptırıma gönüllü olarak boyun eğmesinde belirginleşmektedir. Denetçi Mustafa Mond, sürgün yeri olarak gösterilen Ada'nın, Helmholtz gibi "sapkın" fikirlere sahip eğlenceli bir yer olduğunu belirtmesi de sistemin çarpıklığının tepeden gelen bir itirafı gibidir.

[502] Kuluçka ya da Şartlandırma süreçlerinden geçmeyen bu kişilerin Dünya Devleti vatandaşlarının endüstriyel tüketici ahlakını bozma riski bulunmaktadır. Bir başka neden ise Vahşi Bölgesi'sin, Dünya Devleti vatandaşlarının kendi devletlerini ütopik görmesini sağlayan bir "öteki" işlevi görmesi olabilir. (*Ibid.*, s. 168.)

[503] *Ibid.*, s. 119.

[504] John'un ağzından Dünya Devleti'nin yarattığı dünya, "derin bir dehşet ve iğrenme hissi, günlerini ve gecelerini dolduran bitmek bilmez delilik ve her tarafta kaynayan ayırt edilemez aynılık kâbusu" olarak tanımlanmaktadır. (*Ibid.*, s. 209)

[505] *Ibid.*, s. 211, 214, 238. Bernard ve Helmholtz'un aksine Adaya gönderilmeyip bir denek olarak tutulan John, eserin sonunda intihar edecektir. Huxley *Cesur Yeni Dünya*'ya 1946 yılında yazdığı bir önsözde, Vahşi John'a "Ütopya'da delice bir yaşam ya da bir Kızılderili köyünde ilkel yerli hayatı" şeklinde sadece iki seçenek sunmasından pişmanlık duyduğunu; kitabı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yazsaydı yaşamayı seçebileceği üçüncü bir yol kurgulayacağını ya da nükleer enerjiye yer verilmeyen bir gelecek yaratmanın öngörü açısından "eksik" kaldığını itiraf eder. (Huxley, Önsöz, *op. cit.*, s. 20-21) Huxley'nin

Daha önceden de belirtildiği üzere, *Cesur Yeni Dünya*'da hukuka doğrudan bir atıf yapılmaz. Nitekim toplumsal kontrolün hukuk dışı yollarla sağlanabildiği ve herhangi bir yasa, ceza ya da yargılamanın görülmediği bu toplumda, hukukî kurumlara ya da formlara ihtiyaç duyulmamaktadır. *Cesur Yeni Dünya*'daki bu durum, Foucault'nun biyo-iktidar kavramının neredeyse kusursuzlaştırılmış bir örneğini sunar. Kapitalist üretim tarzında, kapitalist sınıfın, bir yandan işgücüne muhtaç durumdayken bir yandan işgücünü denetimi altına almak ve ona karşı korunmak zorunda olması, bireyin de kapitalist üretim tarzına uygun bir dönüşüm geçirmesini gerekmiştir. Foucault'ya göre modern iktidarın ortaya çıkmasında etkili olan bu süreçte katı cezalardan daha etkin ya da "verimli" kontrol mekanizmalarına ihtiyaç duyulmuş, çözüm ise bilim ve teknolojinin de katkılarıyla kişinin ve bedeninin disipline edilmesinde bulunmuştur.[506] İktidarın sadece devlet ve hukuk üzerinden ele alınamayacağını belirten Foucault, modern iktidarın, dışsal zorlamalara ve yasalara dayalı "hukukî iktidardan" ibaret olmadığını iddia eder.[507] Zira XVIII. yüzyıl itibarıyla iktidar yapıları da giderek insanın bireysel ve toplumsal bedenine karşı olan duyarlılıklarını ya da "çözünürlüklerini" artırmaya başlamıştır. Foucault, bu sürecin, devletlerin doğum, cinsellik veya sağlık gibi toplumun ve nüfusun her alanına sirayet etmeye başlaması olarak tanımlanan *biyo-politika* ve kişinin bedeni üzerinden disipline edilmesini veya kişinin bunu içselleştirmesini ifade eden *anatomo-iktidar* olmak üzere iki yeni iktidar tekniğinin ortaya çıkmasına ortam hazırladığını belirtir.[508] Ancak Topuzkanamış'ın da dikkat çektiği üzere, modern devletlerde biyo-iktidarın meşruiyeti, hâlâ hukukî form altında sürdürülmesiyle sağlanabilmektedir.[509] Dolayısıyla modern iktidarın, hukukî iktidarı dışlamak bir yana araçsallaştırdığı görülür. *Cesur Yeni Dünya*'nın Dünya Devleti ise

---

fikirleri, hayatının sonuna yaklaşırken aynı eleştirdiği Wells gibi bir dönüşüm geçirerek ütopyacı nitelik kazanacaktır. Nitekim yazar, Batı'nın bilimini ve Doğu'nun mistik yönlerini ve ahlakını harmanladığı *Ada* (1962) isimli son eserinde bir ütopya ya da karşı-karşı-ütopya ortaya koyarak *Cesur Yeni Dünya*'da eksik olan bu üçüncü alternatifi işlemiştir. (Göktürk, *op. cit.,* s. 160-167) Bunun yanında, John'un intiharının, *Cesur Yeni Dünya*'yı *1984*'ten ayıran bir başka nokta olduğu belirtilmelidir. Kuluçka ve şartlandırma sürecinden geçmemiş John'un intihar fikrine sahip olması bir yana sistemin intihar etmesine izin verdiği görülmektedir. *1984*'te ise intihar etmek gibi Parti'nin iktidarının dışına çıkabilen bu tip bireysel bir eyleme kesinlikle izin verilmemektedir.

[506] Engin Topuzkanamış, "Foucault'nun Düşüncesinde Hukuk ve İktidar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2 (Özel Sayı), 2019, s. 1833-1850s. 1841, 1846.

[507] *Ibid*., s. 1847; Foucault, İktidarın Gözü, *op. cit.*, s. 100.

[508] Topuzkanamış, Foucault'nun Düşüncesinde Hukuk ve İktidar, *op. cit.,* s. 1834-1847; Foucault, İktidarın Gözü, *op. cit.*, s. 48, 93. Foucault iktidarın toplumun her ayrıntısını kaplama talebini ise *Governmentality* (Yönetimsellik) kavramıyla açıklamaktadır. (Topuzkanamış, Foucault'nun Düşüncesinde Hukuk ve İktidar, *op. cit.*, s. 1834, 1842-1844)

[509] *Ibid.,* s. 1835, 1845.

hukuka ya da bir meşruiyet kaynağı olarak hukukî forma olan "bağlılığı" aşabilecek teknolojiler geliştirmeyi başararak modern iktidar tipinin sahip olduğu prangalardan kurtulmuştur. Kısacası, burada, uygulayıcıları Dünya Denetçileri; iktidar aygıtları ise giderek DDA ile özdeşleşmiş yeni ve ileri seviye bir biyo-iktidar tipinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu biyo-iktidar tipinde ise sistemin meşru olmayabileceği fikri büyük oranda ortadan kaldırılmış; adalet, hak ve haksızlık gibi soyut değer yargıları ise anlamsızlaştırılmıştır. Dolayısıyla sistemin adil ya da hakkaniyetli olması gibi doğal hukukçu temenniler için de herhangi bir zemin bırakılmamıştır. *Cesur Yeni Dünya*'nın *1984*'ten ayrıldığı bir diğer nokta da burasıdır. Zira *1984*'te, ideoloji ve yoğun şiddet tehdidi ile dile getirilmesi engellenen ve Parti'nin iradesiyle özdeşleştirilmeye çalışılan adalet kavramının yine de kendini Winston'un direnişinde hissettirdiği ve tam anlamıyla yok edilmediği söylenebilir. Adalet kavramının varlığının tamamen ortadan kalkması ise 2050 yılında tamamlanması beklenen nihai devrim ile olacaktır. *Cesur Yeni Dünya*'da ise kullanılan ileri teknoloji ve şartlandırma teknikleri, adalet kavramının anlaşılmasına imkân veren zihinsel muhakeme sürecinin yok edilmesine neden olmuştur.[510] Yani, *Cesur Yeni Dünya*'nın bir anlamda *1984*'te Parti'nin nihai devrimle birlikte arzuladığı aşamaya oldukça yakın olduğu söylenebilir. Dolasıyla adalete dair herhangi bir düşünce ya da sorgulama, sistem içi muhalifler Bernard ya da Helmholtz'tan ziyade ancak dışarıdan gelen Vahşi John veya hakikate erişebilen Dünya Denetçileri tarafından yapılabilecektir.

Dünya Devleti'nin içeride özerk bıraktığı Vahşi Ayrık Bölgesi'nin hâlâ irade serbestisi olan insanlardan müteşekkil bir topluma ev sahipliği yapması ise toplumsal ilişkilerin bir düzenleyicisi ve formu olan hukukun da varlığını koruduğuna işarettir. Eserde, bu bölgenin formel bir yargı örgütüne sahip olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi verilmese de toplumsal dışlama, linç ya da törensel cezalar gibi yaptırımların uygulandığı[511] ve kabile büyükleri ya da şamanlar gibi dini kişiliklerin bu yaptırımların icrasında rol aldıkları görülmektedir. Ancak cezanın tarafsız ve bağımsız bir kurum tarafından değil bizzat eylemden zarar gören tarafından verilmesi, kurallar ve yasalar

[510] Adil olmayan bir düzenin ömrünün de uzun olmayacağı hakkında ise bkz. Işıktaç, Hukuk Felsefesi, *op. cit.*, s. 475. Ancak görüleceği üzere, distopyalarda bu önerme, doğrudan adalet kavramının kendisi ortadan kaldırılarak geçersiz kılınmaya çalışılmaktadır.
[511] Huxley, Cesur yeni Dünya, *op. cit.,* s. 120, vd., 136.

yerine dinin etkisinden yoğun olarak etkilenen geleneklerin[512] ön plana çıkması ya da evlenme, hediye ya da takas gibi ilişkilerin görülmesi gibi göstergeler, bölgede gelişmemiş bir hukuksal yapılanmanın olduğuna işaret etmektedir.[513] Bu doğrultuda, Eugen Ehrlich'in "yaşayan hukuk" kavramı akla gelmektedir. Hukukun, devlet adı verilen siyasal ya da toplumsal birliklerden önce de fiilen mevcut olduğuna dikkat çeken Ehrlich'e göre hakların var olabilmek için hukukî önerme formunda cismanileşmiş olması gerektiği de aslında birer yanılgı ibarettir.[514]

Daha sonradan *1984* için de yürütülecek olan bir başka tartışma ise Dünya Devleti'nde hukukun Paşukanis'in öngördüğü şekilde sönümlenip sönümlenmediğidir.[515] Sovyet hukukçu Paşukanis'e göre sınıflı toplum yapısının, sınıf mücadelelerinin, sömürü düzeninin, çatışan özel çıkar ilişkilerinin ve tüm burjuva kalıntılarının ortadan

---

[512] Gelenekler, kendilerine fiilen uyulması, kendilerinin bağlayıcılığına inanılması ve rasyonel olarak değerlendirilebilmesi gibi üç özelliğe sahiptir. (Uygun, *op. cit.*, s. 186)

[513] Topuzkanamış, siyasal ya da hukukî iktidar yapılarının olmadığı bir insan grubunda ya da toplumda, evlenme, kira, borç ya da cezalandırma gibi ilişkilerin görülmesi hukukun varlığına işaret ettiğini belirtir. (Topuzkanamış, Kapuçin Maymunları, *op. cit.*, s. 86)

[514] Eugen Ehrlich, *Hukuk Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, Çev. Artun Mimar, İstanbul, Pinhan, 1. Baskı, 2019, s. 42-43. Topuzkanamış da kurumsallaşmış bir siyasal iktidarın olmadığı "ilksel, geleneksel ya da cemaat" tipi yapılarda, hukukun çatışma, rekabet, ittifak ve güç ilişkilerinden müteşekkil olduğunu ve kendiliğinden ortaya çıktığını belirtir. (Topuzkanamış, Kapuçin Maymunları Neden Salatalık Sevmez, *op. cit.*, s. 80) Jean Carbonnier ise hukuk sosyolojisinin temel varsayımlarını şu şekilde sıralar: "Hukuk, hukukun biçimsel kaynaklarından büyüktür" ve "hukuk insanlar arası ilişkilerin toplamından daha küçüktür". İlk varsayım, hukuku yasalarla-kurallarla özdeşleştiren anlayışı reddeder ve hukukun kapsamına "daha adil bir topluma olan özlemi" (bu çalışmada hukuka yönelik ütopyacı itki olarak adlandırılan arzuyu) de dahil eder. İkinci varsayım ise bütün toplumsal ilişkileri hukuk adı altında birleştirmenin reddine ilişkindir. Carbonnier, bu hususta "*panjurism"* adı verilen ve hukuku her yerde görme eğilimi olarak tanımlanabilecek bir kavram önerir ve son bir uyarı yapar: Hukuk, kendiliğinden bir önem arz etmez. (Jean Carbonnier, Jean, "Kuramsal Hukuk Sosyolojisinin Temel Varsayımları", Çev. Ahmet Haluk Atalay, *in Ökçesiz, Hayrettin* (Ed.), *HFSA 1*, İstanbul, Nüans, 1993, s. 116-120

[515] Kapitalist toplumdan komünist topluma doğru ilerleyen süreçte ilk evre olan ve henüz sınıflı toplum yapısının tasfiye edilmediği Proletarya Diktatörlüğü, hukukun sınıfsal bir baskı aygıtı olarak varlığının reddedilmediği, hatta eski egemen sınıfların tasfiyesinde araçsallaştırılabileceğinin savunulduğu bir evredir. Ardından gelen sosyalizm evresinde ise sınıflar ortadan kaldırılmış olsa da insanların geçmişte şartlanmalarının bir anda değiştirilemeyeceğinden hareketle devlet hâlâ sönümlenmemiştir. SSCB'nin 1936 tarihli Anayasası ile sosyalist evreye geçtiğini deklare ettiğini belirten görüşler bulunmaktadır. Bu doğrultuda, sosyalizm aşamasında yönetim-dönüşüm aracı veya karşı-devrimleri engelleyici olmak üzere iki temel işleve sahip bir sosyalist hukukun da varlığından bahsedilebilir. Nihai tarihsel evre olan Komünizm aşamasında ise devlet de işlevini yitirdiği için sönümlenecek ve gerçek özgürlük ve eşitlik dönemi başlayacaktır. Ancak bu aşamada hukukun da sönümlenip sönümlenmeyeceği tartışmalı bir konu olmuştur. (Uygun, *op. cit.*, s. 253, vd.; Ozan Giray Şahin, "Sınıf Egemenliği, Hukuk ve Sovyet Hukuku", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2024, s. 709-731; Paşukanis, *op. cit.*, s. 56-59, 76-78) Örneğin, Collins, cinsel suçlar, cinayet ya da sanayi ilişkilerinin düzenlenmesi gibi alanlarda hukuksuz bir toplum öngören Engels ve Lenin'in birer ütopyacı olup olmadığını sorgulamaktadır. Zira Collins'e göre, sınıf çatışmasından uzak olan kürtaj, eşcinsellik veya tecavüz gibi konuları da düzenleyen hukukun komünist toplumda sönümlenmek zorunda olup olmadığı tartışmalıdır. (Collins, *op. cit.*, s. 26, s. 151, vd.) Hukukun "sönümlendiği" *Cesur Yeni Dünya*'da ise tüm bu sorular, insanın biyolojik ve toplumsal varlığının kalıcı olarak dönüştürülmesiyle cevaplanmaktadır.

kaldırıldığı[516]; özel mülkiyetin, meta mübadelesinin ve hukukî öznenin ise tasfiye edildiği nihai komünist toplumda, devlet ve hukuk da kendilerine duyulan ihtiyacın ortadan kalkmasına paralel olarak sönümleneceklerdir.[517] Hukuksal unsurun yitip gideceği ve planlanmış ekonominin kurumsallaşacağı bu tarihsel aşamada, toplumsal kontrol ise ortak yararı gözeten ve salt teknik rasyonel kurallar ile gerçekleştirilecektir.[518] Hukukun pratikte sönümlendiği Dünya Devleti'nde ise sürecin ve önkoşulların Paşukanis'in öngördüğünden farklılaştığı söylenebilir. Daha önceden belirtildiği üzere, Dünya Devleti'nde üretimin ve piyasanın mantığı ve amacı radikal biçimde değiştirilmiştir. Zira hukukî öznenin, serbest piyasanın ya da meta mübadelesinin görülmediği bu toplumda, üretim de kâr ya da artı değer elde etmek amacından ziyade absürt bir tüketim anlayışıyla birleşen kolektif bir meşgaleye çevrilmiştir. Üretim fazlasını tüketmek için üretim yapmak gibi bir kısır döngüye işaret eden bu anlayış, aslında birikim yapılmasını engelleyerek mevcut sistemin dengede tutulmasına ve toplumsal kontrolün sağlanmasına hizmet etmektedir. *Cesur Yeni Dünya* ve Paşukanis'in savı arasındaki esas fark ise iktisadî ve hukukî yapıdan ziyade toplumsal formasyon üzerinde belirginleşmektedir. Nitekim Dünya Devleti'nde aralarında net ve kesin hiyerarşik ilişkilerin olduğu sınıflardan müteşekkil bir toplum bulunmaktadır. Her ne kadar sömürü, üst sınıfların bilinçli ve icrai eylemleriyle gerçekleştirilmiyor olsa da bütün mevcudiyetini korumuş ve hatta doğallaştırılmıştır. Nitekim verili sınıfların yaşam standartları arasında önemli farkların bulunması, bunun *sui generis* bir sömürü tipi oluşturduğunu göstermektedir. Özetle, *Cesur Yeni Dünya*'da hukukun, işlevsiz ve hedefsiz kalması nedeniyle sönümlendiği ancak bunu sınıflı toplum yapısının ve sömürü düzeninin radikalleştirilerek korunduğu bir düzlemde gerçekleştiği söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmada *Cesur Yeni Dünya*'daki duruma hukukun sönümlenmesinden ziyade pozitif sınır noktasına ulaşması tabirinin kullanılması uygun görülmüştür.

---

[516] Özel çıkarların çatışmasının ortadan kaldırılması özel hukukun, devletin sönümlenmesi ise kamu hukukun ortadan kaldırılmasına sebep olacaktır. (Uygun, *op. cit.,* s. 250, vd.)

[517] (Paşukanis, *op. cit.,* s. 56-60; Yasemin Işıktaç ve Umut Koloş, *Hukuk Sosyolojisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 3. Baskı, 2020., s. 60, 144; Akbaş, "Hukuka Marksist Yaklaşım ya da 'Marksist Hukuk Kuramı'", *op. cit.,* s. 70-73) Engels'e göre komünist toplumda özel mülkiyetin ve sınıf mefhumunun ortadan kalkmasıyla beraber hukuk ve devlet de varoluş nedenlerini (*raison d'etre*) yitireceklerdir. (Akbaş, Hukuka Marksist Yaklaşım ya da 'Marksist Hukuk Kuramı', *op. cit.,* s. 53, 69-70) Bir başka görüşe göre ise hukuk, bozulmuş bir toplumun semptomudur ve altın çağa dönüş, hukukun sönümlenmesine yol açar. (Carbonnier, *op. cit.,* s. 111)

[518] Paşukanis, *op. cit.,* s. 78, 138.

Sonuç olarak, formel distopya türünün en önemli eserlerinden birisi olan *Cesur Yeni Dünya*'nın toplumsal kontrolün hukuk dışındaki yöntemlerle gerçekleştirildiği bir evren sunmasıyla, modern teknolojiler ve hukukun geleceği arasındaki ontolojik ilişkiye işaret ettiği söylenebilir. Zira özgürlüğün istikrar, bireyin toplum karşısında feda edildiği geleceğin toplumundaki bu "hukuksuzluk" halinin arzulanan bir şey olup olmadığı sorusu ise *Cesur Yeni Dünya*'nın hukuk felsefesine verdiği bir hediyedir.

2.2.3. *1984*: "Zorla" Varılan Pozitif Sınır Noktası

1984'ün incelenmesine geçilmeden önce distopya geleneğinin hem edebî yönden de hem de yarattığı polemikler açısından en etkili eserinin yazarı Orwell'in hayatından ve yazma motivasyonundan kısaca bahsetmek gereklidir. Orwell, gençliğinde İngiltere'nin Burma sömürgesinde polislik yapmış[519], İspanya İç Savaşı'nda bulunmuş, Avrupa'nın önemli şehirlerinde parasız ve sefalet içinde yaşamış[520] ve Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı sefaleti yakından gözlemlemiş bir yazardır. Orwell'in hayatındaki en önemli kırılma anlarından birisi İspanya İç Savaşı olmuştur.[521] Kurulan cumhuriyetçi düzenin çürümeye başlamasını, sol entelijansiyanın savaş çığırtkanlığını ve Stalinci

[519] Orwell, bir İngiliz sömürgesi olan Burma'da imparatorluk polisi olarak görev yaptığı sıradaki deneyimlerinden esinlenerek yazdığı *Burma Günleri*'nde açıkça Batı emperyalizmini topa tutar. (George Orwell, *Burma Günleri*, Çev. Deniz Canefe, İstanbul, Can, 25. Baskı, 2024, s. 50-53, 183) Eserde, Burma halkının, İngilizler ve bizzat kendileri tarafından ikinci sınıf insan statüsüne indirildiği ve hukukun bu rejimi baskı ve ideolojik aygıtları ile nasıl meşru kıldığı anlatılmaktadır. Dolayısıyla eserin, ırk-iktidar-hukuk ilişkisini çalışmalarının merkezine yerleştiren ve modern liberal hukuk ilkelerinin ve kurumlarının ırka karşı tarafsız ve bağımsız olmadığını, hatta hukukun belirli bir "ırkın" üstünlüğünün sürdürülmesinde etkin bir rol oynadığını iddia Eleştirel Irk Teorisi (*Critical Race Theory*) için de edebî bir saha sunduğu belirtilebilir. (Şefik Taylan Akman, "Eleştirel Irk Teorisi: Irk ve Hukuk Arasında Kurulan İlişkiye Genel Bir Bakış", *in* Fulya Erlüle (Ed.), *7. Uluslararası Asos Congress Hukuk Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, Elâzığ, Asos Yayınevi, 2021, s. 295-299) Bunun yanında, Douglas Kerr ise *Burma Günleri*'ni *1984*'ün bir "provası" olduğunu ancak *1984* evreninde şekli de olsa "hukukun üstünlüğü" söylemine yer verilmemesi yönüyle ayrıştıklarını söylemektedir. (Douglas Kerr, "Law and Race in George Orwell", *Law and Literature*, Cilt 29, Sayı 2, 2017, s. 319-320)

[520] Orwell, Paris'te ve İspanya'da çeşitli hastanelerde yattığı sırada insan haklarına ve insan olmaya verilen değersizliği bizzat deneyimlemiştir. Buna göre yoksul ve devlet hastanesinde yatmak zorunda olan bir hastanın bir numuneden fazla değeri yoktur. Döneminin sağlık sistemini şiddetle eleştirdiği eserde, Nazi kamplarındaki gibi birer numaraya indirgenen yoksullar, "bir şekilde" tedavi edilmektedirler ancak her türlü aşağılanmaya ve ilgisizliğe de katlanmak zorundadırlar. Burada, Émile Zola'nın *Nasıl Ölünür* adlı eserindeki gibi ölümün bile sınıfsal olabildiğine gönderme yapılmaktadır. Hastanelerin durumunu ve sağlık hakkının eksikliğini eleştiren Orwell, sosyal devletin ve gelişen sosyal hakların da hakkını kısmen teslim ederek ulusal sağlık sigortası kurumu ile beraber alt sınıfların ve proleter kesimlerin de hukukî durumlarının görece iyileştirildiğini belirtmektedir. (George Orwell, *Yoksullar Nasıl Ölür?*, Çev. Begüm Kovulmaz, İstanbul, İthaki, 2. Baskı, Eylül 2022, s. 12, 14, 20; Émile Zola, *Nasıl Ölünür*, İstanbul, Can, 6. Baskı, Ocak 2021)

[521] Orwell, Yoksullar Nasıl Ölür, *op. cit.*, s. 23-51.

olmayan soldan desteğin çekilmesini gözlemlemesi, en meşhur eserleri olan *1984* ve *Hayvan Çiftliği*'nin de fikirsel altyapısının yavaş yavaş şekillenmesine sebep olmuştur.[522] Orwell, bu vesileyle üç şeyin farkına varmıştır: Çıkarları gerektiriyorsa en muhalif görünen kişiler dahi zulüm ve savaş yolunu tercih edebîlir, siyasî çıkarlar herkesin özünde basit bir insan olduğu hakikatini kolaylıkla gizleyebilir ve tarih ve hakikat yaşananlara aykırı olarak egemen sınıf tarafından kolaylıkla dizayn edilebilir.[523] Fakat hayatının sonuna kadar bir sosyalist olarak kalan Orwell'in[524] doğrudan SSCB'yi hedef alan yazılar yazmasının temelinde Stalin döneminde sosyalizm özleminin (ya da arzusunun) ve Ekim Devrimi'nin istismar edilerek bir totaliter rejimin doğuşunda kullanılmasının yarattığı hayal kırıklığı bulunmaktadır.

---

[522] Orwell 1946 yılında kaleme aldığı "*Neden Yazıyorum?*" başlıklı bir yazısında ise *1984* veya *Hayvan Çiftliği* gibi politik ve eleştirel eserler üretme amacını açıklamaya çalışmıştır. Buna göre, erken yaşta "sonu acı biten, muazzam natüralist romanlar" yazmak istediğinin ayırdına varan ve nihayetinde distopik evrenlerde geçen hicivler "yazmak zorunda kalan" yazar, bu tutumunun nedenini içinde yaşadığı "çalkantılı ve devrimci çağlar" ile bağdaştırmıştır. Bu doğrultuda, estetik kaygıları dışlamayan ancak kendi deneyimleri de dahil olmak üzere gizli bırakılan bazı tarihsel gerçekleri ifşa etmek gibi bir görev üstlenen yazar, kendi tabiriyle bir politik sanat anlayışı geliştirmeye gayret göstermiştir. Orwell'e göre, *Hayvan Çiftliği*, estetiği ve politikayı bilinçli olarak harmanlamaya çalıştığı ilk eseridir. Bunun yanında, aynı metin içinde, "başarısız" olacağından emin olduğu ancak mutlaka yazmak istediği bir roman üzerinde çalışmayı kararlaştırdığını belirterek *1984*'ün gelişini de önceden haber vermiştir. (George Orwell, *Neden Yazıyorum*, Çev. Esra Çakıruylası, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2021, s. 7-15)

[523] Orwell, Yoksullar Nasıl Ölür?, *op. cit.,* s.35-39.

[524] Bu görüşün aksini savunan yazarlar da bulunmaktadır. Stonor Saunders, Orwell'in *Hayvan Çiftliği* ve *1984* adlı eserlerinin film haline getirilerek Soğuk Savaş zamanında anti-komünist propagandada kullanılmasını incelerken Orwell'in CIA ile bizzat anlaşma yapmadığının altını çizer. Bunun yanında, eserlerin servis edilmeleri sırasında döneminin İngiliz ve Amerikan politikasına uygun olacak şekilde çarpıtıldıkları da bir gerçektir. Örneğin, *Hayvan Çiftliği*'nin karton filminin sonunda domuzların insanlar ile benzerliklerin ortaya koyulduğu sahne, yani yozlaşmış proleter devrimcilerin zamanla birer kapitaliste dönüştüğüne dair ima, ortadan kaldırılmış, yerine çiftlik hayvanlarının yozlaşmış diktatörlere yaptığı karşı-devrim sonucu sosyalist rejimin yıkılmasına dair bir sahne konulmuştur.*1984*'ün bireyin totaliter rejim karşısındaki mutlak mağlubiyetini temsil eden karamsar sonu ve ucu liberal burjuva sistemlere de dokunabilecek bazı "sakıncalı" hususlar da benzer şekilde değiştirilmiştir. Örneğin, filmin İngiliz seyircisi için olan "alternatif" sonunda, Winston, Büyük Birader'e lanet okuduktan sonra öldürülmektedir. Fakat Stonor Saunders, CIA'in filmleri konusunda dahli olmadığını kabul ettiği Orwell'in özellikle yaşamının son yıllarında çok da "masum" olmadığını belirtir. Orwell, özellikle 1949 yılında İngiliz Enformasyon Araştırma Dairesi'ne (*IRD*) komünist olmasından "şüphelendiği" birçok aydının ismini içeren bir liste vermiştir. Stonor Saunders, son yıllarında giderek sağa kayan Orwell'in başkalarının hayatlarını veya itibarlarını ciddi anlamda tehlikeye atan bu davranışının "Soğuk Savaş savunması" ile meşru kılınamayacağını ve Orwell'in aydın kimliğine ihanet ettiğini belirtir. (Frances Stonor Saunders, *Parayı Verdi Düdüğü Çaldı – Sanat ve Edebiyat Dünyasında CIA Parmağı*, Çev. Ülker İnce, Ankara, İmge, 2. Baskı, 2020, s. 358-366) Bu doğrultuda, Orwell örneğinin yazarın kişiliği ile eserleri arasına bir ayrım konulması gerektiği söylenebilir. Orwell'in zamanında ağır olarak eleştirdiği jurnalciliği kendisinin de yapmış olması, *1984*'te ileri sürdüğü uyarıların önemini veya genel olarak eserin başarısını azaltmamaktadır. Yine de Orwell gibi hayatını sosyalist davaya adamış bir kişinin salt şüphe üzerinden böyle tehlikeli bir faaliyete girişebilmesi, fikirlerin, değerlerin ve "ahlakın" da ne kadar temelsiz ve değişken olabileceğini göstermektedir.

Örneğin, *Hayvan Çiftliği*'nde sosyalist bir toplumun mümkün olmadığının iddia edilmesinden ziyade gerçekleştirilmesinin önündeki engellere dikkat çekilir. Kolektif çıkarları bireysel menfaatlerinin önüne koymayı kabul edebîlmiş hayvanların, Çiftlik'in yel değirmeni inşaatı sırasında adeta bir köle gibi çalışmaya dahi "gönüllü" olabildiğinin[525] ya da hırsızlığa yeltenen kimsenin görülmediğinin belirtilmesi,[526] Orwell'in sosyalizmin gerçekleştirilebilirliğine dair inancını koruduğuna örnek olarak gösterilebilir. Ancak yazar, yel değirmenin inşaatı sırasında adeta bir çalışma kampına çevrilmesine[527] ya da domuzların artı değerin tamamına el koyarak en büyük hırsızlığı ya da sömürüyü yaptıklarına dikkat çekerek sosyalist toplumun doğuşunun "yakınlığı" konusunda iyimser kalamadığını da düşündürmektedir. Bu nedenle, ütopik sosyalistlerin "kendiliğinden sosyalizm" fikrine karşı çıkan Orwell'in devrimle beraber gelecek sosyalist toplumun başarıyla sürdürülebilirliği konusunda ciddi şüpheleri bulunmaktadır. Zira yazarın asıl endişesi, kitlelerin sosyalist topluma hazır olup olmamasından ziyade yöneticilerin yozlaşmadan kalıp kalamayacağı ya da sosyalizm gibi bir nihai fikrin içindeki baskıcı damarın baskı altında tutup tutulamayacağıdır. Ancak bir "demokratik sosyalist" olan Orwell'in *Hayvan Çiftliği*'nde sadece Stalin dönemi uygulamalarını değil doğrudan kapitalist üretim tarzını da hedef aldığı unutulmamalıdır. *Hayvan Çiftliği*'nin sonunda diğer çiftlik sahiplerinin Napoleon'un emek sömürüsünü bu kadar yoğun ve kurumsal hale getirebilmesini övgüye boğmaları buna örnektir.[528]

Distopya yazınının en meşhur ve en etkili eserlerinden birisi olan *1984*, George Orwell'in ölmeden önce kaleme aldığı son romanıdır. Literatüre *Büyük Birader*,

---

[525] Orwell, Hayvan Çiftliği, *op. cit.,* s. 68.

[526] Orwell, Hayvan Çiftliği, *op. cit.,* s. 38-39, 70.

[527] Stalin döneminde sanayi ve ekonomide gerçekleştirilen atılımların siyasî suçluların çalıştırıldığı Gulaglar ile bağlantısı hakkında bkz. Neil Faulkner, *Halkların Rus Devrimi Tarihî,* Çev. Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam, 1. Baskı, 2017, s. 240-244; Wallerstein, Ütopistik, *op. cit.,* s.20; Nurbek Khairmukhanmedov, "Stalin Dönemindeki Siyasî Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 41, 2007, s. 155-174. Mahkûmların bedava emek gücünden yararlanma fikri cezaların ve hapishanelerin dönüşüm sürecine etkisi için ayrıca bkz. Mitchell P. Roth, *Göze Göz Suç ve Cezanın Küresel Tarihî,* Çev. Barışhan Erdoğan İstanbul, Can, 1.Baskı, 2017, s. 197, vd.

[528] Wallerstein'a göre "tarihsel sosyalizme" yöneltilenler arasında üç eleştiri daha fazla öne çıkmaktadır: Parti yönetiminin keyfi uygulamaları ve devlet merkezli terör, *Nomenklatura*'ya tanınan geniş imtiyazlar ve ciddi ekonomik verimsizlik. Ancak Wallerstein, bu üç eleştirinin diğer iktisadî ve siyasî sistemler için de söylenebileceğini, hatta bu "kötülüklerin" aslında tarihsel kapitalizm evresinde en üst noktaya ulaştığını belirtir. (Wallerstein, Ütopistik, *op. cit.,* s. 79-81)

teleekran, *Yenikonuş* veya *çiftdüşün* gibi terimler kazandıran eser, esas olarak Stalin dönemi Sovyetler Birliği'ni hedef alarak yazılmış olsa da 1930'ların sonu itibarıyla yükselişe geçen faşist, totaliter veya her türlü baskıcı rejime yöneltilmiş güçlü bir taşlama olarak yazılmıştır.[529] Gelecekte 1984 yılının nasıl görüneceğine dair oldukça karamsar bir anlatı sunan Orwell, "geçmişteki" Nazi ya da Stalin dönemi totaliter pratiklerinin ötesine geçildiği ya da totalitarizmin geride bırakıldığı bir "post-totaliter" toplum kurgulamıştır.[530] Bu yeni toplumsal aşamayı öncekilerden ayıran temel fark ise artık herhangi bir meşruiyet arayışına ihtiyaç duymayan Parti'nin, "birey" kavramını tamamen ortadan kaldırarak kişilerin hem bedeninin hem de zihninin mutlak hâkimi konumuna gelmiş olmasıdır.[531] Ancak ileride açıklanacağı üzere *1984*'ün karamsar evreni bile henüz nihai devrimini tamamlayamamış, "noksan" bir distopik evren tasvir etmektedir. Aşağıda, öncelikle *1984*'ün kurguladığı evren, Okyanusya'nın sınıflı toplum yapısı ile Parti'nin hiyerarşik düzeni açıklanacak, ardından bu yeni iktidar biçiminin kontrole, cinselliğe, hakikate ve muhalefete dair tutumu değerlendirilecektir. Son olarak, "herhangi bir yasanın bulunmadığı" bu toplum üzerinden hukukun varlığı ve fonksiyonlarına dair bazı tartışmalar yürütülmeye çalışılacaktır.

1984, dünyanın Doğu Asya, Avrasya ve Okyanusya adı verilen üç süper güç arasında paylaşıldığı bir evrende geçmektedir. Bu üç güç, görünüşte sürekli bir savaş halinde olmalarına karşılık[532] küresel bir dengenin ve resmî olmayan bir ateşkesin sağlandığı

---

[529] Bazı yazarlar *1984*'ü sosyalist devrimin Marksizm'den sapmaması karşısında bir uyarı olarak okumaktadır. (Gurung, *op. cit.*, s. 40) Raymond Williams da tarihîn Orwell'i haklı çıkartacak gelişmelere sahne olduğunu ve bu nedenle *1984*'ün bir "olanaklı tarih" olarak düşünülmeye hak kazandığını belirtmektedir. (Williams, *op. cit*., s. 243)

[530] Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 499.

[531] Sınıf mücadelesinin şiddetlenmesinin Hukuk devleti fikrinin maskeleyici ve meşrulaştırıcı işlevine duyulan ihtiyacı ortadan kaldırılması hakkında bkz. Paşukanis, *op. cit.*, s. 154-155; Akman, Hukuk ve Politika İlişkisi – Hukukun Ekonomi Politik Analizi, *op. cit.*, s. 29.

[532] Orwell, *op. cit.* s. 36, vd. *Hayvan Çiftliği*'nde de benzer bir eleştiriyi çiftlikler üzerinden işleyen Orwell, Okyanusya'nın resmi olarak ya Doğu Asya ya da Avrasya ile sürekli fakat asla yıkıcı olmayan bir savaşta olduğunu belirtmiştir. Orwell'in esas amacı, SSCB'nin Nazilerle ve Batı'yla olan değişken (ya da yazarın itham ettiği üzere "ilkesiz" ve pragmatik) dış politikayı eleştirmektir. Zira SSCB, 1939 yılında, Nazilerle Molotov – Ribbentrop Paktı'nı imzalamış ancak Nazilerin bu saldırmazlık anlaşmasını ihlal ederek 1941 yılında Barbarossa Harekâtını başlatması üzerine SSCB, Nazilere karşı İngiltere ve ABD ile daha sonradan Tahran Konferansı'nda (1943) resmileşecek bir ittifak içine girmiştir. (Bülent O. Doğan, "Çevirmenin Önsözü", *in 1984*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 9. Baskı, 2024, s. x; Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, s. 477, vd.)

görülmektedir.[533] Nitekim mantıksızlığın mantıklı hale getirildiği *çiftdüşün* adı verilen bir yöntemin meşhur "Savaş Barıştır" sloganını kanıtlayan bu durumun temel sebebi, nükleer silah kullanmaktan çekinen, ideolojileri yönünden örtüşen ve pazar ile hammadde arayışına ihtiyacı bulunmayan bu üç devlet için savaşın varlığının aslında iktidarın yeniden üretilmesi için bir araç niteliği kazanmış olmasıdır.[534] Fakat bu üç devletin de egemen olamadığı Ekvator ve Kutup çevresi gibi bölgelerde, emek gücünü köleleştirmeye dair çatışmaların yaşandığı görülse de bu çatışmaların küresel dengeyi bozacak seviyeye çıkmasına izin verilmemektedir. Burada Orwell'in dikkat çektiği bir diğer husus da Okyanusya'nın yabancı ülkelerden getirilen esir düşmüş askerler ya da köleler ile iletişim kanallarını engellemek için yabancı dil öğrenimini katı bir şekilde yasaklamış olmasıdır. Ötekine dair bilginin bu şekilde sınırlandırılması, mevcut sistemin ve toplumun sorgulanmasına yol açabilecek kıyas olanağının da ortadan kaldırılmasına ve muhalefet için ateşleyici bir güç olan "ütopyacı itkinin" yeşerememesine sebep olmaktadır.[535]

Parti adı verilen tek ve mutlak güç merkezi tarafından yönetilen Okyanusya, Sosyalist Devrim ve halkçı ideolojilerin istismar edilmesinin sonucunda ortaya çıkan bir post-totaliter ve sınıflı toplumdur. Sınıf mücadeleleri büyük oranda ortadan kaldırılmış olsa da[536] Devrim'in öngördüğünün tam aksine sınıflı toplum yapısı ve sömürü düzeni varlığını korumuş ve hatta giderek daha radikal bir seviyeye ulaşmıştır. Okyanusya'da toplum, Prollar, Dış Parti ve İç Parti olmak üzere aralarında geçirgenliğin oldukça sınırlı olduğu üç temel sınıfa bölünmüştür.[537] Nüfusun yüzde seksen beş gibi büyük bir

---

[533] Kumar'a göre Soğuk Savaş fikrini andıran bu durum, aynı zamanda hem sürekli bir savaş hem de sürekli bir barış hâline işaret etmekte ve *1984*'ün meşhur sloganlarından olan "Savaş Barıştır" fikrini somutlaştırmaktadır. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 486, vd.)

[534] Orwell, 1984, s. 209. *1984*'te Okyanusya'nın ideolojisi *İngsos*, Avrasya'nın ideolojisi *Neo-Bolşevizm*¸ Doğu Asya'nın ideolojisi ise *Ölüm Kültü* olarak adlandırılmaktadır. Üç devlette de hiyerarşik toplumsal yapı, yarı ilahi bir lidere tapınma ve sürekli bir savaş durumu ve ekonomisi gibi ortaklıklar mevcuttur.

[535] Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 205, 221.

[536] Nitekim, Prollar asla başkaldırma şansına ya da bilincine sahip olmasalar bile Parti üyeleriyle aralarında her zaman gizli bir düşmanlık hissedilmektedir. (*Ibid.*, s. 89)

[537] Sınıflar arası geçirgenliğin sadece orta ve üst sınıflar arasında yani Parti üyeleri içinde olduğu belirtilmelidir. İç Parti üyeliğine layık görülmeyenlerin statüsü düşürülürken, yetenekli Dış Parti üyeleri ise terfi alabilmektedirler. Fakat Okyanusya'da bir Prol'un ne kadar yetenekli olursa olsun bir Parti üyesi yapılmasına izin verilmemektedir. (*Ibid.*, s. 217-218) Bu katı sınırın, hayatları boyunca nispeten serbest bırakılan Prolların Parti'nin ideolojik tahakkümüne tam olarak adapte edilememesi gibi bir riskten kaynaklandığı düşünülebilir.

bölümünü ve toplumun en alt kesimini[538] oluşturan Prollar[539], diğer iki sınıfın aksine insan olarak dahi görülmemekte ve Parti'nin mutlak kontrolünden görece ya da görünüşte muaf tutulabilmektedirler. Parti üyelerine katiyen yasaklanan ahlaksızlık, kumar, cinsellik, piyango, serbest girişim ya da özel mülkiyet,[540] Prollar için serbest bırakılmakta ve hatta zaman zaman teşvik edilebilmektedir.[541] Bu durumun birkaç nedeni vardır. Öncelikle, "*Prollar ve hayvanlar özgürdür*"[542] şeklindeki bir kabul ile açıkça belirtildiği üzere, Parti, Prolları asla ciddi bir tehdit olarak görmemektedir. Nitekim birey kavramını silmeye çalışan Parti'nin pratikte Prolların mülkiyet edinmelerine rıza gösterebilmesi veya suç işlemelerin göz ardı etmesi bu durumun örneğidir. Fakat bir hayvan statüsüne indirgenmiş olsalar dahi Prolların "özgürlüğünün" de sınırsız olmadığı görülür. Zira aralarında "zeki" ve siyasî açıdan tehlikeli olanların[543] Düşünce Polisi tarafından ortadan kaldırılması yaygın bir uygulamadır. Bu kısmi özgürlüğün sağladığı muhalefet imkânı, *1984*'ün başkarakteri ve bir Dış Partili olan Winston Smith'in de Parti'nin ancak Prollar tarafından yenilebileceğine dair bir umut beslemesine neden olmuştur.[544] Winston'a göre, çoğunluğu oluşturan Prolların tek yapması gereken ayağa kalkarak isyan etmektir. [545] Ancak Prollar Bölgesi'ne yapılan bir

---

[538] Aslında Prollardan da daha alt statüde olan bir grup ya da sınıf daha vardır: Sınır bölgelerinde yaşayan köle toplumlar. Zira aktif savaş bölgesinde yaşayan ve köle olarak görülen bu kişilerin Prolların sahip olduğu "yurttaşlık korumasından" da yararlanamadığı söylenebilir. (*Ibid.,* s. 224)

[539] Orwell, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Prolların görece serbest bırakıldığı ya da totaliter rejimin aslında sadece Parti üyeleri üzerinde etkin olduğu böyle bir toplumda Parti'nin iktidarının korunmasının pek muhtemel olmadığı noktasında eleştirilmektedir. Ancak Kumar'a göre bunun nedeni, Orwell'in aydın geçinen kimselerin halka ihanetine ve proletaryanın "haddinden fazla" uysallığına ve tepkisizliğine dikkat çekmek istemesidir. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.,* s. 525)

[540] Okyanusya'da Parti üyelerinin özel mülk edinmeleri katı bir şekilde yasaklanmıştır. (Orwell, 1984, *op. cit.,* s. 101)

[541] Okyanusya'da Prolların cinsellik, ticaret ve mülk edinmede serbest bırakılması Platon'un *Devlet'*te üretici sınıfa uygun gördüğü bir muameleye benzemektedir.

[542] *Ibid.*, s. 78. Cioran'a göre özgürlük, özgür olmayanlar için her şey iken, özgürlüğe erişmiş olanlar için ise birer yanılsamadan ibarettir. (Cioran, s. *op. cit.,* s. 20) *1984*'te Parti üyeleri Winston ve Julia'nın isyanının veya sefalet içinde bırakılan Prolların "sözde özgür" yaşamının Cioran'ı doğrular nitelikte olduğu söylenebilir.

[543] "Tehlikeli kişi" kavramının siyasî ve sınıfsal bir zemine sahip olması hakkında bkz. Foucault, Michel ve Simon, Jonathan, *Tehlike, Suç ve Haklar*, Çev. Utku Özmakas, İstanbul, Ayrıntı, 1.Basım, 2023, s. 30.

[544] Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 75, vd.

[545] *Ibid.*, s. 89, vd. ve 276. Fransız düşünür Étienne de la Boétie (1530-1563), iktidarın kaynağına, meşruiyetine ve sürdürülebilirliğine dair sorgulamalar yaptığı *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* adlı eserinde, keyfine göre kötülük yapabilecek bir efendiye kul olmanın rasyonel olmadığı kadar faydasız da olduğu fikrini ortaya atar. (La Boétie, *op. cit.*, s.25) Düşünür, iktidarın kaynağını aşağıdan yukarıya şekilde temellendirerek egemenin şahsında ya da doğal haklarında değil bizzat halkın verdiği yetkide görmektedir. Bu doğrultuda La Boétie, yüzbinlerce kişinin despot ve keyfi bir rejime isyan etmemesinde salt kaba güç ya da şiddet tekelinin yanında dünyevi zevkler, eğitim, din ve hukuk gibi "ideolojik aygıtların" ve köleliğe alışmanın da rol oynadığını düşünmektedir. (*Ibid.*, s.20; Yalçınkaya, s.389) Düşünür aynı zamanda hangi yolla olursa olsun egemenin aslında tek bir amacı olduğunu iddia

ziyaret, Parti'nin bu "salıverme" tekniğinin ve piyango, fuhuş, kumar ve alkol gibi kitlesel uyuşturma aygıtlarının Prolların bir sınıf ya da "hak" bilincine veya muhalefet güdüsüne ulaşmalarını engellemede oldukça etkin bir yol olduğunu gösterir. Prolların serbest iktisadî girişimlerine izin verilmesinin ya da teşvik edilmesinin arkasında ise Parti açısından pratik bir neden bulunmaktadır. Ekonominin ve hayat standartlarının sürekli iyiye gittiği yönünde her gün yeni bir haber yapılsa da Okyanusya aslında tüketim malları yönünden kıtlık yaşanan, soğuk, ruhsuz ve fakir bir ülkedir. Bu durum ise jilet, ayakkabı bağcığı ya da düğme gibi bazı malların ancak karaborsa üzerinden temin edilebilmesi sonucunu doğurmuştur. Daha önceden de belirtildiği üzere, savaş ekonomisinin kalıcılaştırıldığı Okyanusya'da, Parti'nin ideolojik netlikten ziyade "gerekli" tavizler verebilen pragmatik bir siyasete öncelik tanıdığı söylenebilir.[546]

Prolların pasifize edildiği bir düzlemde Parti'nin aşırı derecede baskıcı uygulamalara başvurmasının asıl nedeni ise Dış Parti adı verilen orta sınıfın varlığıdır. Her ne kadar Parti, iktidarını mutlaklaştırmaya oldukça yakın olsa da Dış Parti üyelerinden gelebilecek bir devrim tehdidine karşı da sürekli hazır bulunmak zorundadır. Orwell'e göre tarih, orta sınıfların alt sınıfların desteğiyle yeni üst sınıfa dönüştüğü; alt sınıfların ise her zaman yerinde saydığı döngüsel devrimlerden ve ütopyaların bir noktada yere çakılmasından ibaret olmuştur.[547] Nitekim yazar aynı fikri *Hayvan Çiftliği*'nde de domuzlar üzerinden örneklendirmiştir. Bu nedenle iktidarını sonsuza kadar sürdürme amacına ve yollarına sahip olan Parti, nihai devrimin Prolların mutlak anlamda köle kılınmasından; orta sınıfın ise sakat bırakılmasından sonra geleceğini kavramıştır. Bir İç Parti üyesi olan ve Winston'ı sorgulayan O'Brien'ın aktardığına göre, daha önceki devrimlerden ya da iktidarlardan farklı olarak, Parti'nin asıl isteği ne halkın iyiliği ne de eşitlik ve özgürlüktür; Parti sadece ve sadece iktidarı ele geçirmeyi ve sonsuza kadar

---

etmektedir: Kulluğu artırmak ve özgürlük fikrini yok etmek. (*Ibid.*, s.32-33) Bu fikirle *1984*'teki Parti'nin ideolojisini özetleyen düşünürün despotizme karşı önerdiği çözüm ise kolektif direniş ya da "sadece verilen iktidarın geri alınmasıdır." (*Ibid.*, s.22)

[546] Wallerstein, tekil olarak güçsüz bireylerin önünde üç yol bulunduğuna dikkat çeker: Devlet kurumuna güvenmek, daha güçlünün himayesine girmek ve devlet-dışı kolektif müdafaa yolları. (Wallerstein, Ütopistik, *op. cit.*, s. 62-63) Prolları insan dahi görmeyen ve kendisinden daha güçlü hiçbir odağın bulunmadığı Parti'nin ilk iki yola başvurmayı imkânsızlaştırdığı açıktır. Prolları görece serbest bırakarak "bireyin" yaşamasına izin vermesi ise sınıf bilincinin oluşmasını engellemektedir. Bauman'ın da belirttiği üzere alt sınıfların kendi içinde "hizipleşerek" kolektif eylem kapasitesine sahip olamaması ise sistemin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. (Bauman, Azınlığın Zenginliği, *op. cit.*, s.49) Dolayısıyla iktidarını mutlaklaştırmak isteyen Parti'nin izlediği siyasetin amaca uygun ve etkin olduğu söylenebilecektir.

[547] Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 210, vd.

elinde tutmayı amaçlamaktadır.[548] Artık daha bilinçli olan yeni bir üst sınıfın varlığında mümkün olabilecek bu girişimin uygulayıcıları ise İç Parti adı verilen seçkin ve küçük bir azınlıktır.[549] Kaliteli ve nadir tüketim mallarına ulaşabilen, uşakları olan, sürekli gözetimin simgesi olan *teleekranı* kapatabilen ya da sınırlı da olsa "hakikate" erişebilme gibi ayrıcalıkları bulunan bu sınıf, nihayet "*oligarşinin korunmasının kolektivizmden geçtiğini*" anlamıştır.[550] Parti'ye özgülenen ve pratikte sadece İç Partililerin kullanabildiği ortak mülkiyet ise sadece bir paravandan ibarettir.

Hiyerarşik yapının tepesinde ise Büyük Birader adı verilen her şeyin kaynağı ve asla yanılmaz birisi olarak tasvir edilen yarı dinî ya da efsanevi bir lider bulunmaktadır. Büyük Birader'in yaşayıp yaşamadığı ya da tarihîn herhangi bir anında var olup olmadığı da önemsiz bir meseledir, zira bu mevki insanların Parti'ye olan inançlarını perçinleyen bir fanatizm nesnesi ve simgesinden ibarettir. Zaten "ölmek" gibi biyolojik sınırlamalara tâbi Weberci bir karizmatik otorite figürünün, ölümsüz olma amacına sahip Parti'nin iktidarının gerçek kaynağı olamayacağı açıktır.

İnsanın sadece bir hücreden ibaret görüldüğü ve bağımsız bir birey olma vasfının ya da hakkının yok edilmeye çalışıldığı bu toplumda, Parti'nin iktidarının iki yönde mutlak olduğu söylenebilir: Zamansal ve mekânsal. Yukarıda bahsedildiği üzere Parti'nin, iktidarını sonsuza kadar sürdürmek istemesi birinci yöne işaret etmektedir. İkinci yön ise Parti'nin hâkimiyetinin bireye ya da bireyselliğe hiçbir koşulda yer bırakmayacak şekilde genişletilmesidir. Bu doğrultuda, sadece bedenler üzerinde değil zihinler[551] üzerinde de tam teslimiyet ve kontrol talep eden ve bireye kaçabileceği hiçbir alan bırakmamak niyetinde olan Parti'nin, bunu ideolojik, baskı ve özellikle disiplin aygıtları

---

[548] *Ibid.*, s. 203, 277, vd. Sistemin bozuk dişlilerinden ya da kurbanlarından birisi olan Winston ise günlüğüne Parti'nin idealini şu cümlelerle özetleyecektir: *"... çelik ve betondan bir dünya, canavar makinelerin ve korkutucu silahların dünyası; kusursuz bir uyumla ileri doğru yürüyen, hepsi aynı şeyleri düşünen ve aynı sloganları haykıran, sürekli çalışan, çatışan, zafer kazanan, zulmeden savaşçılardan ve fanatiklerden oluşan bir ulus – hepsi aynı yüze sahip üç yüz milyon insan.*" (*Ibid*., s. 79-80) Görüleceği üzere, bu tasvir, toplumun başarısını sanayiye ve imara indirgeyen, insanların aynılaştırıldığı ve mekanikleştirildiği ancak herkesin "yerini" bildiği Platon ve Wells karması bir ideale karşılık gelmektedir.

[549] Orwell, içlerinde en zeki kişilerin bulunduğu bu seçkin azınlığın aynı zamanda fanatizmden ve ideolojik körlükten en fazla etkilenenler olduğunu da belirtmektedir. (*Ibid.*, s. 277)

[550] *Ibid.*, s. 147, 177, 179, 214, vd. Parti'nin sahip olduğu kolektivist ideolojinin çarpıklığı ise insanın ancak "toplumun kölesi" olduğunda gerçekten özgür olabileceği şeklindeki şiarıyla netleşmektedir. (*Ibid*., s. 278, vd.)

[551] Orwell, 1984, s. 28, 176, 292.

ile sağladığı görülmektedir. Parti'nin bu konudaki en önemli atağı, mahremiyet, kişisel alan ya da yalnız kalma (*kendihayat*)[552] mefhumlarının ortadan kaldırılmasına yönelik olmuştur. Zamyatin'in *Biz* adlı distopyasının etkisinin yoğun olarak hissedildiği bu düşünceyi gerçekleştirmek için ise teknolojik, toplumsal ve örgütsel olmak üzere üç yöntem kullanılmaktadır. Öncelikle, Bentham ile özdeşleşen *Panoptikon* fikrinin daha teknolojik bir versiyonu olan ve "asla kapatılamayan" *teleekran*lar ile kişiler yirmi dört saat boyunca sürekli gözetlenmektedir.[553] "Bilinçli" olarak denetim dışı bırakılan bazı yerler hariç her evde ve binada bulunan bu cihazlar, Parti üyelerinin Büyük Birader'in gözlerinden asla kaçamayacaklarının birer kanıtı olarak görülmektedir.[554] Sürekli denetimin hissettirilmesine dair kullanılan ikinci yöntem ise ne zaman ortaya çıkacakları ve neye benzedikleri yakalanma anına kadar asla kestirilemeyen "*düşünce polisi*" adındaki gizli polis kurumudur. Winston da düşünce polisinin bir söylenti olmadığını ancak "suçüstü" yakalandığında kavrayabilecektir.[555] Bir diğer "etkin" kontrol mekanizması ise jurnalciliktir.[556] Platon'un *Devlet*'inde veya More'un *Utopia*''sında ütopik bir unsur olarak tasvir edilen toplumun sürekli birbirini gözetlemesi fikri, totaliter pratiklerde ve bunları konu edinen distopyalarda tersine çevrilerek baskının

---

[552] Orwell, 1984, s. 87.

[553] Orwell, 1984, s. 4-5, 39. İngiliz düşünür Jeremy Bentham ile özdeşleşen *Panoptikon*, sürekli denetime izin veren ve hapishaneler, okullar, tımarhaneler veya fabrikalarda kullanılabilecek bir gözetim evi fikridir. Bentham, gözetlenenlerin üzerlerindeki denetimi ya da baskıyı her an hissetmelerine imkân veren bu yöntemin, bir otokontrol alışkanlığı yaratarak genel faydayı ve verimi artıracağını düşünmektedir. *Panoptikon,* bir dairesel alanın çeperlerinde bulunan hücrelerin, bu alanın merkezindeki bir gardiyanın odasından sürekli olarak gözetlenmesine olanak tanıyan bir mimari olarak kurgulanmıştır. (Jeremy Bentham, "Panoptikon ya da Gözlem-Evi", Çev. Zeynep Özarslan, *in* Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, *Panoptikon – Gözün İktidarı*, İstanbul, Su, 3. Baskı, 2019, s. 9, 12-16) Aynı zamanda işçilerin de sürekli denetlenmesinde faydalı olduğu savlanan bu fikir aslında Jeremy Bentham'ın kardeşi Samuel Bentham tarafından 18. yüzyılın sonlarında Rusya'da işçi ve köylülerin çalışmalarının merkezi olarak denetlenmesi amacıyla ortaya atılmıştır. Bu çalışmalardan etkilenen Jeremy Bentham ise endüstri alanında kullanılmak üzere ortaya atılan bu fikrin, hapishane reformu için de etkili bir çözüm olabileceğini düşünmüştür. (Catherine Pease-Watkin, "Bentham'ın 'Panotikon'u ve Dumont'un 'Panoptique'i", Çev. Barış Çoban, *in* Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, *Panoptikon – Gözün İktidarı*, İstanbul, Su, 3. Baskı, 2019, s. 77-79; Foucault, *İktidarın Gözü, op. cit.*, 89) Bentham'ın *Panoptikon*'unun iki işleve hizmet ettiği söylenebilir. Öncelikle, Göz, mahkumlar, öğrenciler ya da işçiler üzerinde sürekli bir izlenilme duygusu yaratan etkin bir davranış kontrolü mekanizmasıdır. İkinci ve asıl işlevi ise bu sürekli denetimin teknoloji ve teknik bilgi aracılığıyla mümkün kılınmış olmasıdır. (Bentham, *op. cit.,* s. 23-24) Nitekim Foucault da silahlara, fiziksel şiddete veya maddi kısıtlamalara gerek olmadan sadece bir "göz" ile gerçekleştirilebileceği savunulan bu "disiplinci iktidar için bir ütopya programının" bir az maliyet - etkin sonuç reçetesi olduğunun altını çizer. (Foucault, İktidarın Gözü, *op. cit.,* s. 96-97, 101)

[554] *1984*'ün sonradan popülerleşecek bir diğer sloganı da "*Büyük Birader seni izliyor*" olmuştur. (Orwell, 1984, *op. cit.,* s. 3)

[555] *Ibid.*, s. 234. Stalin döneminde gizli polis uygulamasının "olağanlaşması" hakkında ayrıca bkz. Faulkner, *op. cit.,* s. 240

[556] Nazi dönemindeki jurnalcilik, göstermelik davalar, vs. hakkında ayrıca bkz. Fraenkel, *op. cit.,* s. 85, 105.

artırılmasında ve süreklileştirilmesinde kullanılmıştır. *1984*'te birer yurttaşlık görevi olarak kabul edilen jurnalciliğin, en belirgin ve distopik örneği ise aynı zamanda aile kurumunun da yapısal bir dönüşüme ya da çürümeye uğratıldığının göstergesi olan Parsonslar üzerinden verilmektedir. Zira Parti'nin "ideal" yurttaşlarından olan Tom Parsons, "uykusunda"[557] Büyük Birader aleyhine söylediği sözler nedeniyle bizzat kendi çocuğu tarafından ihbar edilmiştir.[558] Orwell, kurgusunda bu olayın üç tehlikeli sonucuna değinmektedir. Öncelikle jurnalcilik gibi uygulamaların aile içine dahi sızması, bireyler arası güvenin toplumun her alanında yok edilmesi sonucunu doğurarak kolektif bir muhalefet olanağını engellemek için araçsallaştırılmaktadır. İkinci husus, hem bu eylemin çocuklara kadar düşmesi hem de Parti'nin temyiz kudreti henüz yeterince gelişmemiş çocukların, "oyun" olarak gördüğü bu uygulamayı ciddiye alıp insanları işkenceye tâbi tutabilmesidir. Son ve en ciddi sakınca ise Parsons'ın ihbar edilmesine yönelik tepkisi olmuştur. Herhangi bir *düşünsuç* işleme kastı olmasa da Parti'nin asla hata yapmayacağını, bu nedenle gerçekten suçlu olduğunu düşünen Parsons, Parti'nin iradesinin hakikat ile özdeşleştirilmesinin en somut örneklerinden birini vermektedir. [559] Adaletin de Parti'nin yani siyasal iktidarı elinde bulunduranın iradesiyle bir tutulduğuna[560] işaret eden bu ideolojik konumlanmanın, rejimin kendi meşruiyetini kendisi üzerinden tesis etmesine de imkân tanıdığı söylenebilir. Kısacası, bir toplumsal kontrol ya da iktidar aygıtı olarak hukuka duyulan ihtiyacın azalmasına sebep olan bütün bu mekanizmalar, Parti'nin iktidarının mutlaklığı ve zaferinin kaçınılmazlığı fikrinin benimsenmesine zemin hazırlamaktadır.

Parti, aile kurumunu dönüştürmenin yanı sıra arzular ve cinsellik hakkında da önemli düzenlemeler yapmıştır. Prollar arasında serbest bırakılan ve genellikle pornografi vasıtasıyla devlet tarafından teşvik edilen cinsellik, Parti üyeleri arasında ise mutlak bir tabu haline getirilir.[561] Bu durumun aslında Parti'nin ideolojisiyle uyumlu ve mantıklı

---

[557] Görüleceği üzere, Okyanusya'da modern ceza hukukunun kusur ve kast anlayışından radikal bir kopuş mevcuttur.

[558] "Aile fiilen Düşünce Polisi'nin bir uzantısı haline gelmişti." (Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 140)

[559] *Ibid.*, s. 244, vd.

[560] Bu görüşün, *Devlet*'te Thrasymakhos'un doğruluğu, adaleti ve hakkı güç ile özdeşleştirmesi veya Hobbes'un devletin eylemlerinin adalete aykırı olmasının mümkün olmadığını göstermeye çalışması ile yakınlaştığı söylenebilir. (Platon, Devlet, *op. cit.*, s. 17-19; Güriz, *op. cit.*, s. 145, 181)

[561] *Cesur Yeni Dünya*'da yapılan tartışmalar hatırlanacak olursa, Huxley de Orwell de cinselliği siyasal iktidarın istikrarının sağlanmasında kullanmışlar ancak bunu taban tabana zıt bir yoldan denemeyi tercih etmişlerdir. Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 11, 72, vd., 138, 149. Parti'nin doğal arzuları engellemesi Orwell'in

olduğu söylenebilir. Nitekim mutlak ve sadece kendine itaat talep eden Parti, bir kişinin ailesine, eşine ya da dostuna bağlılığı gibi duygusallıkları ya da "öngörülemezlikleri" tolere edemez. "Sevişmenin siyasî bir eylem" olduğunun kabulünün kaçınılmaz sonucu da Parti üyeleri arasındaki zina ve çok eşlilik gibi eylemler ile herhangi bir cinsel arzunun varlığının bağışlanamayacak *düşünsuç*lar arasında görülmesi olmuştur.[562] Ancak dişlileri biyolojik varlıklar olan bu post-totaliter makine, neslin devamı olmadan varlığını sürdüremez. Bunun için Parti üyeleri arasında tamamen duygudan arındırılmış ve sadece üremeye indirgenmiş "mantık evlilikleri" yapılması bir yurttaşlık görevi veya Parti'ye karşı sorumluluktur. Dolasıyla *1984*'ün evreninde aile ve evlilik kurumlarının ortadan kaldırılmadığını, fakat tamamen Parti'nin iktidarını sürdürmede araçsallaştırılan birer disiplin aygıtına dönüştürüldüğünü söylemek mümkündür. Parti'nin iktidarını, cinsellik, aile ve doğum gibi alanlara taşırken artık evlenme, boşanma kürtaj, vs. gibi hukukî formlara ihtiyaç duymaması *1984*'ün modern iktidarı geride bıraktığına işarettir.

1984, totaliter rejimlerin sıklıkla başvurduğu propagandayı ve hakikatin tahrip edilmesini de Parti'nin iktidarında absürt bir seviyeye çıkartarak eleştirmektedir.[563] Örneğin, eserin başkarakteri Winston Smith, işlevi, tarihîn sürekli olarak Parti lehine yeniden yazılması ya da çarpıtılması olan Doğruluk Bakanlığı'nda çalışmaktadır.[564]

"suç ortağı" olan Julia'nın Parti'den nefret etmesi sonucunu doğurmuştur. Yine de bu nefretinin Winston'ınkinden farklı bir sebebe dayandığı söylenebilir. Winston, Parti'den bireyi ve özgürlüğü yok etmesi gibi yapısal veya varoluşsal sebeplerle nefret etmektedir. Julia'nın nefreti ise daha ziyade Parti'nin eylemlerini kısıtlamasına yönelik reaktif bir tepkidir. Nitekim örgütlü bir muhalefetin var olup olmamasıyla gerçekten ilgilendiği şüpheli olan Julia, Parti cinselliği serbest bırakmaya karar verirse Parti'yle barışabileceğine yönelik bir intiba bırakmaktadır.

[562] Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 71, 74, 132, 282. Hatta bu uygulama o kadar absürt bir seviyeye ulaşmıştır ki kişiler aralarında "fiziksel çekimin" olmadığına dair bir komiteyi ikna etmek zorundadır. (*Ibid.*, s. 70, vd.) Foucault da cinsel özgürlüğün bir direniş alanı olabileceğine dikkat çeker. (Foucault, İktidarın Gözü, *op. cit.*, s. 235)

[563] *"Tarih durdu. Parti'nin daima haklı olduğu sonsuz bir şimdi haricinde var olan hiçbir şey yok."* (Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 163) Bu söylemden anlaşılacağı üzere, statik olma hali, ütopyalarda ideal olanın doğal bir sonucuyken, distopyalarda ise statükonun devam ettirilmesi için zorunlu bir ön koşul olabilmektedir. Nitekim ütopyalarda ideale ulaşılması, daha fazla ilerlemenin imkânsızlığına gönderme yapmaktadır. İlerleme fikrinin ve belirsizliğin mevcut statükonun korunmasının önündeki en büyük tehditler olarak görüldüğü distopyalarda ise tarih kasıtlı olarak durdurulur ya da durdurulmak zorundadır.

[564] Okyanusya'da Barış, Sevgi ve Bolluk adında, adlarının tam aksi bir fonksiyona sahip üç Bakanlık daha bulunmaktadır. Okyanusya'nın "*Savaş Barıştır, Özgürlük Köleliktir, Cehalet Güçtür*" şeklindeki genel düsturu da benzer bir amaca hizmet etmektedir. (Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 6) Bu tasvirler, Orwell'in Swift'in izinden giden güçlü bir hicivci olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır. Bauman da Doğruluk Bakanlığı fikrinin, tarihîn ve hakikatin siyasî çıkarlar doğrultusunda sürekli olarak güncellenmesine karşılık gelen "bellek siyasetini" en iyi şekilde yansıtan kurgulardan biri olduğunu belirtir. Ancak Bauman'a göre İnternet sonrası bellek siyaseti de esaslı bir dönüşüm geçirmiş ve giderek daha karmaşık bir hale gelmiştir. Geçmişin verilerini saklama imkânı vererek bellek siyaseti yapmayı bir yönden zorlaştıran İnternet, aynı zamanda bellek siyasetinin kapsamını ve potansiyel hedeflerini artırmıştır.

Nitekim Parti'nin kutsallaştırıldığı ve her anlamda mutlaklaştırılmaya çalışıldığı bir sistemde "hata yapabilen" bir Parti'ye yer yoktur.[565] Parti, bu duruma zahmetli ancak oldukça etkili bir çare bulmuştur: Herkesi, gerekirse zorla da olsa bu fikre inandırmak. Burada Orwell'in devleti, sıradan baskı veya ideolojik aygıtların ötesinde bir silahla, disiplin aygıtlarının *sui generis* bir formuyla donattığı görülmektedir. Winston'ın sorgu ve işkence sürecinde daha detaylı işlenecek olan bu girişim, gerçekliğin tamamen zihinde yaratıldığına yönelik bir kabulün sonucudur. Örneğin, Parti iki kere ikinin beş ettiğini herkese inandırabilmişse artık iki kere iki beş demektir, dışsal tutarlılığın ya da maddi hakikatin hiçbir anlamı kalmamıştır.[566] Kısacası, Parti, tarihî[567] ve hakikati kontrol etmenin yolunu, zihnin kontrolünden ziyade zihnin sürekli olarak sıfırdan dizayn edilmesinde bulmuştur. Bu vesileyle "öznenin" inşa edilmesinde[568] ise *çiftdüşün* adı verilen bir yöntem ya da bir ideoloji hayati rol oynamaktadır. Birbiriyle çelişen iki fikrin aralarındaki çelişki bilinmesine rağmen aynı anda geçerli olabileceğini kabul edebîlmek gibi, klasik mantığın "çelişmezlik" ya da "üçüncü hâlin imkânsızlığı" ilkelerinin aynı anda çiğnenmesine olanak tanıyan *çiftdüşün*[569], Parti'nin irrasyoneli rasyonel "kılabilme" kudretini göstererek Kafkaesk bir damara kavuşmaktadır.[570]

(Bauman, Retrotopya, *op. cit*, s.17-18) Bellek siyasetinin yapay zekâ ve *deepfake* gibi teknolojilerin giderek yaygınlaşması ve gelişmesi sonrasında nasıl bir yönde seyredeceği ise distopik kurguların malzemesiz kalmasını engelleyecek gibi gözükmektedir.

[565] Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 44.

[566] *Ibid.*, s. 85. "Özgürlük, iki artı ikinin dört ettiğini söyleme özgürlüğüdür. Bu sağlanırsa gerisi gelir." (*Ibid*., s. 86) Bu anlatı, *1984*'ün pek çok yerinde okuyucuyla tekrar buluşturulacaktır. Zira Winston da işkence sürecinde gösterilen dört parmağın aslında beş olabileceğine ikna edilecektir.

[567] "'Geçmişi kontrol eden,' diyordu Parti sloganı 'geleceği kontrol eder: Şimdiyi kontrol eden de geçmişi kontrol eder.'" (*Ibid.*, s. 36) Zira faşist rejimlerde hakikatin kontrolü, tarih üzerinde de tam bir hâkimiyet gerektirmektedir. (Federico Finchelstein, *Faşist Yalanların Kısa Tarihî*, Çev. Zeynep Şarlak, İstanbul, İletişim, 2. Baskı, 2021, s. 46, 78.

[568] O'Brien, eski despotların iktidarının "Şöyle yapmayacaksın", totaliter rejimlerin ise "Şöyle yapacaksın" üzerine kurulduğunu; Post-totalitarizm örneği olan Parti'nin iktidarının ise "Sen şu'sun"a denk düştüğünü belirtir. (Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 268) Bu doğrultuda *1984*'te, iktidarın öznenin hareket alanlarını belirlemenin ötesinde doğrudan özneye varlık kazandırdığı veya özneyi inşa ettiği söylenebilir. (Topuzkanamış, Foucault'nun Düşüncesinde Hukuk ve İktidar, *op. cit.*, s. 1848) Ancak Ben'i ya da benlik bilincini tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan bu rejimde, fail olabilen bir özneden bahsedebîlmenin mümkün olup olmadığı da ayrı bir tartışmadır.

[569] Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 37, 222, vd.

[570] Winston'un sorgusu, sistemin üyelerinin rejimin ne istediği hakkında gerçekte hiçbir fikirlerinin olmadığını göstermektedir. Aslında mevcut sistem içinde, İç Parti üyeleri dahil hiç kimsenin gerçekten ne istediğini ya da ne için var olduğunu anlayamadan yaşadığı söylenebilir. Parti'nin asıl amacının "saf iktidar" olması şeklinde ifade edilen düstur dahi *1984*'ü Kafka'nın ünlü eseri *Dava*'daki anlamsızlık hissiyle yakınlaştırmaktadır. Nitekim Kumar da *1984*'te Kafkaesk ögelerin görülmesinin Kafka'nın ve Orwell'in aynı dönemin yazarları olmalarından kaynaklandığına dikkat çeker. Bu çalışmada incelenmeyecek olsa da hem hukuk ve edebiyat ilişkisi hem de distopyalar açısından Franz Kafka'nın

Tarihîn ve hakikatin tahrif edilmesinin hizmet ettiği bir diğer iktidar üretim yöntemi de suni düşmanlar yaratmaktır. Dışarıda üç büyük gücün bitmeyen savaşının yanında içeride de bir kamusal düşman (*hostis*)[571] ilan edilmesi gerekmektedir. Bu isim ise Parti'nin eski üyelerinden olan ancak artık Okyanusya'daki en tehlikeli kişi olarak görülen Emmanuel Goldstein'dır. Üç büyük güç arasında devamlı olarak sürdürülen savaşın aksine Goldstein'ın şahsı, Parti üyelerinin "nefret" duygularını yöneltebileceği ve rejimce gizlenmeye çalışılan aksaklıkların faturasının kesilebileceği bir günah

---

Dava[570] adlı eserine kısaca değinmekte fayda vardır. *Dava*, hukuku merkezine yerleştiren bir bürokratik cehennem yaratmasıyla bir "hukuk distopyası" olarak düşünülebilir. Modernizmin karanlık yönünü ve bürokrasi çarklarında ezilen bireyi "anlayan" Kafka, sessiz olsa da tepkisiz değildir. Eserde, Josef K., kendini ne ile suçlandığını dahi bilmediği anlamsız bir hukuk keşmekeşinin içinde bulur. Savunma hakkının erişilemez olduğu, rüşvet, liyakatsizlik ve ön yargılar ile işleyen bir hukuk sisteminin absürtlüğü karşısında bireyin ne kadar çaresiz kalabileceğini gösteren hikâyenin sonu da Josef K. İçin iyi bitmez. Edebiyatla ilgilenen hukukçular için oldukça popüler bir metin olan *Dava*'nın her ne kadar hukuk ve toplum için karamsar bir tablo ortaya koysa da somut bir değişim ya da devrim fikri önermediği de belirtilmelidir. Direniş beyhudeliğini işleseler de *1984*'ün Winston'u ya da *Cesur Yeni Dünya*'nın Vahşi John'u sisteme en azından karşı çıkmayı denerler. Josef K. ise sistemin çarpıklığını anlasa dahi başkaldırmak yerine sistemin kuralları ile oynamaya ve bu sistem üzerinden bir çıkış yolu bulmaya çalışır ve zamanla bu belirsiz, tutarsız ve çürümüş bir yasa üzerine kurulu Dava'yı kabullenir. Bu doğrultuda da Jacques Verges de K.'nın davasını bir "uyum davası" olarak nitelendirmektedir. Fakat Kafka'nın distopik unsurlar barındıran evreninin asıl odağının toplumdan ziyade bireyde olması açısından edebî distopyalardan uzaklaştığı belirtilmelidir.[570] Bunun yanında bazı yazarlar *Dava*'nın bir hukuk kitabı olarak dahi değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmektedirler. Örneğin, Cemal Bâli Akal, *Dava Bir Hukuk Kitabı Değildir* başlıklı yazısında, hukuka yönelik otonom bir tabii hukukçu anlayışın *Dava*'daki bu "organizmaya" hukuk demesini ve *Dava*'nın bir "hukuku olumsuzlayan bir hukuk kitabı" olarak görülmesini eleştirir. Benzer şekilde, Amerikalı hukukçu Richard Posner da *Dava*'yı bir hukuk kitabı olarak değerlendirmediğini açıkça belirtmektedir. (Gökçe Çataloluk, "Hukukçunun Hukuk Karşıtı Tutumunun Edebî Dışa Vurumu: Dr. Franz Kafka ve 'Dava'sı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1-2, 2011 s. 243, 245, 253, 258; Franz Kafka, *Dava*, Çev. Emre Alagöz, Ankara, Panama, 1. Baskı, 2015; Verges, *op. cit.*, s. 42-44; Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, *op. cit.*, s. 47-55; Posner, Hukuk ve Edebiyat, *op. cit.*, s. 28; Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 462)

[571] Carl Schmitt, ahlakın iyi-kötü; ekonominin kârlı-kâr getirmeyen; estetiğin güzel-çirkin gibi ikilikler ya da zıtlıklar üzerinden tanımlanması gibi siyasetin de "her türden siyasal eyleme kaynaklık eden, kendine özgü nihai ayrımlar" ile tanımlanması gerektiğini belirtir. Bu doğrultuda siyaseti, dost ve "ötekinin varoluşsal olumsuzlanması" olan düşman ikiliği üzerinden ele almaktadır. Düşman, kendi içinde, "savaşılan kamusal düşman" (*hostis*) ile "nefret edilen düşman" (*inimicus*) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir varoluş mücadelesinin karşı tarafı olan *hostis*'ten nefret edilmesi ise zorunlu değildir. Bu doğrultuda, Schmitt, siyasal iktidarı, savaş hakkı (*jus belli*) ve bu hakkın bir uzantısı olan "dost ve düşman belirleme" yetkisiyle açıklamaktadır. "Gerçek mücadele olasılığının varlığı" olarak tanımlanan savaş hali, hukukî ya da "saf düşünsel" bir durum değildir. Nitekim devletin iç düşman ilanında, düşmana verilen sürgün, hukuk dışı kılma veya hukukun korumasından çıkarma gibi mücadele yöntemleri de bu fikrin bir sonucudur. Bunun yanında Schmitt, gerçek mücadele olasılığın yani dost-düşman ayrımının nihai biçimde ortadan kalktığı bir senaryonun siyasetin sona ermesi anlamına geldiğine dikkat çeker. (Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı*, Çev. Ece Göztepe, İstanbul, Metis, 5. Basım, 2021, 57-67, 75-83) Schmitt'in teorisi, düşmanı siyasal iktidarın meşruiyeti ve hatta varlığı için bir zorunluluk olarak kabul etmektedir. Nitekim *1984*'te Parti de bu kabulden yola çıkarak iktidarını dışarıda diğer iki süper güç, içeride ise bir "halk düşmanı" olan Goldstein üzerinden yeniden üretebilmektedir.

keçisidir.[572] Herhangi bir zamanda yaşayıp yaşamadığı bile net olmayan Goldstein'ın sağladığı içsel tehdit, Doğu Asya ve Avrasya'nın sağladığı dışsal tehdit ile birleşerek Parti'nin düşman kavramı üzerinden kazanmaya çalıştığı meşruiyetin çift yönlü olmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, her gün gerçekleştirilen "İki Dakikalık Nefret Ritüeli"[573] adı verilen törenler ile Parti üyelerinin kolektif histeri krizlerine "kontrollü" olarak izin verilerek baskılanmış güdülerin hedefinin de hayali bir figür ile sınırlı kalması sağlanmaktadır.

Orwell'in *1984*'ün sonunda bağımsız bir ek bölüm ayırarak dile verdiği önemi ve hicivci damarını yansıttığı bir başka icadı da Okyanusya'nın resmî dili olan *Yenikonuş*tur.[574] Kasıtlı olarak her geçen gün küçültülen bu dil, Parti'nin hedeflediği nihai devrimin de anahtarıdır. Bu doğrultuda, *yenikonuş*un ideolojik bir aygıtın ötesinde bir disiplin aygıtı olduğu söylenebilir. Zira uzun bir sürece yayılıyor olsa da dilin daraltılması, zihinsel kapasitenin sınırlandırılarak insanın biyolojik doğasının Parti'nin mutlak tahakkümü altına sokulmasına hizmet ettiği görülür. Parti, 1984 tarihînde henüz arzuladığı mutlak iktidara ulaşamamış olsa da nihai devrimin oldukça yakın olduğu görülmektedir. 2050 yılında tamamlanması planlanan nihai devrim, dilin, alternatif düşünce yollarının tamamen ortadan kaldırmasına yol açacak şekilde yeniden dizayn edilmesi sonrasında gerçekleşecektir. Adalet, özgürlük, serbestlik ve eşitlik gibi kavramların mevcut anlamlarıyla olan bağının tamamen ortadan kalkmasına sebep olacak bu devrim, dolayısıyla herhangi bir muhalefet fikrinin var olma ihtimalini ortadan de kaldıracaktır. Bu noktada ise insanın bir makineye ya da "yaşayan ölüye" dönüştürüldüğü; siyasal ya da hukukî herhangi bir ilişki kurulabilmesinin imkânsızlaştırıldığı ve topluma işaret eden bir teşkilatlanmanın kalmayacağı söylenebilir. Dolayısıyla *1984*'teki nihai devrim de toplumsal yaşamın pozitif noktasına işaret etmektedir. Eğer *1984*'te bir hukukun olduğu kabul edilecek olsa dahi bu noktada hukukun da sönümleneceği ise açıktır.

---

[572] Orwell, *Hayvan Çiftliği*'nde Snowball ve Napoleon arasında kurguladığı bu iktidar kavgasını bu sefer de Goldstein ve Büyük Birader arasında canlandırmaktadır. Ancak *Hayvan Çiftliği* daha ziyade Napoleon'un iktidara geçiş sürecine odaklanan ve bunu somut bir şekilde gösteren bir eserken *1984*'te Goldstein'ın ve hatta Büyük Birader'in var olup olmadığı dahi net değildir.

[573] Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 12-13. Bunun yanında, dış düşmanlar için de "Nefret Haftası" adı verilen ve savaş esirlerinin toplu olarak idam edildiği törenler düzenlenmektedir. (*Ibid.*, s. 190, vd.)

[574] *Ibid.*, s. 56

1984'ü klasik distopyaların en etkili olanlarından birisi kılan özelliği, sadece Sovyetler aleyhine önemli bir propaganda silahı olarak kullanılmış olması değildir. Orwell, kurguladığı senaryoda Parti'nin iktidarını sonsuza kadar sürdürecek ve muhalefet fikrinin dahi tamamen ortadan kaldırıldığı bir geleceğin yani nihai yakın olduğunun haberini vermektedir. Hatırlanacağı üzere, *Cesur Yeni Dünya*'da bu ideal, biyolojik bir kast sistemi oluşturularak mümkün kılınmış olsa da muhalefetin tamamen yok edilemediği görülmektedir. Orwell, Dünya Devleti'nin yüksek teknoloji ve bilimle bile beceremediğini Parti'nin başaracağı konusunda emindir.[575] Fakat daha önceden de söylendiği üzere, Parti bunu 1984 itibarıyla henüz başaramamıştır. Bu yüzden, muhalif fikirlerle yani *düşünsuç*la mücadele, Parti'nin en fazla öncelik tanıdığı konudur. Orwell, hukuk literatürü için de önemli olduğu söylenebilecek olan "düşünce suçunun" ya da *düşünsuç*un (*thoughtcrime*) mucididir. *Düşünsuç*, Partililerin işlemelerinin mümkün olduğu tek suçtur.[576] Salt düşüncenin bir suç unsuru olarak kabul edilebildiği bu suç tipinde, icraya başlanmasının ötesinde henüz hazırlık hareketleri aşamasına dahi geçilmemiş olmasının bir önemi yoktur.[577] Hatta kişinin kendisinin bile farkında olmadan suç işleyebileceğini kabul eden *yüzsuçu* adı verilen türleri de olan bu suç tipinin cezası ise ölümden de ağır bir ceza olan *buharlaştırma*dır.[578] Ancak buharlaştırmadan önce, *düşünsuçlu*lar, itiraf almaya yönelik ardı arkası kesilmeyen ve yoğun bir işkence sürecine tâbi kılınırlar. Parti'nin ancak istediğini aldıktan ve bireyi tamamen ezdikten sonra gelecek olan buharlaştırma, kişinin varlığının tarihten tamamen silindiği ve bir "*yokkişi*" yapıldığı işleme verilen isimdir.[579] Okyanusya'da *düşünsuç* işlediğinin farkında olan herkes, bir gün mutlaka yakalanacağı fikrini de kanıksamıştır. "Yargının" elinden kaçmanın veya "suçla" mücadelede karanlık alan bulunması ihtimalin ortadan kaldırıldığı[580] Okyanusya'da, Winston ve Julia da bir istisna değildir. Kısacası, tercihini Fail Ceza Hukukundan yana kullanan Parti'nin gözünde suç, spesifik bir eylemden ziyade bir karakter sorunudur ve cezaya layık görülen eylemden ziyade

[575] *Ibid.,* s. 27.
[576] *Ibid*., s. 242. Akal, totaliter rejimlerin yurttaştan düşünmesini ya da konuşmasını beklemediğini, zira siyasal iktidarın bu iki eylemi de kişinin yerine yaptığını belirtmektedir. (Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, *op. cit.,* s. 133)
[577] "*Parti'nin gözünde düşünce ve eylem arasında bir fark yoktu*." (Orwell, 1984, *op. cit.,* s. 256)
[578] *Ibid*., s. 67, 29.
[579] *Ibid.,* s. 20, 45, 49.
[580] Bu durumun sadece Parti üyeleri için geçerli olduğu, Prolları kapsamadığı hatırlatılmalıdır.

doğrudan kişinin muhalif varlığıdır. Nitekim Orwell, eserinin bir yerinde suç tanımının kasıtlı olarak belirsiz kılınmasının nedenini şu cümlelerle açıklamaktadır:

> "… (bir Parti üyesinin) eylemleri yasayla ya da açıkça formüle edilmiş davranış kurallarıyla düzenlenemez. Okyanusya'da yasa yoktur. Tespit edildiğinde kesin ölüm anlamına gelen düşünce ve eylemler resmen yasaklanmamıştır ve sonu gelmeyen tasfiyeler, tutuklamalar, işkenceler, hapsetmeler ve buharlaştırmalar aslında işlenmiş suçları cezalandırmayı değil, gelecekteki bir zamanda belki bir suç işleyebilecek kişilerin temizlenmesini amaçlar."[581]

Eserde hukuka doğrudan referans veren nadir bölümlerden birisi olan bu pasaj üzerinden de anlaşılacağı üzere, Okyanusya'da hukukî güvenlik fikrinden tamamen vazgeçilmiş; *düşünsuç* ve buharlaştırma işlemlerine indirgenen cezalar ise muhalefetin ortadan kaldırılması gibi tek bir işleve hizmet ettiği söylenebilir. Hukukî öngörülebilirliğe ya da belirliliğe olanak tanıyan yazılı yasaların ise tarihîn ve hakikatin sürekli değiştirildiği bir rejimde yerinin olmadığı açıktır.

Bunun yanında, Düşünce Polisi tarafından yakalanan siyasî suçluların ayrı bir yargı makamından ziyade bizzat İç Parti üyeleri tarafından sorgulandıkları görülmektedir. Stalin dönemindeki göstermelik yargılamaların ve yargı kavramının değişen niteliğinin eleştirildiği bu kısımda, Winston'u sorgulayacak isim ise bizzat Winston'u tuzağa düşüren İç Parti üyesi O'Brien olmuştur.[582] Burada yapılan işlemin bir yargılama işlemi olmadığı peşinen belirtilmelidir. Zira yapılan sorguda amaç, muhalif kişilerin suçlu olup olmadığının ortaya çıkarılmasına yönelik bir itiraf almak bile değildir. Kişinin suçu, sistemin aleyhine davranmaya başladığı anda kesinleşmiş, hakkındaki karar çoktan verilmiştir. Dolayısıyla sadece bir formaliteden ibaret olan sorgulama, işkence yoluyla gelen koşulsuz itaat için bir sahneden ibarettir. Yakalandıktan sonra, uzun bir süre boyunca fiziksel işkenceye tâbi tutulan ve işlemediği suçları dahi itiraf eden Winston'ın direnci bu aşamada dahi büyük oranda kırılmıştır. Asıl amacı itiraf almak ya da maddi gerçekliği ortaya çıkarmak olmayan bu işkencenin ikinci adımı ise Winston'da birey

---

[581] *Ibid.,* s. 219-220.

[582] Sorgulama sahneleri, klasik distopyaların kaçınılmaz ögelerinden birisidir. Örneğin *1984*'te O'Brien tarafından yürütülen bu süreç, *Biz*'de Velinimet, *Cesur Yeni Dünya*'da Mustafa Mond, *Fahrenheit 451*'de ise Yüzbaşı Beatty üzerinden aktarılır. *Fahrenhein 451*'deki sorgulama sahneleri için ayrıca bkz. Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*¸ Çev. Dost Körpe, İstanbul, İthaki, 70. Yıl Özel Baskı, 2023, s. 66, vd.

olma vasfına dair tüm kırıntıların ve eleştiri fikrinin temizlenmesine yöneliktir.[583] *"Onlardan nefret ederek ölmek, buydu özgürlük."*[584] şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere, Parti, kişinin duygularına ve düşüncelerine mutlak anlamda hükmetmeyi başaramadığı ve kişinin bir mağdur ya da şehit olarak ölebildiği bütün ihtimalleri yok etmeyi hedeflemektedir.[585] "İyileştirmek" ya da "topluma geri kazandırmak" olarak ifade edilen işkencenin temelde üç aşamadan oluştuğu görülür: Öğrenme, Anlama ve Kabullenme (Sevdirme).[586] Distopya türündeki en radikal davranış mühendisliği[587] örneklerinden biri olan bu işkenceler ile Parti, kendinin her zaman haklı olduğuna inanılmasının da ötesinde bunun nesnel bir hakikat olarak da kabul edilmesini ve yurttaşların kendisini koşulsuzca "sevmesini" beklemektedir. Winston, kendi gözleriyle gördüğünü inkâr edip Parti'nin iddialarını mutlak doğru olarak benimseyeceği eşiğe gelene kadar sürdürülecek[588] olan işkencenin devletin disiplin aygıtlarının radikal bir formu olduğu söylenebilir. Nitekim burada işkence, geleneksel baskı fonksiyonundan oldukça farklı bir noktaya taşınmıştır. Daha sonradan *Otomatik Portakal'*da *"Ludovico*

---

[583] *Ibid.*, s. 255, 272. Parti, nihai devrimle birlikte, birey vasfının tüm bu "zahmetli" sürece gereksinim duymadan ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Gurung, hükümetin yetki aşımı, propaganda ve bireysel özgürlüklerin yerinden edilmesi fikrinin zamanla Orwellyen (*Orwellian*) kavramı ile özdeşleşir hâle geldiğine dikkat çekmektedir. (Gurung, *op. cit.*, s. 44)

[584] Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 296.

[585] *Ibid.*, s. 267.

[586] *Ibid.*, s. 266, 275.

[587] Bu tema daha sonra Anthony Burgess tarafından *Otomatik Portakal*'da (1962) kullanılmıştır. *1984* ve *Cesur Yeni Dünya* gibi distopyalardan etkilenen Burgess'in hedefine özel olarak B.F. Skinner'ın *Walden İki* adlı ütopyasını yerleştirdiği de iddia edilmektedir. B.F. Skinner'ın bir "davranış mühendisliği ütopyası" olan *Walden İki* (1948) adlı eseri, klasik ütopyacılığın aksine sonuca değil sürece ya da "yola" odaklanan bir eserdir. Bu doğrultuda, Skinner'ın önerisi mutlu bir topluma ulaşmak için insanların "kişiliklerinin" küçük yaşlardan itibaren eğitilmesi ve bilimsel olarak koşullandırılması (davranış mühendisliği) olmuştur. Eserde bu yöntemin, ütopyaya ulaşmadaki ya da ulaşıldıktan sonra sürdürmedeki en büyük engel olan kişisel uyuşmazlıklarının önüne geçebileceği iddia edilmektedir. Fakat Platon'dan esintiler taşıyan *Walden İki* de birçok ütopya gibi despot bir rejim ya da mekanize edilmiş bir toplum kurgulaması gibi çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. (Kumar, Ütopya ve Karşıütopya, *op. cit.*, s. 544, vd.) Nitekim Burgess de Skinner'ın fikirlerini hedef alan karşı-ütopyasında, davranış mühendisliğini, devletin kişi üzerindeki kontrolünün orantısız olarak artırılmasına izin veren bir "ıslah" yöntemi olarak kurgulamıştır. Kişide suç işleme güdüsünün yok edilmesinden ziyade bu güdünün duyulduğu anda vücudun şiddetli bir fiziksel reaksiyon vermesine neden olan bir Pavlovcu şartlandırmadan ibaret bu yöntemin; sokakları suçtan temizlenmenin yanı sıra bireydeki direnme gücünü kırma ve muhalefeti sindirme gibi işlevleri de bulunmaktadır. (Anthony Burgess, *Otomatik Portakal*, Çev. Aziz Üstel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 44. Basım, 2024, s. 82-83, 89, vd.)

[588] Eserde, bu durum, Winston'ın O'Brien'ın gösterdiği dört parmağı beş görecek noktaya getirilmesi şeklinde işlenmektedir. İşkence dört aşamadan oluşmaktadır. Beş parmak gördüğünü söylemek, beş parmak görmeyi istemek, beş parmak gördüğüne inanmak ve nihayet beş parmak görmek. (Orwell, 1984, *op. cit.*, s. 262)

Tedavisi"[589] ile daha da somutlaşacak olan bu fikir, işkencenin bireyin biyolojik varlığının tümüyle siyasal iktidarın kontrolüne geçirilebileceğini öngörmektedir.

Bu noktaya kadar görüldüğü üzere, *Düşünsuç* kavramı veya "*Hiçbir şey yasadışı değildi, çünkü artık yasa yoktu*."[590] ibaresi gibi istisnalar dışında, *1984*'te hukuka dair neredeyse hiçbir doğrudan referans bulunmamaktadır. Yine de bu durum, ortada herhangi bir hukukun var olup olmadığının, yoksa bile bu durumun neden ve nasıl olduğunun tartışılmasına engel değildir. Örneğin, Prollar Bölgesi'nde kumar, fuhuş, cinayet ve hırsızlık gibi "adi suçlar" işlenmesine göz yumulduğu ve *düşünsuçlar* dışında hiçbir suçun kovuşturulmadığı görülmektedir. Dolayısıyla serbest bırakılan Prolların bu eylemleri gerçekleştirmeleri hâlinde tam olarak nasıl bir yaptırımla karşı karşıya kaldıkları ya da Prolların kendi aralarında çıkan uyuşmazlıkları ne şekilde çözdüklerine dair net bir bilgi verilmemiştir. Parti'nin Prolları bir kanun koyucudan ziyade bir çoban gibi denetlediği ya da yönlendirdiği Okyanusya'da Prolların, özel mülkiyet ve serbest teşebbüs gibi karmaşık toplumsal, iktisadî ve hukukî ilişkilerde bulunabildikleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla uyuşmazlıkların çözülmesinde, yaptırım uygulanmasında ve toplumsal kontrolün sağlanmasında, Prollar Bölgesi'nin "içinden" de bazı mekanizmalara ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkar. "Yaşayan hukuk" kavramına ya da hukukî çoğulluk tartışmalarına[591] işaret eden bu husus, Prolların, dışarıdan Parti'nin denetimine tâbi, içeride ise nispeten özerk bir çeşit hukuka sahip olmaları gerektiği şeklinde bir yorum yapılmasına imkân tanımaktadır. Nitekim hukukî çoğulluğun alt

---

[589] Devlet tarafından suçluların ıslahı amacıyla gerçekleştirilen bu deney, kişide suç işleme güdüsünün yok edilmesinden ziyade bu güdünün duyulduğu anda vücudun şiddetli bir fiziksel reaksiyon vermesine neden olan bir Pavlovcu şartlandırmadan ibarettir.

[590] *Ibid.*, s. 8.

[591] Ehrlich'e göre hukuk, devletin zorla kabul ettirdiği soyut kurallardan (yasa) ve yargı kararlarından ibaret olmayıp yaşamın her alanındadır. "Yaşayan hukuk" olarak adlandırılan bu sosyolojik olgu, aşağıdan yukarıya doğru bir hukuk anlayışının en alttaki ayağını oluşturmaktadır. Bu nedenle bir grup içinde belirli bir soruna mevcut mekanizmalarla çözüm üretilemediği takdirde yargıcın ve yasa koyucunun ürettiği hukuk olan üstteki basamaklara geçilecektir. Belirli bir sosyal alanda birden fazla hukuk olgusunun bir aradalığı olarak tanımlanabilecek olan hukukî çoğulluk tartışmaları ise yazılı hukuk kuralları ile gelenekler ve toplumsal uygulamalar arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik bir girişimdir. Bu tartışmaların temel amacının hukukun devlet hukukundan ya da pozitif yasalardan ibaret olmadığını ve devletin bünyesindeki alt grupların kendi içinde hukuk olarak nitelendirdiği ve yaptırıma tabi tuttuğu düzenlerin de hukuk olgusu olarak kabul edilmesi gerektiği göstermek olduğu söylenebilir. (Can, Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri, *op. cit.*, s. 205-209, 272, vd.; Özdemir, Nadire, "Hukukî Çoğulluk Kavramı ve Görünümleri: 'Roman Hukuku' ve 'Aborjin Hukuku'", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 26*, in Ökçesiz, Hayrettin, Uygur, Gülriz, Üye ve Saim Üye (Ed.), İstanbul Barosu, 2014, s. 363-365; Hubert Rottleuthner, "Eugen Ehrlich ve Ernst Hirsch Yaklaşımlarından Yaşayan Hukuk", Çev. Çiğdem Vardar, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2013, s. 64-65, 72)

gruplar ya da topluluklar üzerine "siyasî denetim" kurulmasında araçsallaştırılabildiği de görülmektedir.[592]

1984'ü hukukla kesiştiren asıl nokta ise yasasızlığın açıkça ilan edilmesidir. Yasayı hukukla özdeşleştiren bir normativist pozitivizm anlayışı kabul edildiği takdirde, Okyanusya'da herhangi bir hukuk olmadığı kolaylıkla söylenebilecektir. Ancak *1984*'te Partililer için de herhangi bir hukukun mevcut olup olmadığı sorusunun cevaplanması gerekmektedir.[593] *1984*'te kişinin rızasını "zorla" üreten ve meşruiyetini kendi varlığı üzerinden tanımlayan Parti'nin[594] elindeki yaptırım ve şiddet tekelinin meşru kabul edildiği ya da ettirildiği görülür. Her ne Parti'nin yasaklarının ve talimatlarının keyfi olduğu, belirli ya da öngörülebilir olmadığı söylenebilecek olsa da İç Parti üyeleri dâhil herkesi bağladığı ve toplumsal kontrol işlevini haiz olduğu da görülmektedir. Bunun yanında *1984*'te hukuk ile ahlak veya adalet arasında zorunlu bir bağ bulunup bulunmadığı sorusu, ahlakın, adaletin ve hakikatin tüm yönleriyle Parti tarafından belirlendiği bir düzlemde anlamsızlaştırılmış ve konusuz bırakılmıştır.[595] Nitekim Winston ya da Julia gibi muhalifler dışında bir uygulamanın ya da kuralın adil olup olmadığını muhakeme edebîlecek zihinlerin sayısı fazla değildir. Henüz özgür iradeden ayrı düşünülemeyecek olan adalet dürtüsünü kaybetmemiş sınırlı sayıdaki Partilinin ise muhakkak Düşünce Polisi tarafından yakalanacağı ve sonunda buharlaştırılacakları gösterilmektedir. Bu tartışmanın bir yönüyle, Orwell'in bu eseri yazdığı sıralarda ortaya çıkan ve tabii hukukun yeniden doğuşuyla özdeşleştirilen Radbruch Formülünü akla getirdiği söylenebilir.

---

[592] Hatipoğlu Aydın, Hukukî Çoğullukta İktidar Problemi, *op. cit.,* s. 500; Serdar Hoş, "Hukukî Çoğulluk", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 26*, in Ökçesiz, Hayrettin, Uygur, Gülriz, Üye ve Saim Üye (Ed.), İstanbul Barosu, 2014, s. 190.

[593] Örneğin, Akal, distopik kurguların hukukun sonuna mı yoksa başka bir hukuka mı işaret ettiğini tartışmaya açmaktadır. (Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, *op. cit.,* s. 33)

[594] Nitekim burada iktidar herhangi bir kişide ya da zümrede değil doğrudan Parti'nin kendisindedir; İç Parti üyeliği ise bu iktidarı sadece kısa süreliğine Parti adına kullanmaktan ibarettir.

[595] Işıktaç'a göre hukuk, "*adalete yönelmiş toplumsal yaşama düzenidir.*" Bu üç boyutlu tanım, hukukun etik (adalet), sosyal olgu (toplumsal etkinlik) ve normatiflik (düzen) olmak üzere üç fonksiyonuna gönderme yapmaktadır. Bu tanımla birlikte, hukuk ile devletin özdeşleştirilmediği, sabit bir adalet kavramına işaret edilmediği ve zaman zaman çatışabilen bu üç fonksiyon arasında bir denge kurulması gerekliliğine dikkat çekildiği belirtilmektedir. (Işıktaç, Hukuk Felsefesi, *op. cit.,* s. 430, 439-442, 497; Işıktaç ve Koloş, *op. cit.,* s. 138, vd.)

XIX. yüzyılın ilk dönemlerinde hâkim paradigma haline gelen hukuksal pozitivizmin, suistimal edilerek Hitler[596] ya da Stalin dönemi[597] gibi despotik rejimlerde görülen bazı uygulamaların meşrulaştırılmasında kullanılması, pozitif hukukun ahlaka ve adalete aykırılığı gibi problemlerin gündeme gelmesine neden olmuştur.[598] Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı ve takip eden yıllarda tekrar sabit bir öze atıf yapmaktan imtina eden, değişir nitelikteki bir modern doğal hukuk fikri popülerlik kazanmaya başlamıştır.[599] Doğal hukukun yeniden doğuşu olarak da adlandırılan ve hukuksal pozitivizmin katı biçimciliğinin aşılmasını hedefleyen düşünürlerin arasında en fazla öne çıkan isimlerden birisi Alman hukukçu Gustav Radbruch'tur. Metin ve Heper'in "XX. yüzyıl hukuk felsefesinin en etkili formülü" olarak tanımladığı Radbruch Formülü[600], Nazi Almanya'sı dönemindeki pozitif yasa ile adaleti özdeşleştiren[601] aşırı bir hukukî pozitivizm anlayışına tepki olarak doğmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde, hukukî güvenliği adalete önceleyen bir görüşe sahip olan Radbruch, savaştan sonra bu görüşünü doğal hukuk lehine yumuşatmış ve insan haklarının açık ihlali gibi bazı durumlarda pozitif yasaların usulüne uygun olarak çıkarılmış olsa dahi hukukî geçerliliğini kaybetmesi gerektiğini iddia etmiştir.[602] Formül, Tahammül edilemezlik ve Yadsıma/İnkâr olarak iki bölümden oluşmaktadır. "Tahammül edilemezlik", bir yasanın

---

[596] Almanya'nın hukuksal pozitivizm geleneğinde iki önemli ilkenin öne çıktığı görülmektedir: "Emir emirdir" ve "yasa yasadır". (Uygun, *op. cit.*, s. 135-136)

[597] Berman, 1930'lu yıllarda gerçekleştirilen Büyük Temizlik ya da Arınma'nın esasında bir "hukuk formuna girmiş terör" olduğu kanaatindedir. (Harold J. Berman, "The Law of the Soviet State", *Soviet Studies,* Cilt 6, Sayı 3, 1955, s. 231) Akal da Stalin döneminde olduğu gibi her despot rejimde "hukukun bir karikatüre döndüğünü" belirtmektedir. (Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, *op. cit.*, s. 97, 100) Timasheff'in Sovyet hukukunun "hukuksuzluğuna" yönelik eleştirileri için ise bkz. N. S. Timasheff, "Soviet Law", *Virginia Law Review*, Cilt 38, Sayı 7, 1952, s. 871- 885

[598] Hukuksal pozitivizm, "biçimsel" bir teori olup, ahlakilik ve sosyolojik realiteye uygunluk gibi noktaları ikinci plana atmaktadır. Klasik hukuksal pozitivizmde, ahlak ve hukuk arasına kesin bir sınır çekilmektedir. Ancak, bu anlayışın pratikte istismar edilerek ciddi ve onarılması güç sorunlar yaratması hukuksal pozitivizmin de bir yumuşatılmaya ihtiyacı olduğu sorusunu gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda, hukukîliğin değerlendirilmesinde sınırlı da olsa ahlaka yer verilebileceğini savunan "kapsayıcı hukuksal pozitivizm" adında bir görüş ileri sürülmüştür. Dışlayıcı hukuksal pozitivizm gibi kapsayıcı hukuksal pozitivizme göre de hukukun kaynağı yasa koyucunun iradesidir ve hukukun ahlaki olması bir zorunluluk teşkil etmez. Ancak kapsayıcı hukuksal pozitivistler hukukun ahlaktan etkilenebildiğinin de göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünürler. Bu durumun en bariz örnekleri ise pozitif metinlerin ahlaki normlara gönderme yapabilmesi ve hukuk ve ahlak kurallarının iç içe geçtiği yasalardır. (Uygun, s. 131, 143-145 vd.)

[599] Işıktaç, Hukuk Felsefesi, *op. cit.*, s. 279-283, 438; Güriz, *op. cit.*, s. 18, 349-355; Uygun, *op. cit.*, s. 95.

[600] Sevtap Metin ve Altan Heper, *Ceza Hukuku Felsefesine Katkı: Radbruch Formülü*, İstanbul, Tekin, 4. Baskı, 2021, s. 18.

[601] Işıktaç, yasallık ve hukukîlik kavramlarının her zaman birbirini karşılamadığını, hukukîlik için teknik ve biçimselliğin yanında toplumsal meşruiyetin de önemli olduğunu belirtmektedir. (Işıktaç, Hukuk Felsefesi, *op. cit.*, s. 435)

[602] Metin ve Heper, *op. cit.*, s. 18, 24, 32, 35.

tahammül edilemeyecek derecede adaletsiz ise hukukî geçerliliğini kaybetmesidir. "İnkâr" ise adaletsizliğin yasa koyucu tarafından "bilinçli" olarak göz ardı edildiği hallerde pozitif yasaların hukukî karakterden yoksun olduğu anlamına gelmektedir. Radbruch formülü, hukukî güvenlik-istikrar ve adalet ilişkisinde terazinin bir tarafına "koşullu bir öncelik" sağlayarak, üçüncü bir çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Olağan zamanlarda hukukî güvenlik lehine olan formül, olağanüstü durumların varlığı halinde adalet lehine kaydırılmaktadır.[603] Ancak bu formülün doğrudan *1984*'e uyarlanmasında bazı pürüzlerin bulunduğu söylenebilir. Örneğin, *1984*'te formülün uygulanmasının şartı olan bir olağanüstü durumun olup olmadığı şüphelidir. Zira Parti, iktidara gelmesiyle beraber olağanüstü hâli sonsuza kadar kalıcılaştırmış ve bu durumdan yeni bir olağan yaratmıştır. İkinci olarak, adaletin içeriğinin tamamen Parti'nin iradesiyle özdeşleştirildiği ve bunun tüm üyelerine bir şekilde kabul ettirilmesinin başarıldığı bir toplumda, "açıkça adaletsizlik" tabirinin de içi boşaltılmıştır. Dolayısıyla siyasetin sınırsızca güçlenmesine ve keyfileşmesine karşı bir sigorta olarak düşünülen Radbruch Formülünün *1984* evrenine uyarlanabilirliğinin eserin geçtiği 1984 yılında pratikte mümkün olmadığı; 2050 yılına gelindiğinde ise bu fiili durumun teorik zeminini de kaybedeceği düşünülebilir.

Siyasetin hukukun sağladığı korumaları bertaraf etmesi ise akla Ernst Fraenkel'in *İkili Devlet* adlı eserinde ileri sürdüğü Norm Devleti – Önlem Devleti ayrımını getirmektedir. İkili Devlet kavramının ilk ayağı olan Önlem Devleti, sürekli hale gelecek bir olağanüstü hâl rejimine[604] geçiş itibariyle polis gücünün ve "önlemlerinin", pratikte yargı denetimine karşı bağışıklık kazanmasına ve siyasetin hukuk üzerindeki mutlak egemenliğinin tescillenmesine karşılık gelmektedir. Ancak Fraenkel, Nazilerin iktidarında devletin, Önlem Devleti ve Norm Devleti olmak üzere farklı amaçlara hizmet eden iki iktidar tipini aynı anda barındıran düalist bir yapıda olduğunu belirtir.

---

[603] *Ibid.*, s. 18, 21, 50, 66-67 ve Robert Alexy, *Hukuk Kavramı ve Hukukun Geçerliliği*, Çev. Altan Heper, Ankara, Fol, 1. Baskı, 2024, s. 40-43, 60, vd.. Hart ve Fuller arasındaki meşhur tartışmaya sebebiyet veren bu formülün Alman mahkemeleri tarafından geçmişe yürütülmesinin hukukî güvenliği ve istikrarı tehlikeye attığına dair bkz. Uygun, *op. cit.*, s. 140.

[604] Fraenkel, "normal koşullarda", olağanüstü hâl fikrinin hukuk devletiyle çelişmediği aksine hukuk devleti için bir güvence olduğunun altını çizer. Ancak, Naziler, 1933 tarihinde "komünizm tehlikesine" karşı ilan edilen olağanüstü hâli, suistimal ederek iktidarlarının sınırsızlaştırılmasında ve kalıcılaştırılmasında kullanmışlardır. Dolayısıyla, sürekli "istisna" hükümlerine gidilmesine izin veren bu süreçte, gerçekleştirilen uygulamaların da hukukun sınırları içinde kaldığı ve meşru olduğu iddia edilmiştir. (Fraenkel, *op. cit.*, s. 44-45, 49, 58-60, 107, 115)

Yasalara veya yargı kararlarına bağlılığa işaret eden Norm Devleti, özel mülkiyet konusunda asgari bir öngörülebilirlik beklenmesi, mevcut hukukî formların ve kurumların kullanılmasındaki pratik faydalar veya Nasyonalist Sosyalist Alman İşçi Parti'sinin (*NSDAP*) uygulamalarına meşruiyet kazandırılması gibi çeşitli işlevleri nedeniyle korunmaktadır. Fraenkel, kendi çıkardıkları yasaları dahi hiçe sayabilen NSDAP'ın, Önlem Devleti'nin ve siyasetin kapsamını, Norm Devleti ve hukukun aleyhine olacak şekilde sürekli genişlettiğine ve bunun mevcut norm devletinin imkânları kullanılarak gerçekleştirildiğine dikkat çekmektedir.[605] Her ne kadar Okyanusya'nun mevcut durumuna uzanan süreçte hukukun rolüne dair doğrudan ve kesin bir bilgi verilmemiş olsa da *1984*'ün Norm Devleti'nin sağladığı meşruiyete ve pratik faydalara ihtiyacı kalmamış bir ileri Önlem Devleti formuna sahne olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu kısmında Radbruch Formülü ve İkili Devlet fikrine yer verilmesindeki sebep, *1984* ile hukuk arasındaki ilişkiyi, eserin yazıldığı dönemde ileri sürülen hukuk kuramları üzerinden tartışmaya açmak ve *1984*'ün XX. yüzyılda hukuka yöneltilen kaygıları ve hatta umutları geride bırakan bir distopik evren sunduğunu göstermektir.

Son olarak, *Cesur Yeni Dünya*'da da yürütülen hukukun sönümlenmesi tartışmasının Okyanusya için de yapılabileceği söylenebilir. Hukukun pozitif sınır noktasına vardığı *1984*'te de Paşukanis'in teorisiyle olarak aynı sonuca varan fakat zıt temeller üzerinde yükselen bir "sönümlendirme pratiği" mevcuttur. Hukukun ve siyasetin dışında görülen Prollar hariç tutulduğunda, Okyanusya'da meta mübadelesi, özel mülkiyet ve "hukukî kişilik" ortadan kaldırılmış olsa da sınıflı toplum yapısı korunmuş[606] ve sınıflar arası ayrım giderek keskinleştirilmiştir. Bunun yanında, Paşukanis'in hukukun kendisine "ihtiyaç kalmayacağı için" sönümlendiği fikri aslında Parti'nin de temel arzusuna işaret

---

[605] Fraenkel, *op. cit.*, s. 27-29, 36-38, 67, 76-77, 92-100, 116-131. Fraenkel, Norm Devleti'nin tamamen göz ardı edilebildiğini Yahudiler üzerinden göstermeye çalışmıştır. Hukukun ötesinde bir iktidarı" amaçlayan Nazi rejiminde devlet ve hukuk, rejim düşmanlarının temizlenmesinde bir araçtan ibaret olarak görülmekte; "kanun önünde eşitlik", "kanunsuz suç ve ceza" olmaz" gibi eski "Yahudi" hukuk kaideleri ise bu amaca ulaşmada birer engel oldukları gerekçesiyle reddedilmektedir. (*Ibid.*, s. 179-181, 217, 223, 233, 300) Nitekim Nazilerin, Yahudileri "norm devletinin" kapsamı dışına çıkarılmasına yönelik girişimleri, Yahudilerin artık en temel insan "haklarından" dahi mahrum bırakabilecek birer "hukuk dışı" (*hors la loi*) olarak görülmeye başlanmasına yol açarak herhangi bir hak talebinde bulunmalarını ya da yargıya başvurmaları anlamsız hale getirmiştir. (*Ibid.*, s. 154-159, 164, 239)

[606] Örneğin, Winston'un günlük ve defter satın alabilmesi ya da Antikacının evinin üst katını kiralayabilmesi, hâlâ satın alım ya da kira sözleşmesi gibi hukuksal biçimlerin Prollar Bölgesinde yaşatıldığını göstermektedir.

etmektedir: Hukukun kalıntılarına dahi hiçbir surette ihtiyaç duyulmayacak bir rejim yaratmak. Parti, bu amacına ulaşmak için ise nihai devrimi beklemektedir. Fakat hukukun Okyanusya'da tamamen ortadan kaldırılması için, Prollara uygulanan kısmi özgürlük politikasından vazgeçilmesi; Prolların da aynı rejime tabi kılınması ya da Prollar Bölgesinin bütünden tasfiyesinin gerektiği de belirtilmelidir.

2.3. KIYAMET SONRASI DİSTOPİK KURGULAR VE DOĞA DURUMUNA DÖNÜŞ DİSTOPYALARI

Distopik bir evren tasvir eden kıyamet sonrası (post-apokaliptik) romanlarda sıklıkla, toplumsal bağların çözüldüğünü ve insanların tek başlarına ya da oldukça az sayıda kişiyle beraber yaşamaya çalıştığını görürüz. Dolayısıyla toplumla birlikte devletin ve hukukun da ortadan kalktığı bu evrenlerde modern toplumlardaki bir hukuk üzerinden tartışma yürütmek de anlamsızlaşmaktadır. Üçüncü bölümün girişinde kısaca açıklandığı üzere, toplumun ortadan kalkması, hukukun sönümlenmesinden ziyade başlangıç anına ya da sıfır noktasına bir geri dönüşe işaret etmektedir. Burada incelenecek üç distopik kurgudan *Yol*, yeni toplumsal formasyonların oluştuğuna dair açık bir kanıt sunmazken; *Kızıl Veba*'da ise yeni bir toplumun nüvelerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bu eserde de kabile formunda teşkilatlanan insanların, gündelik yaşamlarına ve toplumsal ilişkilerine dair neredeyse hiçbir bilgi verilmemektedir. Dolayısıyla *Yol* ve *Kızıl Veba*, aslında bir distopyadan ziyade kıyamet sonrası distopik romanlardır. Fakat bu durum iki eserin de bir şekilde hukuk ile bağlantılandırılmasına engel değildir. Nitekim bu evrenlerdeki anarşi hâli ya da şiddet üzerinden temellenen iktidar yapıları, bir toplumsal kontrol ve düzen mekanizmasına olan ihtiyacı da açığa çıkarmaktadır. Bunun yanında *Yol*'un, Hobbesyen bir doğa durumunun tartışılması için oldukça elverişli bir metin olduğu da söylenebilir.

Diğer iki eserden farklı olmak üzere, nükleer savaş sırasında yaşanan bir uçak kazası sonucunda bir adaya düşen çocuklar üzerinden bir doğa durumu anlatısı sunan *Sineklerin Tanrısı*'nın, tam anlamıyla bir formel distopya olduğu belirtilmelidir. Toplumsal yaşama geçişin en baştan ve detaylı olarak işlendiği bu eser, siyasal ve hukukî ilişkilerin gelişim süreci, Weberyan otorite ve hukuk türleri, hukukun asgari bir

yaptırım ya da cebir gücüne ihtiyaç duyması, ideoloji-kaba güç ikiliği gibi çeşitli tartışmalar yapılmasına olanak vermektedir.

2.3.1. *Yol*: Toplumsal Yaşamın ve Hukukun Negatif Sınır Noktası

Cormac McCarthy'ye (1933-2023) 2007 yılında Pulitzer Kurgu Ödülü kazandıran *Yol* isimli roman, tam anlamıyla bir kıyamet-sonrası kurgu örneği sunmaktadır.[607] "İyi toplumun olumsuzlanması" tanımı kabul edildiğinde bir formel distopya olmaktan çıksa da ortaya koyduğu evren ile "distopik kurgunun" sınırları içinde kalan eser, son üzerinden başlangıca gidilebileceği iddiasına sahiptir.[608] Toplumsal yaşamın ve hukukun sıfır noktasına (ya da bu çalışmadaki adıyla negatif sınır noktasına) işaret eden bu durum, hukuk denilen toplumsal kontrol ve düzen mekanizmasına neden ihtiyaç duyulduğuna dair birkaç yorum yapılmasına da imkân vermektedir.

Yol, sebebi tam olarak açıklanmayan bir felaket sonucunda insanlar için yaşanamaz bir yer hâline gelen dünyada, bir baba ve oğlunun hayatta kalma yolculuğunu merkezine almaktadır. Her yerde yangınların patlak verdiği bu kıyamet-sonrası kurguda, sular dahil biyolojik kaynakların yok olmaya başlaması, insanların büyük bir çoğunluğunun açlıktan ölmesine ya da kaynak mücadelesinde öldürülmesine neden olmuştur. Dolayısıyla toplumsal bağlar da kademeli olarak çözülmeye başlamış ve insanlar hayatlarına ancak kendi başlarına ya da küçük gruplar içinde devam edebîlmiştir.[609] Hobbes'un *Leviathan*'da ortaya attığı "herkesin herkesle savaş hâlinde olduğu"[610] bir toplumsallık öncesi zamanı andıran bu koşullarda, toplumsal yapının ortadan

---

[607] Vrbancic'e göre *Yol*, "meyvesiz" ve boş bir dünya tasviri ortaya koymaktadır. (Vrbancic, *op. cit.*, s. 36)

[608] "Belki de dünyanın yıkımında aslında dünyanın nasıl gerçekleştiğini görmek mümkün olur en azından". (Cormac McCarthy, *Yol*, Çev. Sevin Okyay, İstanbul, İthaki, 7. Baskı, 2025, s. 191)

[609] Çeşitli çeteler tarafından ele geçirilen şehirler, her türlü şiddet olayının görülebildiği bir kaos ortamı olarak aktarılmaktadır. Eserin başkarakterleri olan baba ve oğul gibi kişiler ise bu ortamda hayatta kalma şansı olmayan ve bu nedenle "yollara" düşmüşlerdir. Bunun yanında, kendi içinde belirli bir düzen ve hukuk sisteminin işletildiği bazı komünlerin kurulabildiğine dair bir "söylenti" olsa da bu komünlerin varlığı eserin hiçbir yerinde teyit edilmemiştir. (*Ibid.*, s. 57, 128, 179)

[610] "*Başka iyi adamlar da var.*
Öyle dedin.
Evet.
Neredeler öyleyse?
Saklanıyorlar?
Kimden saklanıyorlar?
Birbirlerinden." (*Ibid.*, s. 130)

kalkmasına paralel olarak devletin ve hukukun da kendiliğinden devre dışı kaldığı görülür. Herkesin eylem kapasitesi açısından eşitlendiği, genel bir güvensizlik ortamına işaret eden eserde, Hobbes'un endişelerini[611] haklı çıkaracak şekilde insanların oldukça kolay ve hızlı bir şekilde tekrar vahşi ve kuralsız bir yaşama döndüğü bir "ikinci doğa durumu" ortaya çıkmıştır.

Toplum sözleşmesinin ilk sistemli kuramcısı olarak görülen Hobbes, İngiltere'nin siyasal açıdan istikrarsız olduğu bir dönem olan XVI. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelmiştir. Bu nedenle düşünceleri de bu güvensizlik ve anarşi durumunun sona erdirilmesine yönelik kaygılardan beslenmiştir. İnsanın kendi çıkarlarını ve güvenliğini önceleyen bencil bir varlık olduğunu düşünen Hobbes, kurgusal olduğunun altını çizdiği bir doğa durumu kurgusu üzerinden merkezi ve mutlak bir otorite olarak devleti ve devlete olan ihtiyacı meşrulaştırmayı amaçlar. Bu nedenle, özünde bencil olan insanların eşit ve hür olmasına karşılık üstün bir otoritenin ya da hukukun olmadığı ve bu sebeple düzen ve güvenlikten yoksun kalınan bir doğa durumu kurgusu ortaya koyan Hobbes, doğa durumunu ise şu iki özellikle özetlemiştir: Herkesin herkesle savaş hâlinde olması (*bellum omnium contra omnes*) ve insan insanın kurdudur (*homo homini lupus*). Sürekli ölüm ve şiddet korkusunun mevcut olduğu bu savaş hâlinde, insanlığın ilerleme ihtimaline ve herhangi bir toplumsal düzene yer olmadığını belirten Hobbes, bu durumu gidermenin tek yolunun ise bir güç odağının herkesi caydırmaya yetecek ölçüde kuvvetlenmesinden geçtiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda insanların "oy birliğiyle" özgürlüklerinden feragat ettikleri bir toplum sözleşmesi yaptıklarını ve bu sayede güvenliklerini ve düzeni teminat altına alan, mutlak ve üstün otorite olarak Devletin ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bunun yanı sıra toplum sözleşmesinin sürekliliğinin sağlanması gerektiğini düşünen Hobbes, devletin bunu gerçekleştirmek için meşru güç kullanma (kılıç hakkı) ve hukuk tekeline de sahip olduğunu belirtmektedir. Mutlakiyetçi bir görüşte olan Hobbes'un devlete bahşettiği yetkinin ve iktidarın sınırlarının çok geniş olması ise bazı eleştirileri beraberinde getirmiştir. Örneğin, adaletin "ahde vefa" ilkesinden türetildiğini düşünen Hobbes'a göre, toplum "sözleşmesiyle" kurulan devletin her işlemi tartışmaya kapalı olacak şekilde adil olarak görülmelidir. Bu çıkarım ise yasaları egemenin iradesine indirgeyen, bu nedenle de yasaların adaletsiz

[611] Hobbes, "anarşiye" dönüşün her zaman mümkün olabileceğine yönelik endişesine örnek olarak İngiliz İç Savaşı'nı (1642-1651) göstermektedir. (Işıktaç, Hukuk Felsefesi, *op. cit.,* s. 144)

olabileceğini en başından reddeden bir iradeci pozitivist bakış açısına işaret etmektedir. Toplum sözleşmesinin bir tarafı olarak görülmediği için sözleşmeye aykırılık suçlamaları yöneltilemeyen[612] ve hukukun açıkça üstünde görülen bir devlet fikri, bireyin devlet karşısında aşırı güçsüz bırakılması, direnme hakkının baştan engellenmesi ya da bir çeşit totalitarizme dair izler taşıması gibi noktalar üzerinden eleştirildiği de belirtilmelidir.[613] Yukarıda sayılanlardan da anlaşılacağı üzere, Hobbes'un toplum öncesi tasvirinin distopik bir izdüşümü olarak değerlendirilebilecek olan *Yol*'da, toplum ile beraber doğan ve yaşayan hukukun da tam anlamıyla sıfır noktasına döndürüldüğü söylenebilir. Ancak hukukun sıfır anından kurtuluşunun bir toplum sözleşmesiyle olduğunun kabul edilmediği belirtilmelidir. Nitekim bu çalışmada hukukun, toplumsal yaşama geçişle oluşmaya başladığı ve toplumdaki iktisadî, siyasî, hukukî ya da fiziki güç ilişkilerinin bir yansıması[614] olduğu kabul edilmektedir.[615]

Yaşanan felaket, yamyamlık, tecavüz ve bebek cinayetleri gibi geçmişte birer tabu olarak görülen bazı davranışların ve fikirlerin de mevcut "olağanüstü" koşullar karşısında yaygınlaşmasına ve normalleşmesine sebep olmuştur. Örneğin, eserde yağmacı bir grup, henüz yeni öldürülen arkadaşlarının cesetlerini yiyebilmekte, hamile kalan kadınlar ise doğum yaptıktan hemen sonra bebeklerini yemek için öldürebilmektedir. Nitekim çocuğun annesi de geçmişte yamyamlık ve tecavüz gibi eylemlerin kaçınılmaz olduğuna yönelik korku ve umutsuzluk nedeniyle intihar

---

[612] Fakat bu durumun iki istisnası bulunmaktadır: Devletin toplumsal düzeni ve güvenliği tesis etmekte başarısız olması veya çıkarını korumakla rasyonel bir şekilde davranan bireyin meşru müdafaası.

[613] Burada paragrafta anlatılanlar ve Hobbes görüşleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, İstanbul, YKY, 24. Baskı, 2022., s. 99-103; Uygun, *op. cit.,* s. 118-123; Işıktaç, Hukuk Felsefesi, *op. cit.,* s. 141-153; Güriz, *op. cit.,* s. 178-185.

[614] Hukukun mevcut güç ilişkilerinin bir formülasyonu olması hakkında bkz. Işıktaç ve Koloş, *op. cit.,* s. 146.

[615] Akal, öncesi olmayan ya da ilk "hukukî ana" gönderme yapan hukukun sıfır noktası kavramının, devrim gibi anlardan ziyade yasaların ilk kez yaratıldığı anlar olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ilk an, aşkın irade, dünyevî irade, sınıflı toplum ya da sosyallik gibi çeşitli görüşler üzerinden açıklanmaya çalışmaktadır. Ezeli ve ebedi olarak düşünülmesi gereken hukukun herhangi bir yaratılma anının da olmadığı iddiasına sahip irade fikri, daha ziyade doğal hukuk ile örtüşmektedir. Toplum sözleşmecileri ya da iradeci pozitivistleri kapsayan dünyevî irade fikrine göre ise hukukun sıfır noktası aslında doğa durumu ya da doğa durumundan çıkış anıdır. Akal ise hukukun bilinçli insan iradesiyle yaratılabileceği düşüncesine katılmamaktadır. Hukukun kaynağını, sınıflı toplum yapısının ortaya çıkışına götüren bir diğer görüşe göre ise hukuk, güç ve tahakküm ilişkilerinin bir ifadesi ya da sonucudur. Son olarak, hukukîliği sosyallikle ile özdeşleştiren fikirlere göre hukukîlik güç ilişkilerinin bir sonucu olsa da toplum henüz henüz sınıflı bir formasyona dönüşmeden önce de mevcuttur. Toplumdaki güç ilişkilerinin hukuksallığı ortaya çıkarmasında ise herhangi bir iradenin değil dışsal zorunlulukların rol oynadığı belirtilmelidir. (Akal, Hukuk Nedir?, *op. cit.,* s. 69-75) Hukukun devletle değil toplumsal yaşama geçişle doğduğuna dair benzer bir görüş için bkz. Can, Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri, *op. cit.*, s. 37. Dolayısıyla bu çalışmada "sosyallik" fikrinin kabul edildiği söylenebilir.

etmiştir.[616] Biyolojik ihtiyaçlardan kaynaklanan bir zorunluluk ya da otorite eksikliğinin, vahşi içgüdüleri frenleme mekanizmalarını ortadan kaldırması gibi sebeplere bağlanabilecek olan bu genel güvensizlik, insanlar arasında yeniden toplumsal bağlar kurulabilmesinin önündeki en büyük engellerden birisidir.

McCarthy, "özel mülkiyet" etiketinin herhangi bir koruyuculuğunun kalmaması, asırlar önce yasal olarak ilga edilmiş kölelik kurumunun tekrar ortaya çıkması[617] ya da birey veya yurttaş kavramlarının anlamlarını yitirmesi[618] gibi gelişmeler üzerinden mevcut ahlaki, hukukî ve siyasî sistemlerin ya da genel olarak "medeniyet" kavramının mevcudiyetinin aslında pamuk ipliğine bağlı olabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda eser, toplumsal davranış kalıplarına dair müşterek ya da evrensel olduğu düşünülen bazı kabullerin ve yasakların, doğal bir adalet ya da ahlak fikrinden ziyade güç ilişkileri çevresinde şekillenen ve yaptırım yetkisiyle donatılmış bir otorite kaynağından bağımsız düşünülemeyeceğini hatırlatır.[619] Nitekim mevcut kıyamet sonrası aşamada, "medeniyet içinde doğan" insanların geçmişteki değerlerinden, ilkelerinden ve tabularından bu kadar kolay sıyrılabilmesi, ahlakın ve adaletin bağlayıcılığının ya da düzenin sağlanmasının üstün bir otorite ve buyurma gücü ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu otoritenin modern zamanlarda hukuk ile özdeşleştirildiği açıktır. Dolayısıyla "hukuksuzluk" hâli üzerinden hukuka duyulan ihtiyacın gösterilmesinin Toplum Sözleşmecilerden bu yana hâlâ etkili bir meşrulaştırma yöntemi olduğu söylenebilir. Fakat hukukî fetişizm tehlikesinden kaçınmak için hukukun toplumsal düzen ve istikrarın gerçekleştirilmesindeki tek yol olmadığının da altı çizilmelidir. [620] Nitekim *Yol*, aynı zamanda hukukun, toplumsal düzen, barış ve

---

[616] McCarthy, *op. cit.*, s. 43, 53, 138-140.
[617] *Ibid.*, s. 67, 80.
[618] *Ibid.*, s. 40.
[619] Hukukun diğer toplumsal kontrol mekanizmalarından ya da normatif olgulardan farkının yaptırım gücü noktasında ortaya çıkması hakkında bkz. Işıktaç ve Koloş, *op. cit.*, s. 149.
[620] Hukukun toplumun istikrarı için zorunlu olduğunun düşünülmesi veya toplumsal kuralların tüm biçimlerinin hukuk olarak tanımlanması, hukuk fetişizminin örneklerinden birisidir. Fetişizm, bir şeye aslında o şeyde olmayan özelliklerin atfedilmesi olarak tanımlanabilir. (Umut Koloş, "Hukuka Bakışta Başka Bir Boyut: Hukuk Fetişizmi", *in* Ökçesiz, Hayrettin, Uygur, Gülriz ve Üye, Saim (Ed.), *HFSA 24*, İstanbul, İstanbul Barosu, 2012, s. 23) Hukukun kusursuz, boşluksuz, benzersiz, kerameti kendinden menkul, bireyin varlığı ve toplumun istikrarı için zorunlu olduğunun düşünülmesi, hukukî olguların yalıtılmış olarak incelenebileceğinin kabulü, toplumsal kuralların tüm biçimlerinin hukuk olarak tanımlanması ya da hukuk devleti fikrinin bizzat kendisi hukuk fetişizmine örnektir. (*Ibid.*, s. 124-126 ve Collins, *op. cit.*, s. 22-25, 142, vd.) Hukuk fetişizminin temelde meşruiyet kazandırma ve gizleme olmak üzere iki işlevinin olduğu (Koloş, *op. cit.*, s. 129) ve bu nedenle statükonun korunmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Dolayısıyla, hukuk fetişizmi, statükonun korunmasını talep edenler önemli bir aygıt

güvenlik fonksiyonlarını yerine getirmekte etkisiz kalabileceği ve kendiliğinden sihirli güçlerinin olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Eserin sonu ise McCarthy'nin yukarıda adalet ve ahlak hakkında yapılan yorumlardan farklı düşünebildiğini ve tüm bu kaos ortamında dahi adalet duygusuna var olabilme şansı tanıdığını göstermektedir. Yazar, "insanlığını" kaybetmiş insan türünü, kitlesel bir yok oluşla karşı karşıya bırakmış olsa da çocuğun yardımseverlik ve adalet gibi duyguları tüm bu süreç boyunca koruyabildiğini ya da çocuğun babası öldükten sonra "iyi adamlardan" birine denk gelip yaşam mücadelesini sürdürebileceğini göstererek evrensel bir "iyinin" her şeye rağmen mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Bu vesileyle eserin, sonu itibarıyla tamamen karamsar bir tondan çıkarıldığı ve toplumsal bağların yeniden oluşabilmesi için gerekli zeminine kapı araladığı söylenebilir.

2.3.2. *Kızıl Veba*: İlkel bir Toplum Aşaması ve Üstünün Hukuku

Yol'un aksine kitlesel bir yok oluştan sonra yeniden toplumsallaşmaya açıkça izin veren *Kızıl Veba*, bir diğer kıyamet sonrası distopik kurgu örneğidir. Jack London tarafından 1912 yılında kaleme alınan eserde, uygarlık, "kızıl ölüm" adlı bir veba salgını nedeniyle büyük bir yıkıma uğramış; hayatta kalanlar ve sonraki kuşaklar ise 2073 yılı itibarıyla tekrar ilkel bir yaşama dönmüşlerdir.[621] Devletin ve toplumun ortadan kaldığı bu

---

olabilirken aksi görüştekiler için ortadan kaldırılması gereken tehlikeli bir mistifikasyondur. Collins ise hukuk fetişizme direnmenin, hukukun sönümleneceği ya da hukukun gereksiz olduğu gibi bir sonuca çıkarmaktan ziyade hukukun önemine duyulan inancın veya hukuka olan ihtiyacın azaltılması şeklinde yorumlanması gerektiğini düşünmektedir. (Collins, *op. cit.,* s. 151, 170-171) Son olarak, Koloş, çalışmasında hukuk fetişizminin yanında "hukuk totemizmi" adı verilen daha "kapsayıcı" bir kavramı daha tartışır. Buna göre, kişi, hukuku bir fetiş nesnesi olarak görmenin ötesinde kendi toplumsal konumunu ve varlığını bu hukuk üzerinden tanımlamaya başladığında hukuk bir totem hâline gelmektedir. Hak sahibi ve eşit bireyler olarak var olabilmenin koşulunun liberal hukuk devletinin mevcudiyeti olarak görülmesinin bu duruma örnek olarak verilebileceği belirtilmiştir. (Koloş, *op. cit.,* s. 131-132)

[621] Bunun yanında, *Demir Ökçe* gibi *Kızıl Veba*'nın da London'ın kapitalizm ve plütokrasi eleştirilerinden nasibini aldığı görülmektedir. Örneğin, Kızıl Ölüm adı verilen bir salgının sebep olduğu kıyamet, ABD Başkanı'nın doğrudan, bir düzine aşırı zengin iş adamından oluşan *Sermayedarlar Kurulu* tarafından seçildiği bir plütokrasinin gücünü mutlaklaştırdığı 2013 yılının hemen sonrasında patlak vermiştir. (Jack London, *Kızıl Veba*, Çev. Ayşe Elif Çoban, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2021, s. 8, 15) Bunun yanında, mevcut "vahşi" dünyada herhangi bir saygınlığı kalmayan Granser üzerinden "geçmişe" atıflarla modern kapitalist sistemdeki çarpıklıkların da eleştirildiği görülmektedir. Granser, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran ve artı değere el koyan kapitalistlerin, iktidarlarını "aç bırakma tehdidiyle", özgür ya da eşit birey aldatmacasıyla veya ceza yasaları gibi sosyoekonomik ve hukukî araçlar ile sürdürdüğü bir sömürü düzeni sayesinde koruduğunun ancak zamanla ayırdına varabildiğini itiraf eder. (*Ibid.,* s. 21-22,

süreçte, hukuk da bir çare olamamış ve toplumsal düzenin kabile formunda tekrar kurulabildiği aşamalara kadar tam anlamıyla bir sıfır noktasına gerilemiştir.[622] Bunun yanında, Kızıl Veba gibi bir felaketin, insanlarda baskılanan bencil ve irrasyonel yönün tamamen açığa çıkmasına neden olması, hukukun etkinliği için asgari bir rasyonaliteye olan gereksinimi ortaya koymaktadır.

London, kurguladığı pandemi üzerinden "adalet" fikrine, hukuka atfedilen role ya da varlık nedenine de önemli eleştiriler getirmektedir. Vebaya dirençli olduğu ortaya çıkan ve eski bir edebîyat profesörü olan Granser, kendisi gibi olan insanları aradığı yolculuğunda[623], hayatta kalanların zamanla küçük topluluklar kurabildiğini[624] ancak iktidarın, en kaba ve en "vahşi" kişilerin elinde olduğunu görür. Dolayısıyla *Yol*'un aksine, güçlünün iradesiyle özdeşleşen bu "ilkel" hukukun[625], saf şiddet ya da zor formunda, iktidarın bir baskı aygıtı olarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Burada henüz Devlet şeklinde bir teşkilatlanma görülmediğine dikkat edilmelidir. Bu nedenle zor kullanımının daha ziyade "iktidarın" baskı olarak adlandırılması daha uygun düşmektedir. Hukukun, diğer iktidar aygıtları olan ideoloji ve teknoloji formunda var olabilmesi ise bu ilkel aşamada hem gerekli hem de mümkün gözükmemektedir.

Eserden çıkarılabilecek bir diğer sonuç ise bu salt şiddet halinin yarattığı olumsuz sonuçların hukukun bazı işlevlerine olan ihtiyaca işaret etmesidir. Hukukun, keyfi ve zorba iktidarları sınırlamada bir direniş alanı ya da aygıtı olma rolünün bulunmadığı söylenemez. Zira bu durum, Granser'ın mevcut toplumsal formasyonda "adaletsizlikleri" engelleyecek herhangi bir harici mekanizma olmadığını fark etmesiyle belirginleşmektedir. Fakat London, Granser üzerinden "adalet" fikrinin kendisinin de

---

38-39) Bu doğrultuda, London'ın *Demir Ökçe*'de olduğu gibi burada da hukukun ceza yasaları ve iş sözleşmeleri aracılığıyla kapitalist sınıfa hizmet eden bir aygıt olarak tasvir edildiği söylenebilir.

[622] *Ibid.*, s. 33.

[623] Granser'ın yeni yeni kurulmaya başlayan insan topluluklarıyla karşılaşana kadarki süreçte, Hobbesyen bir doğa durumunun aktarıldığı söylenebilir.

[624] Eserin sonunda Granser, insanlığın bu aşamada kalmayacağını ve zamanla eski sınıflı toplumsal yapıyı ve kurumları tekrar inşa edeceğini düşünmektedir (*Ibid.*, s. 63-64). Granser'ın hayal ettiği gibi kıyamet durumundan çıkılması ve medeniyetin yeniden inşası açısından umuda yer bırakıldığı düşünülebilecek olsa da London'ın insanlığın evrimsel süreçte geldiği son nokta olan "eski" kapitalist topluma biçtiği anlam hatırlandığında, tarihîn tekerrür etmesinin hayırlı olmayabileceği ve eserin karamsar bir tonla bitirildiği düşünülebilir.

[625] Hukukun devlet tipi teşkilatlanmalardan da önce var olduğuna dair tartışmalar için *Cesur Yeni Dünya* bölümünde Vahşi Bölgesi'nin incelendiği kısımlara bakılabilir.

sorgulanmasına zemin hazırlamıştır.[626] Nitekim adaletin, yaptırım gücüyle desteklenmediği takdirde idealar evreninde kalmaya mahkûm ve içeriği gücü elinde bulunduran tarafından belirlenen bir kavram olarak gösterilmesi, mevcut ilkel toplumda Granser'ın beklediği tarzda bir adalet olamayacağına işaret eder.[627]

Bu doğrultuda, toplumsal yaşamın kaçınılmaz bir ürünü olan hukuka, mutlak surette olumsuz bir işlev yüklenmesinin, hukukun sağladığı pratik faydaların göz ardı edilmesine yol açacağı, ancak içeriğinin adalet gibi soyut kavramlardan ziyade mevcut güç dengeleri ve toplumsal talepler tarafından belirlendiğinin de unutulmaması gerektiği söylenebilir.

2.3.3. *Sineklerin Tanrısı*: Weberyan Hukuk Sosyolojisinin Tersine Çevrilmesi

Sıfırdan şekillenen ancak olumsuz niteliklerinin öne çıktığı bir toplumun detaylı anlatısını sunmasıyla tam anlamıyla bir doğa durumuna dönüş "distopyası" olan *Sineklerin Tanrısı*, atom savaşlarının yaşandığı bir dünyada[628] bir uçak kazası sonucu bir grup İngiliz çocuğun ıssız bir adada[629] mahsur kalmasını anlatmaktadır. Eser, temelde dört farklı niteliğe gönderme yapan Ralph, Domuzcuk, Jack ve Simon adlı dört çocuk üzerinde şekillenmektedir. Güçlü, akıllı ve "doğuştan lider" bir çocuk olan Ralph, düzeni, istikrarı, sözleşmeye dayalı iktidarı veya yasayı temsil etmektedir.[630]

---

[626] *Ibid*., s. 52, 55, 57.

[627] Hukukun ancak mevcut iktisadî, siyasî ve toplumsal güç ilişkileri çerçevesinde anlam kazanabildiğine dair bkz. Artun Ünsal, "Hukuk ve Toplumsal Yaşam-Hukuksal İlişkilerin Kaynakları Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt 29, Sayı 2, Şubat 1974, s. 164.

[628] William Golding, *Sineklerin Tanrısı,* Çev. Mîna Urgan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 56. Basım, 2024, s. 9.

[629] Coğrafi keşiflerin etkisinin sönümlendiği bir çağın ürünü olan distopyalarda "ada" motifi ile genelde karşılaşılmaz. *Sineklerin Tanrısı* ise bu durumun istisnalarından biridir. Akşit Göktürk, eserin tam anlamıyla bir distopyadan ziyade distopya ile *robinsonade* türlerinin arasında konumlandırmaktadır. *Robinsonade*, gemi kazası sonrası ıssız bir adada mahsur kalanların başından geçenlerin anlatıldığı ve bir yönden "istenmeyen" ve "vahşi" bir *topos*un realist bir bakış açısıyla anlatıldığı bir edebî tür olarak tanımlanabilir. Ulaşılan yerden ziyade "gelinen yere" özlem duyulması ve toplumdan ziyade bireye odaklanılması noktasında ütopyalardan ve distopyalardan ayrılan robinsonade türünün en önemli örneği ise Daniel Defoe tarafından yazılan *Robinson Crusoe*'dur. Göktürk, *Sineklerin Tanrısı*'nda ada motifinin de bu doğrultuda insan-doğa çatışmasından ziyade "bireyler arası savaş" için bir bağlam teşkil ettiğinin altını çizmektedir. (Göktürk, *op. cit.*¸s. 59-60, 65, 72, 153)

[630] Ralph, başlangıçta yetişkinlerin bulunmadığı, "her şeyin olması gerektiği gibi olduğu" ve Ballantyne'in *Mercan Adası*'na benzeyen bu adaya düşmekten oldukça memnun gözükmektedir. (Golding, *op. cit.*, s. 5, 7, 10, 36)

Rasyonalite ile özdeşleştirilen ve adaya düştüklerinden itibaren olaylara realist bakan Domuzcuk ise fiziksel olarak zayıf ve genellikle sözü pek dinlenilmeyen bir çocuktur.[631] Sessiz, içine kapanık ve bir peygamber sezgilerine ya da bir filozof söylemlerine sahip olan; esere adını veren Sineklerin Tanrısı[632] ile yüzleşen Simon ise ahlakın, bilgeliğin ve insandaki metafizik yönün simgesi olarak kurgulanmıştır.[633] Yaşça daha büyük ve şiddete eğilimli olan Jack Merridew ise kaba gücü, insanın vahşi ve şiddete yatkın doğasını ve bu temelden türeyen bir iktidara yönelik hırsı temsil eden; sonradan adada yaşanacak iktidar savaşında Ralph'in karşısında rakip olarak çıkacak bir diğer lider figürüdür.[634]

Çocukların bir ıssız adaya düşmesi gibi bir post-apokaliptik senaryo ile başlayan ancak ilerleyen süreçte tam anlamıyla bir distopyaya dönüşen eser, bir toplumsal yaşamın sıfırdan kuruluş aşamalarını ve siyasal ve hukukî ilişkilerin şekillenmesini göstermesi açısından hukuka ilişkin çeşitli tartışmalar yürütmeye izin vermektedir. Aşağıda, öncelikle bu "toplumsallaşma sürecinin" ilk evreleri aktarılacak, ardından iki farklı iktidar biçimini temsil eden Ralph ve Jack'in çatışması üzerinden siyasal iktidarın kurulması, dönüşümü ve hukukun bu süreçteki varlığı tartışılacaktır.

Golding, toplumsal hiyerarşideki konumları ve rolleri halihazırda belirli olan yetişkinlerden ziyade ilköğretim çağındaki erkek çocuklardan ibaret bir hayatta kalma serüveni kurgulayarak toplumsal hayata geçişin "görece" daha saf ya da nötr bir şekilde ilerlemesine zemin hazırlamıştır.[635] Bu durum, yukarıda da bahsedildiği üzere yeni toplumun şekillenmesinde, çocukların hiyerarşideki yerlerinin, büyük ölçüde kişilik özelliklerine ve yeteneklerine göre belirlenmesine neden olmuştur. Adada, neredeyse

---

[631] *Ibid.,* s. 9, 74.

[632] Sineklerin Tanrısı, ilerleyen süreçte ölü bir paraşütçü asker olduğu anlaşılacak olan adadaki "canavara" sunulan ve zamanla çürüyerek etrafına sinekleri çeken bir mızrağa geçirilmiş domuz başına verilen isimdir. Golding, bu motif üzerinden, çürüyenin aslında adadaki çocukların temsil ettiği "insanlık" olduğuna gönderme yapmaktadır. (*Ibid*., s. 167-168) Sineklerin Tanrısı isminin kaynağı hakkında ise bkz. Mîna Urgan, Sonsöz, s. 257, *in Sineklerin Tanrısı*.

[633] Golding, *op. cit.,* s. 58, 63-64, 135.

[634] *Ibid*., s. 18. Urgan'a göre, *Sineklerin Tanrısı*'nda sadece iki karakter ahlaki açıdan iki kutbu temsil etmektedir. Saf iyilik yönü Simon ile temsil edilmekteyken, tam anlamıyla kötü olan tek karakter ise eserin başından itibaren küçük çocuklara eziyet etmekten zevk aldığının gösterildiği ve Domuzcuk'u bizzat öldüren Roger isimli karakterdir. Bu anlamda Urgan'a göre Jack dahil diğer tüm karakterler esasında bu iki uç arasında serpilmektedirler. (Urgan, Sonsöz, *op cit.,* s. 261)

[635] Zamyatin, henüz dogmalar ile kirletilmeyen zihinlere sahip çocukları en cesur filozoflar olarak tanımlar. (Zamyatin, On Literature, Revolution, Entropy, and Other Matters, *op. cit.,* s. 109-110.

her şeye sıfırdan başlayan çocuklar, temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik görev dağılımlarını, toplumsal düzeni, iktidar yapısını ve nihayetinde henüz hukuku da bu doğrultuda en baştan yaratmak zorunda kalırlar. İlk başlarda, bolluk içinde görünen bu adada yetişkinlerin denetiminden azade olmak, "çocuklar" için birer keşif oyunundan farksız görülür. [636] Fakat zamanla beslenme, barınma ve güvenlik gibi temel ihtiyaçların giderilmesi gerekliliğinin aciliyet kazanması, toplumsal rollerin de yavaş yavaş şekillenmesi ve herkese yeteneğine göre bir görev yüklenmesi sonucunu doğurmuştur.[637] Böylelikle yeni bir toplumsal formasyonun oluşumuna dair ilk adım atılır.

İkinci adım ise bu görev dağılımının düzgün işlemesini sağlamak ve asgari bir düzen oluşturmaktır. Bu girişim, yaşça daha büyük olan çocuklardan gelmiş ve adadaki otorite boşluğunun giderilmesini sağlayacak belirli iktidar ilişkilerinin ortaya çıkması sonucunu doğurur. Bu gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu ise bu ilişkilerin düzenlenmesine ve normatif bir temele kavuşturulmasına hizmet edecek kuralların ya da yasaların yaratılmasıdır. Golding, sıfırdan inşa edilecek bu otoritenin kaynağını, en azından başlangıçta, öttürülmesiyle adadaki tüm çocukları etrafına çeken ve "söz alma hakkı" ile özdeşleşerek mistik bir güce kavuşan bir "deniz kabuğu" olarak belirlemeyi tercih etmiştir. Çocukların toplanmasının ardından söz alan ve deniz kabuğunu ilk bulan kişi olan Ralph, bu noktada bir "şef" seçilmesi önerisinde bulunmuş ve bu vesileyle adadaki ilk iktidar/otorite savaşının da fitilini yakmıştır. Seçimin, geldikleri Batı "medeniyetinin" vazgeçilmez bir unsuru olan demokratik seçimlerle yapılması gerektiği konusunda mutabakata varan çocuklar, Ralph ve Jack arasında yapılan oylamada deniz kabuğunu elinde bulunduran Ralph'i tercih etmişlerdir.[638] Henüz arkasında yeterli desteğe sahip olamayan ancak iktidar hırsı en yoğun çocuk olan Jack ise yasaya itaat

[636] Golding, *op. cit.*, s. 25-27.
[637] *Ibid.*, s. 34-35, 46.
[638] *Ibid.*, s. 19-20. Çocukların bu "yarı bilinçli" tercihinde, adayların kişiliklerinden ve yeteneklerinden ziyade otoriteyi temsil eden deniz kabuğu üzerindeki zilyetliğin başat faktör olması, demokratik seçimlerin ve seçmen iradesinin sağlığına yöneltilmiş bir eleştiri olarak da okunabilir. Nitekim modern toplumlardaki deniz kabukları olarak görülebilecek olan servet, siyasal iktidar, kitle iletişim araçları ya da hukuk, seçmenin sonunda kendi aleyhine olsa dahi sayılan bu güç unsurlarını elinde bulunduranları tercih edebîlmesinde etkili olmaktadır. Örneğin, mantık ve akıl ile özdeşleştirilen ve adadaki çocukların düzen içinde yaşamasına ve hayatta kalmasına yönelik en yerinde eleştirileri getiren Domuzcuk'un şef olmak için gereken "karizmadan" yoksun olması, Golding'in toplum eleştirisinin bir diğer örneğini teşkil etmektedir.

etmek zorunda kalmış ve avcılık görevini üstlenmiştir.[639] Görüleceği üzere, *Sineklerin Tanrısı*'nda tam anlamıyla bir sıfır noktası olduğunu söylemek zordur. Nitekim yaşça küçük olsalar da çocukların hayatları boyunca belli bir hukuk kültürü veya ideolojisine maruz kalması, yarattıkları yasaların da büyük ölçüde liberal burjuva hukukunun çizdiği sınırlar içinde kalmalarına neden olmuştur.

Ralph'in iktidarında öncelik, adanın etrafından geçen gemilere işaret vermek için büyük bir ateş yakılmasına ve ateşin sönmemesini sağlamak gibi ihtiyaçlara verilir. Herhangi bir vahşi hayvanın yaşamadığı adada, çocukların güvenliklerine yönelik ilk "gerçek" tehlike ise adada bir canavar görüldüğü söylentisidir. Aslında ölü bir askerin paraşütünden ibaret olan bu canavar, adada rasyonelliğin ve düzenin tamamen terk edilmesine ve genel irade ve kaba güç gibi iki farklı meşruiyet kaynağından beslenen Ralph ve Jack arasındaki iktidar savaşının şiddetlenmesine neden olur. [640] İrrasyoneliteyi temsil eden canavar sayesinde Jack, düzenden yana olan ve deniz kabuğunun sağladığı "rasyonel" otoriteye bel bağlayan Ralph'in iktidarına da ilk kez esaslı muhalefet edebîlme imkânına kavuşur. Görüleceği üzere, "düşman" fikrinin bir kez daha siyasal iktidarın hareket alanını belirlediği görülmektedir. Ralph'i korkaklıkla suçlayan, canavar avını bizzat yönetmeyi ve bu "demokrasi saçmalığından" kurtulmayı isteyen Jack, şef seçimlerinin yeniden yapılmasını talep etmiş ancak yine seçilememesi üzerine kendi avcı toplumunu kurmak üzere birkaç çocukla beraber Ralph'in kabilesinden ayrılmıştır.[641] Rehbinder, normlara uyma sebebini üç başlıkta inceler. Birinci sebep olan "yaptırım nedeniyle itaat", rasyonel olduğu kabul edilen bireyin yapacağı fayda/maliyet analizi sonucu hukukun belirlediği sınırların dışına çıkmayı tercih edip etmediğiyle alakalıdır. "Normu örnek alarak itaat", toplumda genel kabul görmüş davranış kalıplarının bireyin eylemlerinin sınırlarını çizdiğinin iddia edilmesidir. Üçüncü ve son "uyum tarzı" ise kişilerin normlara bir "içselleştirme" süreci sonucunda gönüllü itaat etmeleridir.[642] Jack'in seçim sonucunu kabul etmesindeki

[639] Adaya bir bıçak ile düşen ve avlanma "çılgınlığının" başını çeken Jack yine de hâlâ bir çocuktur. Nitekim ilk avında herhangi bir hayvanı öldürecek olma düşüncesi karşısında eyleme dahi geçemeyecektir. (*Ibid.*, s. 30-31, 72)
[640] *Ibid.*, s. 37-39, 105-107, 117-119, 149.
[641] *Ibid.*, s. 108-109, 120-121, 144, 153-155, 160-162.
[642] Rehbinder, *op. cit.*, s. 206-209.

nedenin ise "normu örnek alarak itaate" uygun düştüğü, bu nedenle toplumun bu aşamasında yasal otoritenin henüz gücünü kaybetmediği söylenebilir.[643]

Ralph'in gemilere işaret vermek için ateş yakmak gibi soyut ve uzun vadeli planlarının aksine Jack'in canavardan kurtulmak ve et getirmek gibi somut ve kısa vadeli vaatlerinin bulunması ise zamanla Ralph'in kabilesinin popülerliğini kaybetmesine neden olmuştur.[644] Giderek daha fazla taraftar toplayan ve bu süreçte ayrı bir persona yaratmasına izin veren bir av maskesi takmaya başlayan Jack ise tam anlamıyla fiziksel gücün egemen olduğu hayalindeki despotik rejimi kurma fırsatını yakalamış ve ada hayatından kurtulma fikrini bir kenara bırakmıştır.[645] Nitekim giderek emir kipiyle konuşmaya başlayan ve iktidarını deniz kabuğundan ziyade doğrudan şahsına dayandıran Jack, giderek sadist, keyfi ve zorba bir rejim yaratmıştır.[646] Kısacası, bu noktadan itibaren hukukun üstünlüğü yerini üstünün hukukuna; ideoloji ise yerini zor veya baskıya terk etmiştir.

Bu aşamada ise ne yasalar/kurallar ne de deniz kabuğunun sağladığı otorite, Jack'in keyfi ya da "hukuk dışı" eylemlerini engelleyebilmektedir. [647] Bunun iki sebepten kaynaklandığı söylenebilir. Öncelikle, Ralph'in kabilesindeki hukukun herhangi bir yaptırım veya güç tehdidinin kalmadığının anlaşılması, mevcut toplumsal kuralların bağlayıcılığını ve hukukîlik niteliğini kaybettiğini göstermiştir.[648] Bu durum ise kaba gücün ideolojiye karşı kazandığı zaferi doğrular niteliktedir. Nitekim ideolojiden bağımsız salt kaba gücün sürekli olamayacağı doğru olsa da güçten yararlanmayan salt ideolojinin varlığını sürdüremeyeceği de açıktır. [649] Bu durumda mevcut hukuk kurallarının bağlayıcılığının kalmadığını düşünen, yani iradi olarak "hukuk dışına"

---

[643] Bunun yanında, canavardan gerçekten korkan çocukların bu seçiminde, asıl etken mantıktan ziyade alışkanlıklardır. Dolayısıyla çocuklar aslında birer "irrasyonel seçmen" örneği sunmaktadırlar.
[644] Canavar tehdidinin güncel tutulması, Jack'in iktidarının meşruiyetini ve devamlılığını sağlamakta sürekli araçsallaştırılmıştır. (Golding, *op. cit.*, s. 195)
[645] *Ibid.*, s. 61, 98.
[646] *Ibid.*, s. 182-183, 195.
[647] *Ibid.*, s. 197 ve 205, vd.
[648] Akal, hukuk kuralları ile yaratılan mistifikasyonu şu benzetme üzerinden açıklamaktadır: "Hep çocuk kalan yurttaşların gerçek güç ilişkilerini saklayan basit hukuk masalı." (Akal, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu, *op. cit.*, s. 148) Benzer şekilde Topuzkanamış da hukuku, "güce istikrar kazandıran edebiyata" olarak tanımlamıştır. (Topuzkanamış, İktidarsız Hukuka Edebiyat Denir, *op. cit.*, s. 327)
[649] "*Kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez.*" (Hobbes, *op. cit.*, s. 133) Hukukun sürekli uygulanabilir olma imkânına sahip ve genel bir cebir mekanizmasına ihtiyaç duyması hakkında ayrıca bkz. Güriz, *op. cit*., s. 70-73, 77.

çıkan Jack'i[650] tekrar sisteme dahil edecek bir baskı aygıtı da yoktur. Dolayısıyla deniz kabuğunun sağladığı soyut otoriter gücün kaybedilmesiyle beraber ortada bir hukukun da kalmadığı söylenebilir. *Cesur Yeni Dünya* ya da *1984*'ün aksine burada hukuk, artık kendisine ihtiyaç kalınmadığı için değil dayandığı eyleme kudretini kaybettiği için ortadan kalkmıştır.

Sineklerin Tanrısı, özellikle Max Weber'in hukuk sosyolojisine dair tezleri açısından da elverişli bir metindir. Weber, hukukun gelişimini dört evrede inceler: Biçimsel (formel) ve irrasyonel ilkel hukuk; özsel (maddi) ve irrasyonel geleneksel hukuk; özsel ve rasyonel doğal hukuk (geçiş aşaması); biçimsel ve rasyonel modern hukuk. Modern toplumlara doğru ilerlemeyle eş zamanlı olarak hukuk da içerik ve biçim açısından giderek rasyonelleşmektedir. Ancak *Sineklerin Tanrısı*'ndaki "olağanüstü durumda" bu evrimsel sürecin tersine döndürüldüğü ve giderek ilkel bir hukuka doğru şekillendiği görülmektedir. Eserin Weber ile ilişkilendirilebilecek bir diğer yönü de Jack ve Ralph karakterlerinin Weber'in meşru otorite tiplerine dair bir tartışma için oldukça uygun birer örnek olmalarıdır. Weber, meşru otorite tiplerini geleneksel, karizmatik ya da yasal-rasyonel (hukuksal) olmak üzere üçe ayırmıştır. Kabile, aile, cemaatler veya feodal beyler arasında görülen geleneksel otoritenin kaynağı geçmişten beri varlığını koruyan ve kutsal sayılan gelenekler veya alışkanlıklardır. En güçlü ya da kalıcı otorite olarak nitelendirilen bu otoriteye itaat etmenin sebebi olan gelenekler, aynı zamanda egemenin iktidarını da sınırlandırmaktadır. Weber'in meşru kabul ettiği ikinci otorite tipi ise karizmatik otoritedir. Olağanüstü koşullarda ortaya çıkan ve liderin kişiliğinin, özelliklerinin ya da yönetme yeteneklerinin kutsallaştırıldığı bu otorite tipi, liderin şahsına ve karizmasının sürekliliğine bağlı olduğu için en kısa süreli ve istikrarsız otorite tipi olarak görülmektedir. Son otorite tipi olan yasal-rasyonel (hukuksal) otoritede ise itaat edilen, gelenekler ya da bir liderin şahsından ziyade herkes için bağlayıcılığı kabul edilen rasyonel, tarafsız ve öngörülebilir yasalar ve hukuk sisteminin kendisidir. Weber'e göre, modern toplumlarda gözlemlenebilen ve bürokratik idari kadroya ihtiyaç duyan bu otorite tipi, kapitalizmin ve endüstri toplumlarının ortaya çıkışına paralel olarak gelişmiştir.[651] Bu doğrultuda, et getiren, canavarı kovabilen ve

[650] Golding, *op. cit.*, s. 217.
[651] Weber hakkında aktarılan için bkz. Max Weber, *Meşru Egemenlik*, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2023, s. 11-19, 23-29, 42-48. Uygun, *op. cit.*, s. 189-191; Işıktaç ve Koloş, *op. cit.*, s. 63-67.

fiziksel olarak diğer çocuklardan büyük olan Jack'in, ada yaşamına adaptasyon gibi olağanüstü bir dönemde kurduğu iktidarın, karizmatik otorite tipine uyduğu söylenebilir. Seçimler ve deniz kabuğu vasıtasıyla iktidara gelen ve adadaki yaşamın düzenli, kurallı, ortak fayda odaklı ve mantıklı olması gerektiğini savunan Ralph'in sahip olduğu otorite ise yasal-rasyonel (hukukî) otoriteye örnektir.[652] Domuzcuk'un ölmesi ve deniz kabuğunun parçalanması ise yasal-rasyonel otoritenin ve dolayısıyla hukuksal düzenin tamamen ortadan kalktığını tescillemiştir. Bu noktadan itibaren Ralph, adaya gelen bir deniz subayı tarafından kurtarılmasına kadar tam olarak bir ölüm kalım mücadelesinin içine girmiştir.[653]

Sineklerin Tanrısı, bu yönüyle hukukun toplumsal düzen ve sosyal mühendislik[654] fonksiyonlarının önemine de vurgu yapmaktadır. Golding'in adası, başlangıçta Locke'un öngördüğü barışçıl doğa durumunu andırır. Ancak çocukların üzerinde "yetişkinler" ile özdeşleştirilen bir üstün otoritenin bulunmaması[655], mevcut otoritenin ise herhangi bir yaptırım gücüne sahip olmaması, çocukların zamanla şiddet ve kana susamışlık gibi antisosyal ya da "ilkel" eğilimlerini kontrol edememesine zemin hazırlamıştır. Çocukların subay ile karşılaştıklarında bir "çocuk" gibi ağlamaları ise İkinci Dünya Savaşı'nın sıradan insanları korkunç şeyler yapmaya zorladığına ve hukuk gibi davranışlar düzenleyen ve kişileri salt kaba güç karşısında koruyan mekanizmalara olan ihtiyacın bir noktada mutlak bir zorunluluk haline geldiğine yönelik bir başka vurgudur. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere *Sineklerin Tanrısı,* "hukukun

---

[652] Bunun yanında, herhangi bir yargı teşkilatının ya da bürokratik kadroların olmadığı da hatırlatılmalıdır. Bu nedenle Ralph'in otoritesinin modern bir otorite tipi olan yasal-rasyonel otoriteye ancak belirli açılardan yaklaştığı söylenebilir.

[653] Hukukun görüş ayrılıklarının kaba güç mücadelelerine dönmesini engellemesi hakkında bkz. Aral, *op. cit.*, s. 227.

[654] Cahit Can, *Sosyolojik Hukuk Bilimi*'nin asıl kurucusu olan Roscoe Pound'un modern hukuk düşüncesi üzerindeki en büyük etkisinin "sosyal inşa" kavramı olduğunun altını çizmektedir. Hukuk ya da hukuksal gelişme, toplum içindeki kamusal, özel ya da sosyal çıkarların uzlaştırılmasında ve uyuşmazlıkların çözülmesinde gerekli araçları araştıran ya da yaratan bir "sosyal mühendislik" işlevi görmektedir. Daha çok hukukun ne olduğuyla ya da işleviyle ilgilenen Pound, ayrıca hukukun "insan ilişkileriyle ilgili ve belirli bir amaca yöneltilen davranışlar bütünü" olarak ele alınması gerektiğini düşünmektedir. (Can, Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri, *op. cit.*, s. 248-250)

[655] Burada belirtilmesi gereken bir husus daha vardır. Domuzcuk, bir yerde eğer adada yetişkinler olsaydı tüm bunların yaşanmayacağını söylemektedir. (Golding, *op. cit.*, s. 112) Ancak, adanın dışında dünyayı kolektif yıkıma sürükleyecek bir nükleer savaş yaşanmaktadır. Bu bağlamda Golding, subayın çocukları adadan kurtarmasına karşın tekrar nükleer savaşın yaşandığı dünyaya geri götürmesine dair tasarladığı son ile eserdeki distopik havayı, üstü kapalı da olsa sürdürmektedir.

üstünlüğü" söyleminin temelinin ne kadar zayıf olabileceğini de göstererek hukuka "gereğinden fazla" mistik bir yön atfedilmemesi gerektiğini konusunda uyarmaktadır.[656]

[656] François Ost ise *Robinson Crusoe*'nun XX. yüzyıldaki "kötü" versiyonlarından birisi olarak nitelendirdiği *Sineklerin Tanrısı*'nın kurucu mitlerin dahi en radikal yapısöküme uğratılabileceğini göstermesi açısından iyi bir örnek teşkil ettiğini söylemektedir. (Ost, *op. cit.*, s. 15)

SONUÇ

Bu çalışma, hukukun açıklanmasında ve incelenmesinde edebiyat gibi hukuk-dışı bir alanın dâhil edilmesinin bir gereklilik teşkil edip etmediği sorusuna olumlu cevap vererek hukukun doğasına, sınırlarına, işlevine ve meşruiyetine dair sorulara, bir edebi tür olan distopyalar üzerinden yanıt getirilip getirilemeyeceğini tartışmıştır. Bu doğrultuda, ilk bölüm, çalışmanın araştırma nesnesini oluşturan distopya türünün ortaya çıkış sürecine ayrılmıştır. Evrensel bir eğilime işaret eden ütopyacı itkinin, daha sonradan ayrı bir edebi forma evrilecek olan edebî ütopyanın doğuşunda etkili olan Cennet, Altın Çağ, Arkadya, Binyılcılık ve İdeal Devlet gibi çeşitli anlatılarda bulunduğu görülmüştür. Hem ütopya türünü hem de felsefe tarihini önemli ölçüde etkileyen Platon'un *Devlet*'inin ise daha iyi bir toplum ya da yönetim fikri içermesinin yanı sıra içindeki "totaliter" ögeler ile birlikte ütopyalardaki distopyacı çekirdeğin tarihinin oldukça eskiye gittiğine bir örnek teşkil ettiği anlaşılmıştır. Zira bu çalışmada nihai fikirler olarak adlandırılması tercih edilen "büyük anlatılardaki" ya da dogmatik programlardaki despotizm tehlikesini göstermesi açısından *Devlet*, Popper'in de üzerinde durduğu üzere, ütopyacılık fikrindeki tehlikeyi yansıtan erken dönem eserlerin başında gelmektedir.

Yoğun bir din etkisindeki Ortaçağ boyunca pasif kalan ütopyacılık, Rönesans ve Coğrafi Keşifler gibi tarihsel gelişmelerin etkisiyle birlikte XVI. yüzyılda Thomas More tarafından tekrar canlandırılmış ve günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir. Ancak toplumsal ve tarihsel gelişmelerden yoğun olarak etkilenen bir tür olan ütopya da zaman içinde form ve içerik yönünden esaslı dönüşümler geçirmiştir. Bu doğrultuda, ütopyanın liberalizm, Fransız Devrimi, sosyalizm veya feminizm gibi toplumsal hareketlerde etkin bir direniş ya da dönüşüm aracı olarak kullanılabildiği görülmüştür.

Ütopyanın, kendisiyle ve birbirleriyle bağlantılı diğer edebî türler olan bilim kurgunun, korku edebiyatının ve yerginin (hiciv) sunduğu imkânların ve XIX. yüzyılın sonu itibarıyla yaşanan tarihsel olayların etkisiyle giderek daha karamsar bir tona bürünmesi ve getirdiği toplumsal eleştiriyi "kendisinin olumsuzlanması" üzerinden getirmesi ise distopyanın doğuşunu ilan etmiştir. Birinci bölümün son kısımlarında, Wells ve London

eserleriyle ilk örneklerini veren distopya, Zamyatin, Huxley ve Orwell ile altın çağını yaşamıştır. İlerleyen süreçte ütopya ve distopya yazma eğilimleri zaman zaman birbirlerine baskın çıkabilmiş olsalar da günümüzde iki türün de hala popülerliğini sürdürebilmiş ve eleştirel ütopya/distopya, retrotopya ya da heterotopya gibi çeşitli kavramlar ve yeni formlar kazanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölüm itibarıyla ulaştığı ilk sonuç, hukukun varoluşunun "negatif" ve "pozitif" olmak üzere iki sınır noktası arasında konumlandırılabileceğidir. Toplumsal bağların çözülerek "herkesin herkesle savaş halinde olduğu" Hobbesyen bir doğa durumuna işaret eden negatif sınır noktası, *Yol* ya da *Kızıl Veba* gibi kıyamet sonrası distopik kurgularda somutlaşmaktadır. Kişiler arası uzlaşma ve iletişim zeminin ortadan kalktığı bu aşamada hukuk da toplumsal yaşamla beraber yok olmaktadır. Sıfırdan inşa edilen bir toplumun ve "geriye giden" bir hukukun gösterildiği *Sineklerin Tanrısı*'nda ise yasal-rasyonel bir otoritenin etkin bir yaptırım mekanizması ya da cebir tehdidine sahip olmadan uzun ömürlü olamayacağı anlaşılır. *Biz*, *Cesur Yeni Dünya* ve *1984* örneklerinde gözlemlenebilen hukukun pozitif sınır noktası ise hukukun artık kendisine ihtiyaç duyulmadığı için işlevsiz kaldığı bir doygunluk düzeyine işaret etmektedir. Ancak buradaki ortadan kalkış hâli, Evgeny Paşukanis'in sınıfsız toplumda gerçekleşeceğini iddia ettiği hukukun sönümlenmesi tezinden ayrılmaktadır. Nitekim sayılan bu üç eserde de baskı ve hiyerarşik ilişkiler korunmuş ve giderek radikal bir seviyeye ulaşmıştır. Bu totaliter evrenlerde, hukukun ortadan kalkması ise bireyin mutlak anlamda kontrolüne izin veren mekanizmalar geliştirilmesi ile mümkün olmuştur.

Hukukun pozitif sınır noktasında ortadan kalkmasına izin veren bu mekanizmalar ise Althusser'in iktidar aygıtları sistemi ile Foucault'nun disiplinci iktidar analizini sentezleyen "Devletin Disiplin Aygıtları" kavramsallaştırılmasıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Distopik evrenlerde iktidarın ideoloji yoluyla ikna ya da baskı tehdidinin ötesine geçerek; kuluçka, şartlandırma, *yenikonuş* ya da kişinin mutlak itaatini garanti eden *sui generis* bir işkence yöntemi aracılığıyla bireyin biyolojik ve psikolojik varlığını ele geçirmektedir. İtaatin içselleştirilmenin ötesinde doğal bir zorunluluk kılındığı, düşünme yetisinin ise matematiksel formüllere indirgendiği ya da sakat bırakıldığı bu

rejimlerde hukuk bir toplumsal kontrol ve düzen aygıtı olma işlevini yitirerek ortadan kalkmıştır.

Buna karşılık, *1984* ve *Cesur Yeni Dünya* gibi totalitarizmin en uç noktalarına ulaştığı distopyalarda dahi hukukun sistemin görmezden geldiği çatlaklarda yaşayabildiğine ya da distopik bir formda var olabileceği ihtimallere rastlanmıştır. Yasaların olmadığı, adaletin ve hakikatin ise doğrudan Parti'nin iradesine indirgendiği bir Önlem Devleti olan Okyanusya'da Radbruch Formülü gibi adalete ya da doğal hukuka başvuran çözüm önerilerinin ise anlamsızlaştırıldığı görülmüştür. Bunun haricinde *1984*'te "özgür" bırakılan Prollar Bölgesi'nde veya *Cesur Yeni Dünya'*da gözden çıkarılan Vahşi Bölgesi'nde hukukun hâlâ "yaşayabildiği" sonucuna ulaşılmıştır.

Hukukun bu iki sınır noktası arasında mevcudiyetini koruduğunun iddia edildiği bu çalışmada, hukukun günümüzdeki formu ve işlevi ile bağını diğerlerine kıyasla bariz şekilde koruduğu Wells'in ve London'ın erken dönem distopyalarının hukukun ekonomi politik analizi ya da eleştirel hukuk çalışmalarına uygun bir çalışma sahası teşkil ettiği iddiasının yerindeliği gösterilmeye çalışılmıştır.

Kısacası, incelenen eserlerde hukukun, mevcut güç ve iktidar ilişkilerinin korunmasına hizmet eden bir iktidar aygıtı olmasının yanında toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için de gerekli bir mekanizma olduğu teyit edilmiştir.

Distopyaların imkân tanıdığı bu tartışma zemini, hukukun hangi şartlarda kaba güce dönüştüğünü, ne zaman işlevini kaybettiğini ya da adalet ve şiddet tekeliyle olan bağıntısını göstermesi açısından kuramsal hukuk çalışmaları için elverişli bir çalışma sahası sunmaktadır. Burada ileri sürülen hukukun sınır noktası modelinin ve devletin disiplin aygıtları mekanizmasının gelecekte yapılacak hukuk ve distopya çalışmaları için işlevsel bir yol haritası sunabileceği umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

Akal, Cemal Bâli, *Hukuk Nedir?,* İstanbul, Zoe, Genişletilmiş 4. Baskı, 2023.

Akal, Cemal Bâli, *Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu: Edebîyat ve Hukuk,* İstanbul, Zoe, 5. Baskı, 2023.

Akbaş, Kasım, *Hukukun Büyübozumu*, Ankara, Notabene, 2. Baskı, 2015.

Akbaş, Kasım, "İdeoloji Olarak Hukuk", *Hukuk Kuramı*, Cilt 5, Sayı 3, 2018, s. 50-71.

Akbaş, Kasım, "Hukuka Marksist Yaklaşım ya da 'Marksist Hukuk Kuramı'", *in* Akbaş, *et al.* (Ed.), *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş,* İstanbul, İthaki, 6. Baskı, 2023, s. 49-74.

Akçabay, F. Ceren, "Hukuk Bilinci Çalışmalarının Bakiyesi", *in* Burak Öztürk *et al.* (Ed.) *Prof. Dr. Metin Günday Armağanı 1. Cilt,* Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 55-75.

Akı, F. İrem, "Hukuk Felsefesi Öğretiminde Edebîyat Eserleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 73, Sayı 3, 2024, s. 1775-1798.

Akman, Şefik Taylan, "Hukuk Politika İlişkisi Bağlamında Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 61, Sayı 4, 2012, s. 1271-1306.

Akman, Şefik Taylan, "Hukuk – Politika İlişkisinin Niteliği Üzerine", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 26*, in Ökçesiz, Hayrettin, Uygur, Gülriz, Üye ve Saim Üye (Ed.), İstanbul Barosu, 2014, s. 7-18.

Akman, Şefik Taylan, *Hukuk ve Politika İlişkisi – Hukukun Ekonomi Politik Analizi ve Liberal Hukuk Düzeninin Eleştirisi*, Ankara, İmge, 1. Baskı, 2016.

Akman, Şefik Taylan, "Atina Antikitesinde Sınıf Mücadeleleri ve Tiranların Hukuku", *in* İspir, Zeynep, Kaya, Funda ve Şimşek, Emre (Ed.), *HFSA 29*, İstanbul, İstanbul Barosu, 2021, s. 7-27.

Akman, Şefik Taylan, "Eleştirel Irk Teorisi: Irk ve Hukuk Arasında Kurulan İlişkiye Genel Bir Bakış", *in* Fulya Erlüle (Ed.), *7. Uluslararası Asos Congress Hukuk Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, Elâzığ, Asos Yayınevi, 2021, s.294-309.

Akman, Şefik Taylan, *Atina Antikitesinde Hukukun Ekonomi Politiği*, İstanbul, Onikilevha, 1. Baskı, 2022.

Akman, Şefik Taylan, "Yeni Hukukî Realizm", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2024, s. 1147-1193.

Akyüz, Yakup, "Distopyalarda Ahlakın Devlet Düzenindeki Yeri", *Kilitbahir*, Sayı 20, 2022, 219-236.

Alexy, Robert, *Hukuk Kavramı ve Hukukun Geçerliliği*, Çev. Altan Heper, Ankara, Fol, 1. Baskı, 2024.

Althusser, Louis, *Devlet ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki, 4. Baskı, 2010.

Aral, Vecdi, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları¸* İstanbul, Onikilevha, 3. Baskı, 2021.

Aristophanes, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 12. Basım, 2022.

Arendt, Hannah, *Totalitarizmin Kaynakları / 3: Totalitarizm*, Çev. İsmail Serin, İstanbul, İletişim, 4. Baskı, 2021.

Arslan, Ahmet, "Sunuş", *in* Farabi, *İdeal Devlet,* Çev. Ahmet Arslan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 19. Baskı, 2024, s. v-xxii.

Atwood, Margaret, "Sunuş" (2007)*,* Çev. M. İhsan Tatari, *in Cesur Yeni Dünya*, Ümit Tosun, İstanbul, İthaki, 45. Baskı, 2025, s. 7-17.

Baccolini, Raffaella, "The Persistence of Hope in Dystopian Science Fiction", *PMLA*, Cilt 119, Sayı 3, 2004, s. 518-521.

Bacon, Francis, *Yeni Atlantis*, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul, Alfa, 4. Baskı, Nisan 2024.

Baron, Jane B., "Law, Literature, and the Problems of Interdisciplinarity", *The Yale Law Journal*, Cilt 108, Sayı 5, Mart 1999, s. 1059-1085.

Bauman, Zygmunt, *Retrotopya,* Çev. Ali Karatay, İstanbul, Sel, 3. Baskı, 2021.

Bauman, Zygmunt, "Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına Mıdır?", Çev. Hakan Keser, İstanbul, Ayrıntı, 6. Basım, 2022.

Bellamy, Edward, *Geriye Bakış 2000-1887*, Çev. Selen Birce Yılmaz, İstanbul, Kapra, 1. Basım, 2023.

Bentham, Jeremy, "Panoptikon ya da Gözlem-Evi", Çev. Zeynep Özarslan, *in* Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, *Panoptikon – Gözün İktidarı*, İstanbul, Su, 3. Baskı, 2019, s. 9-75.

Berman, Harold J., "The Law of the Soviet State", *Soviet Studies,* Cilt 6, Sayı 3, 1955, s. 225-237.

Bix, Brian H., *Hukuk Kuramı Sözlüğü*, Çev. Şule Şahin Ceylan *et al.*, İstanbul, Pinhan, 1. Baskı, 2025.

Bradbury, Ray, *Fahrenheit 451¸* Çev. Dost Körpe, İstanbul, İthaki, 70. Yıl Özel Baskı, 2023.

Bradshaw, David, "Sonsöz" (1993), Çev. Savaş Kılıç, *in Cesur Yeni Dünya*, Ümit Tosun, İstanbul, İthaki, 45. Baskı, 2025, s. 257-266.

Brosius, Bernhard, *Tarihîn Yapıları – Tarihsel Materyalizme Giriş*, Çev. Nejat Ağırnaslı, İstanbul, Yordam, 3. Baskı, 2022.

Burgess, Anthony, *Otomatik Portakal*, Çev. Aziz Üstel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 44. Basım, 2024.

Butler, Samuel, *Erewhon,* Çev. Can Ömer Kalaycı, İstanbul, Can, 2. Baskı, 2022.

Campanella, Tommaso, *Güneş Ülkesi*, Çev. Selahattin Bağdatlı, İstanbul, Say, 7.Baskı, 2021.

Can, Cahit, *Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri*, İstanbul, Pinhan, 1. Baskı, 2021.

Carbonnier, Jean, "Kuramsal Hukuk Sosyolojisinin Temel Varsayımları", Çev. Ahmet Haluk Atalay, *in Ökçesiz, Hayrettin* (Ed.), *HFSA 1*, İstanbul, Nüans, 1993, s. 107-120

Carr, Edward Hallett, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929*, Çev. Levent Cinemre, İstanbul, Yordam, 4. Baskı, 2020.

Collins, Hugh, *Marksizm ve Hukuk*, Çev. Umre Deniz Tuna, Ankara, Dipnot, 2. Baskı, 2016.

Çap, Güneş, "Hukuk ve Disiplinlerarasılık (Law and Interdisciplinarity)", *in* Ömer E. Egeliği ve Aigerim Serdaliyeva (Ed.), *Astana 2. Hukuk ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Tam Metin Kitabı,* E-Kitap, Astana, 2023, s. 1032-1051.

Çataloluk, Gökçe , "Hukukçunun Hukuk Karşıtı Tutumunun Edebî Dışa Vurumu: Dr. Franz Kafka ve 'Dava'sı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1-2, 2011 s. 235-264.

Cioran, E. M., *Tarih ve Ütopya*, Çev. Haldun Bayrı, İstanbul, metis, 7. Basım, 2024.

Defert, Daniel, "'Heterotopyalar': Bir Kavramın Venedik, Berlin ve Los Angeles Arasında Başına Gelenler", Çev. Ferda Keskin, *in Ütopik Beden – Heterotopyalar*, İstanbul, Ayrıntı, 1. Baskı, 2026, s. 31-51.

Değirmencioğlu, Burcu ve Gürsel Düğmeci, Esin, "Platon'un "Devlet (Politeia)"inde Totalitarizmin İzleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 2024, s. 517-538.

Demir, Gökhan Yavuz, "Edebî Bir Tür Olarak Hukuk", *Hukuk Kuramı*, Cilt 2, Sayı 6, Kasım-Aralık 2015, s. 45-51.

Demirbaş, Timur, *Kriminoloji*, Ankara, Seçkin, 7. Baskı, 2020.

Doğan, Bülent O., "Çevirmenin Önsözü", *in 1984*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 9. Baskı, 2024, s. iv-xxi.

Eagleton, Terry, *Marksizm ve Edebîyat Eleştirisi*, Çev. Utku Özmakas, İstanbul, İletişim, 6. Baskı, 2021.

Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı*, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı, 7. Baskı, 2022.

Ehrlich, Eugen, *Hukuk Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, Çev. Artun Mimar, İstanbul, Pinhan, 1. Baskı, 2019.

Eker, Beyza N. (2020) *Hukukî Kurgunun Hukukun Gelişimindeki Yerinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Danışman Ülker Yükselbaba). İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2020 (https://tez.yok.gov.tr, Tez No: 662397).

Elliott, Robert C., "The Satirist and Society", *ELH (English Literary History)*, Cilt 21, Sayı 3, 1954, s. 237-248.

Engels, Friedrich, *Ütopyadan Bilime Sosyalizmin Gelişimi*, Çev. Erkin Özalp, İstanbul, Yordam, 2. Baskı, 2020.

Erdem, Ekin, "Karl Popper'in Platon Eleştirisinin Epistemolojik ve Politik Kökenleri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 3, 2019, s. 423-436.

Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, 1984.

Esgün, Toros Güneş, "Yaşam Biçimi Olarak Ütopya", *in* Özlem Duva ve Ezgi Ece Çelik (Ed.), İzmir Felsefe Günleri 2017-2018 Bildiri Kitabı, Ankara, Konak Belediyesi Yayınları, 2018, s. 71-79.

Farabî, *İdeal Devlet*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 19. Baskı, 2024.

Faulkner, Neil, *Halkların Rus Devrimi Tarihî,* Çev. Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam, 1. Baskı, 2017.

Fay, Brian, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi – Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı, 5. Basım, 2022.

Finchelstein, Federico, *Faşist Yalanların Kısa Tarihî*, Çev. Zeynep Şarlak, İstanbul, İletişim, 2. Baskı, 2021.

Firpo, Luigi, "Önsöz", *in* Tommaso Campanella, *Güneş Ülkesi,* Çev. Selahattin Bağdatlı, İstanbul, Say, 7. Baskı, 2021, s. 23-59.

Fitting, Peter, "A Short History of Utopian Studies", *Science Fiction Studies*, Cilt 36, Sayı 1, 2009, s. 121-131.

Foucault, Michel, *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Ayrıntı, 10. Baskı, 2020.

Foucault, Michel ve Simon, Jonathan, *Tehlike, Suç ve Haklar*, Çev. Utku Özmakas, İstanbul, Ayrıntı, 1.Basım, 2023.

Foucault, Michel, *İktidarın Gözü – Seçme Yazılar 4*, Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 6. Basım, 2023.

Foucault, Michel, *Özne ve İktidar*, Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 8. Baskı, 2024.

Foucault, Michel, *Ütopik Beden - Heterotopyalar*, Çev. Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı, 1. Baskı, 2026.

Fourier, Charles, *Boynuzname Aldatılmak Üzerine Tertipli Bir Garabet*, Çev. Halit Bağmancı, İstanbul, Sel, 1. Baskı, Aralık 2022.

Fraenkel, Ernst, *İkili Devlet – Diktatörlük Teorisine Bir Katkı,* Çev. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim, 3. Baskı, 2021.

France, Anatole, "Önsöz", *in Demir Ökçe*, İstanbul, Amaç Temel, 1. Baskı, 1987, s. 5- 8.

Gaakeer, Jeanne, "Law and Literature", *in* Sellers, M. & Kirste, S. (Ed.), *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy*, Hollanda, Springer-Verlag, Living Edition, 2021, s.1-8. (https://pure.eur.nl/ws/portalfiles/portal/50226697/Gaakeer2022_ReferenceWorkEntry_LawAndLiterature.pdf (S.E.T. 19.04.2026))

Golding, William, *Sineklerin Tanrısı,* Çev. Mîna Urgan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 56. Basım, 2024.

Göktürk, Akşit, *Ada – İngiliz Yazınında Ada Kavramı,* İstanbul, Yapı Kredi, 5. Baskı, Şubat 2023.

Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın - Sosyal Bilimlerin Yeniden Raporlandırılması Üzerine Rapor*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Metis, 13. Baskı, 2021.

Gurung, Gol Man, "George Orwell and Totalitarianism: A Master of Political and Social Commentary", *Interdisciplinary Journal of Management and Social Sciences (IJMSS)*, Cilt 5, Sayı 1, Ocak 2024, s. 38-47.

Günal, Hüseyin, *Hannah Arendt ve İnsanlığa Karşı Suçlar,* Ankara, Dost Kitabevi, 2. Baskı, 2017.

Güneysu, Gökhan, "Thomas More's Utopia: A Manual for Expansionist Foreign Policy?", *Law & Justice Review*, Cilt 9, Sayı 15, 2017, s. 23-35.

Güngör, Süleyman, "Althusser'de İdeoloji Kavramı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2001, s. 221-231.

Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Ankara, Siyasal, 17. Baskı, 2023.

Hall, Jennie, *Viking Masalları,* Çev. Gizem Yıldırım, İstanbul, Kapra, 1. Basım, 2021.

Hart, H. L. A., *Hukuk, Özgürlük ve Ahlak*, Çev. Erol Öz, İstanbul, Islık, 1. Baskı, 2020.

Hatipoğlu Aydın, Duygu, "Hukukî Çoğullukta İktidar Problemi", *Journal of Istanbul University Law Faculty*, Cilt 72, Sayı 1, 2014, s. 487-505.

Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, İstanbul, YKY, 24. Baskı, 2022.

Hoş, Serdar, "Hukukî Çoğulluk", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 26*, in Ökçesiz, Hayrettin, Uygur, Gülriz, Üye ve Saim Üye (Ed.), İstanbul Barosu, 2014, s. 181-191.

Huxley, Aldous, *Cesur Yeni Dünya,* Çev. Ümit Tosun, İstanbul, İthaki, 45. Baskı, 2025.

Huxley, Aldous, "Önsöz" (1946), Çev. Ümit Tosun, *in Cesur Yeni Dünya*, İstanbul, İthaki, 45. Baskı, 2025, s. 19-28.

Işıktaç, Yasemin ve Koloş, Umut, *Hukuk Sosyolojisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 3. Baskı, 2020

Işıktaç, Yasemin, *Hukuk Felsefesi*, İstanbul, Filiz, 9. Baskı, 2024.

Jameson, Frederic, *Ütopya Denen Arzu,* Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, metis, 3. Baskı, 2021.

Kafka, Franz, *Dava,* Çev. Emre Alagöz, Ankara, Panama, 1. Baskı, 2015.

Karaman, Buket, "Bir Frankenstein Olarak Hukuk ve Hukuk Metodolojisinin İki Yüzü: Ütopya/Distopya", *Hukuk Kuramı*, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s. 45-65.

Kelsen, Hans, *Adalet Nedir?*, Çev. Mücahid Kaya ve Ahmet Faruk Çağlar, İstanbul, alBaraka, 1. Baskı, 2023.

Kerr, Douglas, "Law and Race in George Orwell", *Law and Literature*, Cilt 29, Sayı 2, 2017, s.311-328.

Khairmukhanmedov, Nurbek, "Stalin Dönemindeki Siyasî Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 41, 2007, s. 155-174.

Kılıç, Muharrem, "Normatif Olgu-Bireysel Hak ve Özgürlükler İlişkisinin Felsefi Bağlamı", *in* Ökçesiz, Hayrettin, *et. al*. (Ed.), *HFSA 27*, İstanbul, İstanbul Barosu, 2016, s.221-230.

Koloş, Umut, "Hukuka Bakışta Başka Bir Boyut: Hukuk Fetişizmi", *in* Ökçesiz, Hayrettin, Uygur, Gülriz ve Üye, Saim (Ed.), *HFSA 24*, İstanbul, İstanbul Barosu, 2012, s. 119-136.

Ksenophon, *Spartalıların Devleti – Atinalıların Devleti*, Çev. Okan Demir, İstanbul, Pinhan, 1. Baskı, Eylül 2021.

Kumar, Krishan, *Ütopyacılık*, Çev. Ali Somel, Ankara, İmge, 1. Baskı, 2005.

Kumar, Krishan, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya,* Çev. Ali Galip, İstanbul, Kalkedon, 1. Baskı, 2006.

La Boétie, Étienne de, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, Çev. Ayşe Meral, İstanbul, Alfa, 2. Baskı, 2019.

Lafargue, Paul, *Tembellik Hakkı*, Çev. Ali Berktay, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 6. Baskı, Eylül 2023.

Lee, Simon, "Law and Literature: Goodbye Austin, Hello Austen?", *Oxford Journal of Legal Studies*, Cilt 10, Sayı 2, 1990, s. 252-259.

Le Guin, Ursula K., *The Ones Who Walk Away from Omelas* (*The Wind's Twelve Quarters* içinde), New York, Bantam, 4. Baskı, 1979.

Locke, John, *Yönetim Üzerinde İkinci İnceleme,* Çev. Fahri Bakırcıoğlu, Ankara, Serbest, 7. Baskı, Şubat 2023.

London, Jack, "How I Became A Socialist", *The Comrade*, Cilt 2, Sayı 6, 1903, s. 2-3, https://www.marxists.org/archive/london/1903/03/socialist.htm (S.E.T. 13. 08. 2026)

London, Jack, *Demir Ökçe,* Çev. Emin Türk Eliçin, İstanbul, Amaç Temel, 1. Baskı, 1987.

London, Jack, *Devrim*, Çev. Evrim Kızılırmak, Ankara, Altınpost, 1. Basım, 2012.

Loukianos, *Gerçek Bir Hikâye*, Çev. Emre Poyraz, İstanbul, Pinhan, 2. Basım, 2021.

Lyotard, Jean-François, *Postmodern Durum*, Çev. İsmet Birkan, Ankara, Bilgesu, 3. Baskı, 2019.

McCarthy, Cormac, *Yol*, Çev. Sevin Okyay, İstanbul, İthaki, 7. Baskı, 2025.

McGillivray, Anne, "Recherche Sublime": An Introduction to Law and Literature, *Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal*, Cilt 27, Sayı 4, 1994, s.i -ix.

Metin, Sevtap ve Heper, Altan, *Ceza Hukuku Felsefesine Katkı: Radbruch Formülü*, İstanbul, Tekin, 4. Baskı, 2021.

Montaigne, *Denemeler*, Çev. Nazan Ergün, İstanbul, Olympia, 1.Baskı, 2016.

Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, İletişim, 33. Baskı, 2024.

More, Thomas, *Utopia*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mîna Urgan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 39. Basım, 2024.

Moylan, Tom, "The Locus of Hope: Utopia versus Ideology (Le lieu de l'espoir: utopie vs idélogie)", *Science Fiction Studies*, Cilt 9, Sayı 2, 1982, s. 159-166.

Orwell, George, “Wells, Hitler and the World State”, *Horizon*¸ Cilt 4, Sayı 20, Ağustos 1941, s. 133-139. (https://orwell.ru/library/reviews/wells/english/e_whws , S.E.T. 04.09.2026)

Orwell, George, *Neden Yazıyorum*, Çev. Esra Çakıruylası, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2021.

Orwell, George, *Yoksullar Nasıl Ölür?*, Çev. Begüm Kovulmaz, İstanbul, İthaki, 2. Baskı, Eylül 2022.

Orwell, George, *Burma Günleri*, Çev. Deniz Canefe, İstanbul, Can, 25. Baskı, 2024.

Orwell, George, *Hayvan Çiftliği*, Çev. Celâl Üster, İstanbul, Can, 76. Baskı, 2024.

Orwell, George, *1984*, Çev. Bülent O. Doğan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 9. Baskı, 2024.

Ost, François ve Lapidus, Roxanne, “The Law as Mirrored in Literature”, *SubStance* Cilt 35, Sayı 1, 2006. s. 3-19.

Owen, Robert, *Yeni Toplum Görüşü ve Lanark Raporu,* Çev. Lale Akalın, İstanbul, *Kaynak*, 1. Baskı, 2006.

Öntaş, Hüseyin, “Edebîyat ve Hukuk”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi (HFSA) 10*, *in* Ökçesiz, Hayrettin (Ed.), İstanbul, İstanbul Barosu, 2004, s. 55-71.

Özcan, Mehmet Tevfik, *Hukuk Sosyolojisine Giriş,* İstanbul, On İki Levha, 5. Baskı, 2021.

Özdemir, Ali Murat, *Sözün Mülkiyeti*, Ankara, Dipnot, 1. Baskı, 2008.

Özdemir, Nadire, “Hukukî Çoğulluk Kavramı ve Görünümleri: ‘Roman Hukuku’ ve ‘Aborjin Hukuku’”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 26*, in Ökçesiz, Hayrettin, Uygur, Gülriz, Üye ve Saim Üye (Ed.), İstanbul Barosu, 2014, s. 363-374.

Özkan, Sezai Çınar, “İmkânsız Ama Olanak Dahilinde Adalet ve Ütopya”, *Hukuk Kuramı*, Cilt 6, Sayı 3, 2019, s. 65-75.

Parrinder, Patrick, “Entering Dystopia, Entering ‘Erewhon’”, *Critical Survey*, Cilt 17, Sayı 1, 2005, s. 6-21.

Paşukanis, Evgeny, B., *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm*, Çev. Onur Karahanoğulları, İstanbul, İletişim, 1. Baskı, 2019.

Pease-Watkin, Catherine, “Bentham’ın ‘Panotikon’u ve Dumont’un ‘Panoptique’i”, Çev. Barış Çoban, *in* Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, *Panoptikon – Gözün İktidarı*, İstanbul, Su, 3. Baskı, 2019, s. 77-97.

Platon, *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 31. Basım, 2016.

Platon, *Kritias – Kharmides*, Çev. Furkan Akderin, Ankara, Say, 3. Baskı, 2022.

Platon, *Timaios*, Çev. Furkan Akderin, Ankara, Say, 4. Baskı, 2022.

Platon, *Devlet Adamı*, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say, 4. Baskı, 2022.

Platon, *Yasalar*, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say, 2. Baskı, 2023.

Poggi, Gianfranco, *Modern Devletin Gelişimi – Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Çev. Şule Kut ve Binnaz Toprak, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 9. Baskı, 2019.

Popper, Karl R., "Utopia and Violence", *World Affairs*, Cilt 149, Sayı 1, 1986, s. 3-9.

Popper, Karl R., *Açık Toplum ve Düşmanları (Cilt 1),* Çev. Mete Tunçay, Ankara, Liberte, 9. Baskı, 2024.

Posner, Richard, "*Hukuk ve Edebîyat: Tekrar Tartışılmakta Olan Bir İlişki (Law and Literature: A Relation Reargued*)", Çev. Hasan Yazıcı ve Osman Aydın, *in* Hasan Yazıcı, Osman Aydın ve Ahmed Alperen Aydın (Ed.), *Hukuk ve Edebîyat,* Kocaeli, Umuttepe, 1. Baskı, 2019, s. 21-68.

Rancière, Jacques, *Demokrasi Nefreti*, Çev. Utku Özmakas, İstanbul, İletişim, 5. Baskı, 2022.

Roth, Mitchell P., *Göze Göz Suç ve Cezanın Küresel Tarihî,* Çev. Barışhan Erdoğan İstanbul, Can, 1.Baskı, 2017.

Rottleuthner, Hubert, "Eugen Ehrlich ve Ernst Hirsch Yaklaşımlarından Yaşayan Hukuk", Çev. Çiğdem Vardar, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2013, s. 63-76.

Rousseau, Jean Jacques, *Ekonomi Politik*, Çev. İsmet Birkan, Ankara, İmge, 2. Baskı, 2015.

Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Vedat Günyol, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 16. Basım, 2017.

Rousseau, Jean Jacques, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. Cem Dolu, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2021.

Russell, Bertrand, *İkarus ya da Bilimin Geleceği*, Çev. Nirva Osanyan, İstanbul, bgst, 1. Baskı, 2016.

Sargent, Lyman Tower, "Themes in Utopian Fiction in English before Wells", *Science Fiction Studies*, Cilt 3, Sayı 3, 1976, s. 275-282.

Sandel, Michael J., *Adalet – Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?*, Çev. Mehmet Kocaoğlu, Ankara, Felix, 7. Baskı, 2019.

Schäfer, Martin, "The Rise and Fall of Antiutopia: Utopia, Gothic Romance, Dystopia (Grandeur et décadence de l'anti-utopie, roman noir, dystopie)", *Science Fiction Studies*, Cilt 6, Sayı 3, 1979, s. 287-295.

Seeger, Sean, "Utopia, dystopia and human flourishing", *in* Boncori, I. ve Loughran, T. (Ed.), *Health and Wellbeing: The University of Essex Reader,* Napoli, L'Editoriale Scientifica, 2020, s. 201-215.

Seyferth, Peter, "A Glimpse of Hope at the End of the Dystopian Century: The Utopian Dimension of Critical Dystopias", *ILCEA (Online)*, Sayı 30, 2018, s. 1-10.

Shelley, Mary, *Frankenstein ya da Modern Prometheus*, Çev. Yiğit Yavuz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 18. Basım, 2024.

Smith, Jan M., "Law and Interdisciplinarity: On The Inevitable Normativity of Legal Studies", *Critical Analysis of Law,* Cilt 1, Sayı 1, 2014, s. 75-86.

Stevenson, Robert Louis, *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde ve Diğer Fantastik Öyküler*, Çev. Duygu Akın, İstanbul, Can, 10. Baskı, 2024.

Stone Peters, Julie, "Law, Literature, and the Vanishing Real: On the Future of an Interdisciplinary Illusion", *PMLA*, Cilt 120, Sayı 2, Mart 2005, s. 442-453.

Stonor Saunders, Frances, *Parayı Verdi Düdüğü Çaldı – Sanat ve Edebîyat Dünyasında CIA Parmağı*, Çev. Ülker İnce, Ankara, İmge, 2. Baskı, 2020.

Suvin, Darko ve Pukallus, Horst, "An Interview with Darko Suvin: Science Fiction and History, Cyberpunk, Russia …", *Science Fiction Studies*, Cilt 18, Sayı 2, 1991, s. 253-261.

Swift, Jonathan, *Gulliver'in Seyahatleri*, Çev. Can Ömer Kalaycı, İstanbul, Can, 5. Baskı, 2022.

Şahin, Can, "Disiplinlerarası Bir Çalışma Alanı Olarak Edebîyat ve Hukuk İlişkisi", *Dil ve Edebîyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 30, Güz 2024, s. 225-236.

Şahin, Ozan Giray, "Sınıf Egemenliği, Hukuk ve Sovyet Hukuku", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2024, s. 709-731.

Timasheff, N. S., "Soviet Law", *Virginia Law Review*, Cilt 38, Sayı 7, 1952, s. 871- 885.

Topuzkanamış, Engin, "Hukuk ve Bireyi Anlamak Üzere Notlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 16, Özel Sayı 2014, 2015, s. 4903- 4915.

Topuzkanamış, Engin, "Foucault'nun Düşüncesinde Hukuk ve İktidar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2 (Özel Sayı), 2019, s. 1833-1850.

Topuzkanamış, Engin, "İktidarsız Hukuka Edebîyat Denir", *Hukuk Felsefesi ve Soyolojisi Arkivi 28. Kitap*, *in* S. Üye, N. Özdemir, Z. İspir, F. Kaya, E. Ç. Yıldız (Ed.), İstanbul, İstanbul Barosu, 2019, s. 324-327.

Topuzkanamış, Engin, Hukuku Anlamak için Kısa Bir Giriş - *Kapuçin Maymunları Neden Salatalık Sevmez?*, İstanbul, 3. Baskı, 2025.

Urgan, Mîna, "Sonsöz", *in Sineklerin Tanrısı,* Çev. Mîna Urgan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 56. Basım, 2024, s. 249-261.

Uygun, Oktay, *Hukuk Teorileri*, İstanbul, Onikilevha, 4. Baskı, 2025.

Uygur, Gülriz, "Hukuk Eğitiminde Geliştirilmesi Gereken Yetiler, Hukuk Felsefesi Öğretimi ve Alternatif Metotlar", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi (HFSA) 18*, *in* Ökçesiz, Hayrettin ve Uygur, Gülriz (Ed, İstanbul, İstanbul Barosu, 2008, s.166-176.

Uzun, Ertuğrul, "Amerikan Hukukî Realizmi", *in* Akbaş, *et al.* (Ed.), *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş,* İstanbul, İthaki, 6. Baskı, 2023, s. 75-89.

Uzun, Ertuğrul, "İskandinav Hukukî Realizmi", *in* Akbaş, *et al.* (Ed.), *Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş,* İstanbul, İthaki, 6. Baskı, 2023, s.91-112.

Ünsal, Artun, "Hukuk ve Toplumsal Yaşam-Hukuksal İlişkilerin Kaynakları Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt 29, Sayı 2, Şubat 1974, s. 143-166.

Verges, Jacques, *Savunma Saldırıyor,* Çev. Vivet Kanetti, İstanbul, metis, 9. Baskı, 2023.

Vrbancic, Mario, "The Future of Dystopia", *Crotian Political Science Review*, Cilt 59, Sayı 4, 2022, s. 31-48.

Wallerstein, Immanuel, *Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri*, Çev. Taylan Doğan, İstanbul, bgst, 1. Basım, 2018.

Wallerstein, Immanuel, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, metis, Genişletilmiş 8. Basım, Nisan 2021.

Weber, Max, *Meşru Egemenlik*, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2023.

Weisberg, Richard H. ve Peters, Julie Stone, "Law and Literature in Dialogue", *PMLA*, Cilt 121, Sayı 2, Mart 2006, s. 546-549.

Weisberg, Richard H., "Wigmore, and the Law and Literature Movement", *Cardozo Legal Studies Research Paper No: 177*, 2006, s. 1-15. (https://ssrn.com/abstract=951700 adresinden erişilebilir, s.e.t. 31.03.2026)

Wells, H. G., *Doktor Moreau'nun Adası*, Çev. Simge Delikanlı, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2020.

Wells, H.G., *Gelecek Günlerin Hikâyesi*, Çev. Ezgi Yavuz, İstanbul, Kapra, 1. Baskı, 2021.

Wells, Herbert George, *Efendi Uyandığında*, Çev. Yunus Hadi, Ankara, Dorlion, 1. Baskı, 2024.

Wells, H. G., *Zaman Makinesi – Bir Buluş*, Çev. Celal Üster, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 17. Basım, 2024.

Duong, Wendy Nicole, "Hukuk Hukuktur, Sanat Sanattır ve İkisi Bir Araya Gelebilir Mi? Hukuk ve Edebîyat: Karşılaştırmalı İcatçı Süreçler", Çev. Hasan Yazıcı ve Osman Aydın, *in* Hasan Yazıcı, Osman Aydın ve Ahmed Alperen Aydın (Ed.), *Hukuk ve Edebîyat,* Kocaeli, Umuttepe, 1. Baskı, 2019, s.69-128.

White, James Boyd, "Law and Literature: 'No Manifesto'", *Mercer L. Rev*., Cilt 39, 1988, s. 739-751.

Wigmore, John H., "A List of One Hundred Legal Novels", *Illinois Law Review*, Cilt 17, 1922-1923, s. 26-41.

Williams, Raymond, *Kültür ve Materyalizm*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Sel, 2. Baskı, 2021.

Wood, Ellen Meiksins, *Yurttaşlardan Lordlara – Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasî Düşüncesinin Toplumsal Tarihî*, Çev. Oya Köymen, İstanbul, Yordam, 4. Baskı, 2020.

Yalçınkaya, Ayhan, "Devlet: Ne Seninle, Ne Sensiz", *in* Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul, İletişim, 11. Baskı, 2022.

Yüksel, Mehmet, "Hukuk Kültürü Kavramına Sosyolojik Bir Bakış", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* Sayı 35, Güz 2012, s. 1-18.

Yüksel, Mehmet, "Bilim Felsefesi ve Sosyal Teori Bağlamında Hukuk Öğretimine Bakmak", *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 3, Sayı 2, 2013, s. 1-13.

Zamyatin, Yevgeni, *Biz*, Çev. Barış Zeren, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 5. Baskı, 2024.

Zamyatin, Yevgeni, "On Literature, Revolution, Entropy, and Other Matters", *in* Mirra Ginsburg (Ed.), *A Soviet Heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin*, Chicago, University of Chicago Press, 1970, s. 107-112. (https://iamyouasheisme.wordpress.com/wp-content/uploads/2009/07/zamyatin_essay.pdf?ref=quillette.com)

Žižek, Slavoj, *Sıfır Noktası*, Çev. Onur Gayretli, İstanbul, Monokl, 1. Baskı, 2026.

Zola, Émile, *Nasıl Ölünür*, Çev. Aysel Bora, İstanbul, Can, 6. Baskı, Ocak 2021.

İnternet Kaynakları

Anonim, “The Land of Cockaigne”, http://wpwt.soton.ac.uk/trans/cockaygn/coctrans.htm (Yayın Tarihî: 28 Mayıs 2003)

Huxley, Aldous, “Letter to George Orwell”, https://libertas.co/wiki/Letter_to_George_Orwell_-_Aldous_Huxley (Son Erişim Tarihî: 10 Mayıs 2026)

Leidinger, Manuel, “Yüksek Öğrenimde Hukuk ve Edebîyat: ‘Edebîyat Deneyimi Olmayan Hukukçu, Güvenliğe Tehlike Oluşturur’”, Çev. Beyza Aka, https://hukuktar.org/2017/01/07/yuksek-ogrenimde-hukuk-ve-edebiyat-edebiyat-deneyimi-olmayan-hukukcu-guvenlige-tehlike-olusturur/ (Yayın Tarihî: 7 Ocak 2017).

Marechal, Sylvain, “Manifesto of Equals”, https://www.marxists.org/history/france/revolution/conspiracy-equals/1796/manifesto.htm (Orijinal Yayın Tarihî: 1796)

World Inequality Report 2026, “Executive Summary”, *https://wir2026.wid.world/insight/executive-summary/* (S.E.T. 02.06.2026)

EK1 ORJİNALLİK FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-YL-15
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu *Master's Thesis Dissertation Originality Report*	Revizyon No *Rev. No.*	02
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih 22/10/2026

Tez Başlığı (Türkçe): Distopyalarda Hukuka Biçilen Rol Üzerine Bir Değerlendirme
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....

Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ...167... sayfalık kısmına ilişkin, 22/10/2026 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6 'dır.

Uygulanan filtrelemeler*:

1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2. ☒ Kaynakça hariç
3. ☒ Alıntılar hariç
4. ☐ Alıntılar dâhil
5. ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci Bilgileri		
	Ad-Soyad	AHMET BERTUĞ ÖZDEMİR
	Öğrenci No	N23138785
	Enstitü Anabilim Dalı	KAMU HUKUKU
	Programı	KAMU HUKUKU YÜKSEK LİSANS (TEZLİ)

DANIŞMAN ONAYI

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.
**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-YL-15
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	04.12.2023
	FRM-YL-15 **Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu** *Master's Thesis Dissertation Originality Report*	Revizyon No *Rev. No.*	02
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC LAW

Date: 22.12.2026

Thesis Title (In English): An Assessment on the Role of Law in Dystopias

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 22.12.2026 for the total of 167 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 6 %.

Filtering options applied**:

1. ☒ Approval and Decleration sections excluded
2. ☒ References cited excluded
3. ☒ Quotes excluded
4. ☐ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Student Information		
	Name-Surname	AHMET BERTUĞ ÖZDEMİR
	Student Number	N23138785
	Department	PUBLIC LAW
	Programme	PUBLIC LAW MASTER'S PROGRAM (with THESIS)

SUPERVISOR'S APPROVAL

**As mentioned in the second part [article (4)/3]of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding refence, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2 ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-YL-09
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	22.11.2023
	FRM-YL-09 **Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu** *Ethics Board Form for Master's Thesis*	Revizyon No *Rev. No.*	02
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Date: 01/10/2026

Tez Başlığı (Türkçe): Distopyalarda Hukuka Biçilen Rol Üzerine Bir Değerlendirme
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*: .....
.....

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci Bilgileri		
	Ad-Soyad	AHMET BERTUĞ ÖZDEMİR
	Öğrenci No	N23138785
	Enstitü Anabilim Dalı	KAMU HUKUKU
	Programı	KAMU HUKUKU YÜKSEK LİSANS (TEZLİ)

DANIŞMAN ONAYI

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-YL-09
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	22.11.2023
	FRM-YL-09 **Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu** *Ethics Board Form for Master's Thesis*	Revizyon No *Rev. No.*	02
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC LAW

Date: 01 10 2026

ThesisTitle (In English): An Assessment on the Role of Law in Dystopias

My thesis work with the title given above:

1. Does not perform experimentation on people or animals.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview.
5. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.

I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infrigement of the directives and that the information I have given above is correct.

I respectfully submit this for approval.

Student Information		
	Name-Surname	AHMET BERTUĞ ÖZDEMİR
	Student Number	N23138785
	Department	PUBLIC LAW
	Programme	PUBLIC LAW MASTER'S PROGRAM (with THESIS)

SUPERVISOR'S APPROVAL